Nordisk Tidsskrift

for

Oldkyndighed,

udgivet

af

det Kongelige

Nordiske Oldskrift-Selskab.

Andet Bind.

Kjøbenhavn.

Trykt hos J. D. Qvist, Bog- og Nodetrykker.

1833.

Nordisk Tidsskrift

for

Oldkyndighed,

udgivet

af

det Kongelige

Nordiske Oldskrift-Selskab.

Andet Bind.

Kjøbenhavn.

Trykt hos J. D. Qvist, Bog- og Nodetrykker.

1833.

Indhold af andet Bind.

Anm. Efterretningerne om Forhandlinger paa Selskabets Møder i Aaret 1833 ere, for at vinde større Plads til de archæologiske Bidrag, særskilt udgivne.

Bemærkninger over de Venetianerne Zeni[1] tilskrevne Reiser i Norden; af C. C. Zahrtmann, Capitainlieutenant.

Il est permis de douter de la découverte de l'Amérique par les frères Zeno.
Daru.

De nyeste Undersøgelser i Grønland synes, med temmelig Vished, at have godtgjort Rigtigheden af den af Eggers fremsatte Paastand, at Kysten ost for Kap Farvel aldrig har været koloniseret af Islænderne; men at derimod det hele grønlandske Bispedømme har ligget vesten for dette Forbjerg. Større Vished, end den der nu haves, vil ikkun kunne opnaaes, enten ved at finde hidtil ukjendte Oldskrifter, denne Sag angaaende, eller ved videre Opdagelse der muligen kunde give yderligere Oplysninger i Sagen. Hiint synes aldeles utænkeligt, naar man betragter, med hvor megen Flid og Omhyggelighed saa mange gjæve Mænd i de sidste to Aarhundreder have gjort dette Emne til Gjenstand for deres Forskninger. Hvad videre Opdagelse angaaer, da synes ogsaa hertil at være lidet Haab, naar man overveier de Vanskeligheder, Capitain Graah har havt at bekæmpe, og naar man desuden af hans Beskrivelse erfarer, hvorlunde disse Vanskeligheder synes altid at tiltage derved, at Iisbræen mere og mere bedækker hele Landet, og saaledes nøder dets tynde Befolkning til at drage til Vestkysten, hvor dog Iisbræen ligeledes ideligen tiltager, medens Oldtids-Mindesmærkerne aftage.

Staae vi altsaa nu paa det Punkt, at der er liden Sandsynlighed for at erholde mere Lys i Sagen, men at dette snarere

[1]) I denne Afhandling er, overeensstemmende med italiensk Sprogbrug, og ifølge flere Skribenters Exempel, i Enkeltallet altid brugt Navnet Zeno, men derimod i Fleertallet Zeni.

for Efterkommerne vil vorde svagere, saa er det vistnok nu det ønskeligste Tidspunkt at see alle Fortidens og Nutidens Efterretninger herom samlede i et sluttet Heelt, og det vilde tillige være det rigtigste Øieblik til nøie at undersøge den Grad af Troværdighed, disse forskjellige Efterretninger hver for sig fortjene.

De gamle islandske Sagaer bære deres Tidsalders Præg, og ere derfor ofte mørke og tvetydige, vistnok ogsaa stundom vrange, som Følge af Datidens Mangel paa Kundskab; men Uredelighed kan man neppe beskylde eller mistænke deres Forfattere for. Anderledes er det med Coursforskrifterne, dem Erkebiskop **Walckendorph** lod samle i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede; thi her er det let muligt, at Søfarende i Bergen have, for at behage Stormanden, tilladt sig at give Forskrifter for en Seilads, der var dem aldeles ubekjendt, da ingen havde drevet den i et Aarhundrede. Denne Mistanke udstrækker sig endog til **Ivar Beres** Chorographie, for hvilket vigtige Aktstykkes Paalidelighed ingen fuldkommen Sikkerhed haves, og det er jo unægteligt et besynderligt Sammenstød af Omstændigheder, at netop Bispens Foged fra Bratehlid, den Mand som bedst maatte kjende Landets Inddeling og Bestanddele, og som selv havde ført Østbygdens Undsætning til Vestbygden imod Skrællingerne, at netop denne Mand skulde være kommen fra Grønland til Færøerne og der have nedskrevet denne Chorographie, som derpaa i et Aarhundrede efter at Colonien var forsvunden skulde være bleven henliggende, indtil Erkebiskoppen begyndte at samle Efterretninger. Dens Udførlighed, dens Overeensstemmelse i flere Henseender med Sagaerne, samt den Omstændighed, at den synes at være oversat fra Islandsk, giver den imidlertid en høi Værd, og da det er vist, at Sproget, saavel i Coursforskrifterne som i Chorographien, bærer Præg af en tidligere Tidsalder end Walckendorphs, kan man altsaa neppe være berettiget til at forkaste deres Vidnesbyrd, endskjøndt de maae ansees som mindre paalidelige end Sagaerne. Vist er det, at Samlingen af disse Documenter blev, tvertimod Walckendorphs Hensigt, vildledende istedenfor veiledende, da de bibragte, saavel

ham som Efterkommerne, den urigtige Tanke om den forbums Colonies Beliggenhed paa Østkysten, en Tanke der i 275 Aar var eneherskende, og efter den Tid vedblev at være saa fremherskende, at i Skandinaviske Litteratur-Selskabs Skrifter for 1824 endnu anførtes: „Klangen af de gamle Sagaer maatte for Walckendorph være forstaaeligere end de ere det for os, og, var det hans Mening, at det gamle Grønlands Østerbygde laae paa Landets østlige Kyst, saa er Eggers ledet vild og har vildledet andre!"

Ganske anderledes forholder det sig derimod med en Efterretning om Norden, der ei var øst af dettes egne Kilder, og som maaskee netop derfor i sin Tid blev skjenket saa meget større Tillid; jeg mener Venetianerne Zenis Reiser, hvilke bleve bekjendtgjorte omtrent 170 Aar efter den Tid, de angives at være foretagne. Den Tillid, man skjenkede dette Værk, havde en høist besynderlig Indflydelse paa den Forestilling, man gjorde sig om Grønland; den bragte Frobisher til at antage Landet ved Kap Farvel for en Øe, og for Zeniernes Frisland, og som Følge heraf antog han atter Labrador-Kysten for Grønlands Østkyst; herved opstod den i Søfartens Historie mærkelige Ting, at han paa sine forskjellige Reiser forbiseilede og saae det Land, som han antog han gik at undersøge, endskjøndt disse Lande, Labrador og Grønland, afvege 20° fra hinanden i Længde, og det allene forbi han troede paa en italiensk Fortælling. Denne Vildfarelse var saa grundfæstet, at den ikke opdagedes, endskjøndt andre engelske Søfarende, faa Aar efter, beseilede de samme Steder, vidende dem paa Labrador-Kysten, og den medførte, at Grønland i over to Aarhundreder, paa alle Glober og Kaart, afbildedes som gjennemskaaret af et indbildt Frobisher-Stræde.

Vel siger Frobisher selv, at han landede paa Kysten af Labrador (hvilket ledede Løvenørn til, i Videnskabernes Selskabs Skrifter for 1786, at udvikle, at Frobishers Stræde ei var i Grønland) men man maa erindre, at Davis-Strædet ei dengang var opdaget, og at Frobisher ansaae Labrador og Grønland for

en i Eet løbende Kyst. Efterat Davis havde fundet, at Grønland og Labrador vare adskilte ved et Stræde, antoges Frobishers Stræde at være et smallere Indløb fra Nordhavet til Baffins-Bugten, og kaldtes derfor *Angustum Frobisher* til Modsætning af *Fretum Davis*, hvilket Alt tydeligst sees af Cornelius Wytthoffs, i Aaret 1597, i Løwen udgivne Tillæg til de Ptolomaiske Tavler, hvor Kaartet over disse Egne godtgjør den Flid, hvormed Forfatteren har studeret alle, dengang nyeste, engelske Reiser, og ikkun i saa Henseende er bleven vildledet, ved at troe paa Zeniernes Frisland, og derimod ei paa deres Grønland.

Da Hvalfangst og Fiskeri bleve Erhvervsgrene, der beskjæftigede Hundreder af Skibe i de nordlige Farvande, indhentedes Tid efter anden flere Efterretninger om dem; men deels de physiske Omstændigheder, som i disse Farvande frembringe optiske Bedragerier, der gjøre Feiltagelser saare undskyldelige, deels de daværende Søfarendes Mangel paa Kundskab, gjorde: at mange af disse Efterretninger ledede fra Sandheden, og skabte indbildte Øer, som Enkhuisen (uden Tvivl Forvanskning af Ægis-ey), Bus, etc. Imidlertid saaes selv i dette Tidspunkt aldrig det saakaldte Frisland, og det var saaledes forsvundet af Kaarterne, allerede førend den almindelig blevne Kundskab om Maaden, at finde sin Længde tilsøes, havde sat enhver Søfarende istand til, med Nøiagtighed at kjende sin paaværende Plads; thi herved ere Søkaarterne blevne rensede for de Feil, som havde indsneget sig i dem, og vi have nu faaet Vished om, at der i Nordhavet, mellem Europa og Amerika, Syd for Polarcirklen, findes hverken færre eller flere Øer end de, som anføres i de 6 til 700 Aar gamle Sagaer[1]. Visheden herom troer jeg er tilstrækkelig, for at kunne antage, at enhver Efterretning om Øer, af den Størrelse at de have været beboede, hvilke i Mellemtiden skulde være opstaaede og atter forsvundne, naar den ei støtter sig paa beviislige Data, er Fabel.

[1]) Den eneste Undtagelse gjøre Gunbjørns-Skjærene, hvis Tilværelse Isen ei har tilladt at overbevise sig om i den nyere Tid.

Som en Følge heraf vare Zeniernes Reiser, midt i det forrige Aarhundrede, almindeligen anseete som fabelagtige, endskjøndt man dengang ei besad saa mange Beviser derfor som nu. Denne Mening blev først rystet af **Forster**, som i sin, 1784 udkomne, „Geschichte der Entdeckungen in Norden" anfører Grunde for Reisernes Ægthed; **Eggers** helder til samme Mening i sit bekjendte, 1792 udkomne, Priisskrift; og endelig søgte den endnu levende Cardinal **Zurla**, ved sine, 1808 og 1818 udkomne Skrifter: *Dissertazione intorno ai viaggi e scoperte settentrion: di Nicolò e Antonio Frat. Zeni*, og *Di Marco Polo e degli altri Viaggitori Veneziani più illustri*, at sætte denne Ægthed udenfor al Tvivl. Denne Mening deelte endvidere **Zach**, **Buache**, **Malte Brun**, **Walckenaer** etc., og slige Vidnesbyrd have naturligviis maattet virke paa den Biographie, Herr **de la Roquette** senest, i *Biographie universelle*, har udkastet af disse Venetianere. Desuagtet vover jeg at bestride denne Mening, og at antage:

1) Der har aldrig existeret noget Frisland, men det, der under dette Navn er afbildet paa Zeniernes Kaart, er Færøerne.

2) Dette Kaart er sammendraget efter Sagn, men ei af nogen Sømand, der selv i flere Aar havde befaret dette Farvand.

3) Historien om Zeniernes Reiser, fornemmelig den Deel deraf, som angaaer Nicolò, er saa opfyldt med Fabel, at den ikke i mindste Maade kan give Oplysning om Nordens daværende Tilstand.

4) Saavel Historien som Kaartet ere høist sandsynlig sammensatte af Nicolò Zeno den Yngre, ifølge de Efterretninger, som havde naaet Italien herom, i Midten af det 16de Aarhundrede, det Tidspunkt, da man der kom til Kundskab om, og fik Interesse for det forsvundne Grønland.

Den første Paastand er allerede godtgjort af Buache, Eggers og Malte Brun, med Grunde, dem jeg her ligesaa lidt vil igjen-

tage som Zeniernes Reiser selv, der allerede findes afskrevne af saa mange Forfattere.

Jeg tilføier ikkun nogle, tildeels ei hidtil gjorte, Bemærkninger over Gjenstanden. Om Identiteten af Danmark, Norge, Sverrig og Skotland kan ei levnes nogen Tvivl, da ikke allene deres gjensidige Beliggenhed, Contour og mange Steders Navne, men endog deres egne latinske Navne klarligen bevise dette. Af de 5 Grupper: Grønland, Island, Hetland, Færøerne og Orkenøerne, gjenkjender man Egennavnene paa de 3, som endes paa Land, hvorimod de 2 sidste: Fær-eyar og Orkn-eyar ei findes, da de have været vanskelige at italienisere, eller at opfatte og bevare for Italienerne. Navnet *Gronlandia* er vel anbragt paa et urigtigt Sted, hvor aldeles intet Land findes, men at *Engronelant* paa Kaartet, der desuden kaldes *Gronlandia* i Antonio Zenos Beskrivelse, svarer til det nuværende Grønland, viser dets Form med saa megen Bestemthed, at jeg ei fatter, hvorlunde **Eggers** et Øieblik kunde tvivle herom, og troe det at være Landet hiinside Baffins-Bugten, hvor man iøvrigt nu veed, at der ei er nogen James Øe til. Om Islands Identitet vidner ikke allene Navnet *Islanda*, men endvidere Navnene paa Bispesæderne, *Scalodin* og *Olensis*; at netop disse tvende Navne ere saa kjendelige, og at de næsten fuldkomment ligne de latinske Navne paa Stæderne, tyder paa at Efterretningerne ere dragne af geistlige Kilder. Hetland er vel kaldt *Estland*; men deels er dette en ringe Omsætning af Navnet i det italienske Sprogs Aand, ei mere afvigende end Navnet Hetland fra de øvrige disse Øers Navne til forskjellige Tider: Hialtland, Yealtaland, Yetland, Zetland og Shetland, deels gjenkjendes her en saa stor Mængde Navne, at man kunde fristes til at troe, at dette var den Deel, Kaartets Autor fortrinsviis havde kjendt. Man igjenkjender saaledes *Cledere* som Queendal, *Sumbercouit* som Sumburgh Head, *St. Magnus* som St. Magnus Bai, *Scaluogi* som Scalloway, *Bristund* som Brassa Sound, *Itlant* som Fetlar, *Lonibies* som Lambness,

Onlefort som Olna Firth og *Oloford* som Onze-Firth [1]. Og-saa medfører Placeringen af St. Magnus og Scalloway paa Østsiden, istedenfor paa Vestsiden, at man ei kan antage Navnene copierede efter et andet Kaart, men snarere vedskrevne ifølge mundtlige Udsagn.

Enig om disse Punkter maa man naturligviis søge Orkenøerne imellem Hetland og Skotland, og dette har Eggers gjort, men, som det forekommer mig, ikke tilfredsstillende. Han formeder at Navnet *Contanis* kunde betegne Continent, og at herved igjen kunde forstaaes Mainland, den største af Orkenøerne; jeg derimod anseer det som udenfor al Tvivl, at Navnet betegner Caithness (fordum Katanes), det nordligste Shire i Skotland, en Provinds, der, som Graagaasen bevidner, i Middelalderen hørte under den norske Krone. Det eneste Navn jeg derimod finder at have nogen Lighed med Orkenøerne er *Podalida*, ei uligt med det af Pomonia, Orkenøernes Hovedøe, eller med Pentland (fordum Petland), Navnet paa det Sund, som adskiller dem fra Caithness. Ogsaa svarer *Podalida* forsaavidt til Pomonia, da den er afbildet som en større Øe, omgivet af endeel mindre Øer. Dette er imidlertid ikke ganske tilfredsstillende, og Orkenøerne og Færøerne ere altsaa de eneste Grupper, dem Frisland kan forestille, med mindre man vilde antage, at en Sømand, der i flere Aar havde gjennemstreifet Nordhavet, skulde være forbleven uvidende om Tilværelsen af Orkenøerne og Færøerne, og derimod have kjendt og aflagt et senere forsvundet Land, om hvilket paa den anden Side alle Datids Nordens Beboere vare forblevne aldeles uvidende; dette forekommer mig saa usandsynligt, at det kan erklæres for bestemt umuligt! Gjør man derefter Sammenligninger med Navne og Beliggenhed, saa finder man, at *Frisland* ikkun kan være Færøerne, da Klippen *Monaco* paa den sydlige Spidse netop svarer til Munkens Beliggenhed imod Færøerne, da Navnene *Sudero colfo*, *Streme* og *Andeford* nødvendigen maae ansees

[1]) Firth eller Fjord hed fordum fjörðr (Fiord).

analoge med Suderøe Sund, Strømøe og Andafer, og endelig da den absolute geographiske Beliggenhed af Frisland svarer bedre til Færøernes, end det er Tilfældet med næsten alle de Punkter paa Kaartet, om hvis Idenditet ingen Tvivl kan haves. Frislands Sydende ligger nemlig paa Færøernes Brede, Skotlands Nordhuk ligger derimod 2°, og alle Punkter i Grønland, Island, Hetland, Norge og Danmark omtrent 6° for nordlig; ligeledes ligger Frislands Osthuk ligesaa meget Vesten for Næsset som Færøernes Vesthuk, hvorimod Island er afsagt 10° og Cap. Farvel 20° i Længde nærmere Næsset end i Virkelighed. Det var saaledes det Sted, som Antonio Zeno, der kjendte ligesaa lidt til Frisland som vi, ifølge Broderens Beskrivelse snarest maatte træffe, da han søgte ham. Endvidere siges, at Estland (Hetland) ligger imellem det og Norge, hvilket er Tilfældet med Færøerne, og endelig anføres Frisland udtrykkeligen som henhørende under Norges Konge, og da vi af Graagaasen med Bestemthed vide, at ikke andre Øer, end de nu bekjendte, vare i denne Categorie, saa maa det have været Færøerne.

Hvad det andet Punkt angaaer, da er det for det første neppe troligt, at en kyndig Sømand havde kunnet give Stederne en saa urigtig indbyrdes Beliggenhed, at f. E. Hetland, hvorfra man kan see Orkenøerne, der ligge tæt under Kysten af Skotland, her ere afbildede som liggende tæt under Norge, langt fra Skotland, og uden Øer i Mellemrummet. Samme Feil finder derimod Sted, mere eller mindre, i alle de i det 16de Aarhundrede udkomne Søkaart, hvilket røber, at Zeniernes Kaart i saa Henseende er en Copie. Vi kjende af Landnamabogen med største Nøiagtighed Islands Bestanddele i det 13de Aarhundrede, og vide at disse da vare de samme som nu; hvorlunde kunde da en Sømand, som havde opholdt sig der i saa lang Tid, afbilde det som et Archipel af flere betydelige Øer? Hvorledes kunde han forblive uvidende om alle Bestanddelenes og navnligen Havnenes nordiske Navne, og derimod ikkun lære at kjende de latinske

Navne paa Øen og dens tvende Bispesæder? Hvorledes kunde han give den en Form, der, endskjøndt Malte Brun, i sin *Précis de la géographie universelle*, kalder den: „*bonne, à l'exception de la partie Nord Ouest*", dog i Sandhed ligner ligesaa meget ethvert andet Steds som Islands? Hvorledes kunde han afbilde et Fastland i NO for Island, paa hvilket han vil have været, medens vi vide at der i den Retning intet Fastland findes, men ikkun Øen Jan Mayen? Hvorledes kunde han endelig have været paa Færøerne, og desuagtet afbilde disse som een stor Øe, med nogle omliggende Holme? Det hele Kaart bærer det umiskjendeligste Præg af at være sammensat af en Mand, der ei havde været paa Stederne, og ei kjendte Nordens Sprog eller dets Historie, da Sagaer og Coursforskrifter bevise, at man her i Norden den Tid havde meget rigtigere Begreber om Landenes indbyrdes Beliggenhed, og saaledes f. Ex. vidste, at en Linie fra Bergen, imellem Hetland og Færøerne, førte omtrent 15 Miil Syd om Island. Kaartet bærer Aarstallet 1380, et Tidspunkt, til hvilket Zurla har beviist, at Nicolò og Antonio Zeno begge vare i Italien, hvilket altsaa godtgjør, at de ikke paa Stederne selv have sammensat Kaartet, og der var vel ligesaa lidt da som nu Anledning til, for en Forfatter af et Søkaart, at udgive det for ældre end det virkelig var. Endelig er den forholdsvise Rigtighed i Aflægningen af Danmark og Norge netop et Beviis for, at Kaartet ei er tegnet 1380, men i Midten af det 16de Aarhundrede. Zurla anfører selv, at i Benedetto Bordones, Aar 1534, i Venedig udkomne *Isolario* findes Norge og Grønland saare urigtigt aflagte, hvorom siden mere. Den fordrevne Erkebiskop af Upsala, Olaus Magnus Gothus, udgav 1539 i Venedig et Kaart over de 3 skandinaviske Riger, det jeg ei kjender, da det synes tvivlsomt, om noget Exemplar deraf mere er til, men som vistnok, tilligemed de i Antwerpen udkomne Kaart, navnligen Orteliuses, have været de første der gave en saa rigtig Fremstilling af disse Lande, en Kundskab, hvilken Zenierne umuligen kunde have forskaffet sig paa noget-

somhelst af de af dem besøgte Steder: Frisland, Estland og Grønland.

Hvad det Fabelagtige i Historien angaaer, da veed man neppe, hvor man skal begynde at afsløre det, eftersom det Hele er et Væv deraf. Ifølge den, 1558, af Nic. Zeno *jun.* hos Marcolini udgivne Beskrivelse med Kaart, skulde Nicolò Zeno ene have tiltraadt Reisen strax efter den med Genueserne den 24 August 1381 sluttede Fred, og Antonio være fulgt ham senere, ifølge Brev, som han i Venedig modtog fra Broderen i Frisland. Ifølge Kaartet skulle de derimod allerede i 1380 have været her i Norden. Man seer deraf, saavelsom af de følgende Breve, at en Forbindelse fandt Sted mellem Frisland og Venedig, hvilket vel ogsaa nødsager til at troe, at Frisland maa have været et af de i det øvrige Norden dengang bekjendte Steder, men dette vide vi med Vished var ikke Tilfældet, og hvor ringe er dog ikke Sandsynligheden for, at det i den Tid virkelig skulde være muligt, fra Færøerne at skrive flere Breve, som rigtigen kunde naae Venedig? Antager man endog, at dette ved Pilegrime, eller ved Handlende, over England og Brügge, var muligt, saa tillader Zurlas egen Tidsregning ei nogen saa langsom Befordring. Ifølge ham kan nemlig Nicolò ei have forladt Venedig førend i 1390, og i 1406 er det vist at Antonio allerede var død; af den mellemliggende Tid skal Antonio have tilbragt 14 Aar i Frisland: her er altsaa neppe 2 Aar tilbage, i hvilke Nicolò har gjort sin Reise did, har gjort sin første glimrende Campagne og erobret Frisland, og har forskaffet Efterretninger herom til Antonio i Venedig, der paa sin Side i samme Tidsrum skal have forberedet sig til en saadan Reise, skal have foretaget denne, der ifølge Beskrivelsen var lang og forbunden med mange Farer, skal have fundet Frisland, skal være vendt derfra hjem til Venedig, og skal være død der. Endog nu vilde dette ikkun høre til Mulighederne, og dog siger Zurla om denne Regning: „*Così mirabilmente tutte l'epoche si accordano!*"

Det er imidlertid ifølge slige Breve, hvilke han vil have havt i Hænderne, at Nic. Zeno *jun.* har skrevet Beretningen; ifølge dem har han altsaa ogsaa anført sine Aarstal, hvilke neppe kunne have manglet i en Correspondance mellem Færøerne og Venedig, og en enkelt Feil i saa Henseende maatte jo opdages, da der vare flere Breve. Da disse Aarstal ere identiske med dem, til hvilke Zurla med fuldkommen Vished har godtgjort, at Brødrene vare i Italien, saa beviser dette, at Brevene fra Frisland enten vare apocryphiske, eller at de aldrig have været til. Cardinal Zurla har saaledes beviist, at Nicolò Zenos Fortælling var falsk; det staaer nu tilbage at bevise historisk, at Cardinalens Hypothese, at Reisen er foretaget senere, ei heller holder Stik. Den fornemste Autoritet for Brødrenes Alder er den berømte Carlo Zenos Levnet, beskrevet omstændeligen af hans Sønnesøn Jacopo Zeno, der Aar 1481 døde som Bisskop i Padua, men som dengang, Aar 1458, var Bisskop af Feltre og Belluno. Endskjøndt det er aldeles utænkeligt, at denne Mand skulde have været uvidende om Nicolòs og Antonios Gjerninger og Breve, saafremt disse vare mere end Opspind, han som, født Aar 1417, nødvendigen maa have kjendt deres Børn, saa skriver han dog i Dedicationen til Pave Pius II., om sin Familie: „Thi, hellige Fader, denne Familie udmærkede sig stedse fortrinligt ved et Afkom, der som Borgere gjorde sig hæderligt bekjendte, og erhvervede sig Berømmelse baade i og udenfor deres Fædreneland, baade i Fred og Krig, af hvilke mange som Anførere til Lands og Vands have erhvervet Fædrenelandet særdeles vigtige Fordele", uden med et eneste Ord at berøre hine mærkelige Opdagelser.

Ligesaa lidet nævnes nogensomhelst af Carlos Brødre, hverken i hans Levnetsbeskrivelse, der dog er yderst fuldstændig, ei heller i den, Aar 1418, af Leonardo Giustiniani over ham holdte Mindetale, hvori tvertimod med de stærkeste Træk udhæves hans Faders og hans egne Bedrifter, og blot tilføies: „Ei vil jeg tale om hans Børn, ei heller om hans Nærpaarørende", etc.

Ikkun sees af Levnetsbeskrivelsen, at de 10 Søskende maae være fødte i et kort Tidsrum, og da Faderen giftede sig 1326, kan altsaa Nicolò Zeno, som den ældste Broder, antages at være født omtrent 1328; efter at have været i de venetianske Annaler anført som een af de rigeste Patricier, som Valgherre ved to Dogevalg, og som Republikens Ambassadeur, findes han den 26 November 1388 som een af de Syndici, der skulde modtage Treviso [1].

[1]) Dette er Cardinal Zurlas Mening, hvilken jeg imidlertid ingenlunde troer at være rigtig. Hvad han nemlig finder i den venetianske Historie fra 1365 til 1388 om Nicolò Zeno, tillægger han altsammen Helten i Historien, endskjøndt han tillige anfører, at et Manuscript, *il Compidoglio Veneto* af Girolamo Capellari, som endnu findes i St. Marco Bibliothek, udviser, at der i 1379 endvidere fandtes 2 Andre, som bare Navnet Nicolò Zeno, i Venedig, hvorfor denne adskillelsesviis betegnes som: *Nicolò quondam Ser Dracone.* Holdende mig hertil, finder jeg i den venetianske Historie alle 3 Nicolò Zeni, nemlig:

1) var i 1349 Gesandt hos Sultanen; var i 1356, 1361 og 1365 iblandt de 41 Valgherrer ved Valgene af Dogerne Dolfino, Celsi og Cornaro; var 1367 sendt for at afhente Paven fra Marseille.

2) førte i 1379 en Galei under Victor Pisanos og Carlo Zenos Commando.

3) Nicolò Zeno, *quondam Ser Dracone*, forekommer ei i den venetianske Historie førend i Aaret 1382, da hans Broder Carlo Zeno havde reddet Republiken, hvorved Familiens Anseelse hævedes saaledes, at Carlo blev Gouverneur af Negropont, Marco Gesandt hos Kongen af Sicilien og Nicolò hos Hertugen af Ferrara; herefter var han samme Aar Valgherre ved Dogen Morosinis Valg. 1388 den 14de December modtog han som Syndicus og Provenditor Staden Treviso.

Naar, som Zurla anfører, et gammelt Haandskrift nævner Nicolò Zeno iblandt Venedigs rigeste Borgere, antager jeg, at dette var den ældste, Nr. 1, da han ved Cornaros Valg 1365 benævnes Nicolò Zeno *il grande*, hvorimod Pietro Dracone efterlod sine ti Børn i stor Trang.

Den, som førte Galeien under Carlo Zenos Commando, kan ei have været hans ældste Broder, Familiens Hoved, Nicolò; en saa

Efter den Tid, altsaa da han var over 60 Aar gammel, er det at han skal have faaet Lyst til at reise. Efter at være strandet paa Færøerne finder han disse hærjede af en fremmed Fyrste, Zichmi, Herre af *Porlanda* og *Sorano*, hvoraf hiint ikkun laae ½ Dagreise fra Frisland. Hvis Frisland ikke var Færøerne, saa ere altsaa alle disse Lande gaaede under med det; er det derimod Færøerne, som der ingen Tvivl kan være om, saa er Historien falsk, da lignende Lande ei ere til, ei heller dengang vare til, og da slig Krig, som den omtalte, imellem Zichmi og Kongen af Norge, saa meget mindre kunde finde Sted, som Norge netop paa den Tid ingen Konge havde, men var regjeret af Dronning Margaretha. Forsters Formening, at Zichmi turde være Henry Sinclar, Jarlen af Orkenøerne, er aldeles ugrundet, da denne Mand, der i 1380 var forlenet af Kong Haagen med dette Jarledømme, har saavel 1388 som 1389 underskrevet, som norsk Rigsraad, Anerkjendelsen af Erik af Pommern som Rigets sande Arving, altsaa ei rebellerede imod Kronen, ligesaa lidt som man kan antage, at hans Jarledømme, hvorunder Hetland hørte, imidlertid blev udplyndret, uden at den danske Historie skulde berøre det; saa meget meer som man igjen i 1397 finder, at Bisko Jonas af Orkenøerne undertegnede, i Calmar, Erik af Pommerns Kronings-Act, hvilket vidner om Øernes uafbrudte Forbindelse med Moderlandet.

Hvad Angrebet paa Island angaaer, da, foruden hvad der forhen er sagt om Ikke-Tilværelsen af saavel det ubeboede *Grislanda* som de andre 7 Øer, dem Nicolò Zeno skal have hærjet, maa endnu bemærkes, at Islands Annaler fra dette Tidspunkt

---

underordnet Rolle spillede derimod til samme Tid Donato og Pietro Zeno, der begge bleve fangede i Slaget ved Pola den 29 Mai 1379.

Enhver Tvivl var hævet, naar Zurla havde meddeelt os denne talrige Families Stamtavle noget fuldstændigere; mig forekommer det som udenfor al Tvivl, at den sidst omhandlede Nicolò Zeno hverken har været Rigmanden eller Sømanden, Egenskaber, uden hvilke han ei kunde udføre den ham tilskrevne Reise.

ere altfor fuldstændige til, at et lignende Angreb, og Anlægget af en Borg som den, Zeno skal have anlagt paa Øen *Bres*, kunde der været forbigaaet med Taushed. Endelig ere Navnene paa de 7 Øer aldeles ikke nordiske, men maae være sammensatte af en med de nordiske Sprog aldeles ubekjendt Forfatter.

Med Hensyn til Reisen til *Engrovelant* (paa Kaartet *Gronlandia*) da bærer den tydelig med hele Resten Præg af Fabel. Fastland er aldeles ikke til i den af Zeno angivne Retning, og neppe vil man med Estrup troe, at der i Grønland har existeret Klostre udenfor Bispedømmet Garde, eller den islandske Kolonie. At denne ei har ligget ved Gaele Hamkes Land eller i Scoresby Sund, men enten kort Øst eller Vest for Kap Farvel, er vist, og man kunde altsaa aldrig fra Island styre Nord eller nordlig for at komme did, men maatte nødvendigen styre vestlig. Hvad det ildsprudende Bjerg og den varme Kilde angaaer, hvormed man varmede Huset, kogte Maden og drev Sydens Frugter paa 74° Brede, da behøver denne Deel af Historien vel ingen Gjendrivelse; den er altfor tydelig et ret fornuftigt Udvalg af Olaus Magnus's Fabler om Norden, navnligen om Island og Hekla, hvorimod den ikke omtaler det, som dengang i Venedig maa have forekommet utroligt, og som Nicolò Zeno derfor allerførst maatte have anført, nemlig at han, ved i Juli Maaned at styre Nord paa fra Island, havde fundet uafbrudt Dag uden mindste Nat.

En passende Belønning for sine store Fortjenester maa den 65aarige venetianske Patricier have fundet i at vorde slagen til Ridder af Fyrst Zichmi!

Hvad Antonio Zenos Bedrifter angaaer, da klinge disse mindre fabelagtigt, og han kan ei gjøres ansvarlig for de frislandske Fiskeres Udsagn om *Estotiland* og *Drogeo*, men hvad den nu forsvundne Øe *Icaria* angaaer, med samt Kong Dedalus af Skotland og hans Søn Icarus, da godtgjøre disse Navne, at han ei nøie nok har kjendt den nordiske Mythologie, for deraf at hente Stof til sine Fortællinger. Hvorledes han med Coursen NO (det er: løbende plat med SV Vind) naaer Sydhukken

af Grønland, er ei let at forstaae, da hertil nødvendigviis udfordres, at han maatte komme fra Nye Fundland, for hvilket da ogsaa Icaria er bleven anseet, saavel af Zurla som af alle andre Reisens Forfægtere. De have imidlertid overseet, at Zeno først seilede med god Vind i 6 Dage ret Vest fra *Icaria*, en Ting det er aldeles umuligt at gjøre fra Nye Fundland. Courserne Vest i 6 Dage og NO i 3 Dage, Alt med god Vind, antyde Icarias Plads, overeensstemmende med Kaartet, østen for den paakommende Plads, Kap *Trin* (Farvel), og saaledes har ogsaa denne Øe ikkun havt Tilværelse i denne Fortælling. Mærkelig er derimod Forklaringen om Forbjerget og Havnen *Trin*. Paa Kaartet findes nemlig i Grønland Forbjerget *Af* og Fjorden *Auer* netop der, hvor Forbjerget Af-Hvarf maa have ligget, naar den gamle Østbygd antages at have været det nærværende Julianeshaabs District, og under denne Forudsætning svarer Kap *Trin* til Herjolfsnæs, og Havnen *Trin* til den „Sandhavn", den Ivar Bardsen omtaler i sine Coursforskrifter som liggende imellem Herjolfsnæs og Hvarf, og som den af Europæerne meest søgte i Grønland.

I dette Punkt svarer altsaa Zenos Kaart bedre end noget andet til Oldtidens Beskrivelser, og det er, med Hensyn til Grønlands Configuration, rigtigere end noget bekjendt Kaart udkommet før det 16de Aarhundrede. Dette vilde være et vigtigt Beviis for Kaartets og Reisens Ægthed, saafremt Nicolò Zeno *jun.* ei i 1558 havde havt andre Autoriteter at aflægge Grønland efter end de dengang gjængse Landkaart. At han imidlertid høist sandsynligen har havt slige berigtigende mundtlige Efterretninger, og at han ganske vist har havt mindre bekjendte skriftlige Kilder, dertil finder man let Spor. Da han var en saadan Dyrker af Geographien, at hans Landsmænd endog ansaae ham som Datidens største Geograph, saa er intet sandsynligere end at han, for at erholde Oplysninger om Norden, har henvendt sig til de høiere catholske Geistlige, der netop den Tid vare expatrierede, og gaaede til Italien, hvorhen de maae have bragt

der hidtil altid anførtes som Autoritet for disse Reisers Ægthed, ingenlunde er det, da de ei indeholdes i den 1559 udkomne 1ste Udgave af 2den Deel. Derimod ere disse optagne[1] ganske fuldstændigen med deres glimrende Skildringer af Estotilands Rigdomme i den 1574 udkomne 3die Udgave, hvilken sidste Deel af Historien man derimod fandt for godt at udelade i 4de Udgave, 1583, eftersom Frobisher i denne Mellemtid havde foretaget sine Reiser, og, som man veed, uden at finde Guld.

Eftersom Ramusio døde den 10de Julii 1557[2], og da han desuden andensteds siger, at ingen kan bestride Columbus's Ret som første Opdager af America, og at han derfor misunder Genua at have frembragt en slig Søn, saa sees, at han ingenlunde er en Autoritet for Reisens Ægthed; tvertimod godtgjør dette, at der til hans Tid ei i Venedig vare Documenter til, som beviste den, da en saa flittig og udmærket Forsker, hvem tillige, som Secretair i Tiraadet, alle Kilder vare saa tilgjængelige, ei vilde have ladet disse ubenyttede. Endelig har Ramusio selv med megen Berømmelse omtalt Catarino Zeno, og, ifølge hvad alle Skribenter have anført, beklaget, ei at have kunnet forskaffe sig et Exemplar af dennes Reise i Persien, der var bleven saa sjelden, at den til hans Tid ikke var at opdrive i Venedig. Denne Mening udledes af Ramusio's Ord, hvilke lyde saaledes: *Così la fortuna ci fosse stata favorevole a farne venire nelle mani il viaggio del magnifico Mr. Catharino Zeno il Cavalier, che fu il primo ambasciatore, ch'andano in detta provinzia al signore Ussumcassano; ma la*

[1]) Jeg troer imidlertid ikke, med den engelske Forfatter, i det Forsæt at udgive dem for Ramusio's Værk; de ere i Udgaven af 1574 udtrykkeligen anførte som et Tillæg, ventelig af Udgiveren Tommaso Giunti, i Forening med andre Reiser; heriblandt Herbersteins i Rusland, hvortil Fortalen først er skreven i Wien 1559, og som altsaa ei kunde have været optagen i 1ste Udgave, der samme Aar udkom i Venedig. — [2]) *Camus, Memoire sur la Collection des grands et des petits Voyages.*

longhezza del tempo, auvegne che fossa stampato, ha fatto si, che l'habbiamo smarrito, d. e. Vi vare heldige nok til at faae den første Ambassadeur hos Usfunhasan i Persien, den ædle Ridder Herr Catarino Zenos Reiser ihænde, (nu ordret:) men den lange Tid, uagtet den var trykt, har gjort at vi have mistet den.

Heri er egentlig ingen Mening, da det, at Bogen var trykt, ei gjorde det vanskeligere at tabe den for en Samler som Ramusio, der da maatte have tilføiet den mærkelige Omstændighed, at hans tabte Exemplar havde været det sidste, og intet andet at opdrive, en Ting, der med Hensyn til Sted, Tid og Gjenstand er aldeles utrolig. Ogsaa er Constructionen, naar Sætningen skulde tages i denne Mening, neppe rigtig, eftersom „*auvegne che fossa stampata*" da burde have sluttet denne.

Forandres derimod *auvegne* til *avanti*, ɔ: uagtet til førend, saa er Constructionen rigtig, der er fuldkommen Mening i Sætningen, og det en aldeles forskjellig fra den hidtil antagne. Den vil nemlig da være, at den lange Tid, inden Ramusios eget Værk kom i Trykken, har forvoldt at han imidlertid har mistet Manuscriptet til Zenos Reise, og en slig Yttring var saa meget rimeligere, som denne Trykning virkeligen var underkastet særegne Gjenvordigheder. Der gives nemlig Udgaver af 1ste Deel fra 1550, 1554, 1563, 1588, 1613; af 2den Deel fra 1559, 1564, 1574, 1583; af 3die Deel fra 1556, 1565, 1606. Aarsagen til at 3die Deel er udkommen førend 2den Deel, forklarer Giunti i en Fortale til denne derved, at Ramusio døde og at hans Trykkerie derefter brændte, og netop denne Deel indeholder Ramusios ovenfor anførte Udladelse. Tør man nu i et, efter Forfatterens Død trykt Værk antage en saa ringe, og, som mig synes, saa sandsynlig Trykfeil, saa beroer den utrolige Paastand, at Catarino Zenos Beskrivelse over hans i 1473 foretagne Reise skulde have været trykt og dog ei at opdrive i Venedig, allene paa Nicolo Zenos Vidnesbyrd, den Mand, der selv var hans Sønnesøns Søn, og som vi strax ville see allerede i Aaret

1533 at have været ansat hos Catarinos egen Søn Pietro, og der at have beskjæftiget sig netop med at samle slige Efterretninger. Dette forekommer mig utroligt, ja høist mistænkeligt, og har igjen ledet mig paa en anden Formodning, den jeg imidlertid ikkun fremfører som en blot Gjetning. Det er nemlig høist usandsynligt, at en saa omhyggelig Samler som Ramusio virkelig skulde bortkaste et saa mærkeligt Skrift, som han selv erkjender Zenos Reisebeskrivelse for at have været, hvad enten det var trykt eller skrevet; var det Manuscript, og han havde mistet det, saa vilde det neppe være faldet ham svært at erholde det igjen fra samme Kilde, der ventelig har været Nic. Zeno. Jeg formoder derfor, at han ei vilde have denne Reise i sin Samling, og at allerede han har næret Mistroe til Nic. Zenos Efterretninger om hans Forfædre, Efterretninger, der erhvervede denne følgende Ombømme af Francesco Patrizi: *„sopra tutti gli uomini maraviglioso Storico,"* en saa overdreven Roes for historisk Kundskab, at den synes at grændse til Ironie. Hertil kunde desuden Ramusio have endnu flere Grunde; allerede i 1533, da Nic. Zeno var 18 Aar gammel, var han hos sin Bedstefader Pietro Zeno, dengang Republikens Ambassadeur i Constantinopel hos Sultan Soliman I. Iblandt mange andre sjeldne Bøger og Haandskrifter, som han kjøbte der, befandtes ogsaa Manuscriptet af Carlo Zenos Levnet; dette havde nemlig været i Kong Mathias Corvinus's Bibliothek, som blev bortført, da Tyrkerne oversvømmede og plyndrede Ungarn, og var saaledes kommet til Constantinopel, hvor det faldt i Nic. Zenos Hænder; dette anfører Hieronimo Diviaco i Dedicationen til Catarino Zeno, Nicolos Søn, af sin 1591 udgivne italienske Oversættelse af Værket. Vel er heri ei noget umuligt, men selsomt maatte det altid forekomme, at Nic. Zeno skulde have et saa besynderligt Held til at overkomme alle mærkelige Papirer hans Familie angaaende; har nu endog Ramusio ikke troet det klogt, at yttre nogensomhelst saadan Forundring om en Mand i Zenos Stilling, saa troer jeg dog i ovenanførte hans Yttring at finde Spor til,

at han ei har havt stor Tillid til Zenos Troeværdighed[1]. At denne Mening har hersket hos Flere i Venedig, sees af en der i 1576 udkommen Bog: *L'isole più famose del Mondo, discritte da Thomaso Porcacchi da Castiglione (e intagliate da Gerolamo Porro)*. Denne Bog omtaler ei allene England, Skotland, Irland, Hebriderne, Orkenøerne og Hetland[2], men ogsaa Island, om hvilken De siges, at den af nogle kaldes: *Isola perduta* paa Grund af dens lange Frastand. Beskrivelsen over denne De er efter Olaus Magnus, men Kaartet derover er en Copie af Zeniernes.

Imidlertid anføres deri intetsteds disse Reisende, ligesaa lidt som deri berøres Frisland eller deres øvrige Opdagelser, uagtet Bogen udelukkende handler om Øer, og endskjøndt den, ifølge Fortalen, er en meget forøget 2den Udgave. Heraf sees med Bestemthed, at Forfatteren har anseet Zeniernes Reiser og Opdagelser for opdigtede, og ikkun for Island, om hvis Tilværelse han var overtydet, har foretrukket Nic. Zeno *jun.* Kaart for Olaus Magnus's.

End flere Grunde kunde bidrage til at gjøre denne Slutning; Uvidenheden om Grønland var i Italien saa stor i det 15de Aarhundrede, at man af den pavelige Bulle af 1448 seer, at det pavelige Cancellie kunde troe, at Christendommen dengang havde været indført der i 600 Aar, og man kan ei vente, at det forsvundne Bispedømme skulde vække større Opsigt der end i Norden, hvor Ingen synes at have bekymret sig herom igjennem hele Aarhundredet, hvilket ikkun kan undskyldes med den Spænding Unions-Krigene frembragte. Først da den aandrige Walckendorph maatte fra den større Skueplads drage sig tilbage til sit erkebiskoppelige Sæde, ledebes ved ham Opmærksomheden did, og det er høist sandsynligt at han fra Trondhjem ei allene har til

[1]) Det vilde være interessant at see denne Catarino Zenos Reisebeskrivelse kritisk undersøgt af en Orientalist for at erfare, hvorvidt den i sit Detail er fuldkommen paalidelig. — [2]) At Færøerne ei omtales, er en Grund mere til at troe, at de skulle forstaaes ved Frisland.

Italien medbragt mange Papirer denne Sag angaaende, men at han endvidere har der vakt Opmærksomhed for et, især i Sydboens Øre, saa selsomt Factum som det, at et Bispedømme var blevet fraskaaret Christenheden af Isen. Høist sandsynligen hidrøre de Efterretninger, som findes i Jacob Zieglers *Schondia* fra Walckendorph selv[1], hvilket bestyrkes derved, at den der angivne Brede af Vardøehuus er meget nøiagtig, og Positionerne

[1]) I det Skandinaviske Litteratur-Selskabs Skrifter for 1824 findes samme Mening fremsat, samt derhos anført 3 af de hos Ziegler for Grønlands Østkyst angivne 6 Positioner, med Tilføiende, at denne Forfatter i det Hele taget meget nøiagtigen lader Kysten begynde ved 60°, og forfølger den indtil 72°, læggende Hvidserken omtrent midtveis paa 67°. Dette er imidlertid ingenlunde Tilfældet; Ziegler lader nemlig, overeensstemmende med Datidens høist urigtige Begreber, Grønland begynde 1° Nord for og ikkun ½° Vest for Vardøehuus. Han lader det strække Syd efter indtil det af Cabot opdagede og benævnte Land *Baccalaos* (Labrador), thi han siger: *Inde continuatur littori terræ Baccallaos*, og ei som hans Oversætter: Baccallaos ved den sydligste Spidse af Landet. Da Kap Farvel ligger paa Breden af Labrador, saa er denne Coordinat bleven rigtig, endskjøndt Angivelsen af Forbindelsen med Baccallaos iøvrigt er falsk. Det af Ziegler, som mellemliggende Punkt, antagne *Huethsark* bestemmer han ifølge Walckendorphs, ogsaa af ham anførte Notice, at det fra Søen af skulde kunne sees ligetidigen med *Hekel-Jol* (Sneefjelds Jøkelen). Da han ved Island har anført dette Punkt som liggende paa 67° NBrede og 25° Øst Længde, saa anviser han Hvidsærken 67° NBrede og 22° Øst Længde, det er: han aflægger det omtrent 20 Miil vestenfor Sneefjelds Jøkelen, hvilket for een med Landene i Norden ubekjendt Mand var en meget rimelig Slutning. Vi vide derimod nu, at Sneefjelds Jøkelen ligger paa 64° 45′ NBrede omtrent 105 Miil fra det ret i Vest derfra, paa Grønlands Kyst, liggende: Skrams Øer, og vi kunne med stor Rimelighed antage, at denne Kyst intetsteds er Sneefjelds Jøkelen nærmere end 55 Miil. Ziegler har saaledes ei anden Fortjeneste af Grønlands Geographie end den, at have rigtigen angivet Landet for at være en Halvøe, og som en Saadan var det altid bekjendt iblandt Nordens Søfarende, men ei iblandt Sydens Geographer.

i Grønland, navnligen af Hvidserken, stemme med Walckendorphs Hypothese om Østbygden, hvorimod vi nu af Graahs Reise temmelig vist kunne slutte, at der ikke paa denne Brede, 67°, findes et saadant udmærket Forbjerg, med mindre man vil antage, at hele Kolonien skulde have ligget paa Kysten imellem 67° og 65° 18′ NBrede, altsaa nordligere end Island.

Dette modsiges af alle os tilhændekomne Efterretninger fra Fortiden, og strider desuden imod alle de Beretninger, som haves om Afstanden imellem Bygderne. Det er saaledes rimeligt, at man i Midten af det 16de Aarhundrede havde i Italien forvirrede Begreber, saavel om det forsvundne Grønland, som om de tidligere derfra til Amerika foretagne Reiser; paa dette Grundstof antager jeg, at Nic. Zeno udarbeidede den Reise, han lod sine Forfædre foretage sig, og at han ved Udarbeidelsen af Kaartet tildeels afbenyttede ældre Kaart, navnligen hollandske, hvorom adskillige af Navnene vidne, samt hvad Rygter og Efterretninger, der, meest igjennem geistlige Kilder, kunde om disse Egne have naaet Italien.

Unægteligt er Historien sammensat med megen Kløgt, men dog indeholder den Utroligheder. Man kan saaledes spørge: hvoraf erfarede Nic. Zeno *jun.*, at Antonio tilbragte 14 Aar i Frisland, da herom ikke tales, hverken i det sidste hele Brev, eller i det Brudstykke (rettere sagt Hoved og Hale) af et Brev, hvorefter Intet mere fandtes, og hvori han siger ikkun at have forandret nogle forældede Udtryk, og Stilen, men ei Indholdet? Var det af Brevenes Data, saa kunde jo, som ovenfor er anmærket, ei nogen Feil af 10 Aar i Angivelsen af Reisens Epoke finde Sted. Saaledes er det ei heller at formode, at man i en Familie som Zeniernes, hvoraf ikke mindre end 3, Jacopo, Nicolò og Pietro, hver i sit Aarhundrede, udgave Skrifter om deres Forfædres Bedrifter[1], lod Børnene faae Leilighed til at

[1]) Dette stemmer maadeligt med den venetianske Beskedenhed, som Zurla omtaler (*fu sempro singolare costume dei Veneti il non cercar plausi, ed ostentar loro meriti*), og den han troer at kunne an-

sonderrive Familie-Archivet, eller at man der lod Skrifter, som Antonios Beskrivelse over Norden, henligge i over et Aarhundrede, og netop i den Tid, da Columbus's store Opdagelse ledede al Opmærksomhed imod Vesten, uden at offentliggjore dem; at man maatte have kjendt deres Indhold, beviser den Omstændighed, at Nicolò veed, hvad han har ødelagt, hvilket han, selv Barn dengang, senere ikkun kunde vide af sine Forældres Udsagn. Havde nu imidlertid Nicolò ogsaa virkelig som Barn ødelagt dette hans egen Stamfaders, Antonios, Værk, saa indsees dog ei, hvorledes han ogsaa skulde have kunnet ødelægge flere af Brevene, da disse jo vare skrevne til Carlo, den længstlevende og meest anseete af Brødrene, hvis directe Descendenter først uddøde et Aarhundrede senere, nemlig i Aaret 1653. Antager man endog, at hele Familie-Archivet kunde have været hos den ældste Linie, saa var det endnu ligesaa lidt faldet i Hænderne paa den yngre Nicolò, der nedstammede fra Antonio, hvis ældre Broders Nicolòs Afkom først uddøde i Aaret 1756.

Zurla søger Beviis for Frislands Tilværelse deri, at Andre skulde have seet det, nemlig Islændere (**Adelbrand** og **Thorvald**, Helges Sønner) i 1285, **Johannes Sciolvus**, en Polak, i 1476, **Columbus** i 1477, **Frobisher** i 1578, og **Maldonado** i 1588.

Hvad Islændernes Opdagelse angaaer, da blev af Kong Erik i Norge den saakaldte **Lande-Rolf** udsendt, for at søge et i Vesten opdaget Land, men fandt det ikke. Det, Islænderne have seet, ei været paa, har altsaa maaskee været et Iisfjeld, da disse ofte af Søfarende paa disse Breder ere blevne tagne for Land. Saaledes formeente **Hall** paa sin Reise med **Lindenow** at have seet **Den Bus**, der dog ikke er til, og som man omtrent har afsaat paa samme Plads som Frisland.

Hvad **Johannes Sciolvus** angaaer, da findes han ikkun anført af **Wytfliet**, der troede paa Zeniernes Beretning om

give som skjellig Aarsag til at Zenierne i saa lang Tid holdt deres Forfædres Reise skjult for Verden!

i Grønland, navnligen af Hvidserken, stemme med Walckendorphs Hypothese om Østbygden, hvorimod vi nu af Graahs Reise temmelig vist kunne slutte, at der ikke paa denne Brede, 67°, findes et saadant udmærket Forbjerg, med mindre man vil antage, at hele Kolonien skulde have ligget paa Kysten imellem 67° og 65° 18′ NBrede, altsaa nordligere end Island.

Dette modsiges af alle os tilhændekomne Efterretninger fra Fortiden, og strider desuden imod alle de Beretninger, som haves om Afstanden imellem Bygderne. Det er saaledes rimeligt, at man i Midten af det 16de Aarhundrede havde i Italien forvirrede Begreber, saavel om det forsvundne Grønland, som om de tidligere derfra til Amerika foretagne Reiser; paa dette Grundstof antager jeg, at Nic. Zeno udarbeidede den Reise, han lod sine Forfædre foretage sig, og at han ved Udarbeidelsen af Kaartet tildeels afbenyttede ældre Kaart, navnligen hollandske, hvorom adskillige af Navnene vidne, samt hvad Rygter og Efterretninger, der, meest igjennem geistlige Kilder, kunde om disse Egne have naaet Italien.

Unægteligt er Historien sammensat med megen Kløgt, men dog indeholder den Utroligheder. Man kan saaledes spørge: hvoraf erfarede Nic. Zeno *jun.*, at Antonio tilbragte 14 Aar i Frisland, da herom ikke tales, hverken i det sidste hele Brev, eller i det Brudstykke (rettere sagt Hoved og Hale) af et Brev, hvorefter Intet mere fandtes, og hvori han siger ikkun at have forandret nogle forældede Udtryk, og Stilen, men ei Indholdet? Var det af Brevenes Data, saa kunde jo, som ovenfor er anmærket, ei nogen Feil af 10 Aar i Angivelsen af Reisens Epoke finde Sted. Saaledes er det ei heller at formode, at man i en Familie som Zeniernes, hvoraf ikke mindre end 3, Jacopo, Nicolò og Pietro, hver i sit Aarhundrede, udgave Skrifter om deres Forfædres Bedrifter[1], lod Børnene faae Leilighed til at

[1]) Dette stemmer maadeligt med den venetianske Beskedenhed, som Zurla omtaler (*fu sempro singolare costume dei Veneti il non cercar plausi, ed ostentar loro meriti*), og den han troer at kunne an-

sønderrive Familie-Archivet, eller at man der lod Skrifter, som Antonios Beskrivelse over Norden, henligge i over et Aarhundrede, og netop i den Tid, da Columbus's store Opdagelse ledede al Opmærksomhed imod Vesten, uden at offentliggjøre dem; at man maatte have kjendt deres Indhold, beviser den Omstændighed, at Nicolò veed, hvad han har ødelagt, hvilket han, selv Barn dengang, senere ikkun kunde vide af sine Forældres Udsagn. Havde nu imidlertid Nicolò ogsaa virkelig som Barn ødelagt dette hans egen Stamfaders, Antonios, Værk, saa indsees dog ei, hvorledes han ogsaa skulde have kunnet ødelægge flere af Brevene, da disse jo vare skrevne til Carlo, den længstlevende og meest anseete af Brødrene, hvis directe Descendenter først uddøde et Aarhundrede senere, nemlig i Aaret 1653. Antager man endog, at hele Familie-Archivet kunde have været hos den ældste Linie, saa var det endnu ligesaa lidt faldet i Hænderne paa den yngre Nicolò, der nedstammede fra Antonio, hvis ældre Broders Nicolòs Afkom først uddøde i Aaret 1756.

Zurla søger Beviis for Frislands Tilværelse deri, at Andre skulde have seet det, nemlig Islændere (Adelbrand og Thorvald, Helges Sønner) i 1285, Johannes Sciolvus, en Polak, i 1476, Columbus i 1477, Frobisher i 1578, og Maldonado i 1588.

Hvad Islændernes Opdagelse angaaer, da blev af Kong Erik i Norge den saakaldte Lande-Rolf udsendt, for at søge et i Vesten opdaget Land, men fandt det ikke. Det, Islænderne have seet, ei været paa, har altsaa maaskee været et Iisfjeld, da disse ofte af Søfarende paa disse Breder ere blevne tagne for Land. Saaledes formeente Hall paa sin Reise med Lindenow at have seet Den Bus, der dog ikke er til, og som man omtrent har afsat paa samme Plads som Frisland.

Hvad Johannes Sciolvus angaaer, da findes han ikkun anført af Wytfliet, der troede paa Zeniernes Beretning om

---

give som skjellig Aarsag til at Zenierne i saa lang Tid holdt deres Forfædres Reise skjult for Verden!

Frislands Tilværelse, og siges om ham: „at han i Aaret 1476 seilede til hiin Side af Norge, Grønland og Frisland, og efter at være trængt ind i „*Fretum Boreale*," under selve Nord-polar-Cirklen, blev bragt til Laboratorb Land og *Estotiilandia*." I denne overfladiske Notice sees let, at der er ligesaa lidt noget Beviis for at Johannes Sciolvus har seet Frisland, som at han har seet Norge. Hvotlunde Frobisher antog Grønland for Frisland, er ovenfor viist, og at Maldonados hele Reise er et Digt, er noksom bekjendt og beviist, altsaa er nu ikkun tilbage at vise, hvad Columbus kaldte Frisland. I en Notice opbevaret af Sønnen Fernando, i Faderens Levnetsbeskrivelse, anfører denne, at have i Februar 1477 besøgt Den Tile; han siger at dens sydlige Deel ligger paa 73° NBrede og ei paa 63°, som Andre have sagt; at den ligger meget vestligere end Ptolomæus's 1ste Meridian, at den er saa stor som England, og at Englændere, især de fra Bristol, handle derpaa, at Havet ei var frosset, da han var der, og at det der kan stige og falde 26 Favne. Endelig siger han: dette er det sande Tile, hvorom Ptolomæus taler, men de Nyere kalde det Frisland.

Uagtet den opgivne Beliggenhed aldeles ikke svarer med den af Zeniernes Frisland, saa antager Zurla det dog for at være dette, især deleshed paa Grund af Handelen med England, hvilken han siger man veed (efter Zeno) breves fra Frisland, hvorimod man ikke veed dette om Island (*quale si sa della Frislanda, e s'ignóra dell' Islanda*). Dog netop det Modsatte er Tilfældet.

I Hackluyts 1ste Deel findes et gammelt Digt førende Titelen: *The true processe of the Libeel of English policie exhorting all England to keepe the sea environ.* Heri gjennemgaaes Forholdene med alle Lande, samt de Gjenstande, hvormed de handle, og siges da p. 201:

Of Island te write is litle nede,
Save of Stock-fish; Yet forsooth in deed
Out of Bristowe, and costes many one,

Men have practised by nedle and by stone
Thider wardes within a litle while,
Within twelue Yere, and without perill
Gon and come, as men were wont of old
Of Scarborough unto the costes cold.
And nowe so fele shippes this Yere there ware,
That moch losse for unfreyght they bare:
Island might not make hem to bee fraught
Unto the Hawys: thus much harme they caught.

Dette aldeles umiskjendelige Digt, skrevet, som andre Punkter deri godtgjøre, midt i det 15de Aarhundrede, beviser tydeligen, at man dengang, ligesaa lidt i England, som i det hele øvrige Norden, vidste af et Frisland eller Handel derpaa. Det godtgjør endvidere, at den Øe, Columbus har besøgt, har været Island; man seer, at han har anseet dette for Ptolomæus's Thule, at de sydlige Søfarende i den Tid have kaldt det Frisland, og at man ialmindelighed har havt det rigtige Begreb: at Islands Sydside laae paa 63° Brede. Endelig afgiver Digtet endnu et Beviis for Havisens Tiltagen i det 15de Aarhundrede, og dens Indflydelse paa Skibsfarten i Norden, hvilket vel ogsaa har forvoldt, at Farten fra England herpaa har ophørt, da Hackluyt i sin Fortale, 1598, siger, at man af hans Bog vil erfare de mærkeligste Ting, og deriblandt at Bristol har havt Handel paa Norge og Irland, hvilket viser at den, da han skrev, ei længer fandt Sted. Man seer her tydeligen, at Irland er en Trykfeil for Island, da Fart fra Bristol paa Irland vel aldrig har kunnet regnes iblandt Mærkelighederne.

Saaledes anfører ogsaa **John Dee**, at Franciskanermunken **Nicolas de Linne**, som i 1360 bereiste Norden, og skrev en Bog derom: *Inventio Fortunata*, tiltraadte sin Reise fra Havnen Linne (nu Kings Lynn) i Norfolk, hvorfra der med almindelig Vind var 14 Dages Seilads til Island, hvilket „*haa beene of many yeeres a very common and usual trade.*“ Endvidere anfører han, at ved Acter i Edward IIIes 2det, 4de og

31te Aar vare Fiskerne i Blackey i Norfolk fritagne for Kongens almindelige Tjeneste, paa Grund af deres Handel paa Island.

Saaledes findes ogsaa anført paa Martin Behaims, Aar 1492, forfærdigede Globus: „In der Insel Islandt fengt mann den Stockfish, den mann in unser Laandt bringt."

Iøvrigt kunde Zurla ogsaa hos italienske Forfattere have fundet Beviser for Englands Handel paa Island. Porcacchi da Castiglione siger nemlig: *il mare agghiacciato dove é l'Islanda, alle quale vanno la state ogni anno i mercanti inglesi, per pescare e per comperar pesci.*

Zurla's videre Beviser grunde sig paa, at Bianchi's hydrographiske Atlas, forfærdiget 1436, og Fra Mauros *Mappamondo*, fuldført 1459, skulde bevidne, at Zeniernes Opdagelse var bekjendt i Venedig længe førend Nicolò Zeno *jun.* bragte den for Lyset; men disse Beviser ere grundfalske. Ifølge Zurlas egen detaillerede Forklaring har Bianchi's 7de Kaart en Øe *Uiles*, en anden *Stilanda*, og Nord for denne en anden og større, førende Navnene *Stockfis* og *Novercha*. Hvilken Lighed findes heri med Zeniernes Kaart, og hvad Rimelighed haves der for, at Øen *Stockfis* skulde betegne nogen nu ei tilværende Øe? Maa man ikke netop efter Foranførte troe, at dette betegner Island? Maatte man ei troe dette, endog om Navnet Frisland selv havde staaet ved en lille Øe tæt under Norge, saaledes som Zurla pag. 18 anfører, aldeles i Modsætning af hans fuldstændige Forklaring over Kaartet pag. 335? Fra Mauros *Mappamondo* findes copieret hos Zurla; et Diekast derpaa vil bevidne, at han aldrig har seet eller kjendt Zeniernes Kaart, og hvad kan Øen Iriland bevise for Frislands Tilværelse, paa et i den Grad feilagtigt Kaart, at Danmark er afbildet derpaa som en Øe? Maa det ikke meget rimeligere antages at skulle betegne Færøerne, om hvis Tilværelse dog ingen Tvivl kunde haves; men som vilde mangle, naar dette Navn skulde gjelde for det imaginaire Frisland?

Derimod anfører Zurla selv, at i det af **Bernardo Silvano**, i 1511, udgivne *Mappamondo*, findes Grønland som en Halvøe; ligeledes findes 3 Øer paa Breden af og Vesten for Storbrittanien og Irland, men Navnet Frisland findes intet Steds, ligesaa lidt som nogen Øe med den Beliggenhed som Zenierne anvise denne. Iøvrigt findes herpaa Navnene: *Engrovelant*, *Gruenlant* og *Islant*.

Næsten det samme findes paa **Benedetto Bordones** i 1526[1] udkomne, ovenfor omtalte, *Isolario*, men fuldstændigere, saa at Labrador vises sammenhængende med den nye Verden, Grønland derimod under Navn af *l'Engrovelant* som en Halvøe, henhørende til den gamle Verden, og anfører Zurla det som det første Exempel paa, at de nordlige og østlige Kyster af Grønland have været aflagte i et *Mappamondo*, hvilket nemlig finder Sted, da de vises begrændsede ved det af mig ovenfor omtalte indesluttede Hav: *Mare congelatum*. Imidlertid anfører han, som jeg allerede tidligere har bemærket, at Norge og Grønland ere slet tegnede her, og at Grønland ligger langt fra sin sande Plads; dette er meget sandt, men Formen af Halvøe har det imidlertid, og dets urigtige Beliggenhed hidrører fra, at det er anseet som en Deel af Norge, liggende Nord for dette; den ligeoverfor liggende Deel af Norge selv fører der det besynderlige Navn *Gottia orientale*, medens en Øe i Østersøen kaldes *Gottia*. Aarsagen til denne geographiske Anomalie findes hos **Porcacchi da Castiglione**, hvor pag. 9 Talen er om Øen Gothland, om hvilken siges: *E detta Gotlandia che vuol dir: buona terra (benche Gruntlandia la dicano non rettamente alcuni, i quali della terra prima Settentrionale a questa non fanno differentia)*. Altsaa ved at confundere Grønland med Gotland har man i Syden kaldet

---

[1]) Ogsaa i den herværende Udgave fra 1547 findes Pavens Breve af 5te Junii 1521, og *la Signoria di Venezia's* Privilegium af 6te Marts 1526.

hiint *Gottia*, og den Provinds i Norge, man antog at ligge tæt østen derfor, *Gottia orientale*.

Da disse Autorer imidlertid neppe kunne antages at have havt den Adgang til Efterretningerne om Zenierne, som Ramusio, saa tjener dette netop til Beviis for, at Nicolò Zeno har tildeels sammensat sit Kaart efter de Kaart, som i hans Tid vare gjængse, og altsaa med næsten de samme Feil. Hertil hørte fornemmeligen at aflægge alle de nordlige Lande, om hvis Kulde man gjorde sig de overdrevneste Begreber, paa meget for høie Breder, samt at aflægge Hetland heelt over under Norge; thi saa feilagtigen findes det endnu afbildet paa et, af den ældre Resen, først i det 17de Aarhundrede, til Kong Christian IV forfærdiget Kaart, der opbevares i det Kongelige Søkaart-Archiv, ja! i den af Lauritz Benedict, 1567 udgivne, i Kjøbenhavn trykte, og til Herr Hans Skovgaard dedicerede Styrmands Bog, staaer: at fra Skudesnæs til Hetland ikkun er 19 Miil (Distancen er 45), hvorimod de øvrige Distancer langs norske Kysten ere rigtige. Til at bruge Navnet Frisland har Zeno saare let kunnet ledes, deels da vi af Columbus vide, at Island gik i Syden ogsaa under dette Navn, deels da engelske Søfarende endnu i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede kaldte Færøerne *Ferris Islands*[1], eller *Ferris Land* (see Halls Reiser i Purcha's *Pilgrims*), hvilket afgiver: Frisland, med meget mindre Omskrivning end den Italienerne som oftest tillode sig med nordiske Navne.

Hvad Zurla anfører af andre Forfattere, som have skrevet om Frisland, udgjør ei noget Beviis, men en logisk Cirkel, thi disse Forfattere: Sanuto, Moletti, Ortelius, Mercator, Cluverio m. Fl. levede alle efter Nicolò Zeno *jun.*, og afskreve ham som det Thema, hvortil nogle af dem endvidere selv satte Variationer. Naar Ortelius i sine senere Udgaver siger, at det er blevet seet igjen, og kaldet Vest-England, saa forstaaer

[1]) Ogsaa paa gammel Dansk kaldtes disse Øer Færøisland.

han uden Tvivl derved Frobishers ovenfor forklarede Feiltagelse af Sydhukken af Grønland. Naar Cluverio siger, at Øen til hans Tid henhørte under den engelske Krone, saa modsiger han jo Zenierne, med mindre man antager Norden saa blottet for Historie, at Staterne skulle være forblevne uvidende om hvad den ene havde afstaaet til den anden. Naar Dudley gaaer saavidt i den physiske Beskrivelse, at han angiver Misviisningen, samt at den afviger fra den paa Færøerne, og at han angiver Temperaturen at være meget lavere end paa det langt nordligere liggende Island, saa kan man vel ei nægte, at hans Bog fortjener sit Navn: *Arcano del Mare*, men man undres over, at Zurla derved har kunnet lade sig forlede til at ville udlede Navnet Frisland af Ordet: fryse *(freeze)*, en Etymologie, der ingenlunde passer for de Lande, der i Virkeligheden føre dette Navn. Naar Baudrand derimod siger: at Øen aldrig har været til, eftersom engelske, hollandske, danske og franske Søfarende da maatte have kjendt den, saa er dette en positiv Sandhed, og ei som Zurla siger: *altra falsità*, hvilket desuden maatte afgjøres ved andre Beviser end en Passus af la Martinieres *grand Dictionnaire géographique*, hvilken aldeles er udskreven ifølge Zeniernes Kaart. Naar endelig Zurla bemærker, at en Reise fra Strædet af Gibraltar, naar man forsloges vesten om Irland, ei kunde ende med Skibbrud paa Færøerne, men maatte føre langt vestligere, da vil det være overflødigt at modsige denne Paastand for hvemsomhelst der har det mindste Begreb om Søfarten, hvis Veie ere høist forskjellige fra de paa Landet.

Zurlas øvrige Beviser bestaae deri, at Zeniernes Stamtavle, affattet af Marco Barbaro, og indført i Tom. VII af hans *Discendenze patrizie*, skreven i 1536, allerede berører Zeniernes Reise. Herved bemærkes: dette Værk er et Manuscript, altsaa er det umuligt at bestemme, naar hver Artikel deri er affattet, eller af hvem. Familierne Zeno og Barbaro vare beslæg-

tede, og saa nøie Venner, at Nic. Zenos Værk er dediceret til **Daniel Barbaro**, Patriarken af Aquileja, Broder til Marco.

Allerede 1536 var Nic. Zeno 21 Aar gammel, havde været ved Gesandtskabet i Constantinopel, var Familiens Stamholder, og kunde vel altsaa være anfortroet at skrive dens Stamtavle. Den flittige Ramusio maatte jo høist sandsynligen, ligesaavel som Barbaro, være bleven underrettet om en saadan Reise, da han var det om Catarino Zenos. Endelig indeholder denne korte Artikel hos Barbaro allerede store Afvigelser fra Zenos Fortælling, eftersom den om Antonio anfører hans Opdagelser til Aar 1390, altsaa noget senere, men dog i et Aar, da denne endnu var i Venedig, og da den siger, at han „*si portò nel continente d'Estotilanda, nell' America settentrionale*[1]", altsaa med bestemte Ord giver ham Prioriteten i Opdagelsen frem for Columbus og Vespucius, en Ting, hvortil end ikke Nic. Zeno fordrister sig.

Hvad endeligen Cardinal Zurlas sidste Beviis angaaer, nemlig Zenos og Barbaros Respectabilitet og Troværdighed, da lader denne Grund sig bedst igjendrive ved vor egen Tids Exempler, da vi have seet en videnskabelig Reise foretagen paa en mægtig og oplyst Regjerings Bekostning, hvorfra alle de Observationer, som bekjendtgjordes, vare apocryphiske, og da vi i et andet Land have seet et anseet videnskabeligt Selskab kaare en Mand til sit Organ, og hædre ham med sin Guldmedaille, for en Reise, hvis videnskabelige Deel var aldeles opdigtet, og hvorom Fortællingen er mindre godt sammensat, end Zenos.

Endskjøndt jeg har søgt at igjendrive Cardinal Zurlas Beviser for denne Reises Ægthed, saa har dog Studiet af hans

[1]) Det er høist usandsynligt, at dette Udtryk skulde være brugt i 1536. D. Martin Fernandez de Navarrete, som med største Flid har undersøgt dette, fandt Navnet America første Gang trykt i Glarcanos Geographie, udgiven i Basel 1529; man forstod ifølge Herrera dengang Syd-Amerika derunder, og først senere kom man paa det Rene med at skjelne imellem Nord- og Syd-America.

Værker nødvendigen maattet indgyde mig den største Agtelse for den Flid og Nøiagtighed, hvormed han har samlet og meddeelt Verden Efterretninger, hvilke man ei kunde finde uden allene i Venedig, og som neppe vilde have været tilgjængelige for en Ikke-Italiener. Jeg haaber at have udtrykt, under min Modsigelse, denne Agtelse saavel herfor, som for den rolige Tone, der i en høi Grad udmærker Cardinalens Skrift, og som gjør det saare forskjelligt fra hvad man senest har seet offentliggjort om denne Gjenstand, i Herr Baron de Walckenaers Brev til Herr de la Roquette, indført i *les Annales des Voyages.* Hele Brevets Indhold, men især den Foragt, han kaster paa Enhver, der ei hylder hans Hypothese, gjør det overflødigt at besvare det. Jeg haaber, at denne berømte Lærde selv vil indrømme dette, naar han, for at holde mig til hans egne Udtryk. „har faaet Leilighed til at gjøre sig bekjendt med den oldnordiske Historie, for deraf at bedømme, hvorvidt det er sandt, at Nordens Beboere vare Americas første Opdagere." Indtil da er hans Hypothese vistnok et Beviis mere for, at det ei er fra Syden, man kan vente Oplysninger om Oldnorden.[1]

Det er iøvrigt høist mærkeligt, at det Aar, da Nicolò Zeno skulde have tiltraadt sin Reise, netop er identiskt med det, hvori de berygtede Victualie-Brødre begyndte en Færd her i Norden, der havde stor Lighed med den, Zeno beskriver hans Forfædre at have drevet. Have altsaa til den Tid virkeligen et Par Venetianere befaret, paa saadan Maade, Nordens Farvande, saa henhørte de sandsynligviis til denne, af alle Nationers Eventyrere sammensatte, Bande.

---

[1]) Herunder forstaaer jeg ingenlunde fra de derværende, for den Tidsalder saa meget rigere, og saa meget bedre conserverede Bibliotheker. Jeg troer tvertimod, at det for Nordens Historie vilde være af yderste Vigtighed, naar en dertil forsvarligt udrustet Mand, vilde anvende sin kraftigste Alder til en nøie Gjennemsøgning af Vaticanets Bibliothek.

Allerede tidligere har man gjettet paa, at den grønlandske Kolonie kunde været gaaet under ved Udplyndring af Victualie-Brødrene. At Datidens Sørøvere have havt Adgang til Grønland, findes bekræftet i Olaus Magnus Gothus *Historia de gentibus septentrionalibus*, hvor han siger Cap. IX: „Vi ville nu vise Veien fra Havnen *Vestrabord*[1] paa Island til den høie Klippe *Huitsark*, der ligger i Havet, midt paa Seiladsen til *Gruntland*. Paa denne Klippe findes en Art Sørøvere, som betjene sig af Skibe af Læder, og paa deres Søfarter efterstræbe de Handlendes Skibe, dem de ødelægge, ikke ved at bore samme fra oven, men idet de gjennembore Kjølene udenfra. Jeg har selv seet i Aaret 1505 tvende saadanne smaae Læderskibe, der vare ophængte til Skue over den vestlige Indgang til Kathedralkirken i Opsloe, som var helliget Halvard. Disse tvende skal Haagen, der regjerede dette Rige, have erhvervet paa et Søtog, han engang foretog til Kysterne af *Gruntland*;" og Cap. XI: „I foregaaende Capitel have vi talt om den høie Klippe *Huitsark*, der laae midt imellem Island og Grønland, dog er det vist ikke overflødigt at omtale den igjen noget vidtløftigere. Omtrent i Aaret 1494 boede paa den 2 temmelig bekjendte Sørøvere Pining og Porthort, som tilligemed hele deres Complot vare ved et meget strengt Edikt af de nordiske Konger blevne bandlyste af det menneskelige Samfund, paa Grund af deres afskyelige Røverier, der ansaaes for foragtelige og nedværdigende for alle Riger og bevæbnede Folk. Fra dette Sted begik de nu de skjændigste Misgjerninger imod Alle og Enhver, der beseilede Farvandene nær ved dem eller fjernt fra dem."

---

[1]) Forgjæves søger man dette Navn paa alle andre Kaart, endog paa det som findes i den 1567 udgivne Oversættelse af Olaus Magnus; man finder det ikkun paa Zeniernes Kaart! Nic. Zeno *jun.* har der ved Navnet *Votrabor* godtgjort, at han virkelig havde benyttet alle tilværende Kilder.

Ogsaa hos Purchas Vol. III. p. 520 findes anført: *Punnus and Pothorse have inhabited Island certayne Yeere and sometimes have gone to sea and have had their trade in Groneland, etc.* Denne Notice siges at være funden, tilligemed Ivar Beres Chorographie, paa Færøerne, nedskreven i en gammel Regnings-Bog. Hvor lidet bekjendte Færøerne endnu den Tid (1625) have været, kan sluttes deraf, at Purchas tilføier: at de ligge imellem Skotland og Island.

Eftersom **Hvitfeldt** anfører, at Kong Johannes Aar 1485 tog bemeldte Pininck og Pyckhorst i sin Sold, for at straffe Fribytter med Fribytter, saa synes det ingenlunde urimeligt, at Grønland i det 15de Aarhundrede kan have tjent de talrige Fribyttere, som da sværmede i Nordens Have, til Tilflugtssted, og saaledes være blevet dem bedre bekjendt end Datidens Geographer. Hvorvidt Zenierne kunde have henhørt hertil, bliver naturligviis saameget mere en blot Gjetning, som deres Frænde ei omtaler, hvorledes Antonio vendte tilbage til Venedig; er dette skeet tilsøes, og med Levningerne af de 2de venetianske Skibsbesætninger, da vare deres Bedrifter vistnok ei i 170 Aar forblevne en Hemmelighed i Venedig, med mindre Deeltagerne skulde alle have havt saare vægtige Grunde til at tie dermed. Overhovedet er det saare paafaldende, at Zenierne, i deres Breve, endskjøndt disse skulle være skrevne til den fælles Fædrenestad, dog ei have værdiget nogen af deres Medfølgere at nævne dem.

Disse Betragtninger have indgydet mig den faste Overbeviisning, at Zeniernes Reiser, i det mindste i alle Hovedstykkerne, ere opdigtede. Jeg føler mig overtydet om, at der herfor maatte kunde findes endnu fuldstændigere Beviser; men deels ere de herværende litteraire Kilder, deels min Fortrolighed med denne Deel af Litteraturen, for ufuldstændige til, at jeg skulde kunne levere flere Oplysninger herom. Jeg er bleven foranlediget til at offentliggjøre mine Anskuelser derved, at endskjøndt megen Flid og Kløgt er bleven anvendt paa at godtgjøre Reisernes

…esta i Constantinopel.

7 andre Børn.

…n.

Giovan… …tro

Jacopo

Antonio …

Fantin, fanget 1453 ved Constantinopels Erobring.

Marino

Jacopo, 1481 Historieskriver.

…crezia g. m. …acome Prinli

…colò Prinli.

Valenza g. m. Giovan Loredono

intet Afkom.

Carlo Vettore i 1653.

Catarino

…colò, Historieskriveren.

Catarino

… i 1818

…ntonio Zeno.

Ægthed, saa har dog Ingen, mere end aldeles overfladeligt, forsøgt at bekæmpe denne, efter min Formening, urigtige Anskuelse.

De mange citerede Zeniernes Slægtskabs-Forhold bringe mig til at vedhæfte et Brudstykke af Familiens Stamtavle, der tillige udviser, hvorledes den var besvogret med de græske Keisere og Sophierne af Persien. Endskjøndt høist ufuldstændig, er den dog fuldstændigere end Zurlas Udtog, og, som jeg troer, tilstrækkelig til at veilede Læseren.

Bemærkninger om danske og norske Stedsnavnes Oprindelse og Forklaring; ved N. M. Petersen, Registrator i Geheime-Archivet.

Man finder næppe noget historisk Skrift, der enten indlader sig i detaillerede Undersøgelser eller meddeler en udførlig Beskrivelse over et Land og dets Steder, uden at Forfatteren har søgt at meddele sine Læsere en Forklaring deels over Landets, deels over de enkelte Steders Navne. Men da denne Materie hidtil kun har været lidet theoretisk behandlet, saa have de fleste Forfattere ladet det beroe ved, at meddele en saadan Forklaring mere efter en alminbelig Følelse af Sandsynlighed, end efter almindelige Regler; derved er undertiden endog i selve Historien adskillige vildledende Forklaringer indkomne. Dette, saavel som det dunkle i Materien, der just ved sin Dunkelhed vækker Begjerligheden efter at vinde Klarhed, bevægede mig til som et Forsøg at fremstille nogle almindelige Bemærkninger om Stedsnavnes Oprin- og den Fremgangsmaade, som ved deres Forklaring rimeligviis bør følges. Disse Bemærkninger gjøre ingen Fordring paa at være fuldstændige, eller at være meddeelte i den meest fuldendte Form, eller overhoved endog altid at være rigtige; til Fuldstæn-

dighed fordres en længere og fleersidigere Drøftelse af forskjellige Forfattere; til Anvendelsen paa alle de enkelte eller dog de vigtigste Tilfælde, mere udstrakte Undersøgelser og Sammenligninger med andre Sprog, end der paa disse Blade kunde anstilles; ofte er endelig Materien saa dunkel, at det er ingen Skam at have snublet der, hvor langt dygtigere Mænd ikke kunde undgaae at støde an.

Det tør vel antages, at ingen nu mere tvivler om, at ligesom Stedsnavnene, i det mindste de, hvis Forklaring er os den vigtigste og tillige den dunkleste, gik over til os fra vore Fædre, saa kan deres Betydning ogsaa kun oplyses af vore Fædres Sprog. Til en saadan Forklaring hører altsaa, at man fra Navnets nuværende Form gaaer tilbage i Tiden til den ældre, derfra til den endnu ældre, og endelig til den ældste bekjendte. Naar man ikke er i Stand dertil, saa er Forklaringen over et Steds Navn (hvis ikke dette er fra den nyere Tid og altsaa af det nuværende Sprog forklarligt) ofte intet andet, end en løs og tom Gisning. Kommer man derimod tilsidst tilbage til den islandske eller rettere oldnordiske Form, saa angiver denne sædvanlig ligefrem Ordets Betydning. Med Forsæt siger jeg just den oldnordiske Form; thi ihvorvel den nuværende islandske Sprogart, som den lettest tilgængelige, naturligviis altid bør raadspørges, saa vil dog denne alene ikke være tilstrækkelig til at oplyse de ældste Stedsnavne paa Nordens Fastland; nogle oldnordiske Ord ere i denne gaaet tabte, andre have forandret Betydning; der maa altsaa søges, og der spørges nærmest kun om, hvilken Form og Betydning Ordet havde i det gammelnordiske Sprog eller den over hele Norden talte danske Tunge. At dens Dialekter paa Fastlandet vare temmelig forskjellige fra senere Islandsk, har saavel Rask som Finn Magnusen lejlighedsviis oplyst; iblandt de af Sidstnævnte anførte Exempler paa Ord, som endnu ere til i Dialekterne i de tre nordiske Riger, men derimod enten ere forsvundne eller have erholdt en anden Betydning paa Island, forekomme

ogsaa nogle, som vedkomme vor Materie[1], og denne vor ypperlige Sprogkyndige og Archæolog vilde sikkert, hvis det havde været hans Hensigt at udvikle netop denne Gjenstand, kunne have forøget dem med mange flere; thi uden Tvivl ligger der i de nordiske Rigers Stedsnavne mange ældgamle danske, norske og svenske Ord skjulte, der nu mangle i denne eller hiin Dialekt, men som engang maae have været almindelige i den gamle danske Tunge, da man ellers ikke kan forklare sig, hvorledes de skulde være blevne optagne i Sprogets ældste, ofte i sig selv ubetydelige og lides mærkelige Navne. Man betragte f. Ex. blot de mange Navne paa danske Øer, som **Holm**, **Fuur**, **Lygh**, **Fjon**, **Hvedn**, **Gjöl**, **Ljuth-ø**, **Fæm-ø**, **Fen-ø**, **Logn-ø**, **Væn-ø**, **Sok-ø**, **Stryn**, **Wrysn**, **Sughændæ**, **Ondælaghæ** o. fl. desl., af hvilke nogle endnu have en bekjendt Betydning, hvilket uden Tvivl engang maa have været Tilfældet med dem alle. Vel kan ofte Forklaringen af flere saadanne Navne nu synes heel dunkel, men de rige Hjælpemidler, som alle beslægtede Sprog frembyde, Sammenligningen imellem de ældre og yngre Navne, da stundum et yngre Ord af samme Betydning findes sat isteden for et ældre, og lignende Undersøgelser ville dog rimeligviis, naar Opmærksomheden først ret er bleven henvendt paa denne Gjenstand, bringe Forklaringen i de fleste Tilfælde til en høj Grad af Sandsynlighed. En saadan Undersøgelses Maal er imidlertid saa fjernt og højt, at vi her blot pege hen dertil, uden at foresætte os at stræbe derefter.

Selve den danske Tunge og dens Dialekter, forsaavidt de findes opbevarede i endnu tilværende Sprogmindesmærker, ville dog ikke være tilstrækkelige til at oplyse de allerældste Stedsnavne; der gives een, eller maaskee tvende, endnu ældre, om man saa vil kalde dem, for-odinske Sprogstammer, Finsk og Keltisk, hvilke, under den Forudsætning, at Finner og Kelter

---

[1]) F. Ex. **bar**, Løv paa Træer; **ekra**, Agerjord; **kjör** (**kjar**), en Busk; **lág**, et Træ; **lím**, Kalk; **höfn** (**hamn**), en Græsgang, ellers en Havn (Dansk Literaturtid. for 1831. Nr. 37.)

vare de nordiske Landes ældste Beboere, ved Forklaringen af de allerældste Stedsnavne heller ikke bør tabes af Sigte. Forfatteren til de haandskrevne Anmærkninger til Knytlinga (Arnæ-Magn. Nr. 20, e—i, Fol.), Rask (om det gl. nord. Spr. Opr. S. 114), Geijer (i Swea for 1831, 13 H.), o. fl. have allerede bemærket, at adskillige nordiske Stedsnavne enten slet ikke eller kun paa en meget tvungen Maade lade sig erklære af det Oldnordiske, og at flere deraf bære et særegent Præg, der netop ligner det lappiske Sprogs. Rask f. Ex. bemærker, at Samsø har Navn af Mandsnavnet Sámr, der er det lappiske Nationalnavn Sabme eller Same, paa samme Maade, som Finnr (Finn) er det finske, Gautr (Gote) det gotiske, og Saxi (Saxe) det saxiske; Øen Hveen hedder i det gamle Sprog Hvedn, hvilket Ord synes aldeles lappisk, thi dn, saavel som bn eller vn foran en anden Selvlyd, ere hyppige Lyd i dette Sprog, som i Finlappisk uodn, en Fjord, af hvilket Ord Øen maaskee har faaet Navn. Geijer (anf. St. S. 293) forklarer ligeledes isl. botn af lappisk uodn, og Navnet paa den botniske Bugt bliver da saa meget betydningsfuldere, naar man betænker, at Lappers og Finners Hovedsæde en Tid lang var netop rundt omkring denne. Af de finniske Sprog, vedbliver Rask, synes tillige de mange andre Steders Navne i Norden, som ikke ere nordiske, at maatte forklares; f. Ex. Falstr, Fjón (Fyn), Hledr (Lejre), Þotn i Norge, o. desl. Hvo føler ikke ogsaa det tvungne i Forklaringen over Fyn af fjón, Adskillelse, Had, over Falster af Fæ-alster, kvægnærende; saadanne Udledninger ere for kunstige til at være ægte ved saa ældgamle Navne; eller over Skaane af skán, Bark; var det da, maa man vel spørge, rigere herpaa, end andre Provinser i Norden, og maatte Landet ikke snarere hedde Barkland eller noget lignende, end kaldes med selve Ordet paa et Produkt[1]? Men af

[1]) Sandsynligere er Skaane, efter sin ældste Form og Udtale Skan .. enten nær beslægtet med, eller det samme som det saavel i det fædlige

saadanne finske eller lappiske Ord findes der uden Tvivl mange flere, end ved første Øiekast synes at være Tilfældet, da mange saadanne forekomme i Steder, der nu ere aldeles ubetydelige, hvilke man slet ikke ændser eller kan falde paa at ændse; f. Ex. Hodm-ø, Landsbyen Højme ved Odense, hvis første Deel i Formen har megen Lighed med Hvedn, og hvis Endelse vel tilkjendegiver, at Egnen der omkring engang har været en mindre Ø ved Siden af den større Odins-ø, Odense.

Vende vi os fra selve Norden imod Syden og Vesten, saa støde vi paa andre Sprogstammer, der ere nærbeslægtede med den oldnordiske; og betænker man, at de gotiske Folk indvandrede igjennem Nordtyskland, at de tidligste Riger stiftedes her, at Asalæren derfra senere udbredte sig over de nordiske Lande, at længere hen i Tiden idelig Handel og Vandel fandt Sted imellem Vindland, Saxland, Britannien og Norden, at Nordboerne deels ved enkelte Hærtoge, deels ved længere Besid-

som nordlige Norge forekommende **Skaun** (senere ogsaa **Skogn**), og det i flere Sammensætninger forekommende **Skaan** eller **Skaane**, som i **Skaanevigen** i Hørdeland, **Skáneyjafjall**, en Deel af Tydalsfjeldene (Inge Baardsens Saga, Kap. 6), **Scanynghafn** i Vaarseherred ligeoverfor Man (*Langeb.* Script. VII. 527), Kongens Skov **Skanørshaffue** i Baagherred i Fyn (der nævnes 1518); og alle saadanne maae da igjen forklares af Lappisk. Geijer (anf. St. S. 316) bemærker, at de gamle Lapper (Finner) kaldte Sverrig eller Jorden, det vil sige deres eget Land, **skadesi suolo**, og forklarer dette saaledes: **suolo** betyder Ø, **skadesi** er Gen. Plur. af et nu ubekjendt Ord, men, i Følge Lappiskens Brug at indsætte **d** for det nordiske **n**, rimeligviis det samme, som **skansi**, af Nom. Sing. **skadn**, hvilket da efter lappisk Udtale, er det islandske **skán**, **skavn**, **skaun**, og den hele Forbindelse bliver da netop den samme, som i **Skáney**, ***Scanzia insula*** eller ***Scania insula***. Hvis det er rigtigt, som Geijer mener (anf. St. S. 311), at **Jerken** i det svenske Roslagen er kommet af lappisk **jargn**, en Fjord eller større Sø, saa har man deri et andet Exempel paa saadanne vidt over Norden udbredte lappiske Navne, thi dette synes atter at være det samme, som Stedsnavnet **Hjarkinn** eller Jerkin paa Dovrefjeld (Sverres Saga, Kap. 68).

delse her for en Deel bleve som hjemme; saa er det indlysende, at der til en fuldstændig og tilfredsstillende Forklaring af de nordiske Stedsnavne tillige fordres Betragtning af de betydeligste i hele Nordtyskland og England, og at først en Sammenstilling af alle, fra den hele beslægtede Sprogæt hentede, hinanden lignende Navne, kan give denne Undersøgelse en Klarhed, som den uden en saadan aldrig vil kunne erholde. Men have nu tillige de slaviske Sprog meget tilfælles med de gotiske, saa udvider Kjeden sig endnu mere, og det viser sig da, at man ikke kan slutte den, ikke vise dens Sammenhæng, uden ved at følge den til sine yderste Led i de gotiske Sprog ved det sorte Hav. Ligesom vi da f. Ex. forhen betragtede Overeensstemmelsen imellem det lappiske Sprog og Navnet Hleiðr, Lejre, saaledes komme vi nu til, tillige at overveje, om ikke dette Ord er det samme, som møsog. hleiþra, Telt, eller det, for at bruge Grimms Betegnelse (Deutsche Gramm. 3die D. S. 433), mhd. glêt, og det slaviske kljet, Hytte.

Ville vi imidlertid indskrænke vor Betragtning for det første til de nordiske Sprog, saa maae vi her atter søge at bestemme, hvilken Fremgangsmaade vi have at følge, og hvad vi vel have at iagttage, for ikke at fare vild i Gisningernes mangfoldige Irgange. Et vigtigt Hjælpemiddel frembyder sig da strax i den Analogi, der findes imellem forskjellige, langt fra hinanden liggende Steder, og man bør, troer jeg, stedse tvivle paa Rigtigheden af en Forklaring, til hvilken man ikke kan fremvise Magen eller endog flere tilsvarende Exempler fra andre Egne. I denne Henseende kaste de norske, og, vilde man udvide Betragtningen, tillige de svenske, og danske Navne gjensidig Lys paa hinanden. Man vil endog finde, at de svenske og norske ofte ligge nærmere ved den ældste, oprindelige Form, end de danske; og jeg har derfor, uden at kunne drage hele Norden ind i Betragtningen, til Oplysning medtaget enkelte Exempler fra Norge, da Fremstillingen uden dette næppe vilde kunne erholde nogen Klarhed. Saaledes er da f. Ex. Hrossanes i Norge (Hkr. III.

412) aldeles tilsvarende til Hrossanes (Hagen Hagensens Saga, Kap. 306), senere Horsnes (*Annal. Esrom.* hos *Langeb.* I. 248), nu Horsens i Danmark (hvilken By ogsaa fører en Hest i sit Segl); og begges Udledning af det gamle Ord **Hors** bestyrkes atter af andre Navne, i hvilke det nyere Ord **Hest** af samme Betydning forekommer. Saaledes tjener Laufeyjar eller Løvø i Norge (Hagen Hagens. S. Kap. 27), dannet af Ordet **Løv**, til at bekræfte, at det danske Brumøvæ, Brumhøje (nu Bromaa), og maaskee Barløsæ, kunne have Navn af Ordene brum og bar, der begge ligeledes betyde Løv eller Blade. I Ramnes, Ramnæs Præstegjeld i Norge (Hkr. III. 424) findes samme Begyndelse som i det danske Ramløsæ (Saxo, lib. 14. S. 252), og Betydningen er vel i begge den samme; da Slutningen af det første, et Næs, er et i Sproget bekjendt Ord, saa maa Begyndelsen Ram ligeledes have været et selvstændigt Ord med bestemt Betydning. Det samme gjælder om Aranes og Aristad i Halland (Hagen Hagens. S. Kap. 285. Saxo, lib. 14. S. 252), sammenstillet med Aranachæ i Sjælland, der nævnes i et Diplom fra 1171 (*Thorkel.* Diplom. I.). Ligeledes kan ljóð i Ljóðhús, Lødese, sammenlignes med Ljuth-ø, Lyø ved Faaborg; Rönd i Randarsund, Rannesund paa Lister, med Randar-ós, Kjøbstaden Randers; maaskee ogsaa Njartherum, Nærum i Sjælland (**Suhms** Danm. H. VII. 311), med Njarðey, Nærø i Nummedalen (Hkr. I. 43), o. s. fl. Flere Steder i Jylland bære Navnet **Høvring**; de have deres tilsvarende i det norske Hefríng (Sverres Saga, Kap. 28), og kunne da næppe, som nogle ville, have Hensyn til et der forhen værende Hof eller Tempel. Jarlsey, nu Gjersø eller Jersø, ved Tønsberg (Hkr. I. 59.) svarer Bogstav for Bogstav til Jarlsæ, nu Jels i Sønderjylland (*Langeb.* Script. VII. 521), og begge angive en Oprindelse til Begyndelsen af flere Stedsnavne paa **Gjer**, **Jer**, **Jel**, som man ellers vanskelig skulde falde paa, og hvis Gyldighed man endnu mindre uden saadanne Exempler kunde godtgjøre. Ved at samle og oplyse en stor

Mængde af saadanne Stedsnavne, vil man da ogsaa finde, at den Kreds af almindelige Begreber, indenfor hvilken de holde sig, er langt snævrere, end man ellers skulde troe. Ogsaa ved Afledningen frembyder Analogien lignende Oplysninger. Ligesom Navnet paa Aaen Vaðla (Ynglinges. Kap. 51) synes dannet af vað, et Vadested, paa Gaarden Berðla (Eigla Kap. 1) af barð, en Kant, saaledes er, analog dermed, Navnet paa Gaarden Brýnla dannet af brún, Bryn; dette Navn skrives i norske Diplomer fra 1440 til 1450 snart Brynla, Brönlæ, snart Bryllæ, og i samme Diplom paa begge Maader; herved erholder man da en sandsynlig Forklaring paa Navnet af Landsbyen Brylle i Nærheden af Odense, hvilken man ellers forgæves vilde søge.

Dette leder os atter til en anden Bemærkning: At man maa anvende den lexikalske Kundskab i det Oldnordiske og dets Dialekter til Stedsnavnes Forklaring, er saa almindelig antaget og af sig selv saa indlysende, at Nødvendigheden deraf ikke behøver at udvikles; men denne Kundskab er endnu ikke tilstrækkelig, man maa ogsaa levende kjende og opfatte de Overgangslove, som Tid efter anden have fundet Sted i Sproget. Disse ere deels de samme almindelige Love, som følges overalt ved Ords Overgang fra den ene Sprogperiode til den anden, men deels ogsaa andre mere særegne for Stedsnavnene, der af alle Ord uden Tvivl have undergaaet den største og meest afvigende Forandring. Opmærksomheden maa her henvendes paa Ordformen; hvis man f. Ex. finder det gamle Navn Abethued, og ad den historiske Vej intet kan erholde til dets Oplysning, saa vil man næppe have anden Vejledning til dets Forklaring, end de gamle Former, under hvilke det forekommer; det lader sig opløse i Abethued, og kan da have sin Oprindelse af Navnet Api, Ode, og Endelsen Tved, eller i Abeth-ved, eller, hvis denne Form skulde forekomme, Abethe-ved, ábóta viðr, Abbedskoven, og det afgjørende ligger her ene og alene i Overgangen af den gamle Genitivform, og den Lævning, som af denne findes i Navnet. Men alle saadanne Bestemmelser kunne kun uddrages

af en stor Mængde Exempler paa bekjendte Navne, hvorved tillige den i de nordiske Sprog herskende Ejendommelighed stedse maa tages i Betragtning; denne maa hos Forskeren være levende abstraheret, og ved gjentagen Beskuelse ligesom gaaet over til Følelse og Fornemmelse af det for hvert af de nordiske Sprog særegne, om han end ikke overalt er i Stand til at udtrykke dette som en af Forstanden klart opfattet og af denne let fattelig Regel. Ved denne Følelse af det almindelige og det ejendommelige, det rette og det falske vil man vel ofte nødes til at blive staaende; men fuldkommen Klarhed vindes dog aldrig, før man er i Stand til at opfatte og udtale sin Formening som en af en stor Mængde Exempler udledet Læresætning.

Det bliver da ogsaa, hvilket allerede forhen er antydet, aldeles nødvendigt, selv i denne Henseende, at gaae tilbage til Stedsnavnenes ældre Form, naar man nogenlunde tænker at komme efter deres Betydning. Skrivemaaden af denne er rigtig nok saare vaklende og ustadig, og ved en uregelmæssig Retskrivning tit og ofte forvirret; men de ældre og ældste Former ligge dog altid den sande Oprindelse nærmere, end de nyere; de Gamle have dog fra først af stedse tænkt sig noget ved Navnet, og udtrykt dette efter den Tids Skrivemaade; denne er heller ikke saa forvirret, som den ved første Øjekast synes, og der fordres kun til at forstaae den, at man sætter sig ind i de Gamles Maade og ikke bringer sine nye Forestillinger eller Retskrivningsgrundsætninger med sig til en Betragtning, hvor de slet ingen Værd have; Studium af selve Sproget og Analogien ville derfor i de allerfleste Tilfælde blive den Kyndige en god Ledetraad midt igjennem den Forvirring, som paa mange Steder er umiskjendelig. Den Tidspunkt, indenfor hvilken Stedsnavnene fremtræde i deres reneste Former, kan i Almindelighed antages at strække sig indtil Aar 1300; denne bliver derfor især at undersøge; i Mangel af Former fra denne Tid kan man dog ogsaa, med fornøden Forsigtighed, slutte sig til Stedsnavnes oprindelige Skikkelse fra de Former de have indtil henimod 1500; men fra den Tid af blive

dighed fordres en længere og fleersidigere Drøftelse af forskjellige Forfattere; til Anvendelsen paa alle de enkelte eller dog de vigtigste Tilfælde, mere udstrakte Undersøgelser og Sammenligninger med andre Sprog, end der paa disse Blade kunde anstilles; ofte er endelig Materien saa dunkel, at det er ingen Skam at have snublet der, hvor langt dygtigere Mænd ikke kunde undgaae at støde an.

Det tør vel antages, at ingen nu mere tvivler om, at ligesom Stedsnavnene, i det mindste de, hvis Forklaring er os den vigtigste og tillige den dunkleste, gik over til os fra vore Fædre, saa kan deres Betydning ogsaa kun oplyses af vore Fædres Sprog. Til en saadan Forklaring hører altsaa, at man fra Navnets nuværende Form gaaer tilbage i Tiden til den ældre, derfra til den endnu ældre, og endelig til den ældste bekjendte. Naar man ikke er i Stand dertil, saa er Forklaringen over et Steds Navn (hvis ikke dette er fra den nyere Tid og altsaa af det nuværende Sprog forklarligt) ofte intet andet, end en løs og tom Gisning. Kommer man derimod tilsidst tilbage til den islandske eller rettere oldnordiske Form, saa angiver denne sædvanlig ligefrem Ordets Betydning. Med Forsæt siger jeg just den oldnordiske Form; thi ihvorvel den nuværende islandske Sprogart, som den lettest tilgængelige, naturligviis altid bør raadspørges, saa vil dog denne alene ikke være tilstrækkelig til at oplyse de ældste Stedsnavne paa Nordens Fastland; nogle oldnordiske Ord ere i denne gaaet tabte, andre have forandret Betydning; der maa altsaa søges, og der spørges nærmest kun om, hvilken Form og Betydning Ordet havde i det gammelnordiske Sprog eller den over hele Norden talte danske Tunge. At dens Dialekter paa Fastlandet vare temmelig forskjellige fra senere Islandsk, har saavel Rask som Finn Magnusen lejlighedsviis oplyst; iblandt de af Sidstnævnte anførte Exempler paa Ord, som endnu ere til i Dialekterne i de tre nordiske Riger, men derimod enten ere forsvundne eller have erholdt en anden Betydning paa Island, forekomme

ogsaa nogle, som vedkomme vor Materie[1], og denne vor ypperlige Sprogkyndige og Archæolog vilde sikkert, hvis det havde været hans Hensigt at udvikle netop denne Gjenstand, kunne have forøget dem med mange flere; thi uden Tvivl ligger der i de nordiske Rigers Stedsnavne mange ældgamle danske, norske og svenske Ord skjulte, der nu mangle i denne eller hiin Dialekt, men som engang maae have været almindelige i den gamle danske Tunge, da man ellers ikke kan forklare sig, hvorledes de skulde være blevne optagne i Sprogets ældste, ofte i sig selv ubetydelige og libet mærkelige Navne. Man betragte f. Ex. blot de mange Navne paa danske Øer, som Holm, Fuur, Lygh, Fjon, Hvedn, Gjöl, Ljuth-ø, Fæm-ø, Fen-ø, Logn-ø, Væn-ø, Sok-ø, Stryn, Wrysn, Sughændæ, Ondælaghæ o. fl. desl., af hvilke nogle endnu have en bekjendt Betydning, hvilket uden Tvivl engang maa have været Tilfældet med dem alle. Vel kan ofte Forklaringen af flere saadanne Navne nu synes heel dunkel, men de rige Hjælpemidler, som alle beslægtede Sprog frembyde, Sammenligningen imellem de ældre og yngre Navne, da stundum et yngre Ord af samme Betydning findes sat'isteden for et ældre, og lignende Undersøgelser ville dog rimeligviis, naar Opmærksomheden først ret er bleven henvendt paa denne Gjenstand, bringe Forklaringen i de fleste Tilfælde til en høj Grad af Sandsynlighed. En saadan Undersøgelses Maal er imidlertid saa fjernt og højt, at vi her blot pege hen dertil, uden at foresætte os at stræbe derefter.

Selve den danske Tunge og dens Dialekter, forsaavidt de findes opbevarede i endnu tilværende Sprogmindesmærker, ville dog ikke være tilstrækkelige til at oplyse de allerældste Stedsnavne; der gives een, eller maaskee tvende, endnu ældre, om man saa vil kalde dem, for-odinske Sprogstammer, Finsk og Keltisk, hvilke, under den Forudsætning, at Finner og Kelter

[1]) F. Ex. bar, Løv paa Træer; ekra, Agerjord; kjör (kjar), en Busk; lág, et Træ; hím, Kalk; höfn (hamn), en Græsgang, ellers en Havn (Dansk Literaturtid. for 1831. Nr. 37.)

vare de nordiske Landes ældste Beboere, ved Forklaringen af de allerældste Stedsnavne heller ikke bør tabes af Sigte. Forfatteren til de haandskrevne Anmærkninger til Knytlinga (Arnæ-Magn. Nr. 20, e—i, Fol.), Rask (om det gl. nord. Spr. Opr. S. 114), Geijer (i Swea for 1831, 13 H.), o. fl. have allerede bemærket, at adskillige nordiske Stedsnavne enten slet ikke eller kun paa en meget tvungen Maade lade sig oplyse af det Oldnordiske, og at flere deraf bære et særegent Præg, der netop ligner det lappiske Sprogs. Rask f. Ex. bemærker, at Samsø har Navn af Mandsnavnet Sámr, der er det lappiske Nationalnavn Sabme eller Same, paa samme Maade, som Finnr (Finn) er det finske, Gautr (Gøte) det gotiske, og Saxi (Saxe) det saxiske; Den Hveen hedder i det gamle Sprog Hvedn, hvilket Ord synes aldeles lappisk, thi dn, saavel som hv eller vu foran en anden Selvlyd, ere hyppige Lyd i dette Sprog, som i Finlappisk uodn, en Fjord, af hvilket Ord Den maaskee har faaet Navn. Geijer (anf. St. S. 293) forklarer ligeledes isl. botn af lappisk uodn, og Navnet paa den botniske Bugt bliver da saa meget betydningsfuldere, naar man betænker, at Lappers og Finners Hovedsæde en Tid lang var netop rundt omkring denne. Af de finniske Sprog, vedbliver Rask, synes tillige de mange andre Steders Navne i Norden, som ikke ere nordiske, at maatte forklares; f. Ex. Falstr, Fjón (Fyn), Hledr (Lejre), Þotn i Norge, o. desl. Hvo føler ikke ogsaa det tvungne i Forklaringen over Fyn af fjón, Adskillelse, Had, over Falster af Fæ-alster, kvægnærende; saadanne Udledninger ere for kunstige til at være ægte ved saa ældgamle Navne; eller over Skaane af skán, Bark; var det da, maa man vel spørge, rigere herpaa, end andre Provinser i Norden, og maatte Landet ikke snarere hedde Barkland eller noget lignende, end kaldes med selve Ordet paa et Produkt[1]? Men af

[1]) Sandsynligere er Skaane, efter sin ældste Form og Udtale Skav., enten nær beslægtet med, eller det samme som det saavel i det sydlige

saadanne finske eller lappiske Ord findes der uden Tvivl mange flere, end ved første Øjekast synes at være Tilfældet, da mange saadanne forekomme i Steder, der nu ere aldeles ubetydelige, hvilke man slet ikke ændser eller kan falde paa at ændse; f. Ex. Hodm-ø, Landsbyen Højme ved Odense, hvis første Deel i Formen har megen Lighed med Ilvedn, og hvis Endelse vel tilkjendegiver, at Egnen der omkring engang har været en mindre Ø ved Siden af den større Odins-ø, Odense.

Vende vi os fra selve Norden imod Syden og Vesten, saa støde vi paa andre Sprogstammer, der ere nærbeslægtede med den oldnordiske; og betænker man, at de gotiske Folk indvandrede igjennem Nordtyskland, at de tidligste Riger stiftedes her, at Asalæren derfra senere udbredte sig over de nordiske Lande, at længere hen i Tiden idelig Handel og Vandel fandt Sted imellem Vindland, Saxland, Britannien og Norden, at Nordboerne deels ved enkelte Hærtoge, deels ved længere Besid-

som nordlige Norge forekommende Skaun (senere ogsaa Skogn), og det i flere Sammensætninger forekommende Skaan eller Skaane, som i Skaanevigen i Hørdeland, Skáneyjafjall, en Deel af Tydalsfjeldene (Inge Baardsens Saga, Kap. 6), Scanynghafn i Baarseherred ligeoverfor Møn (*Langeb.* Script. VII. 527), Kongens Skov Skanørshaffue i Baagherred i Fyn (der nævnes 1518); og alle saadanne maae da igjen forklares af Lappisk. Geijer (anf. St. S. 316) bemærker, at de gamle Lapper (Finner) kaldte Sverrig eller Jorden, det vil sige deres eget Land, skadesi suolo, og forklarer dette saaledes: suolo betyder Ø, skadesi er Gen. Plur. af et nu ubekjendt Ord, men, i Følge Lappiskens Brug at indsætte d for det nordiske n, rimeligviis det samme, som skansi, af Nom. Sing. skadn, hvilket da efter lappisk Udtale, er det islandske skán, skavn, skaun, og den hele Forbindelse bliver da netop den samme, som i Skáney, *Scanzia insula* eller *Scania insula*. Hvis det er rigtigt, som Geijer mener (anf. St. S. 311), at Jerken i det svenske Roslagen er kommet af lappisk jargn, en Fjord eller større Sø, saa har man deri et andet Exempel paa saadanne vidt over Norden udbredte lappiske Navne, thi dette synes atter at være det samme, som Stedsnavnet Hjarkinn eller Jerkin paa Dovrefjeld (Sverres Saga, Kap. 68).

delse her for en Deel bleve som hjemme; saa er det indlysende, at der til en fuldstændig og tilfredsstillende Forklaring af de nordiske Stedsnavne tillige fordres Betragtning af de betydeligste i hele Nordtyskland og England, og at først en Sammenstilling af alle, fra den hele beslægtede Sprogæt hentede, hinanden lignende Navne, kan give denne Undersøgelse en Klarhed, som den uden en saadan aldrig vil kunne erholde. Men have nu tillige de slaviske Sprog meget tilfælles med de gotiske, saa udvider Kjeden sig endnu mere, og det viser sig da, at man ikke kan slutte den, ikke vise dens Sammenhæng, uden ved at følge den til sine yderste Led i de gotiske Sprog ved det sorte Hav. Ligesom vi da f. Ex. forhen betragtede Overeensstemmelsen imellem det lappiske Sprog og Navnet Hleiðr, Lejre, saaledes komme vi nu til, tillige at overveje, om ikke dette Ord er det samme, som møsog. hleiþra, Telt, eller det, for at bruge Grimms Betegnelse (Deutsche Gramm. 3die D. S. 433), mhd. glèt, og det slaviske kljet, Hytte.

Ville vi imidlertid indskrænke vor Betragtning for det første til de nordiske Sprog, saa maae vi her atter søge at bestemme, hvilken Fremgangsmaade vi have at følge, og hvad vi vel have at iagttage, for ikke at fare vild i Gisningernes mangfoldige Irgange. Et vigtigt Hjælpemiddel frembyder sig da strax i den Analogi, der findes imellem forskjellige, langt fra hinanden liggende Steder, og man bør, troer jeg, stedse tvivle paa Rigtigheden af en Forklaring, til hvilken man ikke kan fremvise Magen eller endog flere tilsvarende Exempler fra andre Egne. I denne Henseende kaste de norske, og, vilde man udvide Betragtningen, tillige de svenske, og danske Navne gjensidig Lys paa hinanden. Man vil endog finde, at de svenske og norske ofte ligge nærmere ved den ældste, oprindelige Form, end de danske; og jeg har derfor, uden at kunne drage hele Norden ind i Betragtningen, til Oplysning medtaget enkelte Exempler fra Norge, da Fremstillingen uden dette næppe vilde kunne erholde nogen Klarhed. Saaledes er da f. Ex. Hrossanes i Norge (Hkr. III.

412) aldeles tilsvarende til Hrossanes (Hagen Hagensens Saga, Kap. 306), senere Horsnes (*Annal. Esrom.* hos *Langeb.* I. 248), nu Horsens i Danmark (hvilken By ogsaa fører en Hest i sit Segl); og begges Udledning af det gamle Ord **Hors** bestyrkes atter af andre Navne, i hvilke det nyere Ord **Hest** af samme Betydning forekommer. Saaledes tjener Laufeyjar eller Løvø i Norge (Hagen Hagens. S. Kap. 27), dannet af Ordet **Løv**, til at bekræfte, at det danske Brumøvæ, Brumhøje (nu Bromaa), og maaskee Barløsæ, kunne have Navn af Ordene brum og bar, der begge ligeledes betyde Løv eller Blade. I Ramnes, Ramnæs Præstegjeld i Norge (Hkr. III. 424) findes samme Begyndelse som i det danske Ramløsæ (Saxo, lib. 14. S. 252), og Betydningen er vel i begge den samme; da Slutningen af det første, et Næs, er et i Sproget bekjendt Ord, saa maa Begyndelsen Ram ligeledes have været et selvstændigt Ord med bestemt Betydning. Det samme gjælder om Aranes og Aristad i Halland (Hagen Hagens. S. Kap. 285. Saxo, lib. 14. S. 252), sammenstillet med Aranachæ i Sjælland, der nævnes i et Diplom fra 1171 (*Thorkel.* Diplom. I.). Ligeledes kan ljóð i Ljóðhús, Lodese, sammenlignes med Ljuth-ø, Lyø ved Faaborg; Rönd i Randarsund, Rannesund paa Lister, med Randar-ós, Kjøbstaden Randers; maaskee ogsaa Njartherum, Nærum i Sjælland (Suhms Danm. H. VII. 311), med Njarðey, Nærø i Nummedalen (Hkr. I. 43), o. s. fl. Flere Steder i Jylland bære Navnet **Høvring**; de have deres tilsvarende i det norske Hefríng (Sverres Saga, Kap. 28), og kunne da næppe, som nogle ville, have Hensyn til et der forhen værende Hof eller Tempel. Jarlsey, nu Gjersø eller Jersø, ved Tønsberg (Hkr. I. 59.) svarer Bogstav for Bogstav til Jarlsæ, nu Jels i Sønderjylland (*Langeb.* Script. VII. 521), og begge angive en Oprindelse til Begyndelsen af flere Stedsnavne paa **Gjer**, **Jer**, **Jel**, som man ellers vanskelig skulde falde paa, og hvis Gyldighed man endnu mindre uden saadanne Exempler kunde godtgjøre. Ved at samle og oplyse en stor

Navnet at finde Oldtidsminder, som aldrig have været til, og derved erholde en Rigdom af saadanne, der see ud som kjærnefulde Korn, men som rystede paa Kritikkens Sold flyve fra hinanden som løse Avner. Det kan saaledes, som flere af vore Historieskrivere have villet, være i sig selv rimeligt nok, at det i Stedsnavnes Begyndelse forekommende Ring, og sammes Endelse -ing, saasom i Ringsted, Ringe, Ringkjøbing, Hjørring, Sjørring, have Hensyn til den ved Thinget slagne Domring, og i den højeste Old har der sandsynligviis ogsaa ved ethvert saadant net betydeligt Sted været et Kongesæde; men det er alligevel aldeles nødvendigt at prøve ethvert enkelt Steds Navn, og ved en saadan nøjere Betragtning forsvinder, desværre, altfor ofte den antagne Betydning; deels synes Ring ikke at have denne, deels findes det slet ikke oprindelig i Navnet. Ved Ringsted i Sjælland f. Ex. viser den gamle Form, Hríngstaðir (Knytl. Kap. 25), at Ordet Ring virkelig forekom heri i Oldtiden, men det samme Navn findes ogsaa baade i Norge og paa Island, hvor det deels efter Sandsynlighed, deels med afgjort Vished maa forklares af Mandsnavnet Ring; der mangler altsaa endnu analoge Exempler paa, at man i Oldtiden opkaldte et Sted efter Domringen, ligesom man har flere saadanne paa, at det var Tilfældet med Ordet Thing. Staden Ringkjøbings ældre Navn var Rængkøping, Rænnukøping (*Langeb.* Script. V. 538), og gaae vi endnu længer tilbage, saa hedder den i Knytl. (Kap. 33) Ragnarsstaðir, med det udtrykkelige Tillæg, at Svend Ulffsens (eller Estridsens) Søn Ragnar (Regner) boede der; dette bestemte historiske Exempel viser, som det synes, med højeste Evidens, at det nuværende Ord Ring i Stedsnavnes Begyndelse ogsaa kan have sin Oprindelse fra Mandsnavnet Regner, og enhver Slutning fra et saadant Navns nuværende Form bliver derved aldeles intetsigende. Hvad Endelsen -ing angaaer, saa kan denne have meget forskjellig Oprindelse; i Navnet Hjørring er den kommen af -ung, da det gamle Navn er Jörungr, og herved kan da hverken tænkes paa Domring eller Thingsted; i mange

andre af -enge eller lignende. Naar Landsbyen Ringe i Fyn i ældre Dokumenter skrives Ræng, Rainge, Ræthing, Rædinge[1], saa kan dermed jævnføres *silva* Rothwengæ[2] og andre, i hvilke der findes en lignende Overgang, men det vilde være for hastig sluttet, hvis man vilde af Ræthing formode, at Ordet Thing laa i dette Steds Navn (th betegner i Midten af Ord nemlig intet andet end ð eller det bløde d). Det meest træffende Exempel paa, hvor forvildende Endelsen -ing, -ring kan være, giver imidlertid Stedet Sjørring os: det skrives nu snart Sjørrind, snart Sjørring eller Sjøring, og efter den sidste Skrivemaade have nogle villet udlede det af Sø og Ring, og deraf sluttet, at der sammesteds havde været et anseeligt Thingsted; i Knytl. (Kap 46) hedder det at Sævarenda, ligefrem oversat: ved Søens Ende, hvilket er ret passende til dets Beliggenhed ved Enden af Sjørrind Sø; senere kaldes det Sjorændæ[3]; dets nuværende rette Navn vil altsaa være Sjørind, dannet af Ejeformen af Ordet Sø: Sjør, og af -ind, som staaer for Ende (Præpositionen er, som sædvanlig, bortfalden); det er historisk bekjendt, at Stedet var en Kongsgaard, men at denne var til i Hedenold, at den var et Kongesæde og havde et hedensk Thingsted, derom siger øjensynligen nok Navnet slet ikke noget. Mindre vigtige ere naturligviis Forklaringer, som ikke have noget historisk Resultat til Formaal, saaledes som de nys anførte; men ogsaa der, hvor den blotte Videlyst vil tilfredsstilles, bør vistnok en almindelig Analogi, som ligger nær og er sikker, foretrækkes for en fjernere og usikker. Under for Resten lige Omstændigheder vil det f. Ex. være rimeligere, at forklare Navne som Nestved, Nesby af Ordet Næs, end af Tillægsordet næst, hvilken sidste Forklaring forudsætter, at Indbyggerne i en nærliggende større By have givet en saadan Næste-By Navn, som man vanskelig vil kunne oplyse ved flere lignende Stedsnavne. De her anførte

[1]) Efter Leerbeks Beskr. over Ringe Sogn, S. 1-2. — [2]) *Langeb.* Script. VII. 8. — [3]) Kortet i *Langeb.* Script. VII, jf. III. 355. 358.

Exempler kunde forøges med mange flere, men allerede disse kunne vel være Borgen for, at Historikeren ogsaa paa sin Maade bør tvivle, ligesom Mathematikeren, indtil han faaer Troen i Hænderne, og at den historiske Granskning maa skride langsom frem, Skridt for Skridt, prøvende hver funden Steen, som synes at passe i den Grundvold, der skal lægges, og for Øjeblikket glemmende det høje Maal, der vel maa fylde Fantasien og opflamme Hjertet til Begejstring, for at Modet kan styrkes til Udholdenhed, men ikke omtaage Forstanden. Steen og Leer og Kalk og tusende andre Materialier ere i og for sig selv ubetydelige, og dog bestemme deres Godhed Bygningens Varighed og Værd; først naar alt dette er, som det skal være, kunne de travle Arbejdere med Rolighed begynde paa Bygningen selv, og naar hver har gjort sit, med Tryghed hæve deres fælles Lovsang i den hvælvede Hal.

At ethvert Steds lokale Beskaffenhed maa tages i Betragtning ved Siden af den historiske Kundskab, er af sig selv saa indlysende, at det her er nok at berøre det. Denne Beskaffenhed kan vel i Tidernes Løb have forandret sig saare meget; men som oftest ere dog de gamle Navne tagne af saa bestemte og betydelige Lokaliteter, at disse endnu meget lang Tid efter ville befindes at være de samme; hvor dette ikke er Tilfældet, træder naturligviis Historiens eller Folkesagnets Beretning om foregaaede lokale Forandringer istedenfor Beskuelsen af selve Stedet paa nærværende Tid. Hvorledes en længst forsvunden Olds ejendommelige Udseende af det øvede Blik kan erkjendes af det nuværende, derom kan man overbevise sig ved at følge Vedel-Simonsen paa hans Vandring en Sommeraften i Odense Omegn [1]; hvorledes ved enkelte Steder Navn og Egn stemme med hinanden, sees næsten ved hvert Sted, hvor enten selve Egnen eller Særegenheder ved denne have givet Anledning til Navnet; saaledes fik f. Ex. Dalum ved Odense (egentlig Dalheim, lig t. Thalheim) sit Navn af Dalen, hvori det ligger; angiver Benævnelsen en Molle, saa

[1]) Vedel-Simonsens Borgruiner, 1 H. S. 11 fgg.

forudsættes en der nu eller forhen værende betydelig Aa, og man behøver da kun et Øieblik at betragte Landsbyen Kvernbrup i Fyn, for at overtyde sig om Overeensstemmelsen imellem Egn og Navn: den anseelige Aa er der, og Navnet angiver, at een eller flere Møller laae ved samme (Kvarnæthorp, lig det i Norge sædvanlige Kværnæfoss, af Kværn, en Vandmølle[1]; o. s. fr. Omvendt vilde det derimod vække grundet Tvivl om Identiteten af nysanførte Sjörændæ og Sjørring, hvis der ingen Sø fandtes ved Stedet, eller ingen nogenlunde paalidelig Efterretning havdes, at en saadan der havde været, eller hvis Stedet laa i Midten af Søen, o. s. v. Alt saadant er overhoved saa simpelt og naturligt, at det er nok, at minde Læseren om Walter Scotts uforlignelige Oldgransker og hans Forklaring af Navnet Quickensbog af en Græsart, der ikke fandtes en Fjerdingvej i Omkreds ved selve Stedet, til een Gang for alle fra den alvorlige Undersøgelse at udelukke Forklaringer, der bære Stof til Latter i sig selv.

Naar man efter disse almindelige Bemærkninger vil gaae over til at betragte i det enkelte Stedsnavnenes Bestanddele og disses Forbindelse, saa har man deels en grammatikalsk, deels en lexikalsk Undersøgelse at anstille. Resultatet af begge maa vel ved Anvendelsen paa eengang være levende, men ved Fremstillingen maa der nødvendig begyndes med een af dem, og det er da rimeligt, at man her, ligesom ellers med Sproget, først gjør sig bekjendt med Bogstavlære og Formlære.

Betragter man da de af det oldnordiske Sprog oprundne Stedsnavne og deres Overgang fra den ældste Tid igjennem Middelalderen indtil den nyere, saa finder man, som forhen er bemærket, i samme deels de i Sproget sædvanlige Overgange, der altsaa ere regelmæssige eller i det mindste lade sig henføre til een eller anden Analogi, deels andre, der ere fremkomne ved en skjødesløs Udtale, i det de tit og ofte gik igjennem Folkets Mund,

[1]) Hallagers norske Ordsamling.

og som derfor blot synes at være Tilfældets Værk. Imellem begge disse lader der sig dog næppe drage nogen ganske bestemt Grændse, thi ogsaa de sidstomtalte Forandringer have tilsvarende i andre Ord af Sproget, som hyppigen ere brugte i menig Mands Tale, og derved blevne ligesom aldeles ukjendelige [1].

Angaaende de første regelmæssige Overgange kan jeg henvise til mit Skrift om de nordiske Sprog under deres Udvikling, hvor i det mindste de vigtigste ville findes, og her vil det derfor være tilstrækkeligt, ved nogle Exempler at oplyse deres Anvendelse i Stedsnavne. De ere to Slags: deels Bogstavovergange, deels Bøjningsforandringer.

Ved Bogstavovergangene træder Forskjellen imellem begge Sprog (Dansk og Norsk) tydelig frem. Dansken har istedenfor Tvelydene enkelte Vokaler, istedenfor haarde Konsonanter bløde. I begge Sprog er á, hvis dette engang, som man formoder, har haft Udtalen av, efterhaanden gaaet over til aa; æ til ø, o. s. v.; derimod svarer isl. au til norsk ou, dansk ö, f. Ex. Aurar, norsk Oure, dansk Ør, ligesom haugr, norsk Houg, dansk Høg, Høv, Høj. Ligesaa svarer isl. ei til norsk ej, dansk e, f. Ex. eið, norsk Ejd, dansk Ed, og isl. ey til norsk öj, dansk ø, f. Ex. Ordet ey, dansk Ø, norsk Øj i Navnet Øjeren (Eyjavatn). Allerede heraf ville Sprogkyndige strax skjønne, at Oldtidens Udtale af ei og ey ikke har været eens, og m[...] vilde ved en udførligere Betragtning af de ældste Stedsnavn[...] Form let kunne overtyde sig om det grundede i Rasks Bemæ[...]

[1]) Nogle faa Exempler paa saadanne Ord, der kunne sammenstil[...] med de Stedsnavne, der siden skulle anføres, ere: Rathelang, sa[...]mentrukket Raling, Stuehuus (Suhms Danm. Hist. X. 997); m[...] vikudagr (Mittwoche), efterhaanden i gl. Norsk gaaet over til Myk[...] Meke-, Møge- eller Møkdag; samfelde, gaaet over til samful[...] hvor et mere bekjendt Ord har fortrængt det oprindelige; sælsom, f[...]drejet af gl. d. selsen ell. seldsyn, sjælden seet, isl. sjaldsén el[...] sjaldséðr, hvor en mere bekjendt Endelse er traadt istedenfor et be[...] Ord, hvis Betydning man ikke lagde Mærke til.

ninger om den oldnordiske Udtale, forskjellig fra den nuværende islandske (fremsatte i hans Kortfattet Vejledning til det oldnord. ell. gl. isl. Sprog, S. 1-7), en Fremstilling, der grunder sig paa mangeaarig Granskning i alle nordiske Dialekter, og hvilken Forfatteren selv med Rette ansaae for een af sine vigtigste Opdagelser. Ligeledes vilde man, hvis saa indviklede Undersøgelser her kunde fremstilles udførlig, af de ældste bekjendte Stedsnavne overtydes om, at den danske Dialekt, saa langt man kjender den tilbage i Tiden, har haft flere Egenheder, hvorved den skilte sig fra den islandske; f. Ex. at den der, hvor Vokalen ö i Ordets Hovedstavelse i Islandsken ved Bøjningen gaaer over til a, ogsaa har haft denne Vokal a som oprindelig i Nævneformen; og at den overhoved i denne og flere Henseender bøjede sig over imod de oldtyske Sprogarter, uden dog nogensinde at have haft tilfælles med dem de Hovedkjendetegn, hvorved de oldtyske og oldnordiske Sprogarter adskilles som forskjellige Grene af een Stamme. Exempler paa danske Konsonantovergange ere: det haarde k gaaer over til det bløde g, og dette atter til j, som i Ekeby, Egby, Ejby; det haarde p til det bløde b, som i Gnipa, Gnibe; det bløde g eller gh til v, (svarende til nuvær. j), som i Endelsen -haugr, Flt. -haugar, -høgh, -høghæ eller -øghæ, høw (som Tuleshøw, *Langeb.* Script. VII. 98), -øwæ, -øwe, Høj, Høje; det bløde ð eller dh, th, til j, som i Kadherudh, Kajerød (*Langeb.* Script. VII. 56), Hethninge, Hejninge (sst. 16). Mangfoldige Ombytninger af Konsonanter finde i begge Sprog Sted, snart nærmere, snart fjernere; f. Ex. rm og lm, som i Ørme- eller Ermelund, Elmelund; fn og mn, som i Drafn, Dramn, hvoraf udvidet Drammen; dd og ll, som i Haddingdalen og Hallingdalen, lig Navnet paa den bekjendte Ø i Væneren, Kvaddinsey, Kållansø; kj og tj, som i Kjósarvík, Tjøsevik (Krafts Beskr. over Norge, 4 D. Tillæggene, S. 947). Assimilationer ere hyppige, som i Arvæskogh, Arreskov (*Langeb.* Script. I. 245); Thorstorp, Taastrup; Jursthorp, Jystrup (sst. VII. 4. 54.). For at adskille Stavel-

Exempler kunde forøges med mange flere, men allerede disse kunne vel være Borgen for, at Historikeren ogsaa paa sin Maade bør tvivle, ligesom Mathematikeren, indtil han faaer Troen i Hænderne, og at den historiske Granskning maa skride langsom frem, Skridt for Skridt, prøvende hver funden Steen, som synes at passe i den Grundvold, der skal lægges, og for Øjeblikket glemmende det høje Maal, der vel maa fylde Fantasien og opflamme Hjertet til Begejstring, for at Modet kan styrkes til Udholdenhed, men ikke omtaage Forstanden. Steen og Leer og Kalk og tusende andre Materialier ere i og for sig selv ubetydelige, og dog bestemme deres Godhed Bygningens Varighed og Værd; først naar alt dette er, som det skal være, kunne de travle Arbejdere med Rolighed begynde paa Bygningen selv, og naar hver har gjort sit, med Tryghed hæve deres fælles Lovsang i den hvælvede Hal.

At ethvert Steds lokale Beskaffenhed maa tages i Betragtning ved Siden af den historiske Kundskab, er af sig selv saa indlysende, at det her er nok at berøre det. Denne Beskaffenhed kan vel i Tidernes Løb have forandret sig saare meget; men som oftest ere dog de gamle Navne tagne af saa bestemte og betydelige Lokaliteter, at disse endnu meget lang Tid efter ville befindes at være de samme; hvor dette ikke er Tilfældet, træder naturligviis Historiens eller Folkesagnets Beretning om foregaaede lokale Forandringer istedenfor Beskuelsen af selve Stedet paa nærværende Tid. Hvorledes en længst forsvunden Olds ejendommelige Udseende af det øvede Blik kan erkjendes af det nuværende, derom kan man overbevise sig ved at følge Vedel-Simonsen paa hans Vandring en Sommeraften i Odense Omegn [1]; hvorledes ved enkelte Steder Navn og Egn stemme med hinanden, sees næsten ved hvert Sted, hvor enten selve Egnen eller Særegenheder ved denne have givet Anledning til Navnet; saaledes fik f. Ex. Dalum ved Odense (egentlig Dalheim, lig t. Thalheim) sit Navn af Dalen, hvori det ligger; angiver Benævnelsen en Mølle, saa

[1]) Vedel-Simonsens Borgruiner, 1 H. S. 11 fgg.

Ejef. Saxa; saadanne have derfor i deres nyeste Form i Almindelighed ogsaa ganske tabt Endelsen (Saxtorp for Saxaþorp). Og dette er ligeledes ofte Tilfældet med de lignende Ejef. i Fleertallet, svarende til de isl. paa -a, f. Ex. i Thiuthæbyers (d. e. Þjúðæbjærgs) Hæreth, nu Tybergs Herred (Suhm, V, 485), som vilde svare til isl. Þjóðabjarga herað, hvis det hos Islænderne forekom; ligesaa Aleburgh (af Álaborg), Aaleholm, nu Aalborg, Aalholm (*Langeb.* Script. I. 126. 130).

I lingvistisk Henseende mærkelige ere især saadanne, som have beholdt Entallets Ejef. paa -r, saasom de forhen anførte Sjörændæ, Ar-us, thi disse vise, at denne Ejeform virkelig engang har været almindelig i selve Danmark, ligesom man ogsaa af dens senere Forsvinden maa slutte, at saadanne Steders Navne ere ældgamle.

Da vort Sprog tidlig tabte Forholdsendelserne, saa at disse antoge samme Udseende, som Nævneformen, saa kan om de øvrige kun bemærkes, at de oprindelig maae være forekomne langt hyppigere, end de senere Former nu lade os formode. Det var nemlig en over hele Norden, og ligeledes i Tyskland[1] almindelig Brug, at danne Steders Navne ved en Forbindelse af Navneordet med et forudsat Forholdsord, saa at man ved selve Navnet udtrykte den Ting, Stedet laa i, paa eller ved, saasom á Haugi, paa Høien, at Vatni, ved Søen. Senere bortfaldt Forholdsordet, og Navneordet, der naturligviis stod i den Kasus, For-

[1]) Landenes Navne, bemærker Grimm (Deutsche Gramm. III. 420–421), betegnedes i den ældste Tid ved Folkenavnene, der da sattes i Dat. Plur., som in Vrankon, into Westseaxum (iblandt Frankerne, til Westsaxerne; heraf have vi vel endnu i nogle Navne den tilsyneladende Afledsendelse paa -en, som Franken. Sproggranskere maae afgjøre, om ikke den hyppige og, som det synes, ellers uforklarlige ældgamle Endelse paa -yn, -in, som i á Hoptyn, í Björgvin eller Björgyn, er en lignende Levning af en gammel Dat. Plur. paa -un, -yn, for -um, saa at Betydningen egentlig er: paa Toftene, imellem Bjergene. (Jf. i det følgende Stedsnavnsendelsen heim og dens Forandringer).

holdsordet styrede, blev alene tilbage. I Norge, fornemmelig i dets indre Landskaber, finder man flere Exempler paa saadanne Stedsnavne, der have bortkastet Forholdsordet, og dog beholdt den Kasus, som dette styrede; f. Ex. Lom i Gudbrandsdalen (a lóm), Haave (at hofi), Houge (at haugi)[1]. Ret mærkelig vilde det være, hvis, efter Werlauffs Bemærkning (i Udg. af Vatnsdælas. S. 63. Anm.), det samme er Tilfældet med danske Stedsnavne, som Drum, Vium, Toftum i Jylland, saa at disse ligefrem svarede til isl. á eyrum, á veum, á toptum.

Foruden de simplere Bogstavovergange foregaae endnu mange andre Forandringer, som næppe alle kunne henføres til bestemte Regler. Saadanne ere de, der fremkomme, deels ved at bortkaste, deels ved at sammentrække, deels ved at omsætte enkelte Bogstaver og Stavelser. Nogle Exempler ere: Begyndelsen bortfalder, som i Awarthæha, Vartov (Suhm, X. 714); Ikorn eller Ekornholm i Øvre-Rommerige, forhen ogsaa Kornahólm (Hkr. V. Kap. 78). Den ubetonede Vokal bortfalder, som Dusæthorp, Døstrup; Olefsthorp, Dlstrup (*Langeb.* Script. V. 549. VII. 12). Den ubetonede Stavelse bortfalder, som Saghebroh, Sabro; Sagheby, Saaby; Øgethorp, Drup (sst. V. 241. 249). Sammentrækning skeer ved at bortkaste en blød Konsonant med den følgende ubetonede Vokal, som i Navne, der begynde med Ons- for Odins- (Onshøj paa Samsø, Ons i Norge), lig Onsdag for Odensdag; ligesaa i Rodersleff, Roerslev; Ødelstad, Dlsted; Ødersløv, Drsløv; Aghælby, Avlby (sst. VII. Kortet, og S. 122. 523); denne Forandring er meget almindelig. Man seer let, at der, ved nogen Øvelse i at opfatte saadanne Overgange, ogsaa fra nuværende Former med Rimelighed kan sluttes tilbage til, hvorledes de ældre have været. Men større bliver Forvirringen, naar Sammentrækningen foregaaer

[1]) Saa og a Forse, a Vanginom, a Vazendanom (d. s. s. det forhen anførte at Sævarenda), a Sunrini, a Volinu, a Stanghom, a Sandom (norske Diplomer fra 1400-1436) o. s. v.

med selve den betonede Stavelse, der da sammensmælter med den ubetonede, saa at Hovedvokalerne ikke mere blive de samme, og der af Ordets oprindelige Form kun bliver nogle Konsonanter tilbage; eller naar Konsonanter, der ikke ere beslægtede, ombyttes; eller naar enkelte Stavelser, hvis Betydning man enten ikke har bemærket eller ikke bekymret sig om, ombyttes med andre, der give en heel anden Mening, eller der overhoved foretages lignende Ombytninger, hvorved det eller de oprindelige selvstændige Ord blive aldeles ukjendelige; og alt dette bliver endelig saa meget mere forvildende, som Provinsialdialekterne foretage slige Forandringer hver paa sin, mere eller mindre særegne Maade. Da kan Identiteten af Ordene ofte slet ikke bevises grammatikalsk, men kun historisk. Nogle Exempler ere: Sæheimr eller Sæimr i Norge (Hkr. I. 116) er gaaet over til Sem (nuv. Jarlsberg), og ligesaa det bekjendte Kloster Sem i Jylland, forh. Sææm, Seem, og oprindelig Sæhém, Søhém, Søhjem (Suhm, IV. 102, jf. Aagaard om Thy, S. 237); rimeligviis er da ogsaa Semæhæreth, Sømmeherred i Sjælland paa selvsamme Maade dannet af Sæhemæhæreth (Sæheimaherað), analog med Smörummæhæreth af Smörhém (*Langeb.* Script. VII. 527. 530 med tilhør. Anm.). Ligesom i Skaane Tummerup er blevet til Tomarp, saa ombyttes ogsaa i Danmark Tummethorp og Tummorp, Sonethorp, Sonnerup, og Sonorp, Ubberup og Ubborp (sst. 34 og 39. 32 og 36), og i Flesvigske Navne Jarderup, Jarup, Jarp; Tarup, Tarp. Asnes blev til Assens, hvorved Endelsen Næs er bleven ukjendelig; Hrossanes til Horsanes og Horsens; Bogenæs i Fyn til Bogense; Vaalsnæs paa Falster til Vaalse, og Sortsø Gab til Sodse Gab (Paludan over Møn, II. 47), Skovhuse til Skovse (*Langeb.* Script. VII. 15. 526). Paa Bornholm betyder Larsker St. Laurens Kirke, men Ny-Larsker sammesteds er fordrejet af Nilaus eller St. Nikolaj Kirke (Skougaard over Bornholm, S. 238). I Jylland forkortes Anstath til Andst, Skasteth til Skads (*Langeb.*

ſerne, indſkydes h, ſom i Awedehøre, Avedøre (ſſt. 65.); Árós, Arhus (Aarhuus). Men til disſe og mangfoldige lignende Forandringer komme endnu Overgangene i hvert Sprogs ſæregne mindre Dialekter, f. Ex. Forſkjellen imellem Saxhøve og det jyſke Savshyve [1]; hvilket alt, naar det behørig ſkulde udvikles, maatte blive Gjenſtand for en egen Afhandling.

Ved Bøjningen komme iſær tvende Forholdsformer i Betragtning: Nævne- og Ejeform i begge Tal, de ſidſte formedelſt Stedsnavnes Sammenſætning. Begge ere oprindelig regelmæsſige og overeensſtemmende med den herſkende Forſkjel imellem Islandſk og gammel Danſk: Nævneformen i Entallet mangler det isl. Formmærke, og er i Flertallet dannet ſom af den isl. Gjenſtandsform, eller med andre Ord Endelſen -r er bortfalden, og Endelſerne -ar og -ir ere gaaede over til æ, e; dette er almindeligt, og til isl. haugr ſvarer da f. Ex. d. høgh, til Fleert. isl. haugar, i Gjenſtandsf. hauga, d. høghæ (hvoraf ſenere øwe); til isl. Haraldsstaðir d. Haraldstathæ (Harreſted, *Langeb.* Script. II. 610), o. ſ. v. Foruden den ſædvanlige Ejeform paa s forekommer hyppig Ejeformen paa æ, ved en lignende Overgang ſvarende til isl. -ar, hvilken Endelſe meget ofte vejleder til at beſtemme Navnets Oprindelſe; ſaaſom i Aunndælof, Anundlef, nu Annelef i Skaane, altſaa oprindelig Ejeform af Navnet Önundr, d. Anund; ſaa og i Asmundæthorp, ſenere Asmundstorp (*Langeb.* Script. III. 562), nu Asminderup i Sjælland, Thorthæthorp (d. er Þorðæþorp), Sigrithækøping (Sirekøping), Gunnildæryth, Skuldelefe [2], o. ſ. v., alle ſvarende til isl. Ejef. paa -ar af Perſonsnavnene Asmund, Thord, Sigrid, Gunhild, Skuld. Andre Ejeformer forekomme uden s, fordi de ſvare til de isl. paa en Vokal, f. Ex. i Saxæhaghæ (Saxes Have), af Mandsnavnet Saxi, i

---

[1]) Høje paa Morsø-Hede, hvor Kejſer Otto med ſine Saxer, efter Sagnet, havde ſin Lejr. Thorlacius om Hedenoldshøje, i Skand. Litteraturſ. Skr. for 1809, S. 131. — [2]) Disſe anføres i Suhms Danm. Hiſt. X, 865. 617. *Langeb.* Script. III. 535. I. 81.

S. 63); Baldurshagi, Bale (Friðþjófss. Kap. 1, og Kraft, IV. 792); Fredriksvoll, Friisvold (Kraft, V. 182).

Det foregaaende viser allerede tildeels, at der ogsaa ved Endelsen af Stedsnavne ere foregaaede saadanne Forandringer, at man kun ved at gaae tilbage til de ældste Former kan erkjende den oprindelige Betydning. Saaledes er ogsaa Slutningen af Navnet Odense kommen af Ordet Ø, da den ældste Form er Óðinsey[1] (Hkr. I. 9); men dette er ikke, hvilket man ved første Øjekast maatte troe, Tilfældet med Slutningen af Malm-ø, thi her er Overgangen følgende: Islænderne kaldte Stedet Málmhaugar, til hvis Gjenstandsf. Málmhauga svarer gl. d. Malmoghæ, senere Malmowe, endelig Malmø, hvilke alle ikke ere selvgjorte, men virkelig forekommende Former. Paa lignende Maade er owe (Høje) gaaet over til Ø i Ledowe, nu Lidø i Sjælland (*Langeb.* Script. VII. 60); ja endog til Aa i Brummowæ, nu Bromaa (sst. 119); Endelsen -inge i Svaninge i Fyn er fordrejet af -vig, Svanæwich (sst. 523); og -else er i Lindelse kommet af -løse, Linlosæ, men i Landelse af -hals, Ljungæhals, begge paa Langeland (sst. 524).

Ret interessant er det ogsaa at betragte, hvilket højst forskjelligt Udseende eet og samme Navn har faaet i de tvende Søstersprog, det danske og norske, især formedelst den ved Endelsen foregaaede Forandring. Man vil f. Ex. ved første Øjekast finde det lidet rimeligt, at det norske Alveshoug er det samme, som dansk Ølse, men det første svarer dog ligefrem til isl. Ölvishaugr (Hkr. I. 144), og ved den simpleste Overgang fremkommer af dette Navn det danske Ølishøue (for Ölvishøve, isl. Ölvishaugar, Ølvers Høje), hvilket er det gamle Navn paa den ved den hellige Margretes Dyrkelse bekjendte Landsby Ølse magle ved Kjøge; Overgangen fra Ölishøve til Ølse findes i Ölsyø, Ølsie[2]. Det er i Øjne faldende, hvilken Forskjel der

[1]) eller, om man vil, af ve (Óðinsve, Knytl. Kap. 53). — [2]) See om dette Sted *Petri Olai* Chron. og Ann. i *Langeb.* Script. I. 121. 178. II. 523. V. 302, og Pontoppidans Annal. I. 442.

her er imellem det norske -houg og den danske Endelse -se eller -e (thi Bogstavet s hører til Ejermanden Ulvers eller, efter det gamle Sprog, Ulves).

Werlauff er, saavidt mig er bekjendt, den eneste hos os, der har underkastet de danske Stedsnavne en theoretisk Betragtning, ved i sit Priisskrift om det danske Sprog i Hertugdømmet Slesvig at vise Overeensstemmelsen imellem de slesvigske og øvrige danske Navne [1]. Efter den der givne Vejledning forsøges her en lignende om danske Stedsnavne i Almindelighed; men det er saa langtfra, at denne kan blive fuldstændig, at Forfatteren ønsker den kun betragtet som en Vejledning, ved hvis Hjælp der kan sluttes til andre Tilfælde, Ord og Ordforbindelser, som heri ikke forekomme.

Stedsnavne kunne deels bestaae af eet selvstændigt Ord, som Odde, Nakke, Borg, deels være dannede ved Afledning eller Sammensætning. De sidste følge Sprogets almindelige Regler. Ved Sammensætningen er derfor den sidste Deel at betragte som Hovedordet, til hvilket den første, indeholdende en nøjere Bestemmelse, er føjet ved Bøjningen. Betydningen af begge Sammensætningens Dele kan være højst forskjellig.

Temmelig ofte faaer Sammensætningen tilsyneladende Udseende af en Afledning, i det det oprindelig selvstændige Ord ved den skjødesløse Udtale har faaet Udseende af en Endelse; Navnet maa da føres tilbage til sine Rødder. Dog forekommer ogsaa, skjønt noget sjeldnere, virkelig Afledning, hvorpaa nogle Exempler allerede ere anførte; saaledes kommer nemlig af barð, Kant, Berðla; af brún, Bryn, Brýnla; af egg, Kant, Eggja; af

1) Senere er udkommet et vigtigt Bidrag af J. G. Strodtmann: Probe einer etymologisch-hist. Untersuch. über die Bedeut. der Ortsnamen im Herzogth. Schleswig, Flensburg 1833, indeholdende Undersøgelser om Endelsen -torp. Ogsaa af Prof. Larsen, o. fl., ere enkelte interessante Bemærkninger meddeelte Almeenheden, hvilke jeg dog ikke fuldstændigen har kunnet benytte, da nærværende Afhandling allerede for længere Tid siden har været udarbejdet.

med selve den betonede Stavelse, der da sammensmælter med den ubetonede, saa at Hovedvokalerne ikke mere blive de samme, og der af Ordets oprindelige Form kun bliver nogle Konsonanter tilbage; eller naar Konsonanter, der ikke ere beslægtede, ombyttes; eller naar enkelte Stavelser, hvis Betydning man enten ikke har bemærket eller ikke bekymret sig om, ombyttes med andre, der give en heel anden Mening, eller der overhoved foretages lignende Ombytninger, hvorved det eller de oprindelige selvstændige Ord blive aldeles ukjendelige; og alt dette bliver endelig saa meget mere forvildende, som Provinsialdialekterne foretage slige Forandringer hver paa sin, mere eller mindre særegne Maade. Da kan Identiteten af Ordene ofte slet ikke bevises grammatikalsk, men kun historisk. Nogle Exempler ere: Sæheimr eller Sæimr i Norge (Hkr. I. 116) er gaaet over til Sem (nuv. Jarlsberg), og ligesaa det bekjendte Kloster Sem i Jylland, forh. Sææm, Seem, og oprindelig Sæhém, Søhém, Søhjem (Suhm, IV. 102, jf. Aagaard om Thy, S. 237); rimeligviis er da ogsaa Semæhæreth, Sømmeherred i Sjælland paa selvsamme Maade dannet af Sæhemæhæreth (Sæheimaherað), analog med Smörummæhæreth af Smörhém (*Langeb.* Script. VII. 527. 530 med tilhør. Anm.). Ligesom i Skaane Tummerup er blevet til Tomarp, saa ombyttes ogsaa i Danmark Tummethorp og Tummorp, Sonethorp, Sonnerup, og Sonorp, Ubberup og Ubborp (sst. 34 og 39. 32 og 36), og i flesvigske Navne Jarderup, Jarup, Jarp; Tarup, Tarp. Asnes blev til Assens, hvorved Endelsen Næs er bleven ukjendelig; Hrossanes til Horsanes og Horsens; Bogenæs i Fyn til Bogense; Vaalsnæs paa Falster til Vaalse, og Sortsø Gab til Sodse Gab (Paludan over Møn, II. 47), Skovhuse til Skovse (*Langeb.* Script. VII. 15. 526). Paa Bornholm betyder Larsker St. Laurens Kirke, men Nylarsker sammesteds er fordrejet af Nilaus eller St. Nikolaj Kirke (Skougaard over Bornholm, S. 238). I Jylland forkortes Anstath til Andst, Skasteth til Skads (*Langeb.*

Landsbyen Syv i Sjælland, Sjuv, Syhøvæ, Syvhövæ, ved de syv Høje (*Langeb.* Script. VII. 66. 113), ere fuldkomne Sidestykker til de tydske Navne Dreieichen, Siebeneichen, ved de tre, syv Ege [1].

De enestaaende Ord, hvilke ogsaa sædvanlig udgjøre den sidste Deel af de sammensatte, stundum ogsaa danne Begyndelsen, ere især Benævnelser paa Sted i Almindelighed eller paa Dele af Vand og Land, eller de have Hensyn til Stedets Beboelse og Foretagender, som dermed staae i Forbindelse. De ere deels almeenforstaaelige, som Aa, Sø, Næs, Hoved, Tange, Lund, Skov, Mark, Dal, Høj, By, Stad, o. s. v., deels andre Ord af samme Betydning, men som enten i det sædvanlige Sprog forekomme sjældnere, eller kun ere til i Sprogets Dialekter, eller ere saa forandrede, at deres Betydning behøver en nøjere Forklaring.

Navne paa **Vande** ere f. Ex.:

Flodmundingen, Udløbet af en Fjord, o. lign. udtrykkes ogsaa ved Ordet **Minde**, isl. mynni, afledt af munnr, en Mund; norsk ligeledes **Minde** eller **Minne**. Exempler: Nyminde, Norsminde, Kjerteminde (Kjertingeminde); Gaarden Minne eller Minde ved Mundingen af Vormen i Eidsvold Præstegjeld i Norge (Hkr. III. 329).

Udløbet af en Flod udtrykkes ved **Os**, fordrejet -huus, isl. ós, norsk **Os**. Exempler: alene, som Oos (*Langeb.* Script. VII. 56); Aarhuus, ford. Árós (Kristnis. S. 26, Aar 986), hos Saxo (lib. 10. S. 189. lib. 14. S. 282) Arusium, ligesom senere Arus (*Langeb.* Script. VII. 519. o. fl. St.)[2]; Randarós, Randrus, Randers (Knytl. Kap.

[1]) Jf. Grimms Deutsche Rechtsalterth. S. 795. — [2]) Byens ældste Beliggenhed var omtrent en halv Miil nordligere, end nu, ved Landsbyen Lisbjerg. Aaen, som der sigtes til i Navnet, er den, der udspringer fra Aabysø, og løber igjennem Byen; den af nogle Nyere antagne Forklaring af Navnet, af Aare (Aare-huus), er da urigtig.

S. 63); **Baldurshagi**, Bale (**Friðþjófss.** Kap. 1, og **Kraft**, IV. 792); **Fredriksvoll**, Friisvold (**Kraft**, V. 182).

Det foregaaende viser allerede tildeels, at der ogsaa ved Endelsen af Stedsnavne ere foregaaede saadanne Forandringer, at man kun ved at gaae tilbage til de ældste Former kan erkjende den oprindelige Betydning. Saaledes er ogsaa Slutningen af Navnet Odense kommen af Ordet Ø, da den ældste Form er Óðinsey[1] (Hkr. I. 9); men dette er ikke, hvilket man ved første Øjekast maatte troe, Tilfældet med Slutningen af Malmø, thi her er Overgangen følgende: Islænderne kaldte Stedet **Málmhaugar**, til hvis Gjenstandsf. Málmhauga svarer gl. d. **Malmøghæ**, senere **Malmøwe**, endelig Malmø, hvilke alle ikke ere selvgjorte, men virkelig forekommende Former. Paa lignende Maade er øwe (Høje) gaaet over til Ø i **Ledøwe**, nu Lidø i Sjælland (*Langeb.* Script. VII. 60); ja endog til Aa i **Brummøwæ**, nu Bromaa (sst. 119); Endelsen -inge i Svaninge i Fyn er fordrejet af -vig, Svanæwich (sst. 523); og -else er i Lindelse kommet af -løse, Linløsæ, men i Landelse af -hals, **Ljungæhals**, begge paa Langeland (sst. 524).

Ret interessant er det ogsaa at betragte, hvilket højst forskjelligt Udseende eet og samme Navn har faaet i de tvende Søsterssprog, det danske og norske, især formedelst den ved Endelsen foregaaede Forandring. Man vil f. Ex. ved første Øjekast finde det lidet rimeligt, at det norske Alvèshoug er det samme, som dansk Ølse, men det første svarer dog ligefrem til isl. **Ölvishaugr** (**Hkr.** I. 144), og ved den simpleste Overgang fremkommer af dette Navn det danske **Ølishoue** (for Ölvishøve, isl. **Ölvishaugar**, Ølvers Høje), hvilket er det gamle Navn paa den ved den hellige Margretes Dyrkelse bekjendte Landsby Ølse magle ved Kjøge; Overgangen fra Ölishøve til Ølse findes i **Ölsyø**, Ølsie[2]. Det er i Øjne faldende, hvilken Forskjel der

[1]) eller, om man vil, af ve (**Óðinsve**, **Knytl.** Kap. 53). — [2]) See om dette Sted *Petri Olai* Chron. og Ann. i *Langeb.* Script. I. 121. 178. II. 523. V. 302, og Pontoppidans Annal. I. 442.

Sverrig, norsk Loug. Exempler: Suhm forklarer (*Langeb.* Script. VII. 587.) Navnet paa Logha·hæreth i Sjælland af Byen Loghæ, Løve, som ligger ved Tiisfø, saa at derved alt- saa udtrykkes: ved Søen; Lögrinn, Floden Lougen (Fornald- ars. II. 6); jf. *amnis, quæ vocatur* Laghæ, hvoraf Lagh- æholm, Laholm har Navn (*Langeb.* Script. VII. 529. 535); hyppig forekomme Navne, som Løgethvet, Løjtved (sfk. 18- 28); i Fyn nævnes: „liilde Logetwedt oc Steenstruppe" 1529), der rimeligviis have Navn af en ved dem værende Sø; men samme Navn kunde dog ogsaa fremkomme af Ordet lök, Urt, Vært (Løg), isl. laukr, gl. loker ell. löker (Westgøtal.). Hvilken Betydning har Laake eller Løken, ford. á Láku i Øvre- Rommerige[1]?

Endnu kan bemærkes den i enkelte danske, men især i norske Stedsnavne hyppige Endelse -und, der senere er bleven til -ind, -end, -en, -n. Er denne det samme, som den isl. Afledsstavelse -und, eller er det rimeligere at udlede den af det isl. und, Kildevæld, Bølge? saa at f. Ex. Ulfund-Elv og Fjord i Nordfjord, Refund, nu Rødven, Sogn og Fjord i Romsdal[2], oprindelig betegne Ulvevældet, Rævevældet, eller den Kilde, Strøm eller Fjord, i hvis Nærhed der fandtes saadanne Dyrs Huler. Paa samme Maade vilde da Borgund, Borgund, Borren i Norge, og det eenslydende Burghund, Borren, en Ø ved Møn (*Langeb.* Script. VII. 532) betyde et Sted med en Borg ved en Kilde eller ved Havet; og Bornholm (Borgundar- hólmr eller Borgundahólmr) maatte i saa Fald henføres hertil, og hverken forklares af Kvindenavnet Borgund[3] eller Folket Bur- gunder. Et andet Exempel er Ekund, Jegindø i Limfjorden (*Langeb.* Script. VII. 532), og analog hermed har Lavind,

---

[1]) Hkr. V. Kap. 217—218. Kraft, I. 470. Falsen, S. 34. — [2]) Disse nævnes hos Kraft, V. 222. 223. 155. — [3]) *Torfæi* Series, S. 76. At Navnene Borgund i Norge og Bornholm ere af samme Op- rindelse, har Torfæus allerede bemærket.

vað, Vad, Veðill (efter den gl. d. med Sprogets Overgangslove stemmende Form), o. s. v. Ligeledes afledes af skarð, Skaar, at skerða, og deraf Partic. skerðandi, der senere blev til Ekjern-; af hlið rimeligviis at liða (der da er samme Ord som glide), og heraf Partic. liðandi, Hældning, Skraaning, hvoraf Liðandis-nes, Lindesnæs i Norge; o. s. v.

Ogsaa Tillægsord kunne føies til Navneordet; de staae foran eller bag dette, ofte, mod Sprogets sædvanlige Brug, det sidste; de staae frit eller danne en Sammenstilling, da egentlig Sammensætning i dette Tilfælde ej kan finde Sted.

Oprindelig skulde ved saadanne Tillægsord ogsaa findes Forholdsbøjning, men i danske Navne er denne meget tidlig bleven ukjendelig[1]; findes den i saadanne, da maa det være et afgjørende Beviis paa disse Navnes høje Ælde.

Saavel det eneſtaaende Ord, som Sammensætningens sidste Deel sattes i Oldtiden meget ofte i Fleertallet, da det var de flere ved hinanden liggende Bjerge, Høje, Vadesteder, Træhytter, o. desl., der, i det de bestemte Stedets Beskaffenhed og angave det Karakteristiske ved samme, gave Anledning til Navnet[2]. Man træffer derfor ogsaa paa en ved et Talord ganske bestemt Angivelse af Antallet af slige Lokaliteter; saaledes er f. Ex. Navnet Tved i Sundsherred i Fyn fremkommet ved en Sammentrækning af Twywath, de to Vadesteder, dannet af det gl. d. Intetkjøn af Talordet to, twy, twö (*Langeb.* Script. VII. 524); ved Nyborg findes ogsaa Aaen Tvevad; ligesom man her har Intetkjønnet af Talordet to, saa findes ogsaa det af tre i Trywath, Trevad (sst. 564). Interessant vilde det være at undersøge, hvorvidt de hellige Tal, tre, syv, ni findes som herskende i saadanne Stedsnavne: Paa Møn har man Trehøjene (Paludan, I. 109), som tilligemed Navnet paa

---

[1]) I tydske Stedsnavne er den derimod almindelig, som i Hänovere, zum hohen Ufer; Homberg, zum hohen Berg; (an den) Hohenlinden, o. lign. (Grimms D. Gramm. III. 422-423).
[2]) Sst.

anførte Hegnæthsgaffuel, Hindsgavl; Hísargafl ved Den Hiiss i Nærheden af Bergen (Landn. P. I. Kap. 4).

Hvørf eller Hvyrf, formodentlig isl. hvarf, af at hverfa, hvilket oftere forekommer som Navn paa Steder, hvor Kysten gjør en Drejning eller Vending, som Hvarf, den nordvestlige Pynt af Skotland, Hvarfnes ved Bergen i Norge; dette stemmer med Beliggenheden af Hwörf, Hwyrf (Hyörf), nu Hørve i Skippings- eller Odsherred (*Langeb.* Script. VII. 25. 28. 35.), og af Herregaarden Hverringe i Fyn (Hverfinge?); 1475 nævnes Huyrfnisgaard paa Taasinge: er dette Navn maaskee det samme, som det norske Hvarfnes [1].

Hoved og Høfde, Forbjerg. isl. höfuð, Hoved, og deraf höfði, Forbjerg, t. hoft. Exempler: Knudshoved i Fyn; Den Thærhøfthæ imellem Sjælland og Møen (sst. 532); Stevenhoft, Stevnshoved (sst. III. 280). Saa og Nakke, Hals, o. lign., anvendte efter Ligheden imellem disse Legemsdele og Delene af Landet. Af Hals og det deraf afledte helsíngi, en Art Søfugl, forklarer man vel ogsaa, med Ihre og Geijer, rimeligst Navnene Helsingborg og Helsingør.

Net mærkelige er de Stedsnavne, i hvilke Stav, Stok, Stang, isl. stafr, stokkr, stöng, eller andre af samme Betydning forekomme; de synes at have Hensyn til noget fremstaaende eller fremragende eller til opreiste Grændsepæle, saasom Stafángr, Stavanger; Stokkhólmr, Stokholm; Stángaholt og lign. paa Island. Til saadanne kunne da ogsaa henføres: Staur, Staver (Staffuer), isl. staur, Stang, Stavre, sv. stör, norsk Staur. Exempler: at Stauri, efter Sammenhængen den sydostlige Spidse af Femern (Olafss. Tryggvas. i Fornmannas. II. Kap. 243), og den strax derved liggende Stobærthorp (*Langeb.* Script. VII. 541); Stauæby, Staffuerby eller Staurby ved Hindsgavl i Fyn, og Stauærby,

[1]) Stedet har jeg ej kunnet finde; kan det være det samme, som det i Lunds Beskrivelse over denne Ø (S. 39) omtalte Horse eller Hosse?

Stavreby eller Staurby paa Falster (sst. 523. 525). **Spør, Spiir**, hvormed kan jævnføres isl. spjör, **Spyd**, spira, oprindelig en spids Stage, et Spiir; denne Endelse har man nu sædvanlig saa lidet forstaaet, at man har ombyttet den med et ganske andet Ord; f. Ex. Egespöör eller Egespiir, Egespyr, nu Egitsbjerg (sst. 7. 9. 10). Til samme Klasse af Begreber hører maaskee ogsaa det forhen anførte **Agel**, samt **Lyster** eller **Lister** i Norge, isl. ljóstr, norsk Ljoster, Lyster, nu en Art Stang, som bruges ved Fiskeri; saa og **Raa** (i saa Fald forskjelligt fra Braa), isl. rá, en Stang, svensk rå (hvoraf råmärke, Grændseskjel). Endelig kan mærkes **Tør**, isl. taur, sv. törn [1]; thi det danske **Dyr** kan vel ikke være andet, end en Fordrejelse heraf; dette forekommer i Onsbjerg-Dyr, den højeste Bakke sønder paa Samsø (*Thura* om Samsø, S. 30); maaskee ogsaa Løgstør, som man ellers forklarer af Løgstedør, har sin Oprindelse heraf (Løges-tør), hvilket ved Navnets ældste Form maa afgjøres.

Ør, -**øre**, senere -**ere**, en lav sandig Strandbred, isl. aur, groft Sand, hvoraf afledt eyri; i Thy (*Aagaard*, S. 249) bruges endnu Ør i samme Betydning af Smaastene eller groft Gruus. Som Endelse er dette Ord bekjendt nok, som i Helsingør, Dragør; men det er ogsaa blevet mere ukjendeligt ved at gaae over til -**ere**, som i Snesör, Snesere (*Langeb.* Script. VII. 10), og i den nyeste Tid ofte blevet forblandet med -ø; det findes ogsaa som Begyndelse af Navnet, som Örbek (sst. 523). I Norge er af aur, i Flt. aurar, dannet mange Stedsnavne, som Aurar, nu Oure i Nordfjord (*Kraft*, V. 226); og til dette svarer uden Tvivl den danske Endelse -**oure** i Hvidoure, Rødoure, forskjellig fra -**ovre**, -**øvre**, forhen øfræ, der angiver Beliggenheden og let kjendes paa Modsætningen nethræ, **nedre**.

[1]) Södertörn, Hkr. I. 26, jf. Geijer i Swea for 1831, 13 H. S. 272.

Nysanførte Endelse er, som foreſtaaende viser, forskjellig fra Ordet et Øre, isl. eyra, og af Hunkjønnet, men ofte ere vel begge Ord blevne blandede, hvilket saa meget lettere kunde skee, som man ogsaa ved Stedsangivelsen undertiden gjør Forskjel paa Øret og Leppen eller Lappen; f. Ex. Gladlep ved Vesterhavet [1].

Foruden det sædvanlige Tunge, Tange om en smal Landstrimmel, forekommer ogsaa: Drag, forhen dragh, draw, ligefrem afledt af at drage. Exempler: Dravet eller Vejledravet, den smalle Landstrimmel, som forbinder Thyholm med Thy (Aagaard om Thy, S. 212. 214), og Dragsbæk i Thy (sst. S. 147); Draxholm, forhen Drawsholm, i Odsherred; formodentlig ogsaa saadanne, som Drauby, Draaby (*Langeb.* Script. VII. 120). Ejd, Ed, senere -i, isl. og norsk eið. Exempler: forenet med foregaaende findes det i Dragseið paa Statlandet i Norge (Hkr. I. 263); da man i norske Navne finder Overgangen -eid til -i, f. Ex. Gaarden Mørkreid, nu Mørkri (Kraft, IV. 774), saa er det rimeligviis samme Endelse, som i gl. D. skrives y og senere -et, -ed, som Wirky, Virket, Eky, Eged (*Langeb.* Script. VII. 538), hvorved dog hvert enkelt Steds lokale Beskaffenhed maa tages i Betragtning. Saavel til Udstrækning, som til Fedme tages Hensyn ved Ordet Fith, Fedd, isl. fit, en fed Engstrækning. Exempler: Fith, nu Fedd, i Baarseherred (sst. 527); Kongsgaarden á Fitjum, nu Fidje, paa Øen Stord i Norge (Eigla, Kap. 36).

Høj, Flt. Høje, med Forandringerne høgh, øgh, høw, Flt. øghæ, øwæ, öje, af isl. haugr, Flt. haugar, er allerede forhen anført. For Overgangens Skyld kan endnu bemærkes Aasöie, nu Aysted eller Østed (Oluffsens Collectan.). Hertil hører uden Tvivl ogsaa Sammensætningen Højby, forhen Høweby, som svarer til isl. haugabýr, Byen paa Højene (hvilket man ellers kunde udlede af Tillægsordet høj), samt de eneſtaaende Navne Høwe, nu snart Høve, snart Høye, og Øghæ, Højget

[1]) See Boesens Beskr. over Helsingør, S. 6-7.

(*Langeb.* Script. VII. 30. 118. 525). Den i Norge alminbelige Form -houg, -houge, forekommer sjælden i danske Navne; dog anfører Suhm (sst. 571. Anm. 154) af et Diplom fra 1324 Rinkæoughæ, hvis Endelse efter al Sandsynlighed er det samme, som houghæ, hvoraf da ogsaa senere er dannet owe, ow, f. Ex. i Topsowe, Topshøje; Suhm henfører det med Tvivl til t. au, Eng, eller til Verbet at øge (forøge), begge Dele vist nok med mindre Grund. Ogsaa Formen ighe (jvfr yve) forekommer; f. Ex. Olsighe, Olse ved Kjøge (Suhms Danm. Hist. XIII. 329); Ringive eller Ringyve i Nørvangsherred i Jylland, Rings Høje.

Af samme Betydning er Koll, Kull, Flt. Kolle, Kulle, isl. kollr, Spids, Top, norsk Koll. Exempler: Kolle, Kullen i Skaane (*Langeb.* Script. I. 155), egentlig Højene, en ret passende Benævnelse paa dette Sted; Kolby paa Samsø (Thura S. 56), o. s. v. Herfra maa man vel adskille det -Kol, Flt. -Kolle, som forekommer i Navne paa Smaaholme, som Karlskol, Rønsekollene, smaae Holme ved Samsø (sst. S. 3); thi dette har sin Oprindelse fra isl. kálfr, Kalv, en almindelig Benævnelse paa en lille Holm, som ligger ved en større, saasom Strynøkalv (*Langeb.* Script. V. 242. Anm.).

Saa og Holl, Hyll, senere -vild, -ild, Flt. Hulle, Hylle, isl. höll og hvoll, en Høj, angelf. hyll, (det eng. hill); i Dalekarlien, efter Ihre, endnu hol med samme Betydning. Rimeligviis hører hertil den norske Endelse -old, -ol. Exempler: Othænshylle (-hæreth og -bro), nu Onsild (*Langeb.* Script. VII. 569. Anm. 129. Svend Aagesen, S. 60); og paa samme Maade maa Saxild oprindelig have hedt Saxahvoll, Saxes Høj; Myrold i Nordfjord, forhen Myrarhoel (Kraft, IV. 913). Som Begyndelse: Hwolstath, Holsted (*Langeb.* Script. V. 542); Holæbec, Holbek, oprindelig Hólabekkr, Bækken ved Højene[1], o. s. fl.

[1]) Finn Magnusens Optegnelser paa en Rejse til Jellinge, i Nyerups Mag. f. Rejseiagtt. III. 16. *Langeb.* Script. VII. 527;

Foruden det almindelige **Bjerg**, isl. bjarg, hvis Fleertal björg imidlertid ofte, som i Navnet Viborg (Vebjörg) forblandes med Ordet Borg, forekomme ogsaa: **Hammer**, isl. hamar, Klippe, Steenmasse[1]; Steder af dette Navn findes f. Ex. i Sjælland, Skaane, og ofte i Norge (Hamar litlæ, *Langeb.* Script. III. 501). **Hald**, isl. hallr, noksom bekjendt af vore Kæmpeviser, og almindeligt i Navne, som Hald, Haldsnes[2]. **Kind**, isl. kinn, den skraa Side af Bjerget, som Byen Kundby og derved liggende Kindholm i Hornsherred i Sjælland, og flere Stedsnavne Kinn i Norge.

Foruden Ordet Dal forekommer i samme Betydning: **Vem**, isl. hvamr, en lille Dal; f. Ex. Flt. Hvammæ, nu Vemb eller Vem (*Langeb.* Script. VII. 518), og Vambe i Norge. Uden Tvivl ogsaa **Kjus**, **Kys**, isl. kjós; analog med Kjosarsyssel paa Island synes i det mindste at være dannet Navne som Kjuseby (Kjósarbýr), nu Kysby paa Bornholm (**Skougaard**, S. 264), altsaa i Betydning lig Dalby.

De hyppige Navne paa **Skov** (skogh, isl. skógr) ere vigtige, forbi de vise Landets i Oldtiden skovbegroede Strækninger. Hertil høre ogsaa: with, Flt. withæ, senere **-ed**, **-ede**, **-de**, **-e**, isl. viðr, Skov, Ved (*Langeb.* Script. VII. 572. Anm. 198). Exempler: Byarnwithæ, Byernwithæ, Bernwethe, nu Bjernede (Bjørneskov); Starwithæ, nu Sterrede (af star, Stærgræs (sst. 12. 124. 117); Marwiith, Marrede, Wongeweth, Vangede, Agnwith, Aunede, Greswiith, Græse (sst. 118. 44. 541. 62), Holswith, Holse, som nævnes 1448. **Holt**, **-olt**, Flt. **-holte**, isl. holt; som Ebelholt, Gresholte (sst. 50); det gamle norske Kongesæde Holtar, nu Holte

jf. m. holæbæc i Skaane, sst. 528, og Holæbek, Hullebek paa Falster, sst. 526.

[1]) Efter Grimm (D. Gramm. III. 378) beslægtet med slavisk kamen, hvoraf Stedsnavnet Kamin. — [2]) See om dette Ord Vedel-Simonsens Borgruiner, 2. H. S. 8—9.

(Hkr. I. 59). Ligeledes Riis, Flt. -rise, isl. hrís, Kratskov; f. Ex. det forhen anførte Karise, o. m. lign.

Navne paa Marker og Enge ere: Mark, Flt. Marke, isl. mörk, oprindelig en med Skov begroet Strækning; som Eghemarkæ, Egemark (*Langeb.* Script. VII. 29). Akær, Flt. akræ, isl. akur, Ager; som Tolsakræ, Tolsager (sst. 30), Kongsgaarden Akærsburgh (sst. 530). Vold, Flt. velde, isl. völlr, Flt. vellir, flet Mark, norsk ogsaa Valle; som Tryggevelde, Tryggés Marker. Fremdeles de hinanden lignende Endelser Aanger, Anger, Vang, Vænge, -enge, og senere -ing, -inge, isl. ángr, vángr, váng, vengi, engi; oprindelig betegner ángr en Indskrænkning, saasom et snævert Stræde i Havet, en indhegnet Mark; i Norge sædvanlig -aanger, -anger, som i Stafaanger, Stavanger; i Danmark er Vang almindeligere, som Vang Sogn og Gaarden Møgelvang i Thy, men især Endelsen -inge, f. Ex. Jalángr, senere Jalenge, nu Jellinge (Knytl. Kap. 95. *Langeb.* Script. I. 158); Beldringæ, som man maa formode, Balders Enge; Hithningæ, nu Hejninge, som Suhm mener, Hedins Enge; Rothwengæ (*Langeb.* Script. VII. 8. 526). Overhoved findes denne Endelse meget ofte forbunden med ældgamle Personsnavne. Det egentlige Ord paa Eng er derimod Math, Flt. mathæ, senere en Ma, Flt. Mae, bestemt Maen, af isl. at má, Partic. máð, og Till. máðr, slaaet; f. Ex. Østermath, den østre Ma; Hindema i Fyn; Mathælund[1]. Ogsaa kan mærkes: Flø, Fly, isl. flói, en fuur Eng, som Flö, nu Fly (*Langeb.* Script. VII. 518. 564); samt norsk Flæ, jævn Mark, isl. flá.

Det almindelige Begreb af Mose udtrykkes ogsaa ved: kjær, Flt. kjæræ, isl. kjörr, Kjær[2]; som Kyæræ, Kjer; Otærskjær, Odderskjer; Kjæræby, Kjerby i Nørby Sogn (sst. 517. 550. 18). Soor, Søør, isl. saur, sör, Dynd, norsk Sør,

[1]) See om dette Ord Suhm i *Langeb.* Script. VII. 575. Anm. 247. — [2]) See sst. S. 561. Anm. 13.

sv. sör, eller sörn[1]; som Soor, Sors; et Sted kaldet Soer i Skovboherred i Fyn; i Norge Sørbø, o. lign. Af samme Betydning Sude, Sudde, isl. suddi, som Suddaþorp, Sudthorp, Suderup (Knytl. Kap. 25. *Langeb.* Script. VII. 521). Ordene mór og mar, med deres Afledninger, synes ofte forblandede; af mór, Mosegrund, afledes mýri, norsk Myre, Mose, men ogsaa mæri, Møre; af mar, angelf. mere, Hav, i Thy endnu Mar, Hav, Strand (som i Martørv), afledes mæri; Sprogundersøgelser i Forbindelse med det Lokale maae da ved hvert enkelt Sted afgjøre, hvilken Oprindelse der er rimeligst; Exempler ere: Landskabet Møre i Norge, hos de Gamle Mæri; Landsbyen Møre eller Maare i Fyn; Marstrand. Ved Tillæg af Bogstavet -n synes endelig at være dannet morn, mærn[2], hvoraf Navne, som Mærn, nu Mehrn i Sjælland (*Langeb.* Script. VII. 6) rimeligviis maae forklares.

Deels alene, deels som Tillæg til et andet Stedsnavn forekommer temmelig ofte Voor, Vore, ore; f. Ex. Voor eller Oræ Kloster; Woræby, Oure- eller Oreby, Losseſtedet for Kjøbstaden Saxkjøbing; Toxingæ wore, Lathbu woræ, Skogby oræ, Nörræ og Syndræ woræ paa Langeland, Rugthwet oræ, Aleme *cum* Aleme oræ, Níløs woræ[3], Topsøwæ ore. Sidstanførte forekommer i Rimkrønniken, og Molbech har i sin Udgave af denne allerede deels bemærket, at denne Endelse staaer som Tillæg til et andet Stedsnavn, deels anført forskjellige Meninger om dens Betydning, hvoriblandt af Moths

[1]) Westgøtal. Ind. under Ordet sörgata. See ogsaa Thorlacii Antiqv. bor. spec. VII. S. 75. — [2]) Jf. Eddas Mornaland, Mähren; Pomærn, Pommern. Tillæget af n, hvorpaa allerede flere Exempler ere forekomne, som tör, törn; sör, sörn, findes uden Forandring i Betydningen, langt ned i Tiden; f. Ex. Draköörn for Drakör; Ysörn for Isör, Øren ved Isefjord (*Langeb.* Script. VII. 103. 121). — [3]) Suhms Danm. Hist. VII. 695. *Langeb.* Script. VII. 540. Diplom fra 1135 i *Thorkel.* Diplom. I. og Script. VII. 524. 526. 530. 536.

Ordbog: „Ore, en Skovegn, en liden Lund", samt det tilsvarende Sted hos Saxo, *nemus Topshogicum*, der synes at bekræfte Moths Forklaring. Herimod taler da kun den Omstændighed, at man ikke i andre nordiske Dialekter finder noget saadant Ord med Betydning af Skov eller Lund. At Ordet hverken er det samme, som ör, öre (aur, eyri) heller ikke, som norsk Ure (urð)[1], synes at være klart nok; om følgende Formodning maa Kyndigere dømme: Da den ældste Form i danske Stedsnavne er wor, woræ, saa synes det nærmest at ligne isl. vör (vara, varra[2]), gl. d. var, Flt. varir, der, som bekjendt, betyder en Læbe, men ogsaa et Landingssted, saavel som den Fure, Skibets Kjøl danner efter sig paa Søen; disse Betydninger forene sig altsaa i den af en Strimmel, et langstrakt Stykke af en vis Ting, en Stribe Land eller Vand. Dette bestyrkes af norsk Vaar eller Vorr, der har netop samme Betydning, som isl. vör, nemlig Furen efter Skibskjølen og en af Stene lagt Bro ud i Stranden[3]. Hvis denne Formodning er rigtig, saa vilde Vor være det samme, som var, der findes i Begyndelsen af adskillige Stedsnavne, som Warberg, Warnæs, Warwith, Varde (*Langeb.* Script. VII. 531. 530), og saadanne vilde da betyde Bjerget, Næsset eller Skoven, som laa nærmest ved

---

[1]) *Langeb.* Script. VII. 572. Anm. 178. og Vidensk. Selsk. Ordb.
[2]) See vör og vöru i Ind. til Njála og Kristnis. — [3]) Hallagers Norske Ords. For at det ikke skal synes besynderligt, at et Ord, der betyder en Læbe, ogsaa kan betegne en Strimmel Jord, maa bemærkes, at just saadanne Ord, der betegne Dele af Legemet eller menneskelige Handlinger, ofte gjenfindes i Stedsnavne; Udtrykkene for disse tre Ting høre til de ældste i ethvert Sprog. Saaledes betyder vang, baade en Vang og en Kind (Ihre); kinn baade Siden af et Bjerg og en Kind; et Skjær er beslægtet med at skjære, o. s. v. — Grimm (Rechtsalterth. S. 541. Anm.) har ogsaa gjort denne Bemærkning, og anfører som Exempler: fjalls *brún*, fjalls *öxl*, fjalls *bak*, fjalls nes (Bryn, Skulder, Ryg, Næse), Hundsrück, Katzenelnbogen. — Mærkelig er ogsaa Formen vör i danske Navne, som Gasevör, Gaasvad, i Kjærreherred ved Limfjorden (efter Kortet hos *Langeb.*)

Landingsstedet[1]. — Som Tillæg til et Stedsnavn forekommer ogsaa Fang, en Gaards Tilhøring, isl. fáng, som Tubborp et Tubborp fang, Fælle et Fælle fang (sst. 45. 70); samt torp, hvilket siden skal anføres.

Et tredie Slags Navne ere saadanne, som have Hensyn til Stedets Opdyrkning og Beboelse. Da en saadan i Almindelighed begyndte med at bortrydde Skov, dernæst paa enkelte aabne Steder at opføre Hytter og Hegn, derpaa at udvide saadanne til Landsbyer, Borge og Stæder; samt endelig at indrette Gudsdyrkelsen og til denne at indvie hellige Steder, at overholde Retspleje og at raadslaae om det almindelige Vedste, saa have saadanne Navne sædvanlig Hensyn hertil eller til lignende Indretninger. Exempler ere:

-röth, -ruth, -rød, -rud, et ny opdyrket Stykke Land[2], isl. rjóðr, et aabent Sted i en Skov, derefter Mark i Almindelighed. Som Endelse meget almindelig. Deels ene, deels som Tillæg til et andet Navn ogsaa Ruthe, Rythe, Rude, Ry (hos Almuen best. Ryen); f. Ex. Ruthe, Rudhæ, Rythæ; Hildestatheruthe (*Langeb.* Script. VII. 26. 57. 54. 249), Wixlefruthe, Vigerslevry; isl. ruða, sv. ruda, rydja, et Sted, som ved Rydning er gjort skikket til Sæd (Ihre Gloss.).

-tweith, -tved, -tvede, almindeligt i Danmark, Norge og Sverrig. Man udleder det af angelſ. thwitan, thweotan, at skjære itu; i Vestergøtland twet, i Norge þvæit, þveit, ogsaa Tvedda, i Slesvig twiet, jf. platt. Twete, Twiete, en Sidevej[3]. At Ordet har været almindeligt i Danmark, sees

[1]) Man sammenligne hermed f. Ex. Beliggenheden af Vejlen, Noret og Vornæs paa Taasinge (Kortet i Lunds Beskr. over denne Ø). — To andre Ord have endnu Lighed med det anførte: isl. ver, som i fiskiver, angelſ. were, were; Overgangen herfra til Vaar er mulig, da den findes i ver, Dynevaar; og isl. vágr, vogr, en Vig, med samme Overgang som i vogr, Vor (eller Voer i Saar). — [2]) *Langeb.* Script. VII. 7. og 572. Anm. 194. — [3]) Werlauff om det danske Spr. i Slesvig. Ihre Gloss. Norske Diplomer, f. Ex. hos Suhm (XII. 408) mædhall þwæith.

(*Langeb.* Script. VII. 30. 118. 525). Den i Norge almindelige Form -houg, -houge, forekommer sjælden i danske Navne; dog anfører Suhm (sst. 571. Anm. 154) af et Diplom fra 1324 Riakæoughæ, hvis Endelse efter al Sandsynlighed er det samme, som houghæ, hvoraf da ogsaa senere er dannet owe, ow, f. Ex. i Topsowe, Topshøje; Suhm henfører det med Tvivl til t. au, Eng, eller til Verbet at øge (forøge), begge Dele vist nok med mindre Grund. Ogsaa Formen ighe (jvfr. yve) forekommer; f. Ex. Olsighe, Olse ved Kjøge (Suhms Danm. Hist. XIII. 329); Ringive eller Ringyve i Nørvangsherred i Jylland, Rings Høje.

Af samme Betydning er Koll, Kull, Flt. Kolle, Kulle, isl. kollr, Spids, Top, norsk Koll. Exempler: Kolle, Kullen i Skaane (*Langeb.* Script. I. 155), egentlig Høiene, en ret passende Benævnelse paa dette Sted; Kolby paa Samsø (Thura S. 56), o. s. v. Herfra maa man vel adskille det -koll, Flt. -kolle, som forekommer i Navne paa Smaaholme, som Karlskol, Rønsekollene, smaae Holme ved Samsø (sst. S. 3); thi dette har sin Oprindelse fra isl. kálfr, Kalv, en almindelig Benævnelse paa en lille Holm, som ligger ved en større, saasom Strynøkalv (*Langeb.* Script. V. 242. Anm.).

Saa og Holl, Hyll, senere -vild, -ild, Flt. Hulle, Hylle, isl. hóll og hvoll, en Høi, angelf. hyll, (det eng. hill); i Dalekarlien, efter Ihre, endnu hol med samme Betydning. Rimeligviis hører hertil den norske Endelse -old, -ol. Exempler: Othænshylle (-hæreth og -bro), nu Onsild (*Langeb.* Script. VII. 569. Anm. 129. Svend Aagesen, S. 60); og paa samme Maade maa Saxild oprindelig have hedt Saxahvoll, Saxes Høi; Myrold i Nordfjord, forhen Myrarhoel (Kraft, IV. 913). Som Begyndelse: Hwolstath, Holsted (*Langeb.* Script. V. 542); Holæbec, Holbek, oprindelig Hólabekkr, Bækken ved Høiene[1], o. s. fl.

---

[1]) Finn Magnusens Optegnelser paa en Reise til Jellinge, i Nyerups Mag. f. Reiseiagtt. III. 16. *Langeb.* Script. VII. 527;

hägnad, en Indhegning (t. Gehege); f. Ex. Ny-Heyneth, Gamle-Heghneth, Hægnæthsoog *juxta* Mæthælfar, Hægnæzholm, d. e. Hægnæðsholm, Hindsholm, Hægnæthsgavl, Hindsgavl (*Langeb.* Script. VII. 16. 27. 530).

Gaard, Gjærde, isl. garðr, Gaard, gerði, Gjærde, norsk **Gar**, Gjærde og Gaard, jf. gl. d. en **Gaar**, Gjærde, Hegn (Rimkrønniken V. 3937, om Danevirke)[1]. Den oprindelige Betydning er udstrakt ikke blot til en Gaard i Almindelighed, men ogsaa til ethvert Værn, og Ordet bruges derfor ogsaa om Fæstninger og Slotte; som Skiwægardlhæ, Skivehuus (*Langeb.* Script. VII. 518).

Tun, senere **-ten**, oldnord. tún, en indhegnet Mark; Marken nærmest ved Gaarden (Toften); Gaard; By; norsk **Tun**, **Ton**. Den oprindelige Betydning af Gjærde findes endnu i t. Zaun, den sidstafledte i eng. town, -don. Mærkelig er den i danske og flere nordiske Stedsnavne almindelige Form **-tune**, der viser hen til det oldnord. Flt. túnir, og saaledes bekræfter, at Ordet tún, der nu i Islandsken er et Intetkjønsord, i Oldtiden har været af Hankjønnet; man finder ogsaa i Haandskrifter Sigtúnir, o. lign. som Variant for Sigtún. Exempler: Tunæ, hvoraf Tunæhæreth (*Langeb.* Script. VII. 112); Klosteret Eskildstúne; Gaarden Lauftún, Løften eller Leuften i Øvre-Rommerige (Hkr. V. Kap. 156).

Tomt, Toft, Tuft, isl. toft, norsk Toft, Tuft, aaben Plads, Byggeplads. I Middelalderen, og ofte endnu, i Flt., som Astoftæ, Aastofte (*Langeb.* Script. VII. 30), Villestofte i Fyn, o. s. v.

Bo, som Endelse meget almindelig, svarende til isl. búð, Flt. búðir, Bod, Træhytte (t. Bude, eng. booth), thi saadanne vare de første simple Boliger, der siden udvidedes til en By. Sædvanlig i Flt., som Falsterbothæ, Falsterbo; Walle-

[1]) Som bekjendt t. Garten; ogsaa slavisk gorod (Suhms Danm. Hist. IV. 567).

bothæ, Valbo; Faurebothe, Faurbo; Nødæbothæ, Nødebo (*Langeb.* Script. I. 135. VII. 8. 18. 109).

Forestaaende er da forskjelligt fra gl. d. bo, bu, Bo, isl. bú, og bü, by, By, isl. býr (af at búa), eller bœr (af at bóa), af hvilket sidste er dannet norsk Bø. Den første Betydning heraf var en enkelt Gaard, der, naar den var anseelig, kaldtes aðalbýr eller aðalbœr, Adelgaard, Hovedgaard, siden en By i Almindelighed. Exempler: Thiærbu, Lauibu, Getæsbu (paa Falster), Kælbü (paa Møn), Brunbi, Brøndby (Diplomer fra 1135 og 1138 i *Thorkel.* Diplom. I.)[1].

Koth, Flt. Kothe, isl. kot, en Hytte[2], norsk Kot (Kaat); i danske Navne nu ofte fordrejet, som Koldekothe (Hytterne paa Højen), nu Kollekolle (*Langeb.* Script. VII. 31)[3].

Rand, norsk Rand, Raand, en Fiskerhytte, isl. Rann, Flt. rönn, ell. rannr, et Huus (?). Man udleder deraf Begyndelsen i Navnet Randers. Forskjelligt fra de norske Navne paa Søen Röud, Randarsund o. lign., isl. hrönn, rann, Søen (?).

Bol, Flt. Bøle, senere -bøl, -bølle, -bel, isl. bó,l et Stykke Jord, henhørende til en Landsby, som en eller flere opbyrkede[4]; Bolig, Bopæl; norsk Bol, Flt. Bøler. Almindeligt; ofte forandret til -bel, som Nybølæ, Nybbyl, Nebel, o. desl.

Torp, Flt. Torpe, senere -trup, -drup, -rúp, og med foregaaende Ejeform paa -s, -strup, isl. þorp, Landsby. Ordet þorp betegner, efter Edda, et Antal af tre (en Trop, Trup); siden kaldtes saaledes de Huse eller Bol, som fra Adelgaarden eller Adelbyen af byggedes ude paa Marken; endelig Landsby i

---

¹) I nogle af disse er Endelsen -by tydelig, i andre synes istedenfor samme at staae bu; herpaa kan man imidlertid sjælden lide i trykte Diplomer, da Udgiverne ofte enten have overseet eller ikke bekymret sig om Forskjellen imellem Haandskrifternes u og gjennemstrøgne u, d. e. y, og derfor ogsaa have ladet dette aftrykke som et u. — ²) *Langeb.* Script. I. 168. Anm. — ³) Bogstavovergangen heri er den samme, som i det norske Ord Kobbe eller Kolle (et Slags Mælkekar). — ⁴) See Suhms Bemærkninger i hans Danm. Hist. X. 625.

sv. sör, eller sörn[1]; som Soor, Sorø; et Sted kaldet Søer i Skovbo herred i Fyn; i Norge Sørbø, o. lign. Af samme Betydning Sude, Sudde, isl. suddi, som Suddaþorp, Südthorp, Suderup (Knytl. Kap. 25. *Langeb.* Script. VII. 521). Ordene mór og mar, med deres Afledninger, synes ofte forblandede; af mór, Mosegrund, afledes mýri, norsk Myre, Mose, men ogsaa mœri, Møre; af mar, angels. mere, Hav, i Thy endnu Mar, Hav, Strand (som i Martørv), afledes mæri; Sprogundersøgelser i Forbindelse med det Lokale maae da ved hvert enkelt Sted afgjøre, hvilken Oprindelse der er rimeligst; Exempler ere: Landskabet Møre i Norge, hos de Gamle Mœri; Landsbyen Møre eller Maare i Fyn; Marstrand. Ved Tillæg af Bogstavet -n synes endelig at være dannet morn, mærn[2], hvoraf Navne, som Mærn, nu Mehrn i Sjælland (*Langeb.* Script. VII. 6) rimeligviis maae forklares.

Deels alene, deels som Tillæg til et andet Stedsnavn forekommer temmelig ofte Voor, Vore, ore; f. Ex. Voor eller Oræ Kloster; Woræby, Oure- eller Oreby, Losseſtedet for Kjøbstaden Saxkjøbing; Toxingæ wore, Lathbu woræ, Skogby oræ, Nörræ og Syndræ woræ paa Langeland, Rugthwet oræ, Aleme *cum* Aleme oræ, Nyløs woræ[3], Topsøwæ ore. Sidstanførte forekommer i Rimkrønniken, og Molbech har i sin Udgave af denne allerede deels bemærket, at denne Endelse staaer som Tillæg til et andet Stedsnavn, deels anført forskjellige Meninger om dens Betydning, hvoriblandt af Moths

[1]) Westgøtal. Ind. under Ordet sörgata. See ogsaa Thorlacii Antiqv. bor. spec. VII. S. 75. — [2]) Jf. Eddas Mornaland, Mähren; Pomærn, Pommern. Tillæget af n, hvorpaa allerede flere Exempler ere forekomne, som tör, törn; sör, sörn, findes uden Forandring i Betydningen, langt ned i Tiden; f. Ex. Draköörn for Drakör; Ysörn for Isör, Øren ved Isefjord (*Langeb.* Script. VII. 103. 121). — [3]) Suhms Danm. Hist. VII. 695. *Langeb.* Script. VII. 540. Diplom fra 1135 i *Thorkel.* Diplom. I. og Script. VII. 524. 526. 530. 536.

Ordbog: „Ore, en Skovegn, en liden Lund", samt det tilsvarende Sted hos Saxo, *nemus Topshøgicum*, der synes at bekræfte Moths Forklaring. Herimod taler da kun den Omstændighed, at man ikke i andre nordiske Dialekter finder noget saadant Ord med Betydning af Skov eller Lund. At Ordet hverken er det samme, som ör, öre (aur, eyri) heller ikke, som norsk Ure (urð)[1], synes at være klart nok; om følgende Formodning maa Kyndigere dømme: Da den ældste Form i danske Stedsnavne er wor, woræ, saa synes det nærmest at ligne isl. vör (vara, varra[2]), gl. d. var, Flt. varir, der, som bekjendt, betyder en Læbe, men ogsaa et Landingssted, saavel som den Fure, Skibets Kjøl danner efter sig paa Søen; disse Betydninger forene sig altsaa i den af en Strimmel, et langstrakt Stykke af en vis Ting, en Stribe Land eller Vand. Dette bestyrkes af norsk Vaar eller Vorr, der har netop samme Betydning, som isl. vör, nemlig Furen efter Skibskjolen og en af Stene lagt Bro ud i Stranden[3]. Hvis denne Formodning er rigtig, saa vilde Vor være det samme, som var, der findes i Begyndelsen af adskillige Stedsnavne, som Warberg, Warnæs, Warwith, Warde (*Langeb.* Script. VII. 531. 530), og saadanne vilde da betyde Bjerget, Næsset eller Skoven, som laa nærmest ved

[1]) *Langeb.* Script. VII. 572. Anm. 178. og Vidensk. Selsk. Ordb.
[2]) See vör og vöru i Ind. til Njála og Kristnis. — [3]) Hallagers Norske Ordsl. For at det ikke skal synes besynderligt, at et Ord, der betyder en Læbe, ogsaa kan betegne en Strimmel Jord, maa bemærkes, at just saadanne Ord, der betegne Dele af Legemet eller menneskelige Handlinger, ofte gjenfindes i Stedsnavne; Udtrykkene for disse tre Ting høre til de ældste i ethvert Sprog. Saaledes betyder vang, baade en Vang og en Kind (Ihre); kinn baade Siden af et Bjerg og en Kind; et Skjær er beslægtet med at skjære, o. s. v. — Grimm (Rechtsalterth. S. 541. Anm.) har ogsaa gjort denne Bemærkning, og anfører som Exempler: fjalls *brún*, fjalls *öxl*, fjalls *bak*, fjalls nes (Bryn, Skulder, Ryg, Næse), Hundsrück, Katzenelnbogen. — Mærkelig er ogsaa Formen vör i danske Navne, som Gasevör, Gaasvad, i Kjærreherred ved Limfjorden (efter Kortet hos *Langeb.*)

Landingsstedet [1]. — Som Tillæg til et Stedsnavn forekomme ogsaa Fang, en Gaards Tilhøring, isl. fáng, som Tubbor et Tubborp fang, Fælle et Fælle fang (sst. 45. 70); sam-torp, hvilket siden skal anføres.

Et tredie Slags Navne ere saadanne, som have Hensyn til Stedets Opdyrkning og Beboelse. Da en saadan Almindelighed begyndte med at bortrydde Skov, dernæst paa enkelte aabne Steder at opføre Hytter og Hegn, derpaa at udvide saadanne til Landsbyer, Borge og Stæder; samt endelig at indrette Gudsdyrkelsen og til denne at indvie hellige Steder, at overholde Retspleje og at raadslaae om det almindelige Bedste, saa have saadanne Navne sædvanlig Hensyn hertil eller til lignende Indretninger. Exempler ere:

-röth, -ruth, -rød, -rud, et ny opdyrket Stykke Land [2], isl. rjóðr, et aabent Sted i en Skov, derefter Mark i Almindelighed. Som Endelse meget almindelig. Deels ene, deels som Tillæg til et andet Navn ogsaa Ruthe, Rythe, Rude, Ry (hos Almuen best. Ryen); f. Ex. Ruthe, Rudhæ, Rythæ; Hildestatheruthe (*Langeb.* Script. VII. 26. 57. 54. 249), Wixlefruthe, Vigerslevrp; isl. ruða, sv. ruda, rydja, et Sted, som ved Rydning er gjort skikket til Sæd (Ihre Gloss.).

-tweith, -tved, -tvede, almindeligt i Danmark, Norge og Sverrig. Man udleder det af angelf. thwitan, thweotan, at skjære itu; i Vestergøtland twet, i Norge þvæit, þveit, ogsaa Tvedda, i Slesvig twiet, jf. platt. Twete, Twiete, en Sidevej [3]. At Ordet har været almindeligt i Danmark, sees

---

[1]) Man sammenligne hermed f. Ex. Beliggenheden af Bejlen, Roret og Vornæs paa Taasinge (Kortet i Lunds Beskr. over denne Ø). — To andre Ord have endnu Lighed med det anførte: isl. ver, som i fiskiver, angelf. were, were; Overgangen herfra til Vaar er mulig, da den findes i ver, Dynevaar; og isl. vágr, vogr, en Vig, med samme Overgang som i vogr, Vor (eller Voer i Saar). — [2]) *Langeb.* Script. VII. 7. og 572. Anm. 194. — [3]) Werlauff om det danske Spr. i Slesvig. Ihre Gloss. Norske Diplomer, f. Ex. hos Suhm (XII. 408) mædhall þwæith.

ogsaa af Kæmpevisen om Langbeen Rise og Vidrik Verlandsen, hvor det hedder:

> I holder her, alle Dannerkongens Mænd!
> op under disse grønne Tvede.

Man har mangen Gang urigtig antaget det for Forholdsordet ved, hvormed det ikke staaer i nogen Forbindelse. Exempler: Tved i Thy; Tvede, Thwet, paa Laaland (*Langeb.* Script. VII. 541); Nakkethved i Odsherred; Brægnæthvæt, Bregentved; *cœnobium* Nestweith, Nestved Kloster (Kong Eriks Privilegium for samme 1140 i *Thorkel.* Diplom. I.); saa og tildeels forbrejet og forblandet med Ordet Sted: Truethweth, Skunethweth, Løgethwet, Løjtved, Hagethuet, Hved, Sundersthwet, Søndersted, Byersthwet (Bjargsthved), Bjergsted, Konungsthwet, Kongsted (*Langeb.* Script. VII. 22. 23. 18. 250. 21. 35. 114). At Navnet Tved ogsaa kan være fremkommet ved en Sammentrækning af Twywad er forhen bemærket.

Af at bryde kommer Brot, Brud, Gjennembrud, isl. brot, ved en bekjendt Overgang nær beslægtet med braut, en brudt, banet Vej. Et af de meest træffende Exempler er Stedet Holbrot i Fyn, der hvor Salling-, Baag- og Odense-Herred stöde sammen, hvis lokale Beskaffenhed ganske stemmer med Navnets Betydning, nemlig et Gjennembrud imellem Høje og en derigjennem strømmende Aa med et Vadested (isl. brot, Vadested over en Aa). Ligeledes Brode, Braade, norsk Braate, et Skovstykke, som er afbrændt til Agerland, af at braate, at rydde Træer bort (altsaa oprindelig samme Ord, som en Braade, hvormed Hør brydes); f. Ex. Brode, Braade; Brydæ, Brede (*Langeb.* Script. VII. 11. 57).

Hage, Have, oldnord. hagi, en indhegnet Plads, især til Græsgang; paa Samsø endnu et Gjærde (Thura, S. 21). Det forekommer ofte i Gaardes Navne, som Lammehave; i Norge Baldershage, o. s. v. Heraf Verbet at hægne (gl. sv. at hægna, norsk at hægne), og deraf atter gl. d. heguað, sv.

Af at vara, tage vare, udledes flere Gjernings- og Navneord, som at varna, værne, Navneord Værn, at varða, vogte, og Navneord varða, en Varde, varðr (verðr, vörðr, urðr), Bevogtning, ogsaa Gjærde, Hegn, Værn, gl. d. Varder, Vord, gl. sv. varþer, værþer, nu vård[1]. Med disse Ord kan jævnføres t. Wörth, Werd og Werder, af hvilke de første sædvanlig forekomme i Betydning af en Ø, det sidste bruges om enhver fri aaben græsbevoxen Plads i en Skov[2]. Heraf forklares rimeligst deels Slutningen af Stedsnavne paa werthe, -værd, deels Begyndelsen paa word. Exempler: Tokswerthe, Toxverd; Bakswerthe, Bagsværd; Wordburgh i Vendsherred i Fyn (*Langeb.* Script. VII. 124. 103. 523); og med Afledsendelsen úng (eller ángr?) Worthung eller Worthyng, hvoraf Vordingborg[3].

Andre Endelser have Hensyn til Besiddelse eller Erhvervelse ved Arv, Kjøb, o. desl. Hertil høre:

-lef, -leve, senere -lev, -løv, -le. Om denne Endelse, som ogsaa findes i alle med vort Sprog beslægtede Dialekter, har man haft meget forskjellige Meninger; efter nogle er Ordet vendisk, efter andre saxisk; efter nogle betyder det Løv af Træer eller en bedækket, bebygget Plads (Laube, Låbe), efter andre et Gravsted, Brød (norsk Leve) o. s. v. Suhm og Werlauff henføre det, uden Tvivl rettest, til isl. leifð, Efterladenskab Arvegods; eller til Flt. leifar, Levninger. Det er da beslægt med at levne (gl. sv. leva); og Betydningen af leifð, bru

[1]) f. Ex. gl. d. Strandworth (Suhms Danm. Hist. XII. 371 heraf ogsaa Vordnet (Orkneyingas. Ind. under vörðr). — [2]) D. nord deutsche Heldensage, aus P. E. Müllers Sagabibl. II. B. v. G. Lan S. 306. — [3]) Vorðúngaborg (Knytl. Kap. 130); *urbs Orthui* eller *oppidum Worthyngum* (*Saxo*, lib. 14, S. 314. lib. 15, 372). Om Vordingborgs Anlæg som Søfæstning mod Venderne u Valdemar den første, og om samme som Kongesæde under V mar Atterdag imod Hanseaterne, see G. L. Baden Den danske f des Hist. i Afh. i Fædr. Culturhist. II. 278. 299.

om Jordejendom, oplyses fornemmelig deraf, at ogsaa arver, Arv, oprindelig betyder Jord, fast Ejendom, dernæst død Mands Efterladenskab[1]. Bogstavovergangen er ogsaa simpel fra isl. leifð, gl. d. og sv. lefd, senere lef, lig dyg, Dyd, for dygd, o. lign. Men ogsaa den ældste Entalsform leif findes, f. Ex. i Navnet paa Høgnes Sværd Dáinsleif. Exempler: kununglef, Jordegods, som tilhører Kongen; Sigridhlef; Agnslef, Aunslev; Haræslef, Haarslev; Thruggeleve, Tryggelev (*Langeb.* Script. VII. 530. 529. 523. 524); Flovelöf, Flovle i Thy (Aagaard, S. 237); Harslef, Hasle paa Bornholm (Skougaard, S. 237).

-køp, -kjøb, isl. kaup, et Kjøb; et Stykke ved Kjøb erholdt Jord, i samme Betydning, som Ordet har i Lovudtrykket Stuff eller Særkjøb[2]. Exempler: Tydhækøp, Tikjøb; Ölskøp, Olafskjøb eller Olveskjøb (*Langeb.* Script. VII. 61. Suhm, X. 225); Dyrekjøb i Kjøbenhavn, o. s. v.

En ganske anden Mening har dette Ord i køping, -kjøbing, isl. kaupángr, Kjøbstad, oprindelig det Sted, hvor der drevesHandel, Kjøbmænds Samlingssted, eller, som G. L. Baden endnu bestemtere udtrykker det, en fra de fælles Marker, til at handle og vandle paa, udtagen Vang; det ombyttes derfor ogsaa med kauptún; hos Almuen siges ogsaa Kjøbingen eller Kjøbstæden uden Vedføjelse af Navnet, ligesom hos Snorre tit og ofte kaupángr staaer alene for Throndhjem eller en anden betydelig Handelstad[3].

Vi komme endnu til en Klasse af Begreber, som i Stedsnavnene udtrykkes, saadanne nemlig, som have Hensyn til offentlige, religiøse eller borgerlige Indretninger i Oldtiden, een af de

[1]) See *Langeb.* Script. VII. 561. 570. Suhms Danm. Hist. I. 356. Anm. Otmars Volkssagen, 348. Anm. Werlauff om det d. Sprog i Slesv. 26 og Outzen sst. 142. Westgötal. Ind. under leva, arver, o. fl. — [2]) See *Langeb.* Script. VII. 588. Anm. 606. VI. 129. Anm. h. — [3]) *Ihre* Gloss., G. L. Badens Afh. i Fædrel. Kulturhist. II. 14-15.

mærkeligste af alle. Her, hvor vi have foresat os at betragte Stedsnavnene i lingvistisk Henseende, berøre vi kun disse, for ogsaa at henvende Opmærksomheden derpaa; Ordene i og for sig behøve kun liden Oplysning, men Indretningerne selv, deres Opkomst, Udbredelse i Hedenold og Middelalderen, og de Levninger, som deraf endnu findes, afgive Stof til en særegen antikvarisk Afhandling. Man finder da, for at anføre nogle Exempler paa saadanne Ord i Stedsnavne, angivet det Sted, hvor offentlige Forsamlinger holdtes, ved Ordene **Ting** og **Lovbjerg** (Løgbjerg); f. Ex. Ting-Jellinge i Sjælland; Løgbjerg, Tingstedet for den sydostlige Deel af Møn (Paludan I. 104). Det gamle Offersted antydes ved **Vi**, isl. ve[1]; f. Ex. som Slutning af Navnet i det forhen anførte Óðinsve, Odense; men især hyppig som Begyndelse, saasom i Viborg (Vebjörg, de hellige Bjerge eller Høie), Viby, Viholm, o. s. v. At man i historisk Henseende maa anvende megen Forsigtighed ved et saadant Navns Forklaring, vil det foregaaende allerede have viist; Saxo nævner et Viby, nuværende Viby ved Marselisborg, i Kong Valdemars Jordebog kaldes dette Sted Withby[2], hvilket er nu det rette? Især maa man vel adskille **Vi** i een og **Vie** i to Stavelser, og nøie undersøge Oprindelsen til det sidste; det kan mulig være Ejeformen af ve (vea), men det kan ogsaa være kommet af viðe, Ejeformen af viðr (viðar); dette er f. Ex. Tilfælbet med Navnet Withemose, nu Viemose i Baarseherred (*Langeb.* Script. VII. 527). Det hedenske Tempel eller Gaarden, ved hvilken et saadant stod, udtrykkes ved Ordet **Hof**, **Hov**, isl. hof; i Norge findes især en stor Mængde Gaarde, kaldte Hove eller Haave (at hofi), der gjerne tillige have andre Oldtidslævninger; de vigtigste i Danmark har **Vedel-Simonsen** anført[3]. Af

[1]) Paa Lappisk betyder vi ogsaa Skov (*Fant* Meditat. S. 13), hvilket maaskee bør anmærkes, da de ældste Offersteder anlagdes i Skove. — [2]) *Saxo* lib. 14. S. 353. 354. *Langeb.* Script. VII. 520. — [3]) Om Ordene Hof, Hird, Gaard (Kongens Gaard) **Vedel-Simonsens** Borgruiner, 2 H. S. 5-6. 54-56.

samme Betydning er Horge, Harge, isl. hörgar, Afgudsaltere (eller Høiene, paa hvilke de vare oprejste); dette Ord findes rimeligviis i Navnet Hargæhæreth, Harreherred i Jylland Langeb. Script. VII. 564), og i Horgjem, Helgenæs (Kraft V. 179-180) o. lign. i Norge[1]. Det er heller ikke usandsynligt, at Ordet blót, Offring, forekommer i Navne paa Søer eller Kilder, hvilket menes at være Tilfældet med Blaa- eller Blukilde paa Møn (Paludan, S. 110). Hertil kommer endnu den hele Samling af Høje, Gravsteder og andre Steensætninger, som udtrykkes ved Ordene haugr, kuml, dys (Dys, Døs, Daas), Roue, Reer eller Rør (hreyrr), o. fl.

Skulde man hertil maaskee ogsaa kunne henføre det Led, Led, der forekommer, deels som Slutning, deels som Begyndelse af adskillige Stedsnavne? saa at det nemlig svarede til isl. leið, Forsamling, leiðarþíng[2]. Det fortjener i det mindste i historisk Henseende al Opmærksomhed, hvorvidt det er dette Ord, eller isl. leið, Vej, hlið (lid, lyd, led), et Led (Lukke), hlíð (lid, li), Li, Siden af et Bjerg eller en Høj, eller leðja (gl. t. ledde), Leer (Grimms D. Gramm. III. 380), der findes i saadanne Stedsnavne, som Lethøwæ, Leðøwæ, nu Lidø i Sjælland (*Langeb.* Script. VII. 111. 60), og om andre Omstændigheder kunne oplyse, at man med Rette kan forklare et saadant Navn som Leidertingshøjene.

Sjældnere forekommer ho, haa, om hvis Oprindelse og Betydning Meningerne ere deelte. Man har antaget det for en gammel saxisk eller angelsk Endelse, der ogsaa var bleven anvendt i danske Navne, og forklaret det af hoo, Huus, eller af ho, Skov; f. Ex. i Navnene Itzeho, Himmersho, den store

---

[1]) Hörgr, Flt. hörgar, er af Hank.; Hunk. hörga, en Bakke; i et norsk Diplom fra Aaret 1381 forekommer *a horghinu* i Haughs sokn a Æikium (Eger), hvor Ordet da staaer, som Intetk. — [2]) isl. leið, holl. laet, Bondeting, anføres i *Langeb.* Script. VII. 613, som Anm. til Stedsnavnet Lætæs paa Laaland; see ogsaa om leiðarþíng *Vidalin* yfir fornyrði lögb. Isl. i Fèlagsrit, IV. 261-262.

mærkeligste af alle. Her, hvor vi have foresat os at betragte Stedsnavnene i lingvistisk Henseende, berøre vi kun disse, for ogsaa at henvende Opmærksomheden derpaa; Ordene i og for sig behøve kun liden Oplysning, men Indretningerne selv, deres Opkomst, Udbredelse i Hedenold og Middelalderen, og de Levninger, som deraf endnu findes, afgive Stof til en særegen antikvarisk Afhandling. Man finder da, for at anføre nogle Exempler paa saadanne Ord i Stedsnavne, angivet det Sted, hvor offentlige Forsamlinger holdtes, ved Ordene **Ting** og **Lovbjerg** (Løgbjerg); f. Ex. Ting-Jellinge i Sjælland; Løgbjerg, Tingstedet for den sydøstlige Deel af Møn (Paludan I. 104). Det gamle Offersted antydes ved **Vi**, isl. ve[1]; f. Ex. som Slutning af Navnet i det forhen anførte Óðinsve, Odense; men især hyppig som Begyndelse, saasom i Viborg (Vebjörg, de hellige Bjerge eller Høje), Viby, Viholm, o. s. v. At man i historisk Henseende maa anvende megen Forsigtighed ved et saadant Navns Forklaring, vil det foregaaende allerede have viist; Saxo nævner et Viby, nuværende Viby ved Marselisborg, i Kong Valdemars Jordebog kaldes dette Sted Withby[2], hvilket er nu det rette? Især maa man vel adskille **Vi** i een og **Vie** i to Stavelser, og nøje undersøge Oprindelsen til det sidste; det kan mulig være Ejeformen af ve (vea), men det kan ogsaa være kommet af viðe, Ejeformen af viðr (viðar); dette er f. Ex. Tilfælbet med Navnet Withemose, nu Viemose i Baarseherred (*Langeb.* Script. VII. 527). Det hedenske Tempel eller Gaarden, ved hvilken et saadant stod, udtrykkes ved Ordet **Hof**, **Hov**, isl. hof; i Norge findes især en stor Mængde Gaarde, kaldte Hove eller Haave (at hofi), der gjerne tillige have andre Oldtidslævninger; de vigtigste i Danmark har **Vedel-Simonsen** anført[3]. Af

[1]) Paa Lappisk betyder vi ogsaa Skov (*Fant* Meditat. S. 13), hvilket maaskee bør anmærkes, da de ældste Offersteder anlagdes i Skove. — [2]) *Saxo* lib. 14. S. 353. 354. *Langeb.* Script. VII. 520. — [3]) Om Ordene Hof, Hird, Gaard (Kongens Gaard) Vedel-Simonsens Borgruiner, 2 H. S. 5-6. 54-56.

samme Betydning er Horge, Harge, isl. hörgar, Afgudsaltere (eller Højene, paa hvilke de vare opreiste); dette Ord findes rimeligviis i Navnet Hargæhæreth, Harreherred i Jylland Langeb. Script. VII. 564), og i Horgjem, Helgenæs (Kraft V. 179-180) o. lign. i Norge[1]. Det er heller ikke usandsynligt, at Ordet blót, Offring, forekommer i Navne paa Søer eller Kilder, hvilket menes at være Tilfældet med Blaa- eller Blukilde paa Møn (Paludan, S. 110). Hertil kommer endnu den hele Samling af Høje, Gravsteder og andre Steensætninger, som udtrykkes ved Ordene haugr, kuml, dys (Dys, Døs, Daas), Roue, Reer eller Rør (hreyrr), o. fl.

Skulde man hertil maaskee ogsaa kunne henføre det Led, Led, der forekommer, deels som Slutning, deels som Begyndelse af adskillige Stedsnavne? saa at det nemlig svarede til isl. leið, Forsamling, leiðarþíng[2]. Det fortjener i det mindste i historisk Henseende al Opmærksomhed, hvorvidt det er dette Ord, eller isl. leið, Vej, hlið (lid, lyd, led), et Led (Lukke), hlíð (lid, li), Li, Siden af et Bjerg eller en Høj, eller leðja (gl. t. ledde), Leer (Grimms D. Gramm. III. 380), der findes i saadanne Stedsnavne, som Lethøwæ, Leðøwæ, nu Lidø i Sjælland (Langeb. Script. VII. 111. 60), og om andre Omstændigheder kunne oplyse, at man med Rette kan forklare et saadant Navn som Leidertingshøjene.

Sjældnere forekommer ho, haa, om hvis Oprindelse og Betydning Meningerne ere deelte. Man har antaget det for en gammel saxisk eller angelsk Endelse, der ogsaa var bleven anvendt i danske Navne, og forklaret det af hoo, Huus, eller af ho, Skov; f. Ex. i Navnene Itzeho, Himmersho, den store

---

1) Hörgr, Flt. hörgar, er af Hank.; Hunk. hörga, en Bakke; i et norsk Diplom fra Aaret 1381 forekommer *a horghinu* i Haughs sokn a Æikium (Eger), hvor Ordet da staaer, som Intetk. — 2) isl. leið, holl. laet, Bondeting, anføres i *Langeb.* Script. VII. 613, som Anm. til Stedsnavnet Lætæs paa Laaland; see ogsaa om leiðarþing *Vidalin* yfir fornyrði lögb. Isl. i Fèlagsrit, IV. 261-262.

holsteenske Skov Isarnho, som de Danske oversatte Jarnvith, Jernskoven [1]. Det bør derfor bemærkes, at Ordet ogsaa er oldnordiskt; deels findes nemlig i Norden Ordet há i Betydning af et Lav, en Samling, svarende til t. gau, f. Ex. Þínghá, et Tinglav (Hkr. II. 331, og senere ofte i norske Diplomer: Suðurhems Tingho, Løkene Tingho, o. s. v.), og dette henhører da til den Klasse af Begreber, som vi her nys have omtalt; deels forekommer Ordet ho, som Navn paa en Skov, hvilket henføres til isl. há, Efterslætsgræs, norsk Haa eller Ho; f. Ex. *silva, quæ dicitur* Ho (ved Hælghemark paa Langeland, *Langeb.* Script. VII. 525). Flere Exempler ere: Nørhaa og Sønderhaa i Thy; Erixho, nu Erritsø ved Fredericia (sst. V. 559) [2].

Endelig kan endnu bemærkes den meget almindelige Endelse -løsæ, -løse, stundum forbrejet -else, der ikke kan henføres til nogen af de foregaaende, dersom der ved samme udtrykkes en Mangel paa noget. For denne Forklaring taler nogle lignende norske og islandske Stedsnavne, som Angleysa i Norge (Hkr. V. Kap. 127), og Veiðileysa, Vatnleysa paa Island, hvilke synes dannede aldeles som andre gamle Sammensætninger med samme Endelse: rætløsa, Lovløshed, klædaløsa, Mangel paa Klæder, o. lign. Men denne Forklaring er utilstrækkelig og ofte urimelig. Det synes for det første i Almindelighed at være besynderligt, at benævne et Sted efter en Ting, som ej der findes, og er dernæst ganske urimeligt, naar første Deel af Navnet er en Mands Navn, som Grim, Slag (Aslag), da der ved Navnet

[1]) Werlauff om det danske Spr. i Slesv. S. 22. Paulsen om Sproget paa den jydske Halvø, i Nord. Tidsskr. for Oldk. I. 271–272. — [2]) Uvist er det forhen (S. 58.) anførte Awartheha; det kan læses som Awarthe-a, d. e. aa, og er da det samme som *amnis* Aworthe (*Langeb.* Script. VII. 97); men efter den senere Form Vartov at slutte maatte det hedde Awarthe-ha, d. e. haa, isl. há, og var vel i saa Fald et af de ældste Samlings- eller Tingsteder ved Kjøbenhavn.

samme Betydning er Horge, Harge, isl. hörgar, Afgudsaltere (eller Høiene, paa hvilke de vare opreiste); dette Ord findes rimeligviis i Navnet Hargæhæreth, Harreherred i Jylland *Langeb.* Script. VII. 564), og i Horgjem, Holgenæs (Kraft V. 179-180) o. lign. i Norge[1]. Det er heller ikke usandsynligt, at Ordet blót, Offring, forekommer i Navne paa Søer eller Kilder, hvilket menes at være Tilfældet med Blaa- eller Blukilde paa Møn (Paludan, S. 110). Hertil kommer endnu den hele Samling af Høie, Gravsteder og andre Steensætninger, som udtrykkes ved Ordene haugr, kuml, dys (Dys, Døs, Daas), Roue, Reer eller Rør (hreyrr), o. fl.

Skulde man hertil maaskee ogsaa kunne henføre det Led, Led, der forekommer, deels som Slutning, deels som Begyndelse af adskillige Stedsnavne? saa at det nemlig svarede til isl. leið, Forsamling, leiðarþíng[2]. Det fortjener i det mindste i historisk Hensende al Opmærksomhed, hvorvidt det er dette Ord, eller isl. leið, Vei, hlið (lid, lyd, led), et Led (Lukke), hlíð (lid, li), Li, Siden af et Bjerg eller en Høi, eller leðja (gl. t. ledde), Leer (Grimms D. Gramm. III. 380), der findes i saadanne Stedsnavne, som Lethøwæ, Leðøwæ, nu Lidø i Sjælland (*Langeb.* Script. VII. 111. 60), og om andre Omstændigheder kunne oplyse, at man med Rette kan forklare et saadant Navn som Leidertingshøjene.

Sjældnere forekommer ho, haa, om hvis Oprindelse og Betydning Meningerne ere deelte. Man har antaget det for en gammel saxisk eller angelsk Endelse, der ogsaa var bleven anvendt i danske Navne, og forklaret det af hoo, Huus, eller af ho, Skov; f. Ex. i Navnene Itzeho, Himmersho, den store

---

[1]) Hörgr, Flt. hörgar, er af Sanskr.; Sunskr. hörga, en Bakke; i et norsk Diplom fra Aaret 1381 forekommer *a horghinu* i Haughssokn a Æikium (Eger), hvor Ordet da staaer, som Intetk. — [2]) isl. leið, holl. laet, Bondeting, anføres i *Langeb.* Script. VII. 613, som Anm. til Stedsnavnet Lætæs paa Laaland; see ogsaa om leiðarþíng *Vidalin* yfir fornyrði lögb. Isl. i Fèlagsrit, IV.261-262.

De her anførte Benævnelser ere kun enkelte Exempler, endog kun de almindeligste [1]. Ligesom vi ved disse have forsøgt at oplyse den sædvanlig sidste Deel af Stedsnavnene, saaledes forsøge vi nu ogsaa at samle nogle almindelige Bemærkninger om sammes første Deel. Ved denne udtrykkes, foruden de allerede anførte Begreber, deels en eller anden Egenskab ved Stedet, deels et Produkt, deels et Personsnavn, og endnu andre mere og mindre tilfældige Omstændigheder.

Beliggenheden efter Verdenskanten udtrykkes ved Nørre-, Søndre-, o. s. v.; dette behøvede næppe at nævnes, naar ikke disse Bestemmelser undertiden vare blevne noget ukjendelige. Saaledes er Vest, vestre, blevet til Ves eller Vis; Øst, østre, til Øs; Søder, søndre, til Sør. Ligesom Skrivemaaden Vesgother hos Middelalderens Skribenter er almindelig for Vestgother, og Visby paa Gulland kan have Navn af sin Beliggenhed paa Vestsiden af Øen, saaledes kan det samme være Tilfældet med flere Steder i Danmark; f. Ex. det gamle Slot Visborg paa Samsø, af Beboerne endnu kaldet Vestborg (Thuras Samsø, S. 58. 60. 61). Naar Beliggenheden af Stedet stemmer dermed, saa er det forsigtigt, at foretrække denne Udledning, for den af ve, der sædvanlig antager Formen Vi, for at man ikke skal hensætte et gammelt Offersted der, hvor intet har været. Der-

Særløse, Vederløsæ eller Værløsæ, Vrezløse (d. e. Vredsløse), Bauløse, Bavelse, Tifløsæ, Tivelse, Benløse, Arløse, Tarløse, Thersløse, Nyløse, Ribløse, Miæthæløse, Mærløse, (jf. Mjaðarsund i Norge, Inge Baardſ. S. Kap. 13), Farændæløse eller Farthеløse, Farringløse, alle, saavel som ovenstaaende, tagne af Jordebøgerne i *Langeb.* Script. VII.

[1]) Nogle flere ere: Bro; Dofræ, Dover (i Norge og i Thy); Dyngæ, Dyne (som Hemingsdyngæ); Dyr, Dør, -der; Egg; Finø; Fo, Faa; Flyngæ; Fron; Glen, Glænæ; Gorffuæ, Gurre; Grind; Kide, ide, -ede; Jørsi, Jørme, Hjerm; Kiil, Kiel; Kleif, Kløf; Kyngæ; Lykke; Malm (Sand); Møl, Mæl; Orvæ; Rothne, Rønne, Ryne; Salr, Sal; Skot, Skod; Snede, Snøde; Stefn, Staun; Stræthæ; Saud, Sød; Teig, teg; o. s. v.

ikke kan udtrykkes, at det manglede denne Mand, men tvertimod, at Manden ejede Stedet; ligesaa naar Endelsen -løse sættes efter en anden Bys Navn, som Hærdingæ løsæ, Herringløse, da der ved denne Forbindelse ligesaa lidet kan udtrykkes, at den første By ikke fandtes ved den samme tilliggende Plet Jord. Suhm[1] angiver ogsaa en anden i flere Tilfælde rimelig Forklaring, i det han udleder denne Endelse af at løse, indløse, saa at Betydningen blev indløst Gods, altsaa omtrent det samme, som det forhen anførte Ord Kjøb. Den største Vanskelighed ved saadanne Navne fremkommer imidlertid deraf, at deres Begyndelse ofte er meget dunkel, og man maa altsaa ved ethvert enkelt Navn paa eengang undersøge baade Begyndelsen og Slutningen, samt det Forhold, i hvilket de kunne staae til hinanden. Det saare almindelige Navn Jordløse f. Ex. skrives stadig i den ældre Tid Jurløsæ, medens Ordet Jord paa samme Tid, ja endog i samme Dokument, skrives iort; det er da rimeligere, at forklare det af Navnet Jure[2], saa at Meningen er Jures Gods, end af Jord, saa at Meningen blev, at Stedet havde Mangel paa Jord; jf. Grimløsæ, Slauløsæ (hos Saxo Slaglosia), Stenløsæ eller Stensløs. Det oftere forekommende Vandløse skrives ligeledes stadig Huanuløsæ (ogsaa i Pavebullen fra 1186 i *Pontopp.* Orig. Hafn. S. 7), da derimod Ordet Vand efter den Tids Udtale skrives vadn; det turde derfor maaskee rettest udledes af hvönn, hvann, norsk Qvann, Angelika (som bekjendt voxe baade Angelica, Archangelica og Angelica sylvestris vildt her i Danmark), men i saa Fald kan visnok ikke Mangelen paa, men tvertimod Overflødigheden af denne Plante have givet Stedet Navn; jf. Yarnløsæ, Thölløsæ (af isl. þöll, Gran, Fyr?)[3].

---

[1]) *Langeb.* Script. VII. 583. Anm. 455, hvor Linløsæ, Lindelse, forklares af lin, *linum*, og løsæ, *redimere*. — [2]) Dette Navn forekommer f. Ex. hos Suhm, XIII. 187. 204. 226., samt i det forhen anførte Jurathorp. — [3]) Flere Exempler ere: Helløsæ, Holløse, Quamløsæ, Kvandløse, Haweløsæ, Ugerløse, Uggeløse, Undløse, Ramløse, Geerløse, Gjørløse, Uløsæ, Uvelse, Syengeløsæ, Særkæløsæ,

Fager, favr, isl. fagur, smuk; f. Ex. Favræbodhæ, Faur (egentlig de fagre Boder) i Skippings Herred i Sjælland, sa kaldet formedelst den skjønne Udsigt (*Langeb.* Script. VII. 1 27 [1]). Dighær, bestemt dighræ, Dier, isl. digur, tyk ell af stor Omkreds; f. Ex. Dighærnes, Diernes ved Faabor Diernes i Thy; Digræhowæth i Sjælland (Aagaard om Th S. 181. *Langeb.* Script. VII. 523. 527); Digurmúli, Dig mulen ved Throndhjem (Sverres Saga, Kap. 28). Hertil k ogsaa henføres Beskrivelser, som udtrykkes ved Navneord, hvilke nogle tildeels forhen ere anførte; som: Adel, samme trukket Al, isl. aðall, den fornemste, vigtigste Deel, ligesom Adelgade eller Algade, Hovedgade; Adelvej eller Alvej, Landeve Adelby, o. lign.; Hald, der udtrykker en Skraaning, isl. hall ogsaa Tillægsord; Logn, fordrejet Lund for Lugn, isl. log Vindstilhed, altsaa modsat det forhen anførte Vend-, Vind- f. Ex. Lognø, Lundø (*Langeb.* Script. VII. 564); Lim, Ex. Limafjörðr, Limfjorden, af Flt. limar, Grene. Ved a skillige andre Ord udtrykkes Vindens Susen eller Havets Brus eller lignende Lyd, f. Ex. Hvín, i Norge ogsaa forandret t Kvin; Ymr, hvoraf Om-ø, saavel i Danmark, som i Norg Raust, gl. d. Rost, o. fl. desl.

Navne paa Jordarter og andre Mineralier ere almindelig som Leerholtæ, Sandbyerghe (*Langeb.* Script. VII. 5 67); i Rommerige i Norge Aaen Leira, Leirnes, Leiruvelli Saa og Steen, og af samme Betydning Flint med Fora bringerne Flens-, Flins-; samt Gryd, isl. grjót, grýt (gl. griez, Gruus); f. Ex. Grythæthorp, Grydeerup (sst. 526 Grydenæs, en høj Klint paa Samsø; Greothæim, Grydake Grøtten (Grjóttún) o. lign. i Norge.

Navne tagne af Planter, som Hesselø, Birkholm, Ask Lindholm, Egholm, Ebildø (af Abild), Bogø [2], Bogenæs (B

---

[1]) Jf. Finn Magnusens Optegnelser paa en Rejse til Jelling i Nyerups Rejseiagtt. III. 22. — [2]) af Frugten Bog, efter et Sag der fortælles hos Paludan II. 156-157.

gense), Ekkebjerg (Skelenborg i Fyn) o. s. v. ere ligeledes almindelige. Saadanne Navne især paa Træer findes ogsaa ofte at udgjøre det hele Navn; f. Ex. á Æikium, senere a Ækom, Æker, nu Eger i Norge, altsaa egentlig Stedet paa Egene, ved Egene; ligesaa Espæ, Espe, egentlig ved Espetræerne (*Langeb.* Script. VII. 526). Næsten ligesaa hyppige ere Navne paa Urter eller andre mindre Planter, hvilke da ogsaa have lidt mange Forandringer; saasom: Bregne, forandret til Bregen, Brenne, Brenn; f. Ex. Bregentved af Bregne og Tved; Bregentved eller Brenn-Tved, en Udlob, hørende til Ringe Præstegaard i Fyn, hvis enkelte Dele have Navnene Tidselbanke, Brenn-Tveds Bjerg og Bregneholm (Leerbech om Ringe, S. 68. 71); jf. Brennholt, Brennholm, o. lign., der uden Tvivl have samme Oprindelse. Ljung, Lyng er forandret til Jung, Jøn, Lum, Lom; f. Ex. Jungshovæth; Lyungby, Lumby i Fyn (*Langeb.* Script. VII. 527. 525); Lombjerre i Fyn, Lomborggaard i Thy[1]. Mangen Gang angiver Stedsnavnet ikke Planten selv, men blot dens Udseende; f. Ex. Graaryg, en af Møns Klinter, har sit Navn af Sandtidse (Hippophaë rhamnoides), som voxer der i Mængde og giver Egnen et graaligt Udseende (Paludan om Møn, II. 30). En nøjagtig Kundskab om de blandt Almuen gængse Plantenavne og vedkommende Steders lokale Beskaffenhed vil uden Tvivl ofte lede til en rigtig Forklaring; som Exempler, der dog kun ere Formodninger, nævnes Sællæbjargh, Sellebjerg, af selja, Vidie; Saweby, Saaby, af sága, en Træart[2]; Haffrebyergh, af vild Havre; Druslebiærgh, af Drossel (Prunus Padus); *silva* Næpelderyth, maaskee af Nepholdegræs (Orobus tuberosus); Skæbingæ, Skjevinge, maaskee af skæf (Schilf), en ældre Form for sæf, Siv (*Ihre* Gloss.)[3]. Overhoved kan det næppe omtvivles, at mange Trivielnavne paa

[1]) Jøn findes i sv. Jønkøping, og kan da rimeligviis ogsaa forekomme i danske Navne. — [2]) Jf. Sagones i Helgakv. Hundingsb. I. Str. 38. — [3]) De ældre Former af de her anførte Navne findes i *Langeb.* Script. VII. 523. 120. 16. 121. 13.

Fager, favr, isl. fagur, smuk; f. Ex. Favræbodhæ, Faurbo (egentlig de fagre Boder) i Skippings Herred i Sjælland, saakaldet formedelst den skjønne Udsigt (*Langeb.* Script. VII. 17. 27 [1]). Dighær, bestemt dighræ, Dier, isl. digur, tyk eller af stor Omkreds; f. Ex. Dighærnes, Diernes ved Faaborg; Diernes i Thy; Digræhowæth i Sjælland (Aagaard om Thy, S. 181. *Langeb.* Script. VII. 523. 527); Digurmúli, Digermulen ved Throndhjem (Sverres Saga, Kap. 28). Hertil kan ogsaa henføres Beskrivelser, som udtrykkes ved Navneord, af hvilke nogle tildeels forhen ere anførte; som: Adel, sammentrukket Al, isl. aðall, den fornemste, vigtigste Deel, ligesom i Adelgade eller Algade, Hovedgade; Adelvej eller Alvej, Landevej; Adelby, o. lign.; Hald, der udtrykker en Skraaning, isl. hallr, ogsaa Tillægsord; Logn, fordrejet Lund for Lugn, isl. logn, Vindstilhed, altsaa modsat det forhen anførte Vend-, Vind-; f. Ex. Lognø, Lundø (*Langeb.* Script. VII. 564); Lim, f. Ex. Limafjörðr, Limfjorden, af Flt. limar, Grene. Ved adskillige andre Ord udtrykkes Vindens Susen eller Havets Brusen eller lignende Lyd, f. Ex. Hvín, i Norge ogsaa forandret til Kvin; Ymr, hvoraf Om-ø, saavel i Danmark, som i Norge, Raust, gl. d. Rost, o. fl. desl.

Navne paa Jordarter og andre Mineralier ere almindelige; som Leerholtæ, Sandbyerghe (*Langeb.* Script. VII. 55. 67); i Rommerige i Norge Aaen Leira, Leirnes, Leiruvellir. Saa og Steen, og af samme Betydning Flint med Forandringerne Flens-, Flins-; samt Gryd, isl. grjót, grýt (gl. t. griez, Gruus); f. Ex. Grythæthorp, Gryderup (sst. 526); Grydenæs, en høj Klint paa Samsø; Greothæim, Grydaker, Grøtten (Grjóttún) o. lign. i Norge.

Navne tagne af Planter, som Hesselø, Birkholm, Askø, Lindholm, Egholm, Ebildø (af Abild), Bogø [2], Bøgenæs (Bø-

[1]) Jf. Finn Magnusens Optegnelser paa en Rejse til Jellinge, i Nyerups Rejseiagtt. III. 22. — [2]) af Frugten Bog, efter et Sagn, der fortælles hos Paludan II. 156-157.

i den bekjendte Fortælling om Kong Snjo i Erik af Pommerns Krønike; Elgen (Elsdyret) synes ligeledes at nævnes i Ælkuör, Elkenøre paa Falster[1].

Da Fiskerierne gave Anledning til mange Kjøbstæders Anlæg, saa findes ogsaa Ord, som have Hensyn dertil, i selve Stedets Navn; som Aalborg; Skjælskjør, for Skelfiskör (*Langeb.* Script. I. 125). Saa og i andre Stedsnavne; som: Flynderborg ved Kronborg; Skalhøj paa Møn; Muskol i Thy, af Muslinger (Aagaard, S. 196); Svinø ved Middelfart, af Marsvin.

En anden Anledning til Stedsnavne gav i den ældste Tid Sørøveriet, senere Handel og Skibsfart i Almindelighed. Mange Steder bære derfor Navn af Skibe, og vise tillige hist og her, at Sejlads fordum har fundet Sted der, hvor den nu er umulig. Nogle Exempler ere: Scypetorp (Skipaþorp), efter Langebek nuvær. Skibet i Jylland (*Langeb.* Script. I. 384); Snækkethorp, Snekkerup i Faarbrup (Farthethorp?) Sogn (sst. VII. 526); Kogaa og Gamle-Køghæ (sst. 113); paa Møn Snekkebæk, Budsene eller Businge, og Kogseby, for Koghuseby (Paludan I. 181. 187), af Snekke, isl. snekkja, Buse, isl. bússa, og Kog eller Kogge, isl. kuggi.

Men allerhyppigst bestaaer Begyndelsen af sammensatte Stedsnavne af et Personsnavn, hvilket nu ofte enten er gaaet af Brug, eller har undergaaet saa store Forandringer, at dets oprindelige Form ikke lettelig gjenkjendes. Næsten udelukkende findes, som Suhm[2] allerede har bemærket saadanne Navne foran Endelserne rud, bothe, um, lef, torp, eller i Almindelighed foran alle dem, som have Hensyn til Beboelse, og de betegne de første Beboere af Stederne. En nogenlunde fuldstændig Udvikling af saadanne Stedsnavnes Oprindelse, især naar den tillige omfattede Steder i det nordlige Tyskland, vilde føre til vigtige

---

[1]) See *Langeb.* Script. VII. 585. Anm. 542. jf. Geijer Svea Rikes häfd. I. 80. — [2]) *Langeb.* Script. VII. 574. Anm. 231.

Planter findes i adskillige Stedsnavne, hvor vanskeligt det end kan være, nu at angive med Sikkerhed, naar saadant er Tilfældet; Exempler paa saadanne ere Dodder, Dor, Gjer (Myagrum sativum); Hum, Hom (Spergula arvensis); norsk Joll (Angelica sylvestris).

Mange Steder have Navn efter vilde og tamme Dyr; Jagten paa de første og de sidstes Opdræt have da sædvanlig givet Anledningen; f. Ex. Kalundæburgh (*Langeb.* Script. VII. 526), hos Saxo *Urbs Kalunda*, altsaa af Kaalunde, analog med Kaavik i Listeleen i Norge; Tranekjer; Kragetorp (Krarup); Hertesholm, Hjortholm (Suhm XIV. 442); og vel Hønsinge af Høns; Gæsinge af Gæs. Ogsaa her kan Navnet være fordrejet, eller dets Betydning ikke den almindelige; f. Ex. Svinæburgh, Svendborg[1]; Dýrsá, senere Djursæ, i Jylland, ikke af Dyr i Almindelighed, men af dets særegne Betydning Ræv, isl. dýr, hvilket bekræftes af det nærliggende Ræuæholmswath[2], og i Forbindelse hermed kan ogsaa Navnet paa Byen Grenaa, forhen Grinhøgh[3], forklares af isl. gren, en Rævehule. Det vilde være interessant, om det af Stedsnavne kunde oplyses, at adskillige vilde Dyr, der nu ikke findes i Danmark, have opholdt sig der i Oldtiden[4]; Navnene Bjørn og Ulv forekomme ofte, men de kunne ogsaa være Mandsnavne, og maa sikkert henføres dertil, naar Endelsen er rud, leve, torp, o. lign.; bestemtere antydes derimod Dyrenavnet i saadanne, som Byærnæwith, *sylva ursina*, Bjørnekjær Skov[5]; Bæveren nævnes i Byauærskogshæreth, ligesom dette Dyr ogsaa omtales

---

[1]) See om dette Navn Begtrups Beskr. over denne Kjøbstad. — [2]) Hkr. III. 443. *Saxo*, S. 206. 277. 314. *Langeb.* Script. V. 301-302; jf. Olussens Collect. — [3]) *Langeb.* Script. V. 303. Ovenstaaende Forklaring følger jeg Rask. Navnet skrives dog ogsaa Grindhøgh, og maatte da forklares af grind (norsk Gren), en Indhegning. [4]) See Vedel-Simonsens Udf. over Nationalhist. Per. 1 D. 2 H. S. 65-66, om Navne paa Skove og Dyr, som forekomme i Stedsnavne. — [5]) Dette hos *Saxo*, S. 316. Suhm VII. 235.

og af hella, Steenklippe, hvilket maaskee er Tilfældet ved Helgenæs i Jylland, og Hellehavns Nakke, en Pynt af Møns Klint. **Hörd**, **Hard**, Herd, Ejef. Harde, forkortet Hær-, Herr-: Herthaløf, Herdløf, Hærlef i Skaane (sst. III. 573); paa samme Maade Harthæsyssel i Jylland, og saadanne, som Hærthinge, Harðenge, Herringe [1]. **Immer**, Imber, Emb-, Em-: Imberdorp, Embrup (sst. VII. 58). Saa og **Inge**, Enge, og **Ingild**, Ingel, Engel-: Ingæstopht, Engestofte; Ingelstorp, Engelstrup (sst. 540. 37). **Ketil**, Kebil, Kjeld, Kjel-, Kejl-: Kietilstorp (sst. 538); men saadanne som Kjelby kunne ogsaa efter Omstændighederne udledes af Ordet Kilde, kelda. **Kold**, Kulle-: Coltorp, Kullerup (sst. 523). **Kristiern**, forkortet Ejef. Kris-: Cristiærnstorp, Kristrup (sst. 519). **Leif**, Lef, Ejef. Lees-: Lefsthorp, Leestrup (sst. 527). **Olaf**, Olef, sammentr. Ejef. Ols-, saa og **Ulf**, samt **Ulfar**, **Ulver**, sammentr. Ejef. Uls-, og **Öder**, sammentr. Ejef. Ors-, o. lign.: Olafsthorp, Olstrup; Ulfstorp, Ulstrup; Ulværslef, Ulslev; Øthersle v, Orslev (sst. 540. 26. 526. 43). **Ragnar**, Regner, Ræng-, Ring-, Rejers-: Ringkjøbing; Rejers (Regners Vagtbod), en Høj paa Møn (**Paludan**, I. 172). **Sibille**, Sibil-, Sibe-: Siberud paa Laaland ved Sibilshøj (see **Trojels** Efterretn. 2 H. S. 19). **Sigar**, Siger, Sier, Sejer, ogsaa Ejef. Siers-, Sjers-, Særs- og Sys-: Sigherslef eller Syærsløf, Sigarslev, Sejersløv; Sygærsthorp, Systofte (*Langeb.* Script. VII. 3. 4. 538). Saa og **Vikar**, Viger, Ejef. Viges, Viers: Vigesløf, Vierslev (sst. 102). **Signe**, sammentr. Sejn: Sighnehus, Seinhus (sst. 3). **Sigmund**, Ejef. Sigmunde eller Sigmunder, sammentr. Simmer: Sygmundeböle, Simmerbølle paa Langeland (sst. 524). **Sölve** (Salve), Sylve, ved Assimilation Sølle-, Sylle-: Silveruth, Sølleröd; Syalværstath, Søllested, og

[1]) Med Begyndelsen af saadanne Stedsnavne kan dog ogsaa jævnføres t. **Hart**, Hars, Harz, en tæt næsten uigjennemtrængelig Skov (Langes Nord. u. d. Heldensage, S. 306).

rimeligviis saadanne som Sölyng, Sollinge, for Sylv-enge (ff 111. 523). **Thingel**[1] eller Thingels, Ejef. Thengelse, sammentr. Thengsle: Thængilstorp paa Laaland (fft. 541); Þeingillstaðr, Thingelstad i Hadeland i Norge; Tengslemarkae Theslemarke (fft. VI. 204. 191. VII. 36, hvor altsaa Stregen over e er glemt). **Thorkel**, Trogel, Truel, Troel: Thruwelstorp, Troelstrup (sidstanf. St. 541). **Valend** (Völundr), Ejef. Valende, forkortet Vallen-: Valenderyth, Vallenrød (fft. 21). Saa og **Vemund**, Ejef. Vemunde, forkortet Vemmen-, Vemme-: Vemundhøg, Vemmenhøg i Skaane; Vymundenes, Vemmenæs paa Taasinge; Væmundelef, Vimundebol (fft. 528. 531 med tilhørende Anmærkninger. Suhm, X. 726. 625[2]).

---

[1]) Navnet Þengill forekommer f. Ex. i Fornaldars. II. 9. — [2]) Da Personsnavne forekomme saa ofte i Steders Navne, saa hensættes en Fortegnelse over nogle flere saadanne med nogle af de Forandringer, de antage; som: Agne, Agn (Auns-); Alf (Als-); Amled (Amel-); Amund (Amunde-, Ammen-); An (Øn); Andketil (Ankel-); Anund (Anunde-, Anne-); Api, Ode, Øde; Are; Arend (Arn-); Arne; og Arve, Arf (Arre-, Ars-); Asa, Aase; Asgaut, Asgut, Asgud; Asger, Esger (As-, Es-); Atte; Aude; Besse; Boller, Bolle; Bram (Brand-, Brang-); Brejde, Brede (Breds-); Broder; Bruse; Bør; Dirik; Dose (Duse, Døs-); Dyre; Ebbe; Ejnar, Ener; Ejsten, Esten, Østen; Erling (Elling); Eskild; Evert; Faber; Fikke (Hank.); Folka, Folker; Frende; Gefn (?), Gefven, Gefjon (?), (Ejef. Gefne-, Gjen-) Gelder, Geller (Gjels-); Gest; Gløder; Grave; Gregers, Grei, Grimulf (Gummel-); Grip, Grep; Gude; Gudmund, Gudma (Gumme-); Gudred, Gundred (Gunds-); Gulle; Gunde; Hadan, Halden; Hedin (Hedn-, Hejn-, ogsaa Jedin); Hymer, Himer; Ib; Jon; Juta, Hunk. (Jud-, Jyd-); Jøs, Jes (Jas Hunk. Jessa; Kade, Kaje, Kaj; Kalf (Kalle-); Klep, Klip; Kr Krage (Hunk.); Lauge, Lage, Lave (Lau-); Ljuder, Lyder; Lum Lumb; Lykke; Magge (Hunk.); Magnus, Mogens; Mar, M Margrete, Merete, Merte; Narve; Otar (Uter); Pade, Paje, Palne, Palle; Prigil, Pregel (Prejl); Ravn; Reidar, Reder (Ree Rep; Ring; Ro; Rut; Røgnvald, Ragnvald, Ravald (Rold-); Sander, for Alexander; Saxe; Sigrid, Sired (Sire-); Sigvald vold, Sevel; Skjold og Skuld; Smed (Smes-, Sme-); Sne;

Endnu mere Opmærksomhed fortjene de Steder, der indefatte Navne paa Nordens gamle Guder, som Odin, Thor, Tyr (Tir), Frej (Frø, Fro), Freja, Balder, Brage, o. s. v., eller selve den almindelige Benævnelse As eller Gud. Det blotte Navn leder til at undersøge, om der ved vedkommende Sted findes mere end dette, som beviser, at der forhum har været et Offersted, om Historie eller Sagn veed noget om dette, om der sammesteds fandtes nogen hellig Kilde, Sø, Lund, o. desl. Nogle Exempler paa saadanne Navne ere: Othinsthorp i Sjælland (Suhm, VII. 630), Odense i Fyn, Onsbjerg paa Samsø, Onsild i Jylland, Onsø i Borgesyssel i Norge, Othinsland eller Onsland i Sogn; Thorup og Thorslundemagle i Sjælland, Thorbjerg, en Bakke i Onsbjerg Sogn paa Samsø, Torslef i Onsildherred i Jylland; Tiisſø, Tiisſøager, Tystrup, Tystofte i Sjælland; Frørup i Fyn; Baldersbrønd og Balderup i Sjælland, Baldersleben og Balderslohe i Slesvig, Baldershage i Norge[1]; Bragenes, Bragnæs sammesteds; Gudumlund i Sjælland, efter Analogi med det historisk bekjendte Afgudstempel Gudum eller Gudheim[2] i Vestergøtland, at forklare som Goðheimalundr; ligesaa i Fyn Guthum-(hæreth), nu Gudme (*Langeb.* Script. VII. 523), d. e. Goðheimar, samt Asum-, nu Aasum-(Herred), d. e. Ásaheimar, o. s. v. Ved Forklaringen af saadanne Navne og dens historiske Anvendelse maa

mer; Sonne, Sone, Sune; Sote, Sode; Stefner; Stig; Strange; Svane; Svegder; Svend (Svens-, Svinn-); Sverker (Sverkens-); Syde (Sydo), Side (Sidd-); Tadde; Tage; Thoralf (Thorel-, Torren-); Thorbjørn, Torbern (Torben-); Thorild; Thorsten, Tosten; Thrond (Trund-); Toke (Taage-); Thole, Tule (Tol-, Tul-); Tonne, Tønne (Tunde-); Torer, Ture; Toste; Tote (Tod-); Tryggve, Trygge; Tume (Tomme-); Tyge (Tøjs-); Uffe, Ubbe; Vagn (Vogn-, Vogen-); Valder (Vollers-); Ville; Vinter; Yda, Ide (Hunk.).

1) Münters Kirchengesch. von Dänem. u. Norw. I. S. 97. Finn Magnusen Lex. mythol. under Óþinn, Þór, o. s. v. — 2) Jf. Fiskerlejet Gudhjem, forhen en Kjøbstad, og, som Skougaard (S. 249-250) mener, fordum et almindeligt Offersted for Bornholm.

rimeligviis saadanne som Sölyng, Sellinge, for Sylv-enge (sst. 111. 523). Thingel[1] eller Thingels, Ejef. Thengelse, sammentr. Thengsle: Thængilstorp paa Laaland (sst. 541); Þeingillstaðr, Thingelstad i Hadeland i Norge; Tengslemarkæ, Theslemarke (sst. VI. 204. 191. VII. 36, hvor altsaa Stregen over e er glemt). Thorkel, Trogel, Truel, Troel: Thruwelstorp, Troelstrup (sidstanf. St. 541). Valend (Völundr), Ejef. Valende, forkortet Vallen-: Valenderyth, Vallenrød (sst. 21). Saa og Vemund, Ejef. Vemunde, forkortet Vemmen-, Vemme-: Vemundhøg, Vemmenhøg i Skaane; Vymundenes, Vemmenæs paa Taasinge; Væmundelef, Vimundebol (sst. 528. 531 med tilhørende Anmærkninger. Suhm, X. 726. 625[2]).

---

[1]) Navnet Þengill forekommer f. Ex. i Fornaldars. II. 9. — [2]) Da Personsnavne forekomme saa ofte i Steders Navne, saa hensættes en Fortegnelse over nogle flere saadanne med nogle af de Forandringer, de antage; som: Agne, Agn (Auns-); Alf (Als-); Amled (Amel-); Amund (Amunde-, Ammen-); An (Øn); Andketil (Ankel-); Anund (Anunde-, Anne-); Api, Obe, Øbe; Are; Arend (Arn-); Arne; og Arve, Arf (Arre-, Ars-); Asa, Aase; Asgaut, Asgut, Asgud; Asger, Esger (As-, Es-); Atte; Aude; Besse; Boller, Bolle; Bram (Brand-, Brang-); Brejde, Brede (Breds-); Broder; Bruse; Bør; Dirik; Dose (Duse, Døs-); Dyre; Ebbe; Ejnar, Ener; Ejsten, Esten, Østen; Erling (Elling); Eskild; Evert; Faber; Fikke (Hank.); Folkar, Folker; Frende; Gefn (?), Gefven, Gefjon (?), (Ejef. Gefne-, Gjen-); Gelder, Geller (Gjels-); Gest; Gløder; Grave; Gregers, Greis; Grimulf (Gummel-); Grip, Grep; Gude; Gudmund, Gudmand (Gumme-); Gudred, Gundred (Gunds-); Gulle; Gunde; Halfdan, Halden; Hedin (Hedn-, Hejn-, ogsaa Jedin); Hymer, Himmer; Ib; Jon; Juta, Hunk. (Jud-, Jyd-); Jøs, Jes (Jas-), Hunk. Jessa; Kade, Kaje, Kaj; Kalf (Kalle-); Klep, Klip; Krake, Krage (Hunk.); Lauge, Lage, Lave (Lau-); Ljuder, Lyder; Lumber, Lumb; Lykke; Magge (Hunk.); Magnus, Mogens; Mar, Maar Margrete, Merete, Merte; Narve; Otar (Uter); Pade, Paje, Paj Palne, Palle; Prigil, Pregel (Prejl); Ravn; Reidar, Reder (Reers-) Rep; Ring; Ro; Rut; Røgnvald, Ragnvald, Ravald (Rold-); Sam Sander, for Alexander; Saxe; Sigrid, Sired (Sire-); Sigvald, S[illegible] vold, Sevel; Skjold og Skuld; Smed (Smes-, Sme-); Sne; So[illegible]

værdighed, men skiftede sædvanlig Navn, og der opstode mange nye Navne efter Klostere, Bispesæder og andre saadanne Indretninger, som fremstode ved Kristendommen. En nogenlunde fuldstændig Oversigt over disse i Landets forskjellige Egne vilde tillige give en Udsigt over dets daværende Beskaffenhed [1]. Steder opkaldtes efter Marie eller vor Frue og adskillige Helgene, efter Kloster, Munk, Nonne, Kannik, Kapel, efter de Hospitaler og andre milde Stiftelser, der sædvanlig vare indviede til en Helgen, o. s. fl.; f. Ex. Mariager, Maribo; St. Jørgens Sø, -Bjerg o. desl. udenfor Kjøbenhavn, Roskilde og næsten enhver betydelig Kjøbstad; Klosterskov, hørende til Spejlsby Kloster paa Møn (Paludan I. 264); Munkæbothæ, Munkebo i Fyn (*Langeb.* Script. VII. 523); Capellæ eller Kapelegaarde i Sjælland (sst. 65. 126); Spitele Closter ved Lund (sst. III. 499). Alle saadanne ere i Almindelighed lette at forstaae. Dog findes ogsaa nogle af disse forvanskede ved den senere Udtale, saasom: Spital, Spitel (Hospital) er efter en sædvanlig Overgang blevet til Spejl, f. Ex. Spejlsby paa Møn, forhen Spitelsbu (Paludan I. 300. 309. 504). I Navnet paa det et Bispesæde tilhørende Gods er Biskops- gaaet over til Bis eller Bejs, ven endog til Vis; f. Ex. Bisgaard og Visgaard, samt Bejstorp (Bistorp, Biskopstorp) i Thy, Bistrupgaard ved Roskilde, Biskorup i Fyn, Visgaard eller Bisgaard paa Samsø (*Langeb.* Script. III. 358. Olufsens Collectan. og Thura om Samsø, S. 33 34). Herved kan ogsaa bemærkes den Maade, paa hvilken Munkene paa Latin udtrykte eller oversatte danske Stedsnavn: Roskilde (Hróiskelda) kom da ikke mere af Navnet Ro, men af lat. *rosa;* Klosteret Vitskøl (Vithskyuæl), et Stedsnavn der forekommer baade i Skaane, Sjælland og Jylland, fik det højtidelige Navn *Vitæ schola;* Klosteret Øm (Hööm, Ööm, formodentlig det samme som i Gaarden a Hæm i Norge) over-

[1]) See ogsaa herom G. L. Badens Afh. II. 16. fgg. om Kjøbstædernes Opkomst.

sattes ved *Chara insula*, Lygum eller Lögum ved *Locus dei* (*Langeb.* Script. IV. 575), o. s. fl.; at der fra slige Munke-benævnelser intet bør sluttes til Stedsnavnes virkelige Betydning, er indlysende.

Endelig have undertiden særegne, stundum højst ubetydelige, historiske Omstændigheder og Begivenheder givet Anledning til enkelte Steders Navne: **Svanevig** paa Laaland fortælles at have Navn af Kong Valdemars Jagt Svanen, som blev lagt her, naar han sejlede bid fra Vordingborg [1]. Taarnet ved Vordingborg kaldtes **Gaasen** i Anledning af Kong Valdemars Spotteord til Hansestæderne [2]. **Kvindedal** paa Thyholm skal have Navn efter en Begivenhed, der fortælles udførlig af Aagaard [3]; Kvindeherred i Søndhordeland i Norge fik Navn efter et Feltslag, da kun Enker bleve der tilbage [4]. **Val**, som Begyndelse af et Stedsnavn, er stundum kommet af Val, Valplads, som Valbrynd, *cadaverum vel stragis puteus* [5]. Yderst paa det Næs, hvor Reesnæs By i Østofte Sogn paa Laaland ligger, findes en Høj, kaldet **Svende-Høj** (Suænne-Høj), thi, siger en gammel Beretning, fra Arildstid indtil denne Dag (1624) har det ganske Sogn holdt Vagt ved Vagtsvende paa dette Sted, at Skibe i Fejdetid ikke der skulde indkaste Krigsfolk [6]; da en saadan Vagtsvend ogsaa paa gl. D. kaldes en Kure, skulde da ikke **Kurediger** paa Bornholm snarere have Navn heraf, end enten deraf, at de vare anlagte imod Kurerne, eller, som **Skougaard** [7] vil, af Mandsnavnet Kure. Lignende Oprindelse have Navne som **Baunhøj**, en Bakke paa Samsø, **Lodshøj** ved Rørvig i Odsherred, o. s. v. Andre Navnes Oprindelse angiver Historien: det nu forsvundne Navn Lavardskor ved Ringsted (Knytl. Kap. 92) fremstod, da Knud Lavard myr-

---

1) Trojels Efterretn. 2 H. S. 26. — 2) Paludan om Møen I. 237, jf. Suhm, XIII. 754. — 3) Beskr. over Thy, S. 235. — 4) Hálfss. Kap. 4. — 5) *Saxo*, lib. 7. S. 133. — 6) Trojels Efterretn. 2 H. S. 25. See iøvrigt om saadanne Vagthold G. Badens Afhandl. II. 7-8. — 7) Bornholms Beskr. S. 303-708.

bedes paa dette Sted; Skrattaskjær paa Øen Karmen i Rogaland kaldtes saa efter Sejdmanden Evind Kelda (Ilkr. I. 268), af isl. skratti, et ondt Væsen. Eller og saadanne Navne, med mere eller mindre Sandsynlighed, af senere Forskere, henfores til historisk bekjendte Personer: Knudshoved ved Nyborg har, ifølge Gram, Navn efter den fra Venden stammende Prins Knud Prislavsen; Kalvaa ved Odense, efter Vedel-Simonsens Formodning, efter den norske Jarl Kalf Arnesen, som faldt i Fyn; Igla-Enge paa Bornholm, som Skougaard formoder (S. 292), af den bekjendte Blod-Egil. Hvad Kritikken med Hensyn til Paalideligheden af slige Navnes Forklaring kan have at iagttage, ligger udenfor denne Afhandlings Grændser, der kun har haft til Hensigt at betragte dem i lingvistisk-geografisk Henseende; en saadan Undersøgelse maa gaae forud, og i ethvert enkelt Tilfælde vel endog omhyggeligere anstilles, end det her har været muligt, men den er og bliver dog stedse et Middel til en langt højere Hensigt: Stedets Vigtighed i antikvarisk-historisk Henseende.

Skjøndt Betragtningen heraf ligger udenfor vort foresatte Maal, vil det dog være passende, til Slutning at anføre et Par Exempler paa den Anvendelse, der kan og maa gjøres af de i sig selv tørre og, som det ved første Øjekast synes, ufrugtbare lingvistiske Undersøgelser.

For at forskaffe sig Kundskab om Stedsnavnes rette Betydning og Øvelse i at forklare dem, maa man udvide sin Betragtning til Navnene over hele Norden og tilgrændsende Lande, og samle denne Betragtning i visse Hovedmomenter; skulle derimod historiske Resultater med nogenlunde Sikkerhed uddrages, da maa man, udrustet med denne almindelige Kundskab, fæste sin Opmærksomhed paa et enkelt Strøg af dette eller hiint Land, ikke ansee noget, der maaskee er højst ubetydeligt, for meget, men heller ikke overse noget; og man vil da finde, at en Samling af Stedsnavne paa eet Strøg kan give et saa sikkert historisk Resultat, som det er muligt at erholde, imedens hvert enkelt Navn for sig intet kan bevise, forbi det ganske tilfældig kan

være cpkommet. Undersøgelsen om Asalærens Udbredelse i Norden er een af de vigtigste og interessanteste fra Hedenold; paa mangfoldige Steder finder man Stedsnavne, som den Dag i Dag vidne derom. Vi fæste vor Opmærksomhed paa et saadant, Odense i Fyn. Det forudsættes da som noget, der andensteds tilstrækkelig er oplyst, at finske og keltiske Folkeslag beboede i det mindste en Deel af Jylland og dets Øer; Øerne Samsø og Hlesø beboedes af saadanne Folk, der i Eddaerne kaldes Jøtner og Alfer. Aserne, en gotisk Herskerstamme, der dyrkede de bekjendte gamle Guder, Odin, Thor, o. s. v., drog til Norden, og Udbredelsen af den Lære, de bragde med sig, begyndte med en Kamp mod hine oprindelige Folkeslag, hvilken efterhaanden endte sig, deels ved Undertvingelse af de kun ved raa legemlig Kraft udmærkede Jøtner, deels ved fredelig Forening med de keltiske, mere kultiverede Folk; Thor stred med Jættemøerne paa Hlesø[1], hvorimod Hler, der allerede før Asernes Indvandring maa have udvidet sit Herredømme til denne Ø, erholdt et Besøg af Aserne, og ligeledes gjæstede dem i Asgaard[2]. Men hvor søge vi dette Asgaard, Ásgarðr, Ásaheimar eller Goðheimar? Unægtelig der, hvor Guderne (d. e. Gudefolket, disse Guders Dyrkere) dengang opholdt sig: altsaa kan det ikke være hiint Asgaard ovre ved Dünafloden; fra dette kunde Odin umuligen siges at drage østerpaa til Gylfe i Sverrig[3]; men et andet langt nærmere ved Hlesø, saaledes som ogsaa Snorre tydelig angiver det, i Fyn i Omegnen af nuværende Odense. Just her finde vi endnu mange Minder om, at dette Sted har været et af Oldtidens vigtigste Sæder for Asernes Dyrkelse: Landsbyen Aasum minder os, som forhen er bemærket, om et Ásaheimr; Odins Navn ligger tydelig nok i Odense, Óðinsey; paa en Ø i forhenværende Nesbyhoveds Sø finder man en store og lille Thorslund, og lige østenfor denne en lille Holm, kaldet, som Vedel Simonsen

---

1) Harbarðsljóð, Str. 35-37. — 2) Lokaglepsa, samt Bragarœður, Kap. 55. — 3) Gylfaginníng, Kap. 2., Ynglíngas. Kap. 5

dedes paa dette Sted; Skrattaskjær paa Øen Karmen i Rogaland kaldtes saa efter Sejdmanden Evind Kelda (Ilkr. I. 268), af isl. skratti, et ondt Væsen. Eller og saadanne Navne, med mere eller mindre Sandsynlighed, af senere Forskere, henfores til historisk bekjendte Personer: Knudshoved ved Nyborg har, ifølge Gram, Navn efter den fra Venden stammende Prins Knud Prislavsen; Kalvaa ved Odense, efter Vedel-Simonsens Formodning, efter den norske Jarl Kalf Arnesen, som faldt i Fyn; Igla-Enge paa Bornholm, som Skougaard formoder (S. 292), af den bekjendte Blod-Egil. Hvad Kritikken med Hensyn til Paalideligheden af slige Navnes Forklaring kan have at iagttage, ligger udenfor denne Afhandlings Grændser, der kun har haft til Hensigt at betragte dem i lingvistisk-geografisk Henseende; en saadan Undersøgelse maa gaae forud, og i ethvert enkelt Tilfælde vel endog omhyggeligere anstilles, end det her har været muligt, men den er og bliver dog stedse et Middel til en langt højere Hensigt: Stedets Vigtighed i antikvarisk-historisk Henseende.

Skjøndt Betragtningen heraf ligger udenfor vort foresatte Maal, vil det dog være passende, til Slutning at anføre et Par Exempler paa den Anvendelse, der kan og maa gjøres af de i sig selv tørre og, som det ved første Øjekast synes, ufrugtbare lingvistiske Undersøgelser.

For at forskaffe sig Kundskab om Stedsnavnes rette Betydning og Øvelse i at forklare dem, maa man udvide sin Betragtning til Navnene over hele Norden og tilgrændsende Lande, og samle denne Betragtning i visse Hovedmomenter; skulle derimod historiske Resultater med nogenlunde Sikkerhed uddrages, da maa man, udrustet med denne almindelige Kundskab, fæste sin Opmærksomhed paa et enkelt Strøg af dette eller hiint Land, ikke ansee noget, der maaskee er højst ubetydeligt, for meget, men heller ikke overse noget; og man vil da finde, at en Samling af Stedsnavne paa eet Strøg kan give et saa sikkert historisk Resultat, som det er muligt at erholde, imedens hvert enkelt Navn for sig intet kan bevise, forbi det ganske tilfældig kan

en By, den kaldtes derfor Brýnla, Brylle; der, hvor Hede olds vigtigste Steder vare, lagdes ogsaa Middelalderens Bor eller rettere, disse fremstode af en Høvdings Gaard, der aller i Hedenold fandtes i Nærheden af Offerstedet; til at bekræ Vigtigheden af Stedet Bellinge tjener derfor ogsaa meget d Omstændighed, at man ved samme endnu finder Borreby (Borg Gaard og Mølle, hvor Levninger af den gamle Borg endnu fi des i Voldsgaard; paa Markvejen, som fører fra denne Mølle Brylle, ligge mærkelige Høje (af det Slags, som man elle kalder Sukkertopshøje), tre paa den ene og fire paa den and Side af Vejen; paa en Mark nærmere Brylle endnu en H i hvilken der skal være fundet Gravkrukker, Sværd, o. lign oppe ved Bellinge Kirke ligge endelig nogle Høje, som Almu kalder Kolagrehøje; alt dette viser, at denne Egn fortjener nøjere antikvarisk Undersøgelse. Paa den anden Side af Oden henimod Aasum til støde vi paa Fraugde, hvis ældre Navn Frawithæ (d. e. Fråviðæ; *ecclesia Frautica*, *Lange* Script. I. 309; 1572 endnu Frauede[1]), Fros eller Fr (Frejs) Skove; ogsaa her findes en mærkelig Kilde, Holekild der ved St. Hansdags Tider besøges eller besøgtes af Almuen og sandsynligviis vil der ogsaa i denne Egn være andre Oldtid levninger. Vi finde altsaa her i en kort Omkreds Steder sam lede, hvor baade Odin og Thor og Frej og Balder bleve dyrked en Samling af de fornemste af Nordens gamle Guder; og d bevisende ligger ikke her i eet eller andet Navn, men fortrinlig den hele Samling; det enkelte Navn kunde være tilfældigt, de hele Samling kan umuligen være det. Man vil heraf i For bindelse med hvad der er bekjendt om Egnens fordums Beska fenhed[3] kunne danne sig en temmelig tydelig Forestilling om de ældgamle egentlige Odinsø, og de ved denne anlagte gam

---

[1]) Ligesom Fraugdegaard kaldes 1509 Frawitgaard. — [2]) S ogsaa Finn Magnusens Optegnelser paa en Rejse til Jellinge, Nyerups Rejseiagtt. III. 160. — [3]) See herom Vedel-Simonse Borgruiner, 1 H. S. 12-15.

Gudeboliger, en Strækning, der med Rette kunde kaldes Ásaheimar, samt fra dette Hovedsæde, som det efter alle historiske og lokale Vidnesbyrd har været, forfølge Asalærens Udbredelse videre. Skjønt der paa disse Blade ikke kan leveres en udførlig Fremstilling af denne Undersøgelse, saa kunne maaskee dog følgende Grundstrøg vække Lyst hos en eller anden Læser til nøjere at betragte denne eller hiin Egn, der her kun nævnes, som Opmærksomhed værd. Antager man nemlig Asernes Indvandring at være skeet, som Snorres Edda siger, fra Frakland (Franken) til Saxland (Holsteen) og derfra til Rejdgotland (Jylland), saa finder man Mindet om Asalærens Udbredelse her bevaret i de slesvigske Stedsnavne Wonsbek, Aastrup, og det nordligere Wonsild, m. fl. Fra Haderslev Fjord tilbød sig da en passende Overgang til Fyn over Øerne Aarø og Baagø; den første viser hen til Aborreminde, i hvis Navn ligger en Borg ved Udløbet af en Fjord eller Aa, og hvor der ogsaa endnu findes Oldtidslævninger; den anden viser til Asnes (Assens), hvorved Thorø ligger. Herfra kan man følge den rimelige Vej ad de i Oldtiden meest beboede Steder, medens det øvrige uden Tvivl laa ubekjendt, bedækket med Skove; nemlig forbi Gamtofte (Gammeltofte) og Søby til Kjøng med Kilder, Offersteder og hedenske Gravhøje, og Flemløse med sin Runesteen, langs med Odense Aa op til Bellinge, Odense By og de Steder omkring denne, som vi alt have nævnet. Herfra, som fra Hovedsædet, gik Retningen aabenbar nordpaa til hint andet Beldringe og Taastrup i Lundeherred, og fra dette Punkt tog den derpaa, at slutte efter Oldtidslævningerne i Sandager og Guldbjerg Sogne, Vejen til Bogense. Mod Nordost er Udbredelsen endnu tydeligere til Hindsholm, hvis Navn (Hegnedsholm) antyder en tidlig Beboelse, modsat Skovegnen, og tvende Vibyer, Byen Torup, en forhenværende Torslundegaard med deres Offersteder og Gravhøje bære endnu tydelig Vidne om, at de gamle Guder dyrkedes her, saavel som et gammelt Vikingebol nordpaa, at deres Dyrkere hyldede Sørøveriet. Paa Vestkanten er Udbredelsen vel

rimeligst skeet fra Assens af mod Nord over Balslev (Balderslev?), der har et hedensk Alter, Viby og Gamborg (Gammelborg) mod Middelfart; den gamle Kjøbstad Fonsøre, Roerslev med sin Kæmpegrav, efter hvis Navn Børnene endnu „ride Ranke" i Fyn, samt det nordligere Taarup, hvor der uden Tvivl ved Billeshave var et Vikingebol, ere ogsaa her, saavel som Navnet Hindsgavl, Minder om en tidligere Beboelse. Læseren maa selv fra Aasumherred, udenom Nyborg, hvis Navn aabenbar nok viser et sildigere Anlæg, over Frørup (Frötorp) og Gudmeherred (Goðheimaherað) følge Asalæren til Taasinge (Thors Enge); det er nemlig her ikke min Hensigt at udvikle alt dette i sine enkelte Dele, hvortil der hører en Lokalkundskab, jeg ikke besidder, men kun at gjøre opmærksom paa, hvor meget der lader sig opklare ved Betragtning af de gamle Navne, og hvilket Lys der overhovedet kunde udbredes over Tilstanden i Hedenold, naar man for Danmark, eller endnu bedre for hele Norden, erholdt en Oversigt over alle de Steder, hvor saadanne Minder fandtes eller findes, ikke som et eller andet mærkeligt Punkt, men som flere i hinanden gribende Ringe, der alle tilsammen udgjøre een sammenhængende Kjede.

Ligesom man ved de nysanførte Navne, Odense, Aasum, Belbringe, Fraugde ledtes til et for Oldhistorien vigtigt Resultat, saaledes vil Læseren lettelig skjønne, at der fra lignende Navne kunne hentes mangfoldige Oplysninger om Middelalderen. Hvilken Rigdom frembyde ikke i denne Henseende de enten endnu tilværende eller for ikke meget lang Tid siden forsvundne Navne paa Gader, Stræder, Pladser, Gaarde, o. s. v. i vore Kjøbstæder. Betragter man een af disse under eet tilligemed dens nærmeste Omegn; lader man Navnene træde i deres behørige Forbindelse med de historiske Efterretninger og Sagn, da vil man være i Stand til derved at danne sig et temmelig lignende og liveligt Billede af Byen i dens Opkomst, dens Næring og Handel, samt erholde Kundskab om dens vigtigste Mænd. Tage vi Kjøbenhavn

Gudeboliger, en Strækning, der med Rette kunde kaldes Ásaheimar, samt fra dette Hovedsæde, som det efter alle historiske og lokale Vidnesbyrd har været, forfølge Asalærens Udbredelse videre. Skjønt der paa disse Blade ikke kan leveres en udførlig Fremstilling af denne Undersøgelse, saa kunne maaskee dog følgende Grundstrøg vække Lyst hos en eller anden Læser til nøjere at betragte denne eller hiin Egn, der her kun nævnes, som Opmærksomhed værd. Antager man nemlig Asernes Indvandring at være skeet, som Snorres Edda siger, fra Frakland (Franken) til Saxland (Holsteen) og derfra til Reidgotland (Jylland), saa finder man Mindet om Asalærens Udbredelse her bevaret i de slesvigske Stedsnavne Wonsbek, Aastrup, og det nordligere Wonsild, m. fl. Fra Haderslev Fjord tilbød sig da en passende Overgang til Fyn over Øerne Aarø og Baagø; den første viser hen til Aborreminde, i hvis Navn ligger en Borg ved Udløbet af en Fjord eller Aa, og hvor der ogsaa endnu findes Oldtidslævninger; den anden viser til Asnes (Assens), hvorved Thorø ligger. Herfra kan man følge den rimelige Vej ad de i Oldtiden meest beboede Steder, medens det øvrige uden Tvivl laa ubekjendt, bedækket med Skove; nemlig forbi Gamtofte (Gammeltofte) og Søby til Kjøng med Kilder, Offersteder og hedenske Gravhøje, og Flemløse med sin Runesteen, langs med Odense Aa op til Bellinge, Odense By og de Steder omkring denne, som vi alt have nævnet. Herfra, som fra Hovedsædet, gik Retningen aabenbar nordpaa til hint andet Belbringe og Taastrup i Lundeherred, og fra dette Punkt tog den derpaa, at slutte efter Oldtidslævningerne i Sandager og Guldbjerg Sogne, Vejen til Bogense. Mod Nordost er Udbredelsen endnu tydeligere til Hindsholm, hvis Navn (Hegnedsholm) antyder en tidlig Beboelse, modsat Skovegnen, og tvende Vibyer, Byen Torup, en forhenværende Torslundegaard med deres Offersteder og Gravhøje bære endnu tydelig Vidne om, at de gamle Guder dyrkedes her, saavel som et gammelt Vikingebol nordpaa, at deres Dyrkere hyldede Sørøveriet. Paa Vestkanten er Udbredelsen vel

Østergade, ved hvis Ende Østerport banner Byens Grændse, og kaste vi herfra igjen Blikket hen paa højre Side af Bjørnebrogade (senere Kjødmangergade), saa møder vort Øje næppe andet end enkelte Huse og Gaarde med store Kaalhaver, og af disse fremrage igjen de Huse og Boder, som Nederlænderne fra Groningen have opført i den efter dem kaldte Grønnegade. Paa Vejen fra Vimmelskaftet ned mod Stranden (Gammel Strand) finde vi i Hyskenstræde (Häuschenstraße) de tyske Pebersvende med deres Boder, og i Kompagnistræde see vi allerede adskillige af Hanseaterne opførte Pakhuse. Hvor ubetydelig er nu Snarregaden, og hvilken Ædlings Navn indslutter den ikke, nemlig Esbern Snares; og nede ved Stranden, hvor rimeligviis Gamle Bothe-Hafn er det Sted, hvor Byens første Hytter bleve rejste, hvilke Minder finde vi ikke her om hans endnu herligere Tvillingbroder, Bisp Absalon! Det er nok at nævne dette; i Læserens Tanker vil da af sig selv danne sig en heel Række af Forestillinger om dette Steds Mærkelighed og dets mangfoldige Omskiftelser. Og for ikke at gaae dybere ind i en Skildring, som vi dog ikke her kunne fuldende, maa det være nok at erindre Læseren om, at Navne, som Færgestræde, Vandkunsten, Kattesundet, Bremerholmen, o. s. v. ligeledes give Idee om, deels hvorledes Byen var beskaffen, deels hvilke Fremmede der, her handlede; samt at en endnu større Mængde fra de senere Tider, som Skindergade, Farvergade, Silkegade, Badstuestræde, Klosterstræde, Saltboderne, Smediegade, Lars-Bjørnsstræde (efter Lasse Bjørnsen), Gaardene Pilegaarden, Rosengaarden, Viingaarden, o. s. fr. ere ligesaa tydelige Minder om Byens Fremvæxt, mærkeligste Indretninger, fortrinligste Borgere og de Forandringer, den efterhaanden har undergaaet. Vilde det ikke være fortjenstligt, ved vore mindre Kjøbstæder, om hvilke Historien siger os saa lidet, at samle og sammenstille, saa vidt muligt, i et ret levende Billede alle de mærkelige Navne, der paa een eller anden Maade vise Byens Forfatning i Fortiden og indeholde

Mindet af dens driftigste Borgere, for at ikke det, der maaskee endnu lever i Gubbens Erindring, men betragtes med Ligegyldighed af den yngre Slægt, ganske og aldeles skal overgives til Forglemmelse.

I det jeg slutter nærværende Afhandling føler jeg levende, hvor mangelfulde disse Bemærkninger ere; om mangt et enkelt sammelt Navn kunne Meningerne være meget deelte, og mangen kyndigere Læser vil maaskee finde, at jeg ikke har truffet det rette; de Forandringer, som Stedsnavnene efterhaanden have undergaaet, kunne fremsættes med langt større Fuldstændighed [1]; jeg beder derfor Læseren at betragte disse Bemærkninger kun som et Bidrag til at oplyse en i sig selv dunkel Materie, der vel ikke har nogen indgribende Virkning paa Videnskaberne i Almindelighed, men som dog i historisk Henseende fortjener at betragtes, for at ikke Vildfarelser skulle vedblive at forplante sig fra Skrift til Skrift og tilsidst faae Udseende af paalidelige Kjendsgjerninger, og for at de Steder, om hvilke Historien tier, kunne erholde den Oplysning, der tilkommer alt, i hvilket noget af vore Fædres Færd og Daad lader sig tilsyne.

[1]) En saadan mærkelig Overgang, der er meddeelt mig af Hr. Studios. jur. Knudsen, er den fra holt, Flt. holtæ, til -elte, som i Lerholtæ, eller, som det ogsaa skrives, Leroltæ, til Leerelte; saa meget mærkeligere, som det gamle Navn ogsaa her har antaget Udseende af et ganske andet dansk Ord, af hvilket man let kunde fristes til at udlede Navnet.

Om de Engelskes Handel og Færd paa Island i det 15de Aarhundrede, især med Hensyn til Columbus's formeentlige Reise dertil i Aaret 1477, og hans Beretninger desangaaende; ved Finn Magnusen.

"Sidst i det 15de Aarhundrede drog Genueseren Christopher Columbus gjennem en stor Deel af Europa, med Forslag til forskjellige Hoffer om at søge nye Lande vesten for Europa, men blev afviist, da hans Meninger og Forhaabninger ansaaes for urimelige. Neppe har dette Forslag været ubekjendt her i Landet paa den Tid, da han ogsaa var i England, og fremsatte det der for Regjeringen. De islandske Sagaskrivere havde allerede længe forhen beskrevet Americas Opdagelse og Beboelse først i det 11te Aarhundrede af Islændere og Nordmænd, ja endog den Kaas, som disse Søfarere styrede derhen. En duelig dansk Statsminister, hvem disse Efterretninger havde været bekjendte, vilde uden Tvivl med Glæde have taget imod Columbus's Forslag, og saaledes sat Danmark i Besiddelse af de uhyre Fordele, som i den Tidsalder maatte flyde af hin Verdensdeels Igjenfindelse, afbenyttet paa en klogere og menneskeligere Maade, end Spanierne brugte i at undertvinge den og anvende dens Skatte. — Grønlands Opdagelse paa ny og Erhvervelse til Danmark med disses mange gavnlige Følger, vare virkelig Frugter af Kundskab, hentet fra gamle islandske Sagaer, hvis Troværdighed af hint Lands saavelsom ogsaa Americas, samt deres Indvaaneres, Beskaffenhed er i de nyere Tider bekræftet paa den meest indlysende Maade."

Saaledes skrev jeg allerede for 20 Aar siden[1], da jeg vel havde en dunkel Anelse om, at Columbus muelig i England

[1]) I en lille Afhandling „om Holbergs haarde Dom over Nordens Oldsager og gamle Histories Studium" i Athene 1813, B. 1, S. 195.

Mindet af dens driftigste Borgere, for at ikke det, der maaskee endnu lever i Gubbens Erindring, men betragtes med Ligegyldighed af den yngre Slægt, ganske og aldeles skal overgives til Forglemmelse.

I det jeg slutter nærværende Afhandling føler jeg levende, hvor mangelfulde disse Bemærkninger ere; om mangt et enkelt gammelt Navn kunne Meningerne være meget deelte, og mangen kyndigere Læser vil maaskee finde, at jeg ikke har truffet det rette; de Forandringer, som Stedsnavnene efterhaanden have undergaaet, kunne fremsættes med langt større Fuldstændighed [1]; jeg beder derfor Læseren at betragte disse Bemærkninger kun som et Bidrag til at oplyse en i sig selv dunkel Materie, der vel ikke har nogen indgribende Virkning paa Videnskaberne i Almindelighed, men som dog i historisk Henseende fortjener at betragtes, for at ikke Vildfarelser skulle vedblive at forplante sig fra Skrift til Skrift og tilsidst faae Udseende af paalidelige Kjendsgjerninger, og for at de Steder, om hvilke Historien tier, kunne erholde den Oplysning, der tilkommer alt, i hvilket noget af vore Fædres Færd og Daad lader sig tilsyne.

[1]) En saadan mærkelig Overgang, der er meddeelt mig af Hr. Studios. jur. Knudsen, er den fra holt, Flt. holtæ, til -elte, som i Lerholtæ, eller, som det ogsaa skrives, Leroltæ, til Leerelte; saa meget mærkeligere, som det gamle Navn ogsaa her har antaget Udseende af et ganske andet dansk Ord, af hvilket man let kunde fri stes til at udlede Navnet.

Om de Engelskes Handel og Færd pa Island i det 15de Aarhundrede, is med Hensyn til Columbus's formeentlige Re dertil i Aaret 1477, og hans Beretninger d angaaende; ved Finn Magnusen.

„Sidst i det 15de Aarhundrede drog Genueseren Christop Columbus gjennem en stor Deel af Europa, med Forslag til | skjellige Hoffer om at søge nye Lande vesten for Europa, n blev afviist, da hans Meninger og Forhaabninger ansaaes | urimelige. Neppe har dette Forslag været ubekjendt her i Lan paa den Tid, da han ogsaa var i England, og fremsatte det t for Regjeringen. De islandske Sagaskrivere havde allerede læn forhen beskrevet Americas Opdagelse og Beboelse først i det 11 Aarhundrede af Islændere og Nordmænd, ja endog den Ka som disse Søfarere styrede derhen. En duelig dansk Statsm nister, hvem disse Efterretninger havde været bekjendte, vil uden Tvivl med Glæde have taget imod Columbus's Forsla og saaledes sat Danmark i Besiddelse af de uhyre Fordele, so i den Tidsalder maatte flyde af hin Verdensdeels Igjenfindel afbenyttet paa en klogere og menneskeligere Maade, end Sp nierne brugte i at undertvinge den og anvende dens Skatte. - Grønlands Opdagelse paa ny og Erhvervelse til Danmark m disses mange gavnlige Folger, vare virkelig Frugter af Kundska hentet fra gamle islandske Sagaer, hvis Troværdighed af hi Lands saavelsom ogsaa Americas, samt deres Indvaaneres, B skaffenhed er i de nyere Tider bekræftet paa den meest indlysen Maade."

Saaledes skrev jeg allerede for 20 Aar siden[1], da jeg havde en dunkel Anelse om, at Columbus muelig i Engla

[1]) I en lille Afhandling „om Holbergs haarde Dom over Nord Oldsager og gamle Histories Studium" i Athene 1813, B. 1, S. 1

kunde have hørt eller læst noget af de gamle islandske Efterretninger om America, men derimod aldeles ingen om det, at Columbus selv virkelig nogensinde havde besøgt Island, hvilket det dog nu forekommer mig at Capitain-Lieutenant Zahrtmann, i sin her ovenfor indrykkede Afhandling om de Zenierne tilskrevne Reiser i Norden, har tilstrækkeligen oplyst og beviist. Da dog maaskee ikke alle strax ville hylde denne Mening, er det ikke overflødigt at understøtte hin for os nye og interessante historiske Opdagelse med flere Grunde, og hertil vil jeg da ikke for min Deel forsømme at bidrage en ringe Skjerv.

Da selv en Zurla har benægtet den historiske Kjendsgjerning: at Engelsmændene dreve Handel paa Island i det 15de Aarhundrede (ved hvilken Leilighed Columbus, fra England af, kunde besøge Landet; see ovenfor S. 25), tillader jeg mig at anføre her end flere og fuldstændigere Beviser derfor end dem som Capit. Zahrtmann allerede (S. 25-27) har paaberaabt sig, meest af ægte indenlandske, samt og tildeels brittiske Kilder, især af authentiske Diplomer.

Islands Handelshistorie haves kun særskilt paa Tryk i et ufuldstændigt Leilighedsskrift af afg. Stiftamtmand Olav Stephensen[1]. Deri berettes blot (S. 12) følgende om den ældre, saa kaldte engelske Handelsperiode i Landet: „Fra Aaret 1400 fik de Engelskes Handel, hvilken de havde ført i Landet i det 14de Aarhundrede, Overhaand. Denne var i Førstningen taalelig; deres Handelsvarer vare gode, og Priserne ansaaes ikke for ubillige, men det varede ikke længe; Handelen blev voldsom, og utrolige Forurettelser bleve i høieste Grad af disse Folk udøvede; Ran, Plyndren, Oprør og Slagsmaale ledsagede samme, hvilke skilte mange Mennesker ved Livet." Paa slige Voldsomheder op-

[1]) Kortfattet Underretning om den islandske Handels Førelse fra Aar 874 til 1788 o. s. v. Kbh. 1798. 8. (71 S.) Dermed maa jevnføres John Erichsens Udkast til en islandsk Handelshistorie i den 3die Udgave af Holbergs D. og N. g. o. v. Stat (Sorø 1762, 4) S. 366-381 (især S. 370-372).

regner en Anmærkning enkelte Exempler fra Aarene 1433, 1468 og 1490, samt adskillige flere fra det 16de Aarhundrede.

I Hovedsagen bekræftes vistnok denne kortfattede Underretning af Islands og Danmarks gamle Annaler og Brevskaber, som dog kun indeholde saare liden Oplysning herom, vedkommende det 14de Aarhundrede. Nogle hertil hørende Memента, som angaae det omhandlede 15de, anfører jeg her foreløbig i chronologisk Orden.

Gamle haandskrevne Annaler melde, nogle ved Aaret 1411, andre ved 1413, at Kong Erik af Pommern allerede da har udgivet en Forordning for Island, hvori han alvorlig forbød al Handel med andre engelske Søfarende end dem, med hvilke man der var vant til at handle, det vel vil sige med andre Ord: som forhen havde erhvervet hans særegne Tilladelse til Handel paa Island. 1411 ommelde uudgivne Annaler, at Handel dreves med engelske Kjøbmandsskibe paa Vestfjordene. En engelsk Kjøbmand, der kaldtes Richard, foreviste 1413 Øvrigheden i Island et Søpas eller Tilladelsesbrev fra Danmarks Konge, og handlede frit ifølge deraf. Han medtog fra Landet 5 engelske Søfolk, som i 1412 vare ankomne dertil i en Baad fra et brittisk Fiskerfartøi. Man finder ellers Spor til saadanne Fiskeres Landinger, Handel eller Plyndringer i de Aar paa Landets forskjellige Kanter. 1413 talte man der i alt 30 slige Skibe. Paa samme Tid ankom og engelske Handelsskibe, hvoriblandt [illegible] allene til Vestmannø; eet af dem tilhørte Kongen af England selv og medhavde hans Brev til Landets Øvrigheder og ypperste Mænd, hvori han begjerede Tilladelse for hans Udsendinge [illegible] Undersaatter til ubehindret Kjøbmandskab i dets Havne. I Forstningen mødte disse fremmede Handlende en Deel Vanskeligheder, men til Slutningen fik de dog deres Villie frem, og den saaledes da begyndte eller fornyede Handel varede i mere end halvandet hundrede Aar derefter. Det samme Aar findes og Kong Erik at have protesteret imod de Engelskes Fiskeri og Handel paa Island, uden hans specielle Tilladelse, i en Skrivelse til Kong

Henrik 5 (af hvilken Selden allerede forlængst har meddeelt et Uddrag). Han fornyede den samme Klage, samt paatalte udøvede Voldsomheder 1415. Samme Sommer (1415) laae 6 engelske Handelsskibe allene i Havnen Havnefjord. Eet af dem fragtedes af Kongens Lehnsmand over Island, Vigfus Iverson Holm, for 60 Læster tør Fisk og en stor Deel Sølvpenge, hvormed han selv afreiste til England. Den 28 Nov. s. A. udstædte Henrik den 5te et Forbud for det næste Aar mod sine Undersaatters Fiskeri eller Fart paa Island paa andre Maader, end det fra gammel Tid havde fundet Sted. I de næst paafølgende Aar tiltog dog saadanne brittiske Fisker- eller Handelsskibes Antal meget betydelig; thi paa Skjærtorsdag (den 13de April efter den da brugelige julianske Calender) i Aaret 1419[1] forliste, i en uhyre af Sneefog ledsaget Orkan, som kun varede omtrent 3 Timer, ikke mindre end 25 engelske Skibe[2], af hvilke Godset og Vragene opdreve hist og her paa Kysterne, men hele Mandskabet omkom i Havets Bølger. Ikke desmindre ankom adskillige engelske Handelsskibe til Landet i den paafølgende Sommer, efter hvad man seer af et Tilladelsesbrev, udstædt af Kongens Befalingsmand Arnfinn Thorsteinsøn, i Havnefjord Margretes Dag (den 20 Juli), for de Handlende, som da opholdt sig der i Havnen, til at drive Kjøbmandskab samt udruste Fiskere, baade paa Vestmannøerne og overalt paa hele Landet. Dog synes Fiskerie-Tilladelsen kun at have været bestemt til at gjelde eet Aar fra Dato. Nogle af Britterne opholdt sig og i Landet Vinteren over. Kort forhen havde den samme Lehnsmand, tilligemed Landets Laugmænd og andre dets vigtigste Mænd, undertegnet en Forestilling og Ansøgning til Kongen, udgiven paa

---

[1]) Dette Aar antager jeg som det rigtige efter Islands gamle endnu ikke udgivne Annaler, som udtrykkelig melde, at Skjærtorsdag, efter islandsk Regning, da indfaldt paa første Sommerdag. Dette kunde umuelig være Tilfældet 1418, hvilket Aar de trykte Annaler foretrække, da den 27de Marts svarede til første Paaskedag. — [2]) Ikke Fiskerbaade, efter Stiftamtmand Stephensens Forklaring *l. c.*

Landstinget ved Øxeraa 1ste Juli, hvori de besvære sig over Kongens Forbud mod Udlændinges Handel i Island, hvortil Indbyggerne dog maatte ansee sig at være nødsagede, da deres Pagt med Regjeringen (af 1262 og 1302), hvorefter 6 Kjøbmandsskibe fra Norge aarlig skulde forsyne Landet med Nødvendighedsvarer, aldeles ikke var bleven overholdt[1]. De ansøgte derfor om at maatte fremdeles handle med udenlandske Kjøbmænd, som tilførte Landet, hvad det behøvede. Derhos indberettede de, at de havde ladet afstraffe Mandskabet af forskjellige (fremmede) Fiskerjagter, som havde røvet i Landet og udøvet andre Fjendtligheder. Denne Forestilling synes ikke at være bleven tagen i Betragtning af Regjeringen, men tvertimod udtrykkelig afslaaet.

Det er ikke usandsynligt, at Engelsmændene, forbausede over det ovenmeldte uhyre Forliis, have næret Mistanke om, at disse mange Skibe med deres hele Besætninger og Gods ikke vare forliste uden Voldsomheder eller nægtet Hjelp fra Øvrighedens eller Indbyggernes Side. Vist er det overhoved, at adskillige af de Englændere, som anløb Landet det næste Aar, 1420, udøvede der (maaskee til Hevn for de nysommeldte saa kaldte Afstraffelser, eller og formedelst dem nægtet Handelstilladelse) betydelige Fjendtligheder. Paa Bessested toge de Befalingsmanden, eller, som han kaldte sig, Kongens Udsending og Capellan, Hannes Paulsen til Fange, men ombragte hans Fuldmægtig eller Foged Tideke Becker. Ved Nordlandets Kyster, i Skagefjorden, landede Mandskabet af 3 Skibe i fuld Slagorden med Trompeter og flyvende Faner. De dræbte der en Kongelig Embedsmand John Ibe, rimeligviis en dansk Mand, mishandlede Holums

[1]) Hertil har vel Aarsagen især været den, at Kongen af Norge i den Tid paastod at være, som det synes uden noget Indskud i Handelen, retmæssig Eier af en fjerde Deel af hver norsk Islandsfarer, hvilket da vistnok maatte afskrække mange Kjøbmænd fra en saadan Handel. Desuden erlagdes, mest i Bergen, som længe havde Eneret til den islandske Handel, en ikke ubetydelig Told af de dertil indførte Varer.

Bispestols Forvalter i Biskoppens egen Nærværelse, og øvede desuden Ran og andre Misgjerninger. Eet eller flere engelske Skibe, under Anførsel af John Morris og Rawlin Tirrington, handlede da og paa Vestmannøerne, hvor de dog ranede 9 Læster af Kongens Stokfisk. Thorlev Arneson, som drog ud af Landet, for at foredrage Kongen Landets Besværinger og Bønner (formodentlig de i 1419 skriftlig udtrykte), blev i Søen overfalden af et engelsk bevæbnet Fartøi; han afslog vel Angrebet, men slap med Nød derfra, først til Færøerne og siden til Norge. I det selvsamme Aar klagede Helgelands Indbyggere i Norge til Kong Erik over Engelskmændenes i forrige Aar begyndte ubeføiede Handel sammesteds, til Skade for Kongens Indtægter. I Rigets daværende forvirrede Tilstand og uhelbige Krig med Holstenerne var Kongen ikke istand til at afhjelpe slige Klager, end mindre til at beskytte det fjernere og mere værgeløse Island. 1422 benyttede de engelske Handlende sig heraf, under det Paaskud, at dem eller deres Landsmænd med Uret blev nægtet Tilladelse til Kjøbmandsskab i Landet; Rawlin Beck og John Percy overfaldt paa ny Bessested, dræbte en der værende Betjent, hvem de stak ihjel med Dolke paa Kirkegaarden, og ødelagde Kongsgaarden med den derværende Kirke. 1423 hærgede brittiske Sørøvere Nordlandet, især Olafsfjorden, brændte Kirkerne paa Risø og Husevig, og ligeledes den eneste Kirke paa Grimsø, som ligger henved 12 danske Mile norden for Landet, borttoge Kirkernes Kalke, Messeklæder og hellige Bøger. I disse Egne røvede de en utallig Mængde af Hornkvæg og Faar, ja toge endog mange Mennesker, saavel Voxne som Børn, til Fange, samt førte dem til et Slags Trældom ud af Landet, som derved saae ud til at blive blottet for Folk. Bessested overfaldtes tredie Gang af mere end 50 Væbnede. Paa een eller flere Øer havde de Tilholdssteder, hvilke de omgave med Forskandsninger. Paa samme Maade skulle de og have faret frem paa Færøerne. 1424 indtoge og plyndrede Engelsmændene Bessested fjerde Gang, og bortførte derfra blandt andet 6 Læster Stokfisk, dræbte en vis Anders Olsen, samt

aarede eller fangede mange andre af Kongens Mænd. Hovedmændene herfor nævnes John Percy, John Pasdal og Thomas Dale. De toge der Gaardens Forvalter Albert til Fange, og tilføiede Kongens Betjent Peter Johnsøn meer end 20 Saar i Kirken og paa Kirkegaarden; herfra og fra Omegnen bortførte de meget Gods. Sørøveren John Selby landede i Herredet Fljotum paa Nordlandet, tog en formuende Mand Brand Halldorsøn paa Bard til Fange, men gav ham igjen fri, efterat han havde udløst sig med 4 Læster tør Fisk. Vestmannøerne hærgedes ved en lille Krig; man sluttede der et Slags Fred, men brød den igjen. Britterne foretoge og Feldttog paa Fastlandet, for at forfølge Embedsmændene. Ved Soirbais Kirke paa Sønderlandet toge de en heel Deel Heste, adskillige Vaaben, Sværd, Bøsser og Harnisker. Det næste Aar 1425 fortsatte Engelskmændene disse Fjendtligheder under Percys Anførsel; paa Vestmannøerne bemægtigede de sig de kongelige Befalingsmænd Hannes Paulsen og Balthasar van Damme, og førte dem som Fanger til England. I dette Aar siges de at have dræbt adskillige af Kongens Embedsmænd og Undersaatter i Landet, saavel Fremmede (Danske, Norske eller Tydske) som indfødte Islændere; med en hensigtsløs Grusomhed hindrede disse Sørøvere al Handel og Fiskeri, ødelagde Skibe og Fiskeredskaber, samt gjorde, efter Klageskrifters Udtryk, „alt det Onde de kunde." I det samme Aar udgav ellers Kong Erik paa Aggershuus, *crastino beati Johannis ante portam latinam*, saavel en almindelig Forordning, som en Befaling til Kæmmereren i Bergen, om at tiltale alle dem, som derefter, uden Kongelig Tilladelse, seilede paa Helleland (Helgeland), Finmarken, Island og andre Rigets Provindser. Fra denne Tid er uden Tvivl et Brev, som endnu haves, paa Plattydsk, skrevet i Island, uden Aarstal, til Kong Erik fra en Stephan Schellendorph, som deri beklager sig over de Engelskes Voldsomheder, der formodentlig snart maatte lede til at de vilde underkaste sig hele Landet.

Paa den selvsamme Tid have ellers sikkerlig adskillige Engelskmænd drevet en fredelig Handel paa visse Steder i Island, skiønt Annalisterne ikke melde derom, som noget da sædvanligt, hvilket de ikke ansaae for passende eller nødvendigt at optegne. Til en saadan Forbindelses Følger maa det vel regnes, at Island i denne Periode fik sine Biskopper fra England, f. Ex. John Johnson, Biskop af Holum. Overhoved synes de Engelskes Røverier i Landet at have ophørt eller aftaget for en Tid i Aaret 1426, thi da finde vi det antegnet, at denne Nations Kiøbmænd ene, eller næsten ene, vare i Besiddelse af Landets Handel, for hvis Skyld de da skulle have havt en Mængde Skibe i Farten, saa at det maatte være dem om at gjøre at afskaffe deres Landsmænds Ran og Voldsomheder paa Kysterne. I dette Efteraar først i September Maaned (*feria 3 ante nativitatem b. Mariæ*) blev ellers et mærkeligt Tingsvidne taget i Bergen om de Engelskes Overfald, Drab, Plyndringer og lovløse Handel paa Island i de foregaaende Aar, af hvilket det ovenstaaende tildeels er uddraget. Voldsmændene siges der at have været fra Hull, York, Lenn (Lynn) og andre engelske Stæder[1]. Dette Aar afreiste den nævnte Biskop med et af Britternes Skibe til England, og kom tilbage 1427; han tog igjen bort paa samme Maade 1428, men kom snart tilbage. Han synes at have forladt Landet og Stiftet for bestandig, men afstaaet Bispedømmet til en Landsmand af sig John Williamson (Vilhjálmsson) i 1429. 1430 fik Skalholt Stift ligeledes en Biskop, som sidst kom fra England, nemlig John Gerriksen, ogsaa kaldet *Jonas Jerechini*. Han havde forhen været Erkebiskop i Upsal, indsat dertil, men paa en ulovlig Maade, af Kong Erik af Pommern, hvorved stor Misfornøielse vaktes i Sverrig, især da den nye Erkebiskop snart gjorde sig skyldig i

[1]) Det ovenommeldte engelske Handelsforbud af 28 November 1415 blev især udfærdiget til Indbyggerne af London, Lenne, Jernemuth (Yarmouth) og Boston.

aarede eller fangede mange andre af Kongens Mænd. Hovedmændene herfor nævnes John Percy, John Pasdal og Thomas Dale. De toge der Gaardens Forvalter Albert til Fange, og tilføiede Kongens Betjent Peter Johnsøn meer end 20 Saar i Kirken og paa Kirkegaarden; derfra og fra Omegnen bortførte de meget Gods. Sørøveren John Selby landede i Herredet Fljotum paa Nordlandet, tog en formuende Mand Brand Haldorsøn paa Bard til Fange, men gav ham igjen fri, efterat han havde udløst sig med 4 Læster tør Fisk. Vestmannøerne hærgedes ved en lille Krig; man sluttede der et Slags Fred, men brød den igjen. Britterne foretoge og Feldttog paa Fastlandet, for at forfølge Embedsmændene. Ved Soirbais Kirke paa Sønderlandet toge de en heel Deel Heste, adskillige Vaaben, Sværd, Bøsser og Harnisker. Det næste Aar 1425 fortsatte Engelskmændene disse Fjendtligheder under Percys Anførsel; paa Vestmannøerne bemægtigede de sig de kongelige Befalingsmænd Hannes Paulsen og Balthasar van Damme, og førte dem som Fanger til England. I dette Aar siges de at have dræbt adskillige af Kongens Embedsmænd og Undersaatter i Landet, saavel Fremmede (Danske, Norske eller Tydske) som indfødte Islændere; med en hensigtsløs Grusomhed hindrede disse Sørøvere al Handel og Fiskeri, ødelagde Skibe og Fiskeredskaber, samt gjorde, efter Klageskrifters Udtryk, „alt det Onde de kunde." I det samme Aar udgav ellers Kong Erik paa Aggershuus, *crastino beati Johannis ante portam latinam*, saavel en almindelig Forordning, som en Befaling til Kæmmereren i Bergen, om at tiltale alle dem, som derefter, uden Kongelig Tilladelse, seilede paa Helleland (Helgeland), Finmarken, Island og andre Rigets Provindser. Fra denne Tid er uden Tvivl et Brev, som endnu haves, paa Plattydsk, skrevet i Island, uden Aarstal, til Kong Erik fra en Stephan Schellendorph, som deri beklager sig over de Engelskes Voldsomheder, der formodentlig snart maatte lede til at de vilde underkaste sig hele Landet.

Paa den selvsamme Tid have ellers sikkerlig adskillige Engelskmænd drevet en fredelig Handel paa visse Steder i Island, skjønt Annalisterne ikke melde derom, som noget da sædvanligt, hvilket de ikke ansaae for passende eller nødvendigt at optegne. Til en saadan Forbindelses Følger maa det vel regnes, at Island i denne Periode fik sine Biskopper fra England, f. Ex. John Johnson, Biskop af Holum. Overhoved synes de Engelskes Røverier i Landet at have ophørt eller aftaget for en Tid i Aaret 1426, thi da finde vi det antegnet, at denne Nations Kjøbmænd ene, eller næsten ene, vare i Besiddelse af Landets Handel, for hvis Skyld de da skulle have havt en Mængde Skibe i Farten, saa at det maatte være dem om at gjøre at afskaffe deres Landsmænds Ran og Voldsomheder paa Kysterne. I dette Efteraar først i September Maaned *(feria 3 ante nativitatem b. Mariæ)* blev ellers et mærkeligt Tingsvidne taget i Bergen om de Engelskes Overfald, Drab, Plyndringer og lovløse Handel paa Island i de foregaaende Aar, af hvilket det ovenstaaende tildeels er uddraget. Voldsmændene siges der at have været fra Hull, York, Lenn (Lynn) og andre engelske Stæder[1]. Dette Aar afreiste den nævnte Biskop med et af Britternes Skibe til England, og kom tilbage 1427; han tog igjen bort paa samme Maade 1428, men kom snart tilbage. Han synes at have forladt Landet og Stiftet for bestandig, men afstaaet Bispedømmet til en Landsmand af sig John Williamson (Villhjálmsson) i 1429. 1430 fik Skalholt Stift ligeledes en Biskop, som sidst kom fra England, nemlig John Gerriksen, ogsaa kaldet *Jonas Jerechini*. Han havde forhen været Erkebiskop i Upsal, indsat dertil, men paa en ulovlig Maade, af Kong Erik af Pommern, hvorved stor Misfornøielse vaktes i Sverrig, især da den nye Erkebiskop snart gjorde sig skyldig i

[1]) Det ovenommeldte engelske Handelsforbud af 28 November 1415 blev især udfærdiget til Indbyggerne af London, Lenne, Jernemuth (Yarmouth) og Boston.

forskjellige Forbrydelser, hvorfor han 1421 blev affat fra sit høie Embede. Fra England fulgte to Præster med ham, af hvilke den ene i Island snart slog sig til Handelen, og vendte tilbage til England med en Ladning Stokfisk. Biskoppen havde og med sig ikke mindre end 30 Følgesvende, som siges at have været Irlændere, og gjorde sig, ligesom han selv, skyldige i mange Voldsomheder, hvorfor og en fælles Undergang, ved en Opstand af Indbyggerne, i Aaret 1433, tilsidst blev deres Lod. Hans Collega John Williamson var forsigtigere og heldigere; dog forsvarede han, allerede i Aaret 1431, nogle af sine Landsmænd, under Anførsel af William Bell og Edmund Smith, mod Indbyggernes lovlige Forfølgelser; de fremmede maatte flygte til Holums Domkirke, hvor Biskoppen, efter Kirkens Ret, erklærede dem for at være fredhellige. Øvrigheden, eller de Fornærmede, vilde da søge Erstatning for lidt Skade, eller og Bøder for begaaet Uret, i Engelsmændenes Skib og Gods, hvilken Biskoppen ogsaa i deres Navn maatte love; dog kjøbte han, paa Holum Domkirkes Vegne (enten virkelig eller *pro forma*), det halve af deres Skib med 4 Ankere, for 12 Læster tør Fisk, men erholdt det halve Skib som Gave, hvorfor han erklærede at de frit maatte bringe Lasten til England under Domkirkens, som Skibets Eiers, Beskyttelse. Et formeligt Document blev udfærdiget herom paa Holum, den 14de Septbr. Nyere eller mindre sikkre Efterretninger ville at de derværende Engelsmænd vare de flygtige Levninger af en talrig Flok, som blev slaaet i en heftig Træfning, ved den saakaldte Mansskade-Høi i Skagefjorden, af Indbyggerne, som sloge henved 80 af dem ihjel; Anledningen hertil angives at have været Ran, Voldtægter og andre Forbrydelser udøvede af de Fremmede. Nogle henføre (mindre sandsynlig) denne Begivenhed til Aaret 1434. I dette Aar (1431) bleve mange Klager forebragte paa Landstinget over udenlandske, især engelske og tydske Handlendes Forhold, i det de, mod Lovenes Bydende, toge Vinterleie eller Ophold i Landet,

hvorfor dets Øvrighed (?) med Lehnsmanden, Ivar Vigfussøn (Holm) i Spidsen, udgav et Forbud derimod paa Landstinget.

I det selvsamme Aar (1431) klagede Kong Erik for Kongen af Englands Gesandt Dr. William Spreen og John (Hans) Gremmersby over den store Skade, hans Undersaatter havde foraarsaget de Danske og Norske ved forbuden Handel og Plyndringer i de sidste 20 Aar, (altsaa fra 1411) paa Island og flere af Rigets Skatlande og Øer, i hvilken Tid de, blandt andet, havde hindret den sædvanlige Skibsfart fra Bergen til Island, hvorfor Kongen fordrede en Skadesløsholdelse af ikke mindre end 40080 „lybske Sterling". I det ovennævnte Tidsløb maa Kong Erik dog mange Gange have fremført lignende Klager for Kongen af England selv, thi vi vide af brittiske Acter at sidstnævnte har (foruden 1418) udstædt alvorlige Forbud derimod til sine Undersaatter i Aarene 1420, 1425, 1429, 1430. Dog er det vel muligt at mange engelske Skibe, som i ovenmeldte Periode handlede paa Island, have været forsynede med særskilte Tilladelsesbreve enten fra Englands, eller Danmarks og Norges Konge, eller ogsaa begge tillige, hvilket vi om enkelte Tilfælde, som ovenfor bemærket, vide med tilstrækkelig Vished. Hine Stridigheder bleve ellers afgjorte ved et Forlig mellem Rigerne, sluttet i Kallundborg den 28de October 1432, hvorved Kongen af England (ved sine Befuldmægtigede Ridder Robert Skotbroch og Dr. Spreen) lovede at straffe dem af sine Undersaatter, som havde begaaet Ran eller gjort anden Skade paa Island og flere Steder, samt tilbagelevere alle derfra bortførte Fanger, som og skulde faae fuld Erstatning for deres Tjeneste. Forbudet mod engelske Undersaatters Handel paa de før forbudne nordiske Lande og Havne blev endelig paa Ny sat i Kraft. Tractaten blev forseglet (eller ratificeret) i Kjøbenhavn den 24de Decbr. s. A.

Denne Tractat, hvis sidstmeldte Bestemmelser Kong Henrik 6te indskærpede sine Undersaatter ved et almindeligt Forbud af 28de April 1433, synes virkelig at være bleven overholdt fra engelsk Side, med Hensyn til fremtidig Forebyggelse af Engelsmændenes

ledes benævnte Told sees at have udgjort omtrent 6 Procent af Varernes Værdi eller Beløb[1]. Lehnsmanden fik den dog kun med Møie, og mange nægtede aldeles at betale den. Bjørn Thorleifsøn vedblev imidlertid sine Fordringer paa Kongens Vegne, og inddrev dem med Strænghed. Hvitfeld beretter, at Lehnsmanden virkelig søgte at forhindre al engelsk Handel i Landet, hvorfor de engelske Kjøbmænd og Søfolk satte sig op mod ham, sloge ham ihjel, plyndrede Kongens Gaard, toge deraf Kongens aarlige Skat og Lehnsmandens Klenodier og Gods, satte saa Ild paa Gaarden, røvede og brændte ellers i Landet og gjorde Undersaatterne stor Skade. De islandske Annalister[2] fortælle Hovedsagen saaledes: I Havnen og Fiskerpladsen Rif i Sneefjelds Sysel havde Engelsmændene, mest hjemmehørende i London og Bristol, stor Bedrift og Handel, samt opholdt sig der i stor Mængde. Formodentlig havde de, en Dag i Sommeren 1467[3],

[1]) Jeg finder denne Afgift ikke før nogensteds udtrykkelig omtalt end i Kong Olufs Forordning angaaende Islandsfarerne af 1382 (oversat paa Latin af Torfæus og forbanket af Paus). Der citeres dog Kongerne Magnus (sandsynligviis Smeks) og Hakons (den Sjettes) ældre Anordninger (ogsaa fra det 14de Aarhundrede). — [2]) Jfr. Espolins *Islands Árbækur* 2 D. S. 54, 62, 69. — [3]) Aarstallet 1468 antages derimod som vist af Finn Johnsen i *Hist. eccl. Isl.* II. 235 efter et Diplom i Skalholts Stifts Archiv. Dog troer jeg at Annalernes og Hvitfelds Aarstal er det rigtige. Vistnok see vi af to Diplomer at Bjørn Thorleifsøn levede Tirsdag efter Paaskeugen, eller den 7de April 1467, da han opholdt sig paa sin Hovedgaard Vatnsfjord, hvorfra han kort efter har reist til Skagefjords Sysel, hvor han befandt sig (paa Sjafarborg) Søndagen for den hellige Biskop Jons Dag, altsaa den 21de i samme Maaned. Bjørn maa derefter være reist til Sneefjeldsnæs Sysel, samt sandsynligviis være bleven ombragt i en af de paafølgende Mai, Juni eller Juli Maaneder, thi Fredagen næst før den senere Fruedag, altsaa den 1ste August, erhvervede Oløf Loptsdatter og hendes Søn Thorleif Bjørnsøn en Herredsretsdom over Arnbjørn Sæbjørnsøn, for begaaet Ran, i Ledtog med andre, som angives ei da at være i Landet (maaskee de flygtede Engelsmænd) fra Bjørn Thorleifsøn, i Sneefjeldsnæs Sysel, saa at

da Lehnsmanden ventedes did, oplagt Raad og samlet Folk til et formeligt Oprør, thi da overfaldt de med væbnet Haand ham og hans talrige Følge (der vel tildeels bestod af Indfødte der paa Stedet). I et nederdrægtigt Overfald dræbte de Bjørn selv og 7 af hans Følgesvende; 20 andre undkom med hans Hustru Oløf, men deres Søn, Thorleif Bjørnsøn, blev tagen til Fange. Engelsmændene forfulgte ellers strax de Flygtende, men maatte vende tilbage formedelst en paafaldende tyk Taage. Af Forbittrelse siges Seiervinderne at have hugget den faldne Lehnshøvding i forskjellige Stykker og sendt disse til hans Enke. Ikke desmindre sørgede hun da strax for at faae sin Søn reddet fra Fjendernes Vold, og udløste ham med en stor Sum Penge. Oløf var en sjelden Kone, vistnok, som Christian den 1ste (der efter Folkesagnet og skal have kunnet lide hende særdeles vel) kaldte hende: *spectabilis mulier*, en herlig og anseelig Kvinde; dog udmærkede hun sig især ved en ophøiet Sindsstyrke. Da hendes og Bjørn Thorleifsøns Søn, Arne Bjørnsøn, faldt som ung Mand i Kongens Krigstjeneste i det for denne ulykkelige Slag 1471 paa Brunkebjerget udenfor Stokholm, og hun i sin Enkestand fik Efterretning derom, spurgte hun allerførst, om hendes Søn, indtil han faldt, havde vist sig tapper i Striden; da dette Spørgsmaal blev bejaet, svarede hun: „Saa er det godt; da min Søn er falden med Ære, skal jeg ikke beklage mig videre over hans Død." Det siges og at hun, da hendes Mands mishandlede Liig blev hende tilsendt, erklærede, ei at skulle fælde nogen Taare over ham, men nok sørge for, at han ikke skulde falde uhævnet. Hvitfeld beretter: at Engelsmændene behandlede Lehnsmandens Liig med uhørt Inhumanitet, og vilde ikke lade det komme til

---

den Tiltalte blev dømt fra Livet. Det mest overbevisende Document for Bjørns Død i dette samme Aar er dog det efter ham affattede originale Skiftebrev, som endnu forvares her i den Arnæmagnæanske Diplomsamling, dateret i Vatnsfjord, den 1ste Mandag i Vinteren, altsaa midt i October Maaned, 1467. I det Skalholtske Diplom maa følgelig en Skrivefeil være indløben.

ledes benævnte Told sees at have udgjort omtrent 6 Procent af Varernes Værdi eller Beløb[1]. Lehnsmanden fik den dog kun med Møie, og mange nægtede aldeles at betale den. Bjørn Thorleifssøn vedblev imidlertid sine Fordringer paa Kongens Vegne og inddrev dem med Strænghed. Hvitfeld beretter, at Lehnsmanden virkelig søgte at forhindre al engelsk Handel i Landet, hvorfor de engelske Kjøbmænd og Søfolk satte sig op mod ham, sloge ham ihjel, plyndrede Kongens Gaard, toge deraf Kongens aarlige Skat og Lehnsmandens Klenodier og Gods, satte saa Ild paa Gaarden, røvede og brændte ellers i Landet og gjorde Undersaatterne stor Skade. De islandske Annalister[2] fortælle Begivenheden saaledes: I Havnen og Fiskerpladsen Rif i Sneefjelds Syssel havde Engelsmændene, mest hjemmehørende i London og Bristol, stor Bedrift og Handel, samt opholdt sig der i stor Mængde. Formodentlig havde de, en Dag i Sommeren 1467[3],

1) Jeg finder denne Afgift ikke før nogensteds udtrykkelig omtalt end i Kong Olufs Forordning angaaende Islandsfarerne af 1382 (oversat paa Latin af Torfæus og fordansket af Paus). Der citeres dog Kongerne Magnus (sandsynligviis Smeks) og Hakons (den Sjettes) ældre Anordninger (ogsaa fra det 14de Aarhundrede). — 2) Jfr. Espolins *Islands Árbækur* 2 D. S. 54, 62, 69. — 3) Aarstallet 1468 antages derimod som vist af Finn Johnsen i *Hist. eccl. Isl.* II. 235 efter et Diplom i Skalholts Stifts Archiv. Dog troer jeg at Annalernes og Hvitfelds Aarstal er det rigtige. Vistnok see vi af to Diplomer at Bjørn Thorleifssøn levede Tirsdag efter Paaskeugen, eller den 7de April 1467, da han opholdt sig paa sin Hovedgaard Vatnsfiord, hvorfra han kort efter har reist til Skagefjords Syssel, hvor han befandt sig (paa Sjafarborg) Søndagen for den hellige Biskop Jons Dag, altsaa den 21de i samme Maaned. Bjørn maa derefter være reist til Sneefjeldsnæs Syssel, samt sandsynligviis være bleven ombragt i en af de paafølgende Mai, Juni eller Juli Maaneder, thi Fredagen næst før den senere Fruedag, altsaa den 1ste August, erhvervede Oløf Loptsdatter og hendes Søn Thorleif Bjørnsøn en Herredsretsdom over Arnbjørn Sæbjørnsøn, for begaaet Ran, i Ledtog med andre, som angives ei da at være i Landet (maaskee de flygtede Engelsmænd) fra Bjørn Thorleifssøn, i Sneefjeldsnæs Syssel, saa

i Lehnsmanden ventedes bid, oplagt Raad og samlet Folk til et for- aeligt Opror, thi da overfaldt de med væbnet Haand ham og hans tal- ge Følge (der vel tildeels bestod af Indfødte der paa Stedet). I et erderisk Overfald dræbte de Bjørn selv og 7 af hans Følge- ende; 20 andre undkom med hans Hustru Oløf, men deres Søn, Thorleif Bjørnsøn, blev tagen til Fange. Engelsmændene rfulgte ellers strax de Flygtende, men maatte vende tilbage for- edelst en paafaldende tyk Taage. Af Forbittrelse siges Seier- inderne at have hugget den faldne Lehnshøvding i forskjellige Stykker og sendt disse til hans Enke. Ikke desmindre sørgede hun da strax for at faae sin Søn redbet fra Fjendernes Vold, og udløste ham med en stor Sum Penge. Oløf var en sjelden Kone, vistnok, som Christian den 1ste (der efter Folkesagnet og skal have kunnet lide hende særdeles vel) kaldte hende: *spectabilis mulier*, en herlig og anseelig Kvinde; dog udmærkede hun sig især ved en ophøiet Sindsstyrke. Da hendes og Bjørn Thor- leifsøns Søn, Arne Bjørnsøn, faldt som ung Mand i Kongens Krigstjeneste i det for denne ulykkelige Slag 1471 paa Brunke- bjerget udenfor Stokholm, og hun i sin Enkestand fik Efterret- ning derom, spurgte hun allerførst, om hendes Søn, indtil han faldt, havde vist sig tapper i Striden; da dette Spørgsmaal blev bejaet, svarede hun: „Saa er det godt; da min Søn er falden med Ære, skal jeg ikke beklage mig videre over hans Død." Det siges og at hun, da hendes Mands mishandlede Liig blev hende tilsendt, erklærede, ei at skulle fælde nogen Taare over ham, men nok sørge for, at han ikke skulde falde uhævnet. Hvitfeld beretter: at Engelsmændene behandlede Lehnsmandens Liig med uhørt Inhumanitet, og vilde ikke lade det komme til

---

den Tiltalte blev dømt fra Livet. Det mest overbevisende Document for Bjørns Død i dette samme Aar er dog det efter ham affattede originale Skiftebrev, som endnu forvares her i den Arnæmagnæanske Diplomsamling, dateret i Vatnsfjord, den 1ste Mandag i Vinteren, altsaa midt i October Maaned, 1467. I det Skalholtske Diplom maa følgelig en Skrivefeil være indløben.

Jorden, men førte det med sig til Skibs, og dreve allehaande Spot dermed. Saasnart den unge Thorleif var udløst, tog hans Moder en Pandserfærk eller Ringebrynje paa under sin Kaabe, og drog med ham for at samle Folk til aaben Kamp mod Manddraberne. I denne Strid blevhun ogsaa heldig. Tre engelske Skibe bleve tagne og endeel af deres Mandskab ombragt. 50 Engelsmænd siges hun derimod at have skjenket Livet, men holdt dem som Fanger en Tid lang. 1468 reiste hun ud af Landet, og androg sin vigtige Sag for Kongen, som strax, i et aabent Brev, tilsendt Islands nye Lehnshøvding, Ridder Thorleif Aresøn, erklærede alle de engelske og irske Mænd for fredløse, som anløbe Island uden at kunne forevise hans kongelige Tilladelse dertil. Desuden lod Kongen 4 engelske Skibe fra London og Bristol anholde og seqvestrere i Øresund, til Godtgjørelse for hans egen samt Thorleifssøns Enkes og Børns lidte Skade, hvorimod den engelske Regjering arresterede alle Kjøbmænd fra Hansestæderne, som opholdt sig i London, med deres Skibe og Gods, da den havde dem mistænkt for at have foraarsaget den danske Seqvestrering, muelig for derved at udelukke engelske Undersaatter fra den islandske Handel og selv sætte sig i Besiddelse af den. Vistnok havde Kong Christian selv den største Ret til Repressalier mod England, da dets Konge i en Tractat med Danmark, sluttet i Hamborg den 3die October 1465, havde høitidelig forpligtet sig til at afholde sine Undersaatter fra al ulovlig Handel i Island. Han erklærede og offentlig, at han havde foretaget hiin Seqvestration paa egen Haand, samt fordrede af England Straf over Forbryderne, og anden Satisfaction, med den Erklæring, at ville, indtil den var erholdt, lade opbringe alle Skibe som tilhørte Londons og Bristols Borgere, eller havde noget dem tilhørende Gods inden Borde. Kong Edvard den 4de opfyldte ikke Christians billige Begjering. En Krig udbrød da mellem Danmark og England, men førtes neppe alvorlig, uden ved forskjellige Fribytterier, fra nogen af Siderne, og afbrodes endog flere Gange fra 1469 af ved formelige Vaabenstilstande paa to Aar. Dog

[illegible] Handelen mellem Rigerne i Feidetiden for det meste at have gaaet sin gamle Gang. En endelig Fred blev dog først sluttet til Maastricht 1474, hvorved alle Forhold mellem Rigerne (samt Hansestæderne) bleve satte paa den gamle Fod. De fornyedes udtrykkelig, for saavidt Handelen paa Island vedkom, ved Tractater, hver for 2 Aars Tid, af 1476, 1478 og 1480.

Allerede i Aaret 1474 finde vi ellers, at forskjellige engelske Kjøbmænd, især fra Hull og Bristol, atter dreve Handel paa Island, thi da, og i det følgende, 1475, skulle de (efter en Klage fra Biskop Hans i Bergen) have tilføiet en hanseatisk Kjøbmand, Johannes Monik, adskillig Skade. Bispens Klage blev udfærdiget 1476 og vi kunne neppe tvivle paa, at de selvsamme Kjøbmænd fra Bristol i dette og det følgende Aar fortsatte deres islandske Handel. Netop 1477 siges Columbus (efter hvad Zahrtmann ovenfor S. 25 har oplyst) at være ankommen til Tile eller Frisland, en Øe, ligesaa stor som England, hvis sydligste Deel efter ældre Beretninger laa paa 63° NBrede. At denne store Øe, hvorpaa „Engelsmændene, især de fra Bristol", da dreve Handel, var ingen anden end Island, derom kan, deels efter det af Zahrtmann oplyste, deels efter det herovenfor beviste, ingen Tvivl være. Hertil kommer den Omstændighed, at de engelske Lærde, ligefra Beda af (hvis Forklaring saavel Adam af Bremen og Saxo Grammaticus, som Islands egen Landnama og flere dets Forfattere, lige til det 16de Aarhundrede ogsaa antoge), ansaae Island for at være de Gamles Tile, Tyle eller Thule, saa at Columbus vel har hørt denne Benævnelse i selve England. Hvad den af Columbus formeentlig ansatte Bredegrad 73° angaaer, troer jeg at dette Tal enten af hans Søn er blevet urigtig læst, maaskee for 64 eller 63½ (som lettest kunde skee og tillige just er det rigtige)[1], eller og at det senere er feilskrevet eller feiltrykt af andre, hvilket daglig Erfaring, især ved

[1]) I den Tid brugte man almindelig romerske Tal; et utydeligt LXIIIJ (63½) kunde da let læses for LXXIII (73).

Tal, altfor hyppig viser at kunne indtræffe. Naar den ældre Columbus siger, at de nyere gave Landet, hvilket han selv med de Gamle og de brittiske Lærde nævner Tile, Navn af Frisland, kan han derved have sigtet til Zeniernes Reiser og andre slige i hans Tid i Omløb værende Efterretninger. Mueligt er det og, at han er bleven forledet hertil af de brittiske (især skotske og nordengelske) Søfolks Sprog, thi naar de i hin Tid skulde seile til Island, og bleve spurgte hvorhen de vare bestemte, pleiede de at svare: for Island (nu Iceland), men derimod, paa det Spørgsmaal, hvor de kom fra: fra' eller fro'[1] Island, hvilket lettelig i begge Tilfælde kunde i Udtalen nærme sig til Frisland. Det er ellers bekjendt, hvorledes tydske og engelske Søfarende allerede i Middelalderen gave Lande og Steder andre Navne, end dem rettelig tilkom. Spitsbergen kaldte de f. Ex. Grønland, Rusland Moscovien, Sverrig Sweden, Schweden, Bergen Norbarn, Northberne, Malmø Ellenbogen, Kjøbenhavn Copenhagen o. s. v. End lettere kunde da Island i Britternes daglige Tale blive til Frisland. Allerede Arngrim Johnsen meente, at Middelalderens Geographers Frisland kun bestod i en Fordreielse af Island; see hans *Crymogæa*, S. 119. Det har desuden, saavel i Spanien selv, som ellers, været den almindelige Mening, at det Thule, hvortil Columbus kom, intet andet Land var end Island[2].

Det synes dog som Columbus har kjendt Navnet Island[3] og dets Betydning, men at han ei ret har villet erkjende dets

---

[1]) Ogsaa *fray* (for *from*), som Almuen i Yorkshire endnu udtaler Ordet. — [2]) *This land, thus mentioned as Thulé, is generally supposed to have been Iceland. Washington Irving, Life of Columbus. Vol. I. pag.* 69. I den der indrykkede Oversættelse af Fernando Colombos Uddrag ommeldes ellers ikke Navnet Frisland. I nyere Tider have og Pontanus, Gassendus, Cellarius, Hübner og mange flere Geographer antaget Island for Thule. — [3]) Forhen skrev man i Engelsk Landets Navn paa denne Maade (*Island, Ysland*), nu *Iceland*, ligesom *is*, *ise* i Sprogets Oldskrifter er det samme som det nu brugelige *ice*.

Sandhed eller characteristiske Betydning, da han kom til Øen i Februar Maaned, uden at mærke til nogen Is, da Havet deromkring ei var frosset. Det er ellers meget mærkeligt med Hensyn til denne hans Optegnelse, at et authentisk Diplom, udgivet tidlig i Marts Maaned 1477 paa Grund i Oefjorden paa Islands Nordland, beviser den samme Omstændigheds Sandhed ved et Slags Tingsvidne af en talrig Forsamling, med den udtrykkelige Bemærkning: at der da aldeles ingen Snee saaes paa Jorden (þá var snjólaus jörð)[1].

Ellers vedblev den engelske Handel paa Island da og længe derefter. Kong Edvard den 4de udgav f. Ex. Licentser dertil 1478 og 1483. Islænderne vedbleve af og til at klage over Engelsmændenes og de Tydskes faste Ophold i Landet, f. Ex. paa Landstinget 1480.

Kong Hans lovede i sin Haandfæstning 1483, ei at ville tilstede, at nogen Kjøbmand af Hansestæderne seilede til Island. Dog udbrød i samme Aar en farlig Opstand mod Raadet i Hamborg, hvortil Almuens Forførere angave det som en Hovedaarsag, at det lod en stor Mængde Korn udføre til Island, hvorved Dyrtid opstod i Staden selv for de Fattige. Uden Tvivl vedbleve dog tillige de Engelske deres Handel paa Island, men i

[1]) Det fortjener maaskee at bemærkes, at Magnus Eiolfsøn i Aaret 1477 var Biskop til Skalholt. Denne Prælat havde, fra 1470 af, været Abbed i Klosteret paa Helgafell, det Sted hvor de ældste Efterretninger om Grønland og Vinland m. fl. Lande i America vare blevne skrevne, og sandsynligviis bleve med Omhyggelighed bevarede, da det netop var den selvsamme Egn, hvorfra hine Landes mærkværdigste Opdagere udvandrede. Biskop Magnus har uden Tvivl nøie kjendt hine Efterretninger, hvis Indhold overhoved paa den Tid (som senere) var almindelig bekjendt i Island. At Columbus, som allerede 1474 pønsede paa den vestlige Fart, i Island har søgt og erholdt saadanne Underretninger hos den nævnte Biskop, kan aldeles ikke forekomme os usandsynligt. Columbus ankom til Islands sydlige Deel, hvor Hvalfjorden (eller Hvalfjarðareyri) paa de Tider var den mest besøgte Havn, og vi vide at den nævnte Biskop netop i det Foraar eller Sommer visiterede Omegnens Kirker.

Aaret 1485 erklærede Kong Hans dem en formelig Krig formedelst deres Friibytterie. Han udsendte da mod dem to Sø-capitainer, som allerede havde øvet sig i det Slags Feider i Christian den 1stes Tid, ved Navn Pining og Pynkhorst (eller Pirkehorst; jfr. ovenfor S. 33. 34). Den førstnævnte var vel den Didrik Pining, som i Aarene 1478, 1481, 1482 og 1483 havde været Kongens Lehnshøvding over Island, ligesom han og ellers tillige siges at have havt Vardøehuus i Forlening. Dog finde vi ikke Spor til at denne Høvedsmand i næst paafølgende Aar har opholdt sig i Landet, hvor hans Fuldmægtige udførte Lehnsforvaltningen paa hans Vegne. I Aaret 1489 sees en Diderik Pining atter at fungere der som Lehnshøvding, men han menes af nogle at have været en Slægtning af den Førstnævnte. Denne Lehnsmand (der ogsaa forestod Vardøehuus Lehn) publicerede paa Islands Landsting, i Aaret 1490, den Freds-tractat som var bleven sluttet i Kjøbenhavn 1489, samt ratificeret af Kong Hans i Kjøbenhavn., Fabiani og Sebast. Dag (20 Jan.) 1490 og af Englands Konge Henrik 7 i London den 2 Maji s. A., hvori Følgende udtrykkelig bestemmes: „Kongen af Englands Undersaatter, Kjøbmænd og Fiskere, maa frit seile til Island og derunder ligge, kjøbe og sælge, uden Forhindring, mod at de, i den Havn, hvor de ankomme, erlægge deres Told og sædvanlige Rettighed. Dog er man kommet overeens derom, at de Engelske hvert syvende Aar herefter, til evig Tid, skulle ansøge om ny Tilladelse hos Kongen af Danmark og Norge om at seile dertil, „for en bestandig Erkjendelses Skyld" *(ut recognoscant in perpetuum)*. I Anledning heraf fastsatte Diderik Pining samme Aar i Forening med begge Islands Laugmænd, adskillige Bestemmelser vedkommende Handelen der i Landet, i en Anordning, kaldet Pinings Dom, hvori det blandt andet hedder: at engelske Mænd, efter den sidste Fredstractat, maae seile til Island med ret og usvigelig Handel, men at de og de tydske Kjøbmænd skal holde Fred med hinanden hver i sine visse Havne; de maatte dog ikke uden Nødvendighed, opholde sig i Landet Vinteren over o. s. v.

Denne de Engelskes Handelsfrihed i Landet vedvarede til det 15de Aarhundredes Ende[1], og den derom handlende Tractat fornyedes senere i London, den 30te Juni 1523, af Kong Christian den Anden, skjønt denne Fornyelse ikke kunde have nogen forbindende Kraft, for Danmarks virkelige Regjering, hvilken Kongen, som bortflygtet eller fordrevet af Riget, da havde maattet give Slip paa. At vise, hvorledes ellers den engelske Handel dreves der i Landet i det 16de Aarhundrede, indtil den, mod dets Slutning, næsten aldeles ophørte, vedkommer ikke vort Formaal. Jeg bemærker kun, at det leilighedsvis berettes af Annalisterne, at henved 1518 beløb de Engelske Handlendes og Søfolks Antal, blot i Havnen Havnefjord, til mere end 300 (eller endog, efter islandsk Regning, til 360).

Af det Ovenanførte vil det vel ellers være klart, at Eggert Olafsen og Bjarne Povelsen (i deres Reise gjennem Island, II. 372) have Ret deri, at det fornemmelig var Englænderne, som dreve den islandske Handel i det 15de Aarhundrede, dog paa den Maade, som de bemærke paa et andet Sted (II. 1036) „at de „undertiden havde Frihed dertil, hvorimod Handelen undertiden „var dem reent forbuden formedelst een og anden Ufred de gjorde „i Landet," man kan og lægge til: formedelst deres Vægring for at erlægge den anordnede Told.

Jeg er selv i Besiddelse af en lille Membran, som allerforrest indeholder et uden Tvivl originalt Document fra det 15de Aarhundredes første Hælvte (hvilket Skriftens Beskaffenhed og viser), nemlig en officiel Fredlysning, fremsagt af en islandsk Øvrigheds-person, enten den vedkommende Laugmand eller Sysselmand, ved Begyndelsen af Handels- eller Markedstiden, mellem Engelsmænd og Islændere, paa Vestmannøerne. En saadan saakaldet griðasetning eller Fredlysning fremsagdes eller oplæstes forbum

[1]) En meget ødelæggende pestagtig Sygdom, som hærgede Island i Sommeren 1493, og i de følgende Aar (1494, 1495) siges at have været overført af et engelsk Skib til Havnefjord i en stor Pakke af blaat Klæde.

i Island ved Tinge og andre Folkeforsamlinger, naar man ansaae det for fornødent; ogsaa ved private Møder eller Sammenkomster, hvor det befrygtedes, at Freden formedelst de Mødendes Uenighed kunde forstyrres; naar ogsaa slige helligedes ved en høitidelig Fredslysning, vedtagen af samtlige Tilstedeværende, paadrog dens Overtrædelse Fredsbryderen en meget haardere Straf, end den som han ellers, for tilføiede Fornærmelser, efter Loven havde burdet lide[1]. At dette i Almindelighed har i Island pleiet at skee ved Kjøbstævner (Markeder) eller den saakaldede Handelstids Begyndelse, mindes jeg ikke at have læst i noget Skrift, endskjønt det ellers berettes, at en høitidelig eller offentlig Bekjendtgjørelse (*solennis proclamatio*), kaldet kaupsetníng, fandt Sted ved slige Leiligheder. Herom hedder det i en kort Underretning eller Andragende om den islandske Handels og Søfarts ældre og nyere Beskaffenhed, ved Biskop Gudbrand Thorlaksen, dateret 24 Aug. 1613, og oversat (som det synes fra Dansk) paa Latin, af Finn Johnsen[2]: „For at ikke enhver, efter Behag, kunde forbyre sine Handelsvarer, ere bisses Priser foreskrevne af vore ældste Love, og ikke allene bevarede blandt Landets Indbyggere, men endog

[1]) See f. Ex. Grágás Udg. 2 D. S. 168 (jfr. 165 o. f.) og Jonsbogens Mannhelge 19de Capitel. Til de førstommeldte Folkeforsamlinger synes vistnok Kjøbstævnet eller Markedet at have hørt, skjønt det neppe udtrykkelig henregnes til dem i Islands gamle Love. Landet havde ei heller nogen Kjøbstæder, og saaledes ingen egentlige Torve. Derimod indskjærpes Torve- eller Markedsfreden hyppig i den nordiske Middelalders mærkeligste Stadsretter; see f. Ex. Rosenvinges Udgave af de danske S. 114, 134, 166, 510, 568. Ellers er det bekjendt, at hele Kjøbstædets Byggegrund forhen regnedes til den saakaldte Byfred. En gammel islandsk Fredlysnings-Formular kan læses i dansk Oversættelse i P. E. Müllers Saga-Bibliothek I. 46-48, jfr. 256. Til de nyeste Tider pleiede Herredsretterne i Island at sættes ved en høitidelig Forkyndelse eller kort Indledningstale, efter en vis Formular, kaldet þíngsetníng (Tingsætning); paa samme Maade har man dannet Ordene griðasetníng, kaupsetníng o. fl. — [2]) *Hist. eccl. Island.*, T. III. p. 420-422.

»endte og paabudne i Overeenskomst og Omsætning med de
:mmede; heraf kommer den høitidelige og aarlige Proclamation
kaldes kaupsetning, og den Ligning" (eller tillige indbyrdes
ırdering, *æquatio*) „af Handelsvarer, som skulde være hellig
ubrydelig for de Søfarende, der kom til enhver Havn, saa
ingen kunde anderledes kjøbe eller sælge, end saaledes, som den
nme Forkyndelse indeholdt. Dette forstode Kongerne, først de
Norge og siden de af Danmark, tilstrækkelig vel, i det de
kræftede denne Vedtægt, eller rettere den af Brugen stadfæstede
»v." At en saadan kaupsetning, som den nu omhandlede,
mes her, er klart nok af den i vort Document indeholdte
risbestemmelse paa inden- og udenlandske Varer. Hertil hører
t og, hvad Paul Vidalin beretter i hans uudgivne Afhandling
ı „Mark, Øre og Ørtug", at i den Tid, da Hamborgerne
ndlede paa Island, pleiede enhver Sysselmand, saasnart et
ındelsskib var ankommet til en Havn, som laae i hans Syssel,
indfinde sig der, og underhandle samt accordere med vedkom-
nde Kjøbmand, om de Priser til hvilke han skulde sælge en-
r af ham indført Varesort. Denne saaledes fastsatte Taxt
kyndte Sysselmanden offentlig, og en saadan Handling kaldtes
setja kaupin (*ordinare commercia*, *modum ponere
nmerciis*). „At dette og pleiede at skee end før, i den Tid
Syelsmændene mest handlede i Landet, viser nærværende Docu-
nt, hvis nu manglende Titel uden Tvivl har været: Kaup-
tning, hvilket Ord vi finde at være blevet forbanket ved
Kjøbsætning[1]". Til Oplysning af disse Underretninger og Sagen
› overhoved maae vi ei undlade at udvikle kortelig hin Taxa-
ns lovhistoriske Grundvold. Islands Sagaer vise at Fristatens
kaldte Goder (goðar) eller Herredshøvdinger havde Indseende
d Fremmedes Handel i Landet, og satte Taxt paa deres Varer,
r vel rettere, foranstaltede en saadan affattet. Den ældste

[1]) See Magnus Ketilsens Samling af Forordninger og aabne Breve
Island, udgivne af Kongerne af den Oldenborgske Stamme, II. 165.

Lovbog, Graagaasen, foreskrev omtrent 1121 (i Afdelingen om Skibes Behandling, 3die Kap., Udg. II. 403), at tre Mænd skulde udnævnes eller beskikkes i ethvert Herred, for at bestemme Handelspriserne paa disse Vareartikler, (der da vel ansaaes som de nødvendigste for Landet): 1. Meel (eller Kornvarer), 2. Lærreder, 3. Tømmer, 4. Vox[1] og 5. Tjære, af ethvert Skibs Ladning[2], hvorfor Loven fastsatte en meget betydelig Mulkt for den af Indbyggerne, som kjøbte noget af slige Varer over Taxten. Da der netop regelmæssig vare tre Goder i ethvert Herred, er det sandsynligt, at de selv som oftest have paataget sig hin vigtige Taxationsbestilling, hvilket ogsaa Sagaerne, som sagt, i forekommende Tilfælde bekræfte[3]. Dette Lovsted er ikke blevet optegnet i de senere kongelige Love (Jernsiden eller Jonsbogen), men synes dog (efter Gudbrand Thorlakssens ovennævnte Vidnesbyrd, som og bekræftes af det her omhandlede Document) tit at være blevet taget til Følge som en Vedtægt eller lovhjemlet Brug. Dog kan det være, og er vel sandsynligst, at Sysselmanden eller andre Vedkommende i nærværende Tilfælde, og overhoved siden Landet kom under kongeligt Herredømme, har paa Indbyggernes Vegne tinget med de Handlende om Varepriserne, og derefter proclameret dem i den høitidelig fremsagte „Kjøbsætning" ved Markedets Begyndelse. En saadan, med den tilhørende „Fredlysning", inde-

1) Hvorfor denne, nu i Island aldeles ikke søgte Vareartikel da ansaaes for høist nødvendig, oplyses nærmere i det Følgende. — 2) Dog maa det bemærkes, at det hedder foran i Capitlets Begyndelse: at Lovene (forhen?) havde bestemt, at man ikke maatte kjøbe østlandske Varer (austrænan varning) dyrere, end de udnævnte Taxationsmænd bestemte. Hine Udtryk betegne uden Tvivl Varernes Oprindelse eller Transport fra Norge, samt vel tillige Danmark, Sverrig eller Østersøen overhoved. Senere har man, tildeels urigtig, brugt dem om alle udenlandske Varer. — 3) See f. Ex. Sturlunga Saga, 3 Bogs 19 Cap., om Snorre Sturlesøns Taxation af Ørkenøeren Thorkel Rostungs Meelvarer. Flere saadanne, mest ældre, Exempler anføres af Erichsen i Anmærkningerne til Gunløg Ormstunges Saga, S. 25-27.

holdes i den ovenommeldte Membran fra det 15de Aarhundrede[1]. Førend jeg meddeler dette mærkværdige hidindtil aldeles ubekjendte Aktstykke, har jeg fundet det fornødent at undersøge nærmere den Tid, paa hvilken det er udstædt. Aaret kunne vi vel ikke med fuldkommen Sikkerhed bestemme, men følgende nærmere Udvikling af Begivenhederne ved den engelske Handel paa Vestmannøe vil gjøre det høist sandsynligt, at Fredlysningen der er bleven først fremsagt i Aaret 1413[2] eller 1419, i et af de derimellem værende Aar, eller og i 1426.

---

1) Ellers indeholde disse Pergamentsblade adskillige Tillæg med en anden og nyere Haand, bestaaende af forskjellige Excerpter og Optegnelser. Nederst paa den første Side staaer denne halve Strophe af Eddadigtet Havamaal:

óbrigðara vin	Aldrig man faaer
fær maðr aldregi	trofastere Ven
en mannvit mikit.	end megen Forstand.

Paa denne og den følgende Side, samt endvidere i 8 Colummer paa 2 smaae Qvartblade staae med smaae og tætte Bogstaver en Mængde latinske og islandske Sentenzer, samt adskillige oldnordiske og tydske Lovsteder under denne almindelige Titel: *Annotationes ex marginibus legisterii Thorvardi legiferi, quæ non transtuli in meum legisterium.* Denne Laugmand Thorvard (Erlendsøn) tiltraadte sit Embede sidst i det 15de Aarhundrede, og døde i Norge 1513. Af Lovstederne anfører jeg dette, som ellers findes i den islandske **Grágás** (Vigslode 112 Kap., Udg. II. 166), da det netop kan henføres til Hoveddocumentets Oplysning: **Þat eru lög í Noregi ok á alla danska túngu, ef maðr þyrmir eigi griðum, at sá er utlægr fyrir endilángan Noreg ok fyrigört löndum sínum ok lausafé ok skal aldregi síðan í land koma** ɔ: Det gjelder som Lov i Norge og allevegne hvor dansk Tungemaal tales, at den Mand, som ei overholder lovlig Fredlysning (eller Fredsløfte), skal være landflygtig fra hele Norge, have forbrudt sine faste og løse Eiendomme, samt aldrig faae Tilladelse til at vende tilbage til Landet. — 2) Det maa dog bemærkes derved, at enkelte (men som det synes mindre paalidelige) Exemplarer af de gamle Annaler henføre noget af det til 1411, som de øvrige tillægge 1413.

Haandskriftets Beskaffenhed viser, som sagt, at den omhandlede Deel deraf er fra det 15de Aarhundredes første Halvte. Fra dettes Begyndelse til 1413 har neppe nogen engelsk Handel af Betydenhed fundet Sted paa Sønderlandet. Dette sees af de gamle næsten samtidige Annalers Beretningers Udtryk om de (S. 114) i Korthed ommeldte Begivenheder: „1413 kom et Handelsskib fra England til Island; den som førte det hed Richard, og havde Norges Konges Brev „(skriftlige Tilladelse)" til at seile i hans Rige og der frit drive Handel. Han gik i Land fra sit Skib øster paa ved Horn, red derfra til Skalholt og derpaa tilbage til Defjeldene (undir Eyjafjöll), hvor han gik ombord paa sit Skib, hvormed han seilede til Havnefjord, endskjønt man havde anviist ham Drebaks Havn, hvilken han dog ikke vilde anløbe. Mange kjøbte Varer af ham nede ved Sundene, men mange vise" (forstandige) „Mænd syntes ikke godt derom." „5 engelske Skibe kom (ellers) til Island, som alle løbe ind til Vestmannøerne. Med dem ankom Breve fra Kongen af England til Almuen og alle de bedste (ypperste) Mænd i Landet, som androge derpaa at fri Handel skulde tilstedes hans Undersaatter, især dem, der vare paa det Skib, som tilhørte ham selv. Først talte man om Bergens Handel (Björgvinar kaup[1]), hvorpaa

[1]) I de Tider tillod Regjeringen ingen andre Kjøbmænd at handle paa Island, end dem som enten vare bosatte i Bergen, eller i det mindste paa Tilbagereisen derfra anløb denne By, for der at erlægge den Kongen tilkommende Told og Rettighed, og sælge Ladningen, især naar den (som da mest var Tilfældet) bestod af Stokfisk. I Klagen over Engelsmændenes uberettigede Handel 1425 hedder det saaledes: at ikke engang de Indfødte maatte seile til Island, uden særdeles kongelig Tilladelse (*licentia*) og ei heller maatte de, der havde den, føre Stokfisk til noget andet Sted end til Bergen, da der var et almindeligt Stapelsted for den Varesort, ligesom Calais var det for Uld (*quia ibi est generalis stapula de Stokfisk, sicut Calisiæ de lana*). Det maa bemærkes, herved at Englands Konge i den Tid ogsaa paastod at være berettiget til Frankeriges Krone, om hvilken en blodig Krig da førtes.

Denne de Engelskes Handelsfrihed i Landet vedvarede til det 15de Aarhundredes Ende[1], og den derom handlende Tractat fornyedes senere i London, den 30te Juni 1523, af Kong Christian den Anden, skjønt denne Fornyelse ikke kunde have nogen forbindende Kraft, for Danmarks virkelige Regjering, hvilken Kongen, som bortflygtet eller fordrevet af Riget, da havde maattet give Slip paa. At vise, hvorledes ellers den engelske Handel drevet der i Landet i det 16de Aarhundrede, indtil den, mod dets Slutning, næsten aldeles ophørte, vedkommer ikke vort Formaal. Jeg bemærker kun, at det leilighedsvis berettes af Annalisterne, at henved 1518 beløb de Engelske Handlendes og Søfolks Antal, blot i Havnen Havnefjord, til mere end 300 (eller endog, efter islandsk Regning, til 360).

Af det Ovenanførte vil det vel ellers være klart, at Eggert Olassen og Bjarne Povelsen (i deres Reise gjennem Island, II. 372) have Ret deri, at det fornemmelig var Englænderne, som drev den islandske Handel i det 15de Aarhundrede, dog paa den Maade, som de bemærke paa et andet Sted (II. 1036) „at de „undertiden havde Frihed dertil, hvorimod Handelen undertiden „var dem reent forbuden formedelst een og anden Ufred de gjorde „i Landet," man kan og lægge til: formedelst deres Vægring for at erlægge den anordnede Told.

Jeg er selv i Besiddelse af en lille Membran, som allerforrest indeholder et uden Tvivl originalt Document fra det 15de Aarhundredes første Hælvte (hvilket Skriftens Beskaffenhed og viser), nemlig en officiel Fredlysning, fremsagt af en islandsk Øvrigshedsperson, enten den vedkommende Laugmand eller Syselmand, ved Begyndelsen af Handels- eller Markedstiden, mellem Engelsmænd og Islændere, paa Vestmannøerne. En saadan saakaldet Griðasetning eller Fredlysning fremsagdes eller oplæstes fordum

[1] En meget ødelæggende pestagtig Sygdom, som hærgede Island i Sommeren 1493, og i de følgende Aar (1494, 1495) siges at have været overført af et engelsk Skib til Havnefjord i en stor Pakke af blaat Klæde.

Haandskriftets Beskaffenhed viser, som sagt, at den omhandlede Deel deraf er fra det 15de Aarhundredes første Hælvte. Fra dettes Begyndelse til 1413 har neppe nogen engelsk Handel af Betydenhed fundet Sted paa Sønderlandet. Dette sees af de gamle næsten samtidige Annålers Beretningers Udtryk om de (S. 114) i Korthed ommeldte Begivenheder: „1413 kom et Handelsskib fra England til Island; den som førte det hed Richard, og havde Norges Konges Brev „(skriftlige Tilladelse)" til at seile i hans Rige og der frit drive Handel. Han gik i Land fra sit Skib øster paa ved Horn, red derfra til Skalholt og derpaa tilbage til Defjeldene (undir Eyjafjöll), hvor han gik ombord paa sit Skib, hvormed han seilede til Havnefjord, endskjønt man havde anviist ham Drebaks Havn, hvilken han dog ikke vilde anløbe. Mange kjøbte Varer af ham nede ved Sundene, men mange vise" (forstandige) „Mænd syntes ikke godt derom." „5 engelske Skibe kom (ellers) til Island, som alle løbe ind til Vestmannøerne. Med dem ankom Breve fra Kongen af England til Almuen og alle de bedste (ypperste) Mænd i Landet, som androge derpaa at fri Handel skulde tilstedes hans Undersaatter, især dem, der vare paa det Skib, som tilhørte ham selv. Først talte man om Bergens Handel (Björgvinar kaup[1]), hvorpaa

[1]) I de Tider tillod Regjeringen ingen andre Kjøbmænd at handle paa Island, end dem som enten vare bosatte i Bergen, eller i det mindste paa Tilbagereisen derfra anløb denne By, for der at erlægge den Kongen tilkommende Told og Rettighed, og sælge Ladningen, især naar den (som da mest var Tilfældet) bestod af Stokfisk. I Klagen over Engelsmændenes uberettigede Handel 1425 hedder det saaledes: at ikke engang de Indfødte maatte seile til Island, uden særdeles kongelig Tilladelse (*licentia*) og ei heller maatte de, der havde den, føre Stokfisk til noget andet Sted end til Bergen, da der var et almindeligt Stapelsted for den Varesort, ligesom Calais var det for Uld (*quia ibi est generalis stapula de Stokfisk, sicut Calisiæ de lana*). Det maa bemærkes, herved at Englands Konge i den Tid ogsaa paastod at være berettiget til Frankeriges Krone, om hvilken en blodig Krig da førtes.

anvendte og paabudne i Overeenskomst og Omsætning med de Fremmede; heraf kommer den høitidelige og aarlige Proclamation der kaldes kaupsetning, og den Ligning" (eller tillige indbyrdes Vurdering, *æquatio*) „af Handelsvarer, som skulde være hellig og ubrydelig for de Søfarende, der kom til enhver Havn, saa at ingen kunde anderledes kjøbe eller sælge, end saaledes, som den samme Forkyndelse indeholdt. Dette forstode Kongerne, først de af Norge og siden de af Danmark, tilstrækkelig vel, i det de bekræftede denne Vedtægt, eller rettere den af Brugen stadfæstede Lov." At en saadan kaupsetning, som den nu omhandlede, menes her, er klart nok af den i vort Document indeholdte Prisbestemmelse paa inden- og udenlandske Varer. Hertil hører det og, hvad Paul Vidalin beretter i hans uudgivne Afhandling om „Mark, Øre og Ørtug", at i den Tid, da Hamborgerne handlede paa Island, pleiede enhver Sysselmand, saasnart et Handelsskib var ankommet til en Havn, som laae i hans Syssel, at indfinde sig der, og underhandle samt accordere med vedkommende Kjøbmand, om de Priser til hvilke han skulde sælge enhver af ham indført Taresort. Denne saaledes fastsatte Taxt forkyndte Sysselmanden offentlig, og en saadan Handling kaldtes at setja kaupin (*ordinare commercia*, *modum ponere commerciis*). „At dette og pleiede at skee end før, i den Tid Engelsmændene mest handlede i Landet, viser nærværende Document, hvis nu manglende Titel uden Tvivl har været: Kaupsetning, hvilket Ord vi finde at være blevet fordansket ved „Kjøbsætning[1]". Til Oplysning af disse Underretninger og Sagen selv overhoved maae vi ei undlade at udvikle kortelig hin Taxations lovhistoriske Grundvold. Islands Sagaer vise at Fristatens saakaldte Goder (goðar) eller Herredshøvdinger havde Indseende med Fremmedes Handel i Landet, og satte Taxt paa deres Varer, eller vel rettere, foranstaltede en saadan affattet. Den ældste

---

[1]) See Magnus Ketilsens Samling af Forordninger og aabne Breve for Island, udgivne af Kongerne af den Oldenborgske Stamme, II. 165.

ligesom det ovenfor (S. 115) er berørt, at Kongens Lehnsmand over hele Island Arnfinn Thorsteinsøn[1] tillod visse (fremmede) Handelsmænd (kauplýð[2]) at kjøbe og sælge paa Vestmannøerne[3] og hele Landet, uden nogen Tiltale af Øvrigheden, saa og at drive Havfiskerie, med dertil antagne Fiskere, paa et Aars Tid. Vi kunne neppe tvivle paa, at disse Handelsmænd have hørt til et heelt Selskab (eller Antal) af saadanne, hvilke vi af et andet originalt Pergamentsdiplom vide at være i Sommeren 1419 ankommet til Vestmannøerne (rimeligviis paa adskillige Skibe), nemlig Raflin Tirington, John Effrardh, Thomas Cadsel, Nicles Wanflit og Richard Plebel, Kjøbmænd, samt R. Plebel, Robert Bulinton, Richard Brillenton, John Wachfeld (Wakefield?), John Gatrey, John Durdley og Richard Stokeley, Handelsbetjente. Disse Folk dreve i bemeldte Sommer (rimeligviis paa Grund af Lehnsmandens ovenmeldte eller anden lignende Tilladelse) Handel paa Øerne (ved hvilket Kjøbstævnes Begyndelse den samme, eller lignende Fredlysning og Kjøbsætning som den ovenommeldte vel kan være bleven affattet eller fremsagt) opførte Huse der, og fortsatte endog i samme deres paabegyndte Handel

[1]) Denne rige Høvding (Søn af den mægtige Lehnsmand og Laugmand, Thorstein Eiulfsøn), om hvem Espolin ellers har meddeelt adskillige Oplysninger, ommeldes ikke som Lehnsmand (**hirðstjóri**) af nogen mig bekjendt Forfatter. I en Forestilling til Kong Erik af Pommern, af 1419 (see ovenfor S. 115-16.) kalder han sig: **yðar foreldra hirðmann** (Eders Forældres Hofbetjent). — [2]) Paa det Sted af Diplomet, hvor disse Fremmede nærmere ommeldes, er det næsten ulæseligt eller rettere uforstaaeligt. — [3]) At den engelske Handel virkelig er bleven fortsat paa Vestmannøerne, som ellers paa Landets fleste Havne, fra 1413, see vi og af Øvrighedens ovenommeldte Forestilling til Kong Erik af 1419, hvori det udtrykkelig hedder: „Vi have været nødte til at kjøbslaae med udenlandske Mænd, som have seilet hid til Landet, og fredelig drevet her en retskaffen Handel.” Dette Document er udfærdiget af Helge Styrsøn (som da var Sysselmand paa Vestmannøerne) tilligemed Lehnsmanden, Laugmændene og 20 andre af Islands fornemste Mænd „paa samtlige Indbyggeres Vegne.”

i Vintertiden. I næste Foraar 1420, paatalte nemlig Helge Styrsøn, Syсselmand paa Vestmannøerne[1], tilligemed Hr. Hannes Paulsøn, paa Kongens Vegne (efter hans Beslutning om at afskaffe al saadan Adfærd fremdeles) dette deres Forhold, i hvilken Anledning de Fremmede vel nødtes til at udfærdige en Forpligtelse til de nævnte Embedsmænd, som endnu haves i Original, dateret paa Vestmannøe Torsdagen (þórsdaginn) næst for Tiburtii Dag (altsaa den 4de April) 1420, hvorved de forbandt sig til, under Fortabelse af Liv og Gods, at møde paa samme Aars Landsting, for der at forsvare ovenmeldte deres Forhold. Denne Forpligtelse have vist ikke alle af dem efterkommet og de modtvillige af dem have imidlertid rimeligvis faaet Forstærkning, ved deres i Foraaret fra England ankomne Skibe og Mandskab. Den ovenmeldte Klage beretter nemlig, at i Aaret 1420 have Rawlin Tirrington (vistnok den nysnævnte, der synes at have været den fornemste af hine engelske Kjøbmænd) og John Morris (en i

---

[1]) I et andet, ogsaa hidindtil opbevaret originalt Pergamentsdiplom af 1420 kalder han sig Lehnsmand (eller Høvetsmand, **hirðstjóri**) over Islands Sønder- og Østerland (**sunnan og austan á Islandi**). Tillige med hans eget Navn forekommer og hans Collegas (uden Tvivl for Vest- og Nord-Landet) nemlig Thorstein Helmingsøn (**Þorsteinn Helmíngsson** („**hirðstjórar**") i en Forestilling fra dem, samt Landets Biskopper og Laugmænd, med flere af dets Høvdinger, til Kong Erik, dateret paa Islands Landsthing (Thingvalle) *Octava S. Ioh. Baptistæ*, (den 1ste Juli) 1420. Disse to Lehnsmænd have neppe hidindtil været nogen af Islands Historikere bekjendte; derimod have nogle af dem gjættet og andre antaget, at Hannes Nystad, som kom til Landet 1420, og reiste derfra 1423, var Lehnsmand, men aldeles ingen historisk Hjemmel haves herfor, da hverken de gamle Annaler eller samtidige Diplomer (hvori hans Navn dog forekommer) berette det mindste derom. Han synes at være kommen dertil i Familie-Anliggender, hvorom mere i det Følgende. Espolin har, i Registret til Islands Aarbøger (Khavn 1833) S. 44, fremsat den Gisning, at han muelig var identisk med Hannes Paulsøn, men dette har aldeles ikke været Tilfældet, da den sidstnævnte udtrykkelig nævner ham i sin Klage over Engelsmændenes Fremfærd paa Island.

det sidstnævnte Aars Sommer nylig ankommen, maaske en Skibsfører) med deres Staldbrødre ranet 9 Læster Fisk af Kongens Intrader fra Vestmannøe, beløbende til 130 Marks Værdie, jfr. ovenfor S. 117. Formodentlig have hine Engelsmænd fundet sig fornærmede ved de dem forkyndte Trusler om de haardeste Straffe, betragtet denne Adfærd som fjendtlig, eller endog stridende mod en forhen given Tilladelse, og følgelig selv, da de fik Magten i Hænde, villet vise sig som den dem angribende Øvrigheds Fjender. De nøiedes ikke med det ommeldte Ran, men bemægtigede sig saa at sige hele Vestmannøe, thi fra denne Tid begyndte det deres Forhold, som skildres saaledes i Hannes Paulsøns Klage (jevnfør ovenfor S. 117, 137): „Paa Øen opbygge de Huse, opreise store Telte, opgrave Jorden, fiske, benytte sig der af alt, som om det var deres Eiendom; de hverken søgte om eller fik nogensinde Tilladelse hertil af Kongens Embedsmænd, men tiltvinge sig deres Ophold der, og tillade ikke at Kongens eller Andres Fisk udføres der fra Øen, førend de have ladet deres Skib efter Forgodtbefindende." Derpaa følger en lang Klage over forskjellige Forbrydelser, begaaede af de paa Vestmannøe værende Engelsmænd; Nicolaus Dalstunn, som havde ihjelslaget Tideke Bekker, og end før ranet en stor Mængde Fisk fra Kongens Betjent Ole Nicolausson[1], opholdt sig blandt dem, som deres Anfører, ligesom og andre flere, der havde gjort sig skyldige i adskillige af de ovenfor nævnte Forbrydelser, samt fængslet og bortført til England den nævnte Olav Nicolausson, Adam Jacobson, Claus Olesson o. fl. De engelske Gjerningsmænd nævnes: John Persy, Thomas York, Thomas Dale, Richard Agitonn, Rich. Todd, Henrik Dawtry, Rich. Rafnested og John Pasdall[2]. Derfor reiste da Kongens Befalingsmænd

[1]) Dette sees allerede at være skeet i Aaret 1420; see ovenfor S. 116. — [2]) For andre Ran og morderiske Overfald beskyldes ellers Engelsmændene John Lyffly, Robert Weston og Thomas Crathorn. Den sidstnævnte skal, blandt andet, have ranet 400 Fiske fra en Foged eller

Engelsmændene aldeles ikke vilde indlade sig. Derefter kjøbte enhver (af Indbyggerne), som han bedst kunde, efter sine Evner"[1]. Allersandsynligst finder jeg det at være, at nærværende Kjøbsætning, forenet med en høitidelig Fredlysning, først er bleven affattet og oplæst ved denne Leilighed af vedkommende Sysselmand, efter at Handelen var bleven tilladt af Øvrigheden. De engelske Handelsskibe, som i den Tid fore paa Island, pleiede at være stærkt bemandede, saa at det da begyndende Kjøbstævne, hvortil alle Øernes og mange af Fastlandets Indbyggere have strømmet, har uden Tvivl været meget talrigt. At Handelen paa Vestmannøerne fra dette Aar af, er bleven fortsat af de Engelske lige til 1419 (og end længere), kan man vel slutte af den i 1425 ved Hannes Paulsøn affattede Klage over de engelske Handlende, hvori Følgende forekommer: „Der er en Øe ved Island som kaldes Vestmannøe, som fuldkommen tilhører Kongen af Norge med alle Rettigheder, saa at ingen anden har noget der" (at befale) „end Norges Konge. Paa den er et bedre Fiskerie, end ellers nogensteds i Island. Paa denne Øe have de Engelske faret hvert Aar, siden hin skadelige Seilads begyndte." Det maa dog bemærkes derved, at Klagen ikke ommelder noget vist Aar før 1420. Er den engelske Handel der bleven fortsat fra 1414 til 1418 har den i de Aar gaaet upaatalt for sig og neppe været ledsaget af Voldsomheder mod Indbyggerne. I Aaret 1419 fee vi endnu af et originalt Pergaments Diplom af 20 Juli s. A.

[1]) Det er at beklage, at de ovenstaaende, saavelsom og adskillige flere Efterretninger, om Engelsmændenes Handel paa Island i det 15de Aarhundrede, ikke have været Espolin bekjendte ved Udarbeidelsen af Islands Aarbøger, til hvilke han med stor Flid og Kyndighed har samlet alt mærkværdigt fra samtlige ham tilgjængelige Kilder, som endda ere flere, end man efter hans Stilling og afsondrede Opholdssted kunde formode. Han har blandt andet manglet en fuldstændig Afskrift af Islands ældste Annaler, men dette Savn vil nu snart blive afhjulpet med deres Udgivelse ved den Arnæmagnæanske Commissions Omsorg.

til England. Klagen slutter saaledes, 1425, som om hele Island, og især Vestmannoerne, da var underkastet Engelsmændenes Voldsherredømme. Jfr. ovenfor S. 118. Den blev indgivet af Hannes Paulsøn 1425 til Englands Raad eller Parlament (*nobili consilio Angliæ*) og sammes Riges Admiral (*amarallo A.*) Hertugen af Exeter (*Duci Exensi*[1]), samt undersøgt og bekræftet ved et Slags Tingsvidne i Bergen af *Thorbernus Herberni, Justitiarius*, og 13 Raadmænd (*consules*) beskikkede dertil af Norges Rigsraad, hvilket alt blev udfærdiget under Stadens Segl, Tirsdagen næst før Mariæ Fødselsdag (den 8de September) i sidstmeldte Aar. Ellers kan man ei bære nogen Tvivl derom, at Vestmannoerne menes ved den Oe (eller Oer[2]), hvilke andre Poster af denne Klage omtale som Engelsmændenes Tilflugtssted, hvilket de befæstede, skjønt det af Naturen var utilgjængeligt formedelst Klipper og Hav, især da det ei kunde angribes fra Island, som ikke havde andre Fartøier end smaae Baade o. s. v. Jfr. ovenfor S. 118.

At den ovennævnte Klage er forfattet af Hannes (eller Johannes) Paulsøn i hans og en anden fornem Mands Navn,

[1]) At Klagen er indgiven til den engelske Regjering, viser dens hele Form, saavelsom og den vedhængte Attestation; jeg kan ikke finde nogen Spor til, at den er stilet til det norske Rigsraad, og har ei heller seet noget Svar fra det paa denne Klage. Dette bemærkes med Hensyn til Finn Johnsens *Hist. eccl. Isl.* IV. 162 o. f., hvor den omhandles, efter en benyttet og Læserne meddeelt Afskrift af Arne Magnusen, med denne tilføiede Bemærkning i Texten: *Est hæc relatio directa ad Senatum regni Norvegici, cujus responsum eidem affixum est.* Jeg har været saa heldig at kunne benytte begge Original-Documenterne, paa Pergament med vedhængende Segl i Voxaftryk, og finder dem, paa enkelte Trykfeil nær, at stemme overeens med den trykte Gjenpart, som dog nu ikke kan komme til Manges Kundskab, da det meste af Oplaget af den Deel, hvori den indeholdes, forlængst er ødelagt ved en ulykkelig Ildebrand. — [2]) Vestmannøe (**Vestmannaeyar**) bestaaer vel af forskjellige Øer, men kun een af dem er beboet; de øvrige ere smaa og ubeboede.

i Vintertiden. I næste Foraar 1420, paatalte nemlig Helge Styrsøn, Sysselmand paa Vestmannøerne[1], tilligemed Hr. Hannes Paulsøn, paa Kongens Vegne (efter hans Beslutning om at afskaffe al saadan Adfærd fremdeles) dette deres Forhold, i hvilken Anledning de Fremmede vel nødtes til at udfærdige en Forpligtelse til de nævnte Embedsmænd, som endnu haves i Original, dateret paa Vestmannøe Torsdagen (þórsdaginn) næst for Tiburtii Dag (altsaa den 4de April) 1420, hvorved de forbandt sig til, under Fortabelse af Liv og Gods, at møde paa samme Aars Landsting, for der at forsvare ovenmeldte deres Forhold. Denne Forpligtelse have vist ikke alle af dem efterkommet og de modtvillige af dem have imidlertid rimeligvis faaet Forstærkning, ved deres i Foraaret fra England ankomne Skibe og Mandskab. Den ovenmeldte Klage beretter nemlig, at i Aaret 1420 have Rawlin Tirrington (vistnok den nysnævnte, der synes at have været den fornemste af hine engelske Kjøbmænd) og John Morris (en i

[1]) I et andet, ogsaa hidindtil opbevaret originalt Pergamentsdiplom af 1420 kalder han sig Lehnsmand (eller Høvetsmand, **hirðstjóri**) over Islands Sønder- og Østerland (**sunnan og austan á Islandi**). Tillige med hans eget Navn forekommer og hans Collegas (uden Tvivl for Vest- og Nord-Landet) nemlig Thorstein Helmingsøn (**Þorsteinn Helmíngsson** („**hirðstjórar**") i en Forestilling fra dem, samt Landets Bisskopper og Laugmænd, med flere af dets Høvdinger, til Kong Erik, dateret paa Islands Landsthing (Thingvalle) *Octava S. Ioh. Baptistæ*, (den 1ste Juli) 1420. Disse to Lehnsmænd have neppe hidindtil været nogen af Islands Historikere bekjendte; derimod have nogle af dem gjættet og andre antaget, at Hannes Nystad, som kom til Landet 1420, og reiste derfra 1423, var Lehnsmand, men aldeles ingen historisk Hjemmel haves herfor, da hverken de gamle Annaler eller samtidige Diplomer (hvori hans Navn dog forekommer) berette det mindste derom. Han synes at være kommen dertil i Familie-Anliggender, hvorom mere i det Følgende. Espolin har, i Registret til Islands Aarbøger (Khavn 1833) S. 44, fremsat den Gisning, at han muelig var identisk med Hannes Paulsøn, men dette har aldeles ikke været Tilfældet, da den sidstnævnte udtrykkelig nævner ham i sin Klage over Engelsmændenes Fremfærd paa Island.

til England. Klagen slutter saaledes, 1425, som om hele Island, og især Vestmannøerne, da var underkastet Engelsmændenes Voldsherredømme. Jfr. ovenfor S. 118. Den blev indgivet af Hannes Paulsøn 1425 til Englands Raad eller Parlament (*nobili consilio Angliæ*) og sammes Riges Admiral (*amarallo A.*) Hertugen af Exeter (*Duci Exensi*[1]), samt undersøgt og bekræftet ved et Slags Tingsvidne i Bergen af *Thorbernus Herberni, Justitiarius*, og 13 Raadmænd (*consules*) beskikkede dertil af Norges Rigsraad, hvilket alt blev udfærdiget under Stadens Segl, Tirsdagen næst før Mariæ Fødselsdag (den 8de September) i sidstmeldte Aar. Ellers kan man ei være nogen Tvivl derom, at Vestmannøerne menes ved den Øe (eller Øer[2]), hvilke andre Poster af denne Klage omtale som Engelsmændenes Tilflugtssted, hvilket de befæstede, skjønt det af Naturen var utilgjængeligt formedelst Klipper og Hav, især da det ei kunde angribes fra Island, som ikke havde andre Fartøier end smaae Baade. o. s. v. Jfr. ovenfor S. 118.

At den ovennævnte Klage er forfattet af Hannes (eller Johannes) Paulsøn i hans og en anden fornem Mands Navn,

---

1) At Klagen er indgiven til den engelske Regjering, viser dens hele Form, saavelsom og den vedhængte Attestation; jeg kan ikke finde nogen Spor til, at den er stilet til det norske Rigsraad, og har ei heller seet noget Svar fra det paa denne Klage. Dette bemærkes med Hensyn til Finn Johnsens *Hist. eccl. Isl.* IV. 162 o. f., hvor den omhandles, efter en benyttet og Læserne meddeelt Afskrift af Arne Magnusen, med denne tilføiede Bemærkning i Texten: *Est hæc relatio directa ad Senatum regni Norvegici, cujus responsum eidem affixum est.* Jeg har været saa heldig at kunne benytte begge Original-Documenterne, paa Pergament med vedhængende Segl i Voxaftryk, og finder dem, paa enkelte Trykfeil nær, at stemme overeens med den trykte Gjenpart, som dog nu ikke kan komme til Manges Kundskab, da det meste af Oplaget af den Deel, hvori den indeholdes, forlængst er ødelagt ved en ulykkelig Ildebrand. — 2) Vestmannøe (**Vestmannaeyar**) bestaaer vel af forskjellige Øer, men kun een af dem er beboet; de øvrige ere smaa og ubeboede.

vise dens Stil og Indhold; denne nævnes kun eengang i den, blot med Døbenavnet Balthazar, uden nogen tilføiet Angivelse af Titel eller Bestilling, men af Annalerne erfare vi, at det var hans Collega i Lehnshovdingsdømmet over Island, Balthazar van Damme. De havde saa stor Andeel i disse Begivenheder overhoved, at jeg ikke anseer det for overflødigt at meddele her nogle tildeels neppe forhen bekjendtgjorte Underretninger om deres Forhold til Island og til hinanden indbyrdes. Hannes Paulsøn (*Johannes Pauli*) var oprindelig, som vi alt vide, en Geistlig, Kong Erik af Pommerns Hof-Capellan, sandsynligviis, af de gamle Annalers Udtryk at dømme, en Dansk af Fødsel. Han blev udsendt af Kong Erik til Island i Aaret 1419, og kom dertil (over Bergen) i Selskab med den danske (allerede 1415) for Holums Stift udnævnte Bisshop John Tovesøn. Vist er det, at han da ingenlunde var beskikket til Kongens Hovedsmand eller Lehnsmand, men havde fra ham en overordentlig Fuldmagt, uden Tvivl meest angaaende Pengesager, velogsaa vedkommende al Forvaltning af Landets Intrader. Af authentiske Diplomer erfare vi, at to af de forhenværende Befalingsmænd, Arne Olafsøn og Vigfus Ivarsøn (som for 4 Aar siden var bortreist til England) da skyldte Kongen store Summer Penge, for hvis Indrivelse Hannes Paulsøn tildeels skulde sørge; den førstmeldte mødte ham, som udreist fra Landet, i Bergen, og afgjorde, indtil videre, sin Sag i det følgende Aar med Kong Erik selv, hvorimod Hannes Paulsøn (tilligemed den ovenfor S. 118 nævnte Stephan Scheldendorf), da (1420) formaaede Vigfus Ivarsøns Hustru, paa Brøitarholt i Island, til at overgive alt deres fælles Gods i Kongens Vold, men forpligte sig til at indfinde sig personlig hos ham o. s. v.[1] Dette kunne vi ikke her udvikle nærmere, men bemærke kun: at Hannes Paulsøn forlod Island

[1]) Det har rimeligviis været i Anledning af denne, for Vedkommende, meget vigtige Sag at Vigfus Ivarsøns, eller hans Hustru Gudrides Svoger, Hannes Nysted reiste til Island 1420, og opholdt sig der til 1423. Jfr. ovenfor S. 139 Anm.

til England. Klagen slutter saaledes, 1425, som om hele Island, og især Vestmannoerne, da var underkastet Engelsmændenes Voldsherredømme. Jfr. ovenfor S. 118. Den blev indgivet af Hannes Paulson 1425 til Englands Raad eller Parlament (*nobili consilio Angliæ*) og sammes Riges Admiral (*amarallo A.*) Hertugen af Exeter (*Duci Exensi*[1]), samt undersøgt og bekræftet ved et Slags Tingsvidne i Bergen af *Thorbernus Herberni, Justitiarius*, og 13 Raadmænd (*consules*) beskikkede dertil af Norges Rigsraad, hvilket alt blev udfærdiget under Stadens Segl, Tirsdagen næst før Mariæ Fødselsdag (den 8de September) i sidstmeldte Aar. Ellers kan man ei være nogen Tvivl derom, at Vestmannoerne menes ved den Oe (eller Oer[2]), hvilke andre Poster af denne Klage omtale som Engelsmændenes Tilflugtssted, hvilket de befæstede, skjønt det af Naturen var utilgjængeligt formedelst Klipper og Hav, især da det ei kunde angribes fra Island, som ikke havde andre Fartøier end smaae Baade. o. s. v. Jfr. ovenfor S. 118.

At den ovennævnte Klage er forfattet af Hannes (eller Johannes) Paulsøn i hans og en anden fornem Mands Navn,

---

[1]) At Klagen er indgiven til den engelske Regjering, viser dens hele Form, saavelsom og den vedhængte Attestation; jeg kan ikke finde nogen Spor til, at den er stilet til det norske Rigsraad, og har ei heller seet noget Svar fra det paa denne Klage. Dette bemærkes med Hensyn til Finn Johnsens *Hist. eccl. Isl.* IV. 162 o. f., hvor den omhandles, efter en benyttet og Læserne meddeelt Afskrift af Arne Magnusen, med denne tilføiede Bemærkning i Texten: *Est hæc relatio directa ad Senatum regni Norvegici, cujus responsum eidem affixum est.* Jeg har været saa heldig at kunne benytte begge Original-Documenterne, paa Pergament med vedhængende Segl i Voxaftryk, og finder dem, paa enkelte Trykfeil nær, at stemme overeens med den trykte Gjenpart, som dog nu ikke kan komme til Manges Kundskab, da det meste af Oplaget af den Deel, hvori den indeholdes, forlængst er ødelagt ved en ulykkelig Ildebrand. — [2]) Vestmannøe (Vestmannaeyar) bestaaer vel af forskjellige Øer, men kun een af dem er beboet; de øvrige ere smaa og ubeboede.

vise dens Stil og Indhold; denne nævnes kun eengang i den, blot med Døbenavnet Balthazar, uden nogen tilføiet Angivelse af Titel eller Bestilling, men af Annalerne erfare vi, at det var hans Collega i Lehnshovdingsdømmet over Island, Balthazar van Damme. De havde saa stor Andeel i disse Begivenheder overhoved, at jeg ikke anseer det for overflødigt at meddele her nogle tildeels neppe forhen bekjendtgjorte Underretninger om deres Forhold til Island og til hinanden indbyrdes. Hannes Paulsøn (*Johannes Pauli*) var oprindelig, som vi alt vide, en Geistlig, Kong Erik af Pommerns Hof-Capellan, sandsynligviis, af de gamle Annalers Udtryk at dømme, en Dansk af Fødsel. Han blev udsendt af Kong Erik til Island i Aaret 1419, og kom dertil (over Bergen) i Selskab med den danske (allerede 1415) for Holums Stift udnævnte Biskop John Tovesøn. Vist er det, at han da ingenlunde var beskikket til Kongens Hovedsmand eller Lehnsmand, men havde fra ham en overordentlig Fuldmagt, uden Tvivl mest angaaende Pengesager, velogsaa vedkommende al Forvaltning af Landets Intrader. Af authentiske Diplomer erfare vi, at to af de forhenværende Befalingsmænd, Arne Olafsøn og Vigfus Ivarsøn (som for 4 Aar siden var bortreist til England) da skyldte Kongen store Summer Penge, for hvis Indbrivelse Hannes Paulsøn tildeels skulde sørge; den førstmeldte mødte ham, som udreist fra Landet, i Bergen, og afgjorde, indtil videre, sin Sag i det følgende Aar med Kong Erik selv, hvorimod Hannes Paulsen (tilligemed den ovenfor S. 118 nævnte Stephan Scheldendorf), da (1420) formaaede Vigfus Ivarsøns Hustru, paa Brøitarholt i Island, til at overgive alt deres fælles Gods i Kongens Vold, men forpligte sig til at indfinde sig personlig hos ham o. s. v.[1] Dette kunne vi ikke her udvikle nærmere, men bemærke kun: at Hannes Paulsøn forlod Island

[1]) Det har rimeligviis været i Anledning af denne, for Vedkommende, meget vigtige Sag at Vigfus Ivarsøns, eller hans Hustru Gudrides Svoger, Hannes Nysted reiste til Island 1420, og opholdt sig der til 1423. Jfr. ovenfor S. 139 Anm.

1421 og kom tilbage 1422, da Landets Bestyrelse og Forvaltning af Kongen var bleven overdraget til ham i Fællesskab med den ovennævnte Balthazar van Damme[1]. De synes dog begge at have reist bort derfra i samme Efteraar, thi 1423 kom de igjen til Landet med Kongens Befaling (*mandato*), som den titmeldte Klage udtrykker sig, som, blandt andet, har gaaet ud paa at afskaffe den engelske Handel i Island. Da vare allerede adskillige Søfarende fra Hull og Lynn ankomne dertil[2]. Lehnsmændene sendte strax ved Pintsetider Bud til dem, og indkaldte dem til et Møde paa Eseberch (Esjuberg paa Kjalarnæsset i Kjose Syssel), hvortil de gave dem frit Leide. Adskillige Engelsmænd kom der, navnlig Thomas Dale, Robert Borne og Henrik Aupistine. Der forkyndte Lehnsmændene dem det kongelige Forbud mod at drive Handel i Island, under Fortabelse af Liv og Gods. Engelsmændene paaberaabte sig deres egen Konges Tilladelse og Anbefaling, hvilken de lovede at vise Lehnsmændene St. Hansdag, naar de da vilde komme til den Havn, hvor de opholdt sig. Den lovede Forevisning skete dog ikke, men derimod det Overfald paa Bessested af 50 Væbnede, som alt er berørt ovenfor S. 117, under Anførsel af John Percy, Rawlin Beck og Thomas Bell. Hannes Paulsøn undkom, til Hest, med Nød og neppe. Engelsmændene fortsatte derpaa uforstyrret deres Handel, skjønt mange af Islænderne adløde det kongelige Forbud; andre lode sig derimod skræmme af Engelsmændenes Trusler og Voldsomheder (i det de ranede Varer fra de Uvillige) eller lokke af deres Løfter og gode Varer (stærkt Øl og Kornvarer m. m.) til den forbudne Handel. Nogle tvanges dog hertil af virkelig Nød og aabenbar Fare for at omkomme af Hunger. I de følgende to Aar er vel denne Handel dreven paa lignende Maade, uagtet al Modstand af de tvende Lehnsmænd, som ellers, af

[1]) Hans Tilnavn skrives og: af eller van Dam, van der Dam eller van Damen. — [2]) Formodentlig deels til Havnefjord ved Besseſted (som senere i Klagen udtrykkelig nævnes) deels til Hvalfjordens Havn (Hvalfjarðareyre eller Budarhøfde i Kjosen).

Annalerne, sees ikke at have været yndede af Islænderne, mindst siden Foraaret 1425, da deres Følgesvende udøvede grove Voldsomheder mod Helgafells Kloster, hvilket de, tilligemed Kirken opbrøde og skjøde en Mand ihjel paa Kirkegaarden. Denne Gjerning opvakte stor Forbittrelse mod dem i hele Landet. Den samme Sommer foretoge begge Lehnsmændene det ovenfor beskrevne ulykkelige Tog mod de Engelske paa Vestmannøerne, som endtes med deres Fangenskab og Bortførelse til England. Efter Ankomsten dertil slap de fri, og da skrev Hannes Paulson der[1], i begges Navn den titmeldte Klage. Han synes derefter at have vendt tilbage til Danmark, uden Tvivl høist uenig med de Engelsmænd der havde taget ham til Fange, hvorimod Balthazar van Damme synes at have forligt sig med dem, da han vendte tilbage til Island i Foraaret 1426, med et engelsk Skib, blev antagen af Islænderne som deres Befalingsmand, og vendte om Efteraaret tilbage til England med det samme Skib[2]. Jfr. ellers ovenfor S. 118, 142. Saaledes see vi at ogsaa i dette sidstmeldte Aar er engelsk Handel bleven offentlig dreven paa Vestmannøe med Øvrighedens fuldkomne Tilladelse. Under slige Forhold har og kun en islandsk Øvrighedsperson[3] kunnet offentlig fremsige en saadan almindelig Bekjendtgjørelse, som den før ommeldte Kaupsetning, for Vestmannøerne og Islands Fastlands Indbyggere, der følgelig nærmest maa henføres til eet af Aarene 1413, 1419 eller 1426. Dette Document er i mange Henseender saa mærkeligt, at jeg ikke tager i Betænkning at meddele det her, baade i Original og Oversættelse, med tilføiede oplysende Anmærkninger:

---

1) Dette sees aabenbart af Udtrykkene: *Civitas Bergensis, quam vocant hic Nortberne.* — 2) Hverken om ham, eller hans Collega Hannes Paulsøn, har jeg siden kunnet opspore nogen senere Efterretninger. I Aaret 1427 ansatte Kong Erik en eller flere andre Lehnsmænd, i deres Sted, over Island. — 3) Formodentlig Sysselmanden paa Vestmannøe, og navnlig den ovenommeldte Helge Styrsøn. (Skulde han have været en Broder til Præsten Loge Styrsøn, som var Holum Stifts Officialis i Aarene 1410 til 1414?)

„N. N. set hèr í dag almennilega kaupstefnu á mill um þeirra eingelskra ok íslenzkra manna, sem hèr er komnir með góðum friði ok rèttum kaupskap, ok á mill um þeirra íslenzkra manna ok eyfastra, sem hèr vilj sinn kaupskap gjöra. Set ek hèr þessa kaupstefn fyrst með friði ok lagagriðum, hvárir við aðra, svo a hver sè sjalfráðr síns ráðandi, hvað sem hann selr eð kaupir. Gildíng á skreið: IIII marka fiskr ok fimm mark eðr þá ȷ (hálf) fjórða, vætt I C (hundrat) ef eigi sem um gildínguna. Lag á varníngi: IIII stikur klæðis o XX, með þverbreitt[1] gott varníngs klæði fyrir hundrat fjórar stikur lèrepts ok XX, með tvíbreitt, fyrir hund rat; VI tunnur mallz fyrir hundrat; IIII tunnur varníng mjöls fyrir C; III tunnur með hveiti, IIII tunnur bjór fyrir hundrat; tunna smjörs fyrir hundrat, með hrein ok klárt; tunna víns fyrir klènt hundrat; tunna bik fyrir LXXX fiska, tunna hrátjöru fyri LX; járnfat fyri hundrat, ok teldt úr IIII C; hunángs áttúngr fyrir X fiska; lýsis áttúngr fyrir XV fiska; IIj fisk mörl vegin í góðum eirkötlum; eindubláðir[2] svartaskór fyr IIII fiska; konuskór fyri III fiska; varníngs áklæði upp XXX fiska; alin í borð-viði ok árum fyri V fiska; salt áttúngr fyri V fiska; vaxmörk fyrir IIII fiska; undir hesta járn fyri XX fiska, en húfur ok hnífa eða anna smákram sè eptir því sem sjálfum semr.

Minni ek á alla, bæði almúgafólk innan af landi ok svo hèr eyja-mennina, at þèr gjörit þeim eigi sláng eðr ómak upp frá því sem vökumerki er upp sett nema þeir vili sjálfir lofa allt.

[1]) Eller þríbreitt? (abbrevieret). Dette Ord skal betegne, at folgte Klæde skulde være 2 eller 3 Alen bredt. De trykte *Búalög* (Island Landboelove, Hrappsey 1775, 8) ommelde, S. 89 varníngsklæ þríbreitt ɔ: Handelsklæde af tredobbelt Bredde; dette Skrift so høilig trænger til en kritisk Udgave, er oprindelig meget gammel

Paa Dansk. „(Jeg) N. N. sætter her i Dag et almindeligt Kjøbstævne (Marked) mellem de engelske og islandske Mænd, som her ere komne med god Fred og retskaffent Kjøbmandsskab, og imellem de islandske Mænd og Sboere, som her ville drive deres Handel. Først sætter jeg dette Kjøbstævne, med (Betingelse af) Fred og lovlig Sikkerhed, mellem den ene og den anden, saa at enhver fuldkommen kan raade for sit, hvad enten han sælger eller kjøber. Vurderingen paa Stokfisk[1]: af Fiske paa 2, 2½ eller da og 1¾ Pund bør 80 ℔ udgjøre (koste) et Hundrede[2], hvis Vedkommende ikke enes indbyrdes om Vurderingen. Priis paa (udenlandske) Varer: 48 Alen[3] af godt og fuldkommen bredt[4] Handelsklæde for et Hundrede; 48 Alen Lærred, af dobbelt Brede[5], for et Hundrede; 6 Tønder Malt[6] for et Hundrede; 4 Tønder Handels-Meel for et Hundrede[7]; 3 Tønder Hvede[8], 4 Tønder Øl[9] for et Hundrede; 1 Tønde reent og skjært Smør for et Hundrede[10]; 1 Tønde Viin for et knapt (lille) Hundrede[11]; 1 Tønde Beg for 80 Fiske[12]; 1 Tønde raa Tjære for 60 Fiske[13]; et Fad Jern, hvori tælles 400 Stykker, for et Hundrede[14]; 1 Otting Honning for 15 Fiske[15]; 1 Otting Tran for 15 Fiske[16]; et halvt Pund af Kobberkjedler, efter Vægt, for 2½ Fisk[17]; et Par sorte (Læder-) Skoe for 4 Fiske[18]; et Par Kvindeskoe for 3 Fiske[19]; et Handels-Teppe[20] for 30 Fiske; en Alen Tømmer, i Brædetømmer og (eller) Aarer, for 5 Fiske[21]; en Otting Salt, 5 Fiske[22]; et halvt Pund Vox, 4 Fiske[23]; Hesteskoe af Jern til 5 Heste, 20 Fiske[24]; Huer, Knive og andre smaae Kramvare, efter fælles Overeenskomst.

Jeg paaminder alle, saavel Almuesfolk inde fra Landet, som disse Øers Indbyggere, at I ikke foraarsager de (Fremmede) noget Urede eller Uro, lige fra den Tid af da Vagtfanen[25] er bleven opsat, med mindre de selv tillade alt sligt.

det omhandler de i Island gjeldende Varepriser m. m., især efter Middelalderens Love og Vedtægter, som der endnu tildeels følges. — [2]) Dette underlige Ord er rimeligviis en islandiserende Efterligning af Engelsmændenes *a* eller *one doublet*, et Par (som passer sammen; om Sko o. s. v.)

Þeirra rèttarfar eykst at helmíngi sem hèr eru van... virtir með orðum eða verkum.

Svo ok eigi síður minni ek kaupmennina, at þe... hafi rèttar stikur ok rètta mælíng, á öllu því sem lög... skipa, svo sem er á smjöri, víni eða bjór, mjöli e... ð malti, hunáng eða tjöru, svo at enginn hafi fals e... ða svik við annann í sínum kaupskap; hver þat gjörir v... íst vitandi er sekr bæði við konúngdóminn, sem hann he... ði stolit öðru jafnmiklu, ok svo ónýtt kaupit, en þe... im rètt sinn eptir dómi, sem svikinn var.

Forðumst nú, góðir menn! allan vondskap ok vè... ar, uppsteyt eða óróa, deilur ok draflsyrði, heldr sè h...er annars vin, at vèlalausu,

ok höldum svo grið,
ok gamlan landsins sið,
ok sitið í guðs frið!"

1) Til en saadan Vurdering, Syn eller Evaluation af Stokfisk, som gyldig Handelsvare, vare, i det 15de Aarhundrede, visse eedsorne Bragere beskikkede i Bergen, den da befalede Stapelplads for Islands og Nordlandenes Fiskehandel. See f. Ex. Bergens Privilegier af 1444 (i Paus's gamle norske Forordninger, S. 262).

2) I nyere Tider have Islænderne i Almindelighed antaget en gild Fisk (tørret Torsk, Stokfisk) for at veie 2 ℔. Hvad ellers et Hundrede (C) her betyder, kunde, ved første Diekast, synes at være tvivlsomt. I Almindelighed betegner det nu, ligesom i de ældste Tider, et stort Hundrede (120) Alen; derved meentes oprindelig Alen af virkeligt Vadmel, der allerede fra Islands første Beboelse af, ligetil det 14de (vel og Begyndelsen af det 15de) Aarhundrede brugtes der, som Landets mest gjængse Handelsvare, beregnet til 6 Øre for hver Alen, naar det var nyt og ubrugt, istedenfor Penge, see Grágás i Kjøbebalkens 82de Cap. ...mt Jonsbogens K. B. 6. Capitel. I det 15de Aarhundrede

De, som her fornærmes med Ord eller Gjerning, have Ret til at fordre dobbelt Erstatning derfor.

Saa erindrer jeg og ikke mindre Kjøbmændene derom, at de bruge rigtig Alen og andet ret Maal til Alt, efter Lovenes Bydende, som især paa Smør, Viin eller Øl, Meel eller Malt, Honning eller Tjære, saa at ingen behandler en anden med Falskhed eller Svig i sin Handel. Hvo som gjør det med fuldt Forsæt, har forbrudt ligesaa meget mod Kongedømmet som om han havde stjaalet Ting af samme Værdie, hvorhos Kjøbet bliver ugyldigt, og Erstatning tillige ydes den, som var bleven bedraget.

Lader os nu, I gode Mænd! skye al Ondskab og List, Opløb eller Uroligheder, Trætter og løs Tale, hvorimod enhver være den andens Ven, uden al Svig;

yngder Enighed
og gammel Landssæd,
og sidder i Guds Fred!"

synes dog det islandske Vadmels Gangbarhed paa denne og anden Maade, med Hensyn til udenlandsk Handel, at have ganske tabt sig, og en saakaldet gild Fisk kom nu til at blive Maalestokken for den, ansat til Værdie af en halv Alen, ligesom man endnu gjør, i Island, i visse Arter af indenlandske Beregninger. Saaledes anslaaes i nærværende Document mange Vareartikler til Fiske, men ikke Alen, saa at et Hundrede her, ligesom i de sildigere danske Taxter, vel kunde tænkes at burde udtrykke 120 (et stort Hundrede) Stykker af gild og gangbar Stokfisk, som liggende til Basis for Datidens hele islandske Handel. Ved nærmere Undersøgelse af Prisen paa denne Vareartikel, saavelsom adskillige flere, finde vi dog at et (stort) Hundrede (eller 120) Alen Vadmel, men ikke et saadant Antal af gilde Fiske, menes i nærværende Document. En Væt udgjør her (efter Middeltal, 2 ℔ for Stykket) 40 Fiske *in natura* (eller 20 Alen Vadmel paa Landsviis), og netop denne Priis eller Beregning findes anført i Landbolovenes 17de Capitel (Tr. S. 42), samt i samtlige

danskislandske Handelstaxter, forsaavidt de følge en lignende Regnemaade. Det er saaledes umuligt at 40 Fiske (en Væt), efter vor Taxts udtrykkelige Bestemmelse, skulde koste 120 Fiske; her maa følgelig menes at et stort Hundrede Alen Vadmel paa Landsviis, eller en god og gild Koes Værdie, hvorefter saa meget ellers beregnes i Islands ældste Love (see Graagaasens K. B. 85 Cap., Jonsb. ssids 6te Capitel). Heraf Ordet kúgildi, (Kogilde, en Koes Værd; Graag. Udg. I. 504), hvilket Ord man i nyere Tider har forkvaklet til det nu almindelig brugte kvíildi, der sædvanlig fordanskes som Qvilde. Jfr. Sveinbjørnsens Glossarium til Grágás S. 38, 45. En Koes Priis i Penge nævne de gamle islandske Love ikke; i en Optegnelse over Priser i Norge fra en gammel Lovbog, hos Paus (N. For. S. 1041), findes antegnet: „En Kòe er 3 Lod Sølv." Et „Kogilde" kaldtes i Norge et Kýrlag (en Koes bestemte Værdie); deraf det nyere „Kjørlag". Til et Kjørlag vurderedes og (S. 1044) sex Faar, aldeles ligesom i Island til et Kogilde (sex Malkefaar). Til det 18de Aarhundrede, samt endnu i visse Beregninger, ansattes i Island et saakaldet Hundrede (bestaaende af 20 Ører) paa Landsviis til 8 Lod Sølv (4 Specier eller 8 Rigsbankdaler r. S.). Heraf maa det følge, at Engelsmændene have betalt Stokfisken sex Gange saa dyrt som dens Priis ansattes i den paafølgende Monopolhandels Taxter (fra 1619 til 1776), nemlig 20 Alen (paa Landsviis for Vætten eller 5 Lispund, altsaa 80 Alen for Skippundet. Taxten af 1776 fastsatte en Betaling af 7 Rdr. 18 ß. for Skippundet af bedste Slags Stokfisk, som udgjør for Vætten 1 Rdr. 76½ ß. efter den Tids Courant-Regning; altsaa mere end 50 Alen paa Landsviis efter Pengeberegning (thi da gjeldte Specien 1 Rdr. 12 ß. Courant). Efter at Taxterne og Monopolhandelen ophævedes, men den saakaldte Frihandel indførtes (ved Forordn. af 13 Juni 1787), stege Fiskepriserne saa høit, at et Skæ Stokfisk i Island 1792 blev kjøbt for 24 Rdr. dansk Courant eller (a 1 Rdr. 24 ß. for Specien) 23⅗ Rdr. Species. Fiskepriserne vare saaledes den Gang mere end tredobbelt dyrere

end 1776, eller paa Landsviis, efter den gjeldende Beregningsmaade, mere end tolv Gange dyrere end de tre Handelstaxters Bestemmelse var. Nærmere Oplysninger herom (efter Forholdet til Meelpriserne) vil findes i den følgende 7de Anmærkning. Fiskeprisen i Island var altsaa ikke nær saa høi i 1413 som i 1792, skjønt den i det førstmeldte Aar var ulige høiere end i det hele paafølgende Tidsrum til 1788. Stokfisk maa overhoved i hin Tid (1413-19) have staaet i en meget høi Priis i Europa, hvilket man og vel kan begribe, da det fordum overhaands store Sildefiskerie ved de skaanske Kyster da begyndte stærkt at aftage, men de sildigere saa vigtige Fiskebanker ved Terreneuve o. s. v. vare aldeles ubekjendte, hvorimod den blomstrende Katholicisme da ogsaa i hele Norden, Tydskland og Storbritannien fordrede et uhyre stort Forbrug af Fastespiser, hvoraf Stokfisk udgjorde en af de betydeligste og mest søgte. Den i Henseende hertil vigtige norske Handel var mest i Hansestædernes Hænder, og Britterne havde ingen synderlig Indflydelse derpaa. Norges Konger søgte, kort efter Islands Underkastelse, at udelukke alle Fremmede fra dets Handel, og det lykkedes dem temmelig vel til henved 1410, da den saa vigtige Fiskehandel især lokkede Engelsmændene til Fiskerie og Kjøbmandskab ved dets Kyster. Snart lagde Hanseaterne Mærke hertil, og søgte da af alle Kræfter at fortrænge Engelsmændene derfra, hvorover blodige Feider tit opstode, men de fik dog ikke ret Overhaand der, førend i det 16de Aarhundrede; først i det 17de (1616) maatte de selv vige for de Danske Compagniers privilegerede Monopol-Handel. At disse, i Forhold til Priserne 1413-26, betalte Stokfisken meget ringe, kan vistnok ikke blot tilskrives urimelig Vindesyge, men ogsaa de i de næstforegaaende 200 Aar meget forandrede almindelige Handels-Conjuncturer. Jfr. herefter Anm. 7. De øvrige Priser, som anføres i ovenstaaende Kjøbsætning, finder jeg det ogsaa Umagen værdt at sammenligne med de tre af Regjeringen foreskrevne Taxter, af 1619, 1684 og 1702, for Enehandelen i det 17de og 18de Aarhundrede, af hvilke den sidstmeldte gjeldte til 1776

da de normale Fiskepriser afskaffedes, men forandredes til Penge. Den da satte sidste Taxt varede kun lidet over 10 Aar, hvorefter alle Taxtbestemmelser ophørte. Hin Sammenligning er i forskjellige Henseender belærende saavel for den islandske, som den engelske, norske og danske Handels-Historie; den bliver end meer interessant for Nordboerne i de Tilfælde, hvor man (fra 1413 eller 1419) kan gaae 300 Aar tilbage i Tiden og dog tillige 200 til 350 (eller endog, til vore Dage, 480) Aar fremad; da indbefatter det hele sammenlignede Tidsrum i det mindste 660 (som let kunne i alt bringes til 712) Aar.

3) Hvad her menes ved Originalens stika, kan synes at være noget tvetydigt, da Ordet nu i Almindelighed blandt Islands Indbyggere betegner saavel et Alenmaal (en Maalestok af een eller flere Alens Længde), som det Toi, der efter Maal holder en Alen. I Haldorsens og Rasks Ordbog hedder det: „stika, *regula bicubitalis*, en Alen, ogsaa en Lineal." Forfatterens Mening var vistnok den, at Ordet betegnede en Maalestok, eller et Alenmaal, som indbefattede to Alen. Høist besynderligt er det, at følgende Forklaring læses i Arnesens, ellers af Erichsen ypperlig reviderede islandske Rettergang (S. 525): „et Slags Maal, „stika kaldet, omtrent en halv Alen efter de Tiders Maade" (i det 12te Aarhundrede); „det er længe siden kommet af Brug, „men Navnet bruges endnu for at betegne en Alen." Finn Johnsen modsagde denne Forklaring (l. c. I. 304), og antog med Rette, at en stika forhen havde udgjort to Alen, skjønt dette Slags Maal i hans Tid forlængst var gaaet af Brug. Dog har han ikke derved taget Hensyn til Hovedbeviset i Grágás, Kjøbebalkens 82de Cap. (Udg. I. 497). Da det forekommer mig at dets sidste Udtryk er blevet misforstaaet af forskjellige lærde Fortolkere, hensætter jeg det her efter Originalen: „Þat er mælt at nú scolo menn mæla vaðmál ok lèrept ok klæði öll, með stikum þeim, er jamlángar eru X sem kvarði XX, sá er mercðr er á kirkjuvegg á Þíngvelli, ok skal leggja þumalfíngr fyri hvörja stiku." Paa Dansk: „Det er sagt (vedtaget) at

nu (herefter) skal man maale Vadmel og Lærreder og al Slags Klæde med den Maalestok, hvoraf 10 Alen svare til 20 af det Alenmaal, som er anbragt paa Kirkevæggen paa Thingvalle" (hvor Althinget eller det almindelige Landsting holdtes), „og bør „man lægge Tommelfingeren for (foran) enhver Alen". Disse sidste Ord har Paul Vidalin (i hans endnu ikke udgivne juridisk-archæologiske Afhandling over Ordene alin og meðalmaðr) søgt at forklare saaledes (dog uden at paastaae det med Vished): at hver Alen paa Althingets gamle Alenmaal har været en halv Tomme kortere end en halv stika, o. s. v. Af samme Mening er Graagaasens lærde Oversætter, som her udtrykker sig saaledes, ved en udførlig Omskrivning, paa Latin: „*Inter metiendum singulæ regulæ spatium pollicare adjiciatur*". Jeg troer derimod, at Graagaasens Udtryk kun skulle betegne den Maade, hvorpaa den Maalende burde bære sig ad, i det han nemlig skulde holde Tommelfingeren for Enden af hver maalt Alen, saaledes som vi endnu see enhver retskaffen Klæde- eller Lærreds-træmmer at gjøre, ved den samme Forretning. Dette bekræftes saa vel af et gammelt og dog udtrykkeligt historisk Vidnesbyrd, som af nyere Love. Biskop Pauls Saga fortæller nemlig i det 9de Cap. (Udg. S. 188-190): „I Biskop Pauls Dage, da „Gissur Hallsøn forestod Laugmandsembedet" (fra 1181 til 1200), „gik en saa stor Uretfærdighed i Svang med Hensyn til Alen-„maal, saavel blandt udenlandske som islandske Mænd, at det ei „syntes at burde taales længer; da gav Biskop Paul det Raad, „at man skulde bruge de Maalestokke (stikur), som vare to Alen „lange; Folk agtede meget derpaa, og antoge Forslaget; Biskoppen „understøttedes desuden heri af mange andre Høvdinger, Gissur „og hans Sønner . . . . . (o. s. v.) . . . og det blev da an-„taget som en Lov, der og stedse siden er bleven overholdt". Vi maatte heraf kunne slutte, at det omhandlede Lovsted ikke er blevet indført i Graagaasen (som et saakaldet nýmæli), førend sidst i det 12te Aarhundrede, hvis det ikke og var tænkeligt: at dets sande Mening var den, at det gamle Alenmaal, eller den

halve stika, hvilken Graagaasen tillader at maatte bruges tillige med det nye Maal, efter Biskoppens Raad blev fuldkommen afskaffet ved et Lovbud. Muelig var Grunden til Forandringen den, at lovmæssigt Vadmel (Grágás Kaupab. 82 Cap.) netop skulde have 2 Alens eller en Stika's Bredde, saa at dette dobbelte Alenmaal bedst troedes at forekomme alle Stridigheder i den Henseende. Dersom Biskop Paul efter Finn Johnsens Mening virkelig var første Opfinder af den islandske stika, er det ikke usandsynligt at han, som havde opholdt sig en Tid lang i England, har derved villet i visse Maader indføre det engelske Alenmaal, som holder enten den egentlige Ell (3 Fod 9 Tommer dansk) eller den noget mindre Yard (paa 3 Fod); i al Fald har det indførte Stika-Maal været dobbelt saa langt som den ældste islandske Alen, hvis Størrelse vi neppe vide med fuldkommen Vished, skjønt vi maae formode, at den omtrent har svaret til den hamborgske Alen, da denne, fra umindelige Tider af, har været almindelig brugt i Island. Paul tiltraadte Skalholts Bispestol 1195, som det synes, efter at Landstinget var forbi. I eet af Aarene fra 1196 til 1200 maa han da have gjort det ovenommeldte Lovforslag. Dersom det, efter at have faaet Lovskraft, først da er indført i Graagaasen, maatte Schlegels Mening: at dens kongelige Codex, som mangler det hele Capitel, hvori Lovstedet indeholdes, er ældre end den Magnæanske, derved vinde en vigtig Bekræftelse. I al Fald er det vist nok at en Alen, men ikke en stika, ligger til Grund for Vadmelets eller rettere at sige (efter Ordet: Klædemaalets) oprindelige Priisbestemmelse i de islandske Love, og at Ordet stika kun forekommer sjælden i Islands ældste Love eller Sagaer. Desuden viser Vigslodes 120de Cap. (Udg. II. 197), som handler om Maal og Vægt (samt er tilfælles for begge Hoved-Codices), og hvori kun Alen nævnes, at dets Bestemmelser ere ældre end den ovennævnte om de saakaldte Stikers Indførelse og Gyldighed. Det andet Hovedbeviis for en Stikas rette Længde, er Jonsbogens udtrykkelige Ord i Kjøbebalkens 26de Capitel: „Det (Maal) skal udgjøre en

Stika, som holder to Alen, ligesom det har været tilforn" (eller: fra gammel Tid); stika skal sú vera, at tvær álnir göri stiku, sem verit hefr at fornu. Hermed stemme Búalög overeens i 34 Cap. (Tr. S. 103), blot med Udeladelse af de to sidste Ord. 1 Alen siges sammestebs at burde holde 20 Tommer. Endelig anføres der det ovenmeldte Sted af Graagaasen (uden at denne citeres); dog med Udeladelse af de omtvistede Ord: „ok skal leggja þumalfíngr fyri hvörja stiku" vistnok, efter Forfatterens Skjønnende, som overflødige, saa at han deri ganske har været af min Mening. Herved troer jeg at have sat det udenfor al Tvivl, at Taxtens stika betegner to af de fordum brugelige islandske Alen, som ei bleve afskaffede ved nogen Lov førend ved Taxten af 30 Mai 1776, skjønt Afskaffelsen neppe kunde kaldes fuldkommen, førend efter Publicationen af den særegne Forordning om Maal og Vægt i Island, af 18 Juni 1784. I Norge var allerede den danske (eller sjællandske) Alen forlængst bleven indført som almindeligt Maal, ved Christian den 3dies Forordning af 1541. Hvad Ordets Oprindelse og første Betydning angaaer har John Olassen sikkert Ret i dets Forklaring i Glossariet til Húngrvaka, at det er en Afændring af stiki, stjaki, en Pæl, Stok, og betegner egentlig en Maalestok. I Norge har man, i det mindste i det 13de Aarhundredes Love, havt Ordet stika i Betydning af en Maalestok, ligesom Stikke der endnu betyder en Karvestok m. m.; dette Ord betegner i Dansk en liden tynd Stok, samt svarer til det engel. og holl. *stick*, svenske Sticka, tydske Stickel, Stecke. Af en lignende Oprindelse er vel det engelske *yard*, en Maalestok m. m., beslægtet med det tydske Gerte, Gert, Gårt, Garte (holl. gard spansk=gothisk *garda*, *gerta*), der betyder en Green, Kjep, Stok, Stikke, thi netop dette Ord (G*ert*) betegner i Franken en Maalestok eller vist Maal for Jord eller Grunde (ligesom Ruthe, i andre tydske Egne, svarende til det engelske *rod*, som og betyder en Maalestok o. s. v.) Saaledes mødes her atter det nordiske stika og det engelske *yard*, som eenstydige Ord.

2 ß., omtrent de gamle Loves Priis. Jfr. Anm. 6. Efter Frihandelens Indførelse (fra 1788 af) have Kjøbmændene almindeligst givet noget mindre end den her anførte engelske Priis, 4 Tønder Meel (a 240 ℔) for 1 Sk℔ Fisk, som netop bliver 1 Td. for Vætten eller 80 ℔ (40 Fiske eller 20 Alen), altsaa 6 Tønder Meel for et Hundrede paa Landsviis), svarende til den i Búalög først anførte Bestemmelse. Dog have de enkelte Gange (som 1792) givet 6 Tønder Meel for Skippundet, som overstiger den sidstanførte Priis med ⅓, men denne Speculation medførte og for de et betydeligt Tab.

8) Prisen for en Tønde Hvede bliver altsaa 40 Alen. Hverken i de trykte Búalög eller nogen af Islands fire Handelstaxter nævnes Hvede eller Hvedemeel.

9) Her regnes en Tønde for 30 Alen (eller 60 Fiske paa Landsviis; efter nyere Beregning). Paa Øl fastsatte Islands gamle Love ingen Priser; de Formuende bryggede i de ældste Tider selv, saa at vel kun lidet indførtes. Det isl. Ord bjór er det samme som engelske *beer* (tydsk Bier o. s. v.). En Tønde deraf anslaaes i Búalög fra 20 Al. til 60 Al. (efter forskjellig Beregning). Taxten af 1619: „1 Tønde godt Skillingsøl 70 a 80 Fiske (altsaa høiest 40 Alen); 1 Tønde dobbelt Øl 50 a 55 Fiske; 1 Fad lydsk Øl 1 Hundrede og 20 (til 30) Fiske". Derimod nævnes og ansættes disse Ølsorter i Taxterne 1684 og 1702:

1 Tønde 4 Dalers Øl, med Træet, høiest	1 Hundrede	55 Fiske.
1 Tønde 3 Dalers Øl	1	25
1 Tønde 6 Marks Øl med Træet	=	80
1 Pot Skillingsøl (6 M. Øl)	=	½

10) Smør kan henregnes til de Varer, som i senere Tider næsten slet ikke have pleiet at indføres til Island. Som bekjendt indføres nu (fra Holland, Holsteen o. s. v.) meget Smør til England, men udføres dog (tildeels dertil) fra Irland. En Tønde Smør taxeres i Búalög til 2 Hundrede Alen (altsaa dobbelt saa dyrt som ovenanført). Dog ommelder Landsloven

en ældre Priis paa Sommer=Smør, 1 Alen (2 Fiske) for Pundet. Taxterne nævne ikke Smør som Indførselsvare, men den af 1619 som Udførselsartikel til en Priis af et Hundrede (120 Fiske) for Vætten (eller $\frac{1}{3}$ Tønde); 1684 ansættes en Føring (10 ℔) Smør til 15 og 1702 til 16 Fiske.

11) Her er jeg aldeles ikke sikker om Originalens Mening med Hensyn til Ordet klènt, som dog synes at maatte henføres til Hundrede. Et lille Hundrede er i Islandsk det samme som ... eller 100, og betegner da vel her ligesaa mange Alen ...ke. Man kan og gjætte, at et saadant Hundrede (klènt ...ð) kunde betegne Fiske (*in natura*), modsat det gamle ...undrede, der betydede Alen. Rimeligviis menes her ung ... fransk Vin, eller almindelig Kirkevin. 1 Pot heraf ...evìin") sættes 1619, 1684 og 1702 til 5 Fiske til 4 ...ke.

... Búalög ansættes 1 Tønde Beg netop til det dobbelte, ... Alen. 1619 nævnes hverken Beg eller Tjære; 1684 ... forekommer ikke Ordet Beeg. See Anm. 13.

... Tønde raa Tjære anslaaes i Landboloven til det dobbelte ... Alen; middeltynd Tjære i Taxten 1684 og 1702 fra ...ndrede 20 Fisk til 1 H. 40 F.; tyk Tjære fra 1 H. ... H. 10 F.

...Den Maade, at sælge Jern i Fade, er for længst gaaet af ... i Handelsverdenen, hvorimod man vel sælger Staal i ...t. Sidst i det 13de Aarhundrede solgte man Staal i saa... Fade; saaledes forekommer 1 faat staal i Flensborgs ...ret af 1264, og i Haderslebens Stadsret af 1292 et ...fatt", af hvilke 6 Penninge skulde svares i Told (Rosen... ... danske Gaards= og Stadsretter S. 421, 492). Hvor ... hvert af de 400 Stykker, som skulde kunne tælles i hvert ... burde være, kan jeg ikke sige. Muelig have de været af det Slags, hvilke Búalög (i 28 Cap.) kalde Aasmunde eller Øs=munde (ásmundar), og hvoraf een paa et halvt Pund (merkr-ásmundr) der vurderes til 1 Alen. Osmund=Jern kaldes en

2 ß., omtrent de gamle Loves Priis. Jfr. Anm. 6. Efter Frihandelens Indførelse (fra 1788 af) have Kjøbmændene almindeligst givet noget mindre end den her anførte engelske Priis, 4 Tønder Meel (a 240 ℔) for 1 Sk℔ Fisk, som netop bliver 1 Td. for Vætten eller 80 ℔ (40 Fiske eller 20 Alen), altsaa 6 Tønder Meel for et Hundrede paa Landsvis), svarende til den i Búalög først anførte Bestemmelse. Dog have de enkelte Gange (som 1792) givet 6 Tønder Meel for Skippundet, som overstiger den sidstanførte Priis med $\frac{1}{3}$, men denne Speculation medførte og da et betydeligt Tab.

8) Prisen for en Tønde Hvede bliver altsaa 40 Alen. Hverken i de trykte Búalög eller nogen af Islands fire Handelstaxter nævnes Hvede eller Hvedemeel.

9) Her regnes en Tønde for 30 Alen (eller 60 Fiske paa Landsviis; efter nyere Beregning). Paa Øl fastsatte Islands gamle Love ingen Priser; de Formuende bryggede i de ældste Tider selv, saa at vel kun lidet indførtes. Det isl. Ord bjór er det samme som engelske *beer* (tydsk Bier o. s. v.). En Tønde deraf anslaaes i Búalög fra 20 Al. til 60 Al. (efter forskjellig Beregning). Taxten af 1619: „1 Tønde godt Skillingsøl 70 a 80 Fiske (altsaa høiest 40 Alen); 1 Tønde dobbelt Øl 50 a 55 Fiske; 1 Fad lybsk Øl 1 Hundrede og 20 (til 30) Fiske". Derimod nævnes og ansættes disse Ølsorter i Taxterne 1684 og 1702:

1 Tønde 4 Dalers Øl, med Træet, høiest	1	Hundrede	55 Fiske.
1 Tønde 3 Dalers Øl	1		25
1 Tønde 6 Marks Øl med Træet	=		80
1 Pot Skillingsøl (6 M. Øl)	=		$\frac{1}{2}$

10) Smør kan henregnes til de Varer, som i senere Tider næsten slet ikke have pleiet at indføres til Island. Som bekjendt indføres nu (fra Holland, Holsteen o. s. v.) meget Smør til England, men udføres dog (tildeels dertil) fra Irland. En Tønde Smør taxeres i Búalög til 2 Hundrede Alen (altsaa dobbelt saa dyrt som ovenanført). Dog ommelder Landsloven

en ældre Priis paa Sommer-Smør, 1 Alen (2 Fiske) for Pundet. Taxterne nævne ikke Smør som Indførselsvare, men den af 1619 som Udførselsartikel til en Priis af et Hundrede (120 Fiske) for Vætten (eller $\frac{1}{3}$ Tønde); 1684 ansættes en Føring (10 ℔) Smør til 15 og 1702 til 16 Fiske.

11) Her er jeg aldeles ikke sikker om Originalens Mening med Hensyn til Ordet klènt, som dog synes at maatte henføres til Hundrede. Et lille Hundrede er i Islandsk det samme som tiutíu eller 100, og betegner da vel her ligesaa mange Alen eller Fiske. Man kan og gjætte, at et saadant Hundrede (klènt hundrað) kunde betegne Fiske (*in natura*), modsat det gamle store Hundrede, der betydede Alen. Rimeligviis menes her ung og hvid fransk Viin, eller almindelig Kirkeviin. 1 Pot heraf („Messeviin") sættes 1619, 1684 og 1702 til 5 Fiske til 4 a 5 Fiske.

12) I Búalög ansættes 1 Tønde Beg netop til det dobbelte, eller 80 Alen. 1619 nævnes hverken Beg eller Tjære; 1684 og 1702 forekommer ikke Ordet Beeg. See Anm. 13.

13) 1 Tønde raa Tjære anslaaes i Landboloven til det dobbelte eller 60 Alen; middeltynd Tjære i Taxten 1684 og 1702 fra 1 Hundrede 20 Fisk til 1 H. 40 F.; tyk Tjære fra 1 H. til 1 H. 10 F.

14) Den Maade, at sælge Jern i Fade, er for længst gaaet af Brug i Handelsverdenen, hvorimod man vel sælger Staal i Dunke. Sidst i det 13de Aarhundrede solgte man Staal i saakaldte Fade; saaledes forekommer 1 faat staal i Flensborgs Stadsret af 1264, og i Haderslebens Stadsret af 1292 et „Staalfatt", af hvilke 6 Penninge skulde svares i Told (Rosenvinges danske Gaards- og Stadsretter S. 421, 492). Hvor stort hvert af de 400 Stykker, som skulde kunne tælles i hvert Fad, burde være, kan jeg ikke sige. Muelig have de været af det Slags, hvilke Búalög (i 28 Cap.) kalde Aasmunde eller Osmunde (ásmundar), og hvoraf een paa et halvt Pund (merkrásmundr) der vurderes til 1 Alen. Osmund-Jern kaldes en

vis (raa) Art af dette Metal i Toldruller fra Christian den 4des Tid. I det forudsatte Tilfælde har et saadant Fad indeholdt 200 ℔ Jern, hvorpaa Prisen da, for Island, har været særdeles billig. Det kan bemærkes, at i den ovenmeldte Haderslebens Stadsret nævnes *hundret climp* (Klumper?) Jern, hvoraf 6 Penninge svartes i Told; en nyere Oversætter har fortolket dem ved „eiserne Nägel, womit die Schiffe befestiget werden" (Rosenvinge l. c. S. 421, 472, 635). Grqagaasen ommelder **teint járn** eller Jern i smaae tynde Stænger, blandt de for Island gjængse Handelsvarer. Saavel den som Jonsbogen og **Búalög** ommelde **fellujárn** (renset Jern), hvoraf 80 ℔ skulde gjelde 6 Ører (36 Alen), og **blástrjárn**, raat Jern, Vætten til 5 Ører (30 Alen). Menes den førstmeldte her, vilde Lovenes Priser for 200 ℔ beløbe sig til 90 Alen. 1619 sættes en Føring (10 ℔) Jern til 10 a 11 Fiske, 1684 (godt Stangjern) 12 til 14 Fiske, 1702, 10 til 12 Fiske.

15) Honning hørte, inden Sukker kom i Brug i Europa, til de meget gangbare Varer, og saaledes i Island til de fem Vareartikler, som her skulde vurderes til Salg af de ovenommeldte Taxationsmænd. Efter Kong Haagens Rettebod (uden Datum) indført i Jonsbogen (efter Kjøbebalkens 26de Cap.) skulde Bergens Ask (et Maalekar, der har svaret til en Otting eller Kutting) bruges i Island til Maaling af Tran og Honning. **Búalög** vurderer en Otting Honning til 30 Alen (og dog paa et andet Sted, rimeligviis fra en forskjellig Tid, 5 ℔ eller Potter for den samme Priis); den i Kjøbsætningen ansatte Priis udgjør vel kun $\frac{1}{4}$ Deel deraf. Dog er det uvist om en Otting (**áttúngr**) her betyder $\frac{1}{8}$ af en Tønde, eller et Maalekar for 8 Marker (**merkur**) af flydende Varer, da den netop vilde svare til en dansk Kutting paa 4 Potter (see Molbechs danske Ordbog 1833, I. 627; efter nu gjeldende lovligt Tranmaal bør en Kutting holde 8 Potter). I Taxterne nævnes hverken Honning, Sukker eller Syrop.

16) Tran er, foruden Fisk, den eneste i nærværende Kjøbsætning ommeldte islandske Vareartikel. Vistnok hørte og disse tvende

til Vestmannøernes vigtigste og næsten eneste Handelsvarer, men bog have Indbyggerne fra Islands Fastland stedse pleiet at bringe en Deel af deres Produkter, som Uld, Tælle, o. s. v. til Vestmannøernes Handelssted. Om Engelsmændene have betalt Tranen forholdsmæssig høit, kunne vi ikke bestemt sige, da vi ikke nøiagtig vide, hvad her menes ved en Otting. See Anm. 15. Menes $\frac{1}{8}$ Tønde (eller 15 Potter) herved, overstiger dog den af dem givne Priis den i Búalög (13 Cap. S. 39) fastsatte: 20 Marker eller 10 Potter for 5 Fiske. Derimod sees Taxten af 1619 at vurdere Tranen (Tønden til 120 Potter) mindst for 1 Hundrede 60 F. eller 180 Fisk og Ottingen følgelig for $22\frac{1}{2}$ Fisk. Prisen sattes lidet ringere 1684 og 1702.

17) Búalög (32 Cap. S. 92) synes, skjønt utydelig, at ommelde den samme Priis som gammel Vurdering. Jonsbogen foreskrev, i Kjøbeb. 6te Cap., at nye Kobberkjedler skulde vurderes af 6 Mænd, 3 fra hver Parts Side. Taxten af 1619 fordrer vel det dobbelte, 6 til 7 Fiske; 1684 og 1702, 7 til 8 Fiske.

18) Búalög nævner ikke noget udenlandsk Skotøi. Derimod ansættes i Taxterne et Par gode (danske) Mandssko 1619 til 30 a 33 Fiske, 1 Par „gemene" til 12 a 13 Fiske, 1684 og 1702 1 Par af smurt Læder 45 til 50 Fiske (bedre Skotøi efter Værd).

19) I Taxten 1619, 1 Par gode Kvindesko 20 til 22 Fiske; 1 Par gemene 10 til 11; 1684 og 1702 1 Par af smurt Læder 40 til 45 (bedre Skotøi efter Værd).

20) Et saadant uldent Teppe eller Dække brugtes deels til Senge, deels til Kvindesadler, samt var sædvanligviis prydet med forskjellige Farver og indvævede Figurer. Búalög omtaler adskillige slige, saavel islandske som udenlandske, til 40, 100, 120 til 160 Fiskes Priis, samt bemærker, at de end dyrere burde vurderes af Kyndige. En norsk Optegnelse (i Paus gl. N. F. S. 1041) taxerer et „slet Aaklæde" til et Kjørlag og et

„broget" til 2 (efter islandsk Regning 240 til 480 Fiske). I de dansk-islandske Taxter forekomme de ikke.

21) Angivelsen af dette Tømmers Beskaffenhed er vel for utydelig til nogen nøiagtig Sammenligning med sildigere Tiders Priser. 1 Alen af forskjelligt Tømmer ansættes i Landsloven fra 1 til 6 Alen (2 til 12 Fiske). Her menes formodentlig en Tømmerstok, tjenlig til at sauge Bredder eller Aarer af, ellers bliver vistnok Tømmeret uforholdsmæssig dyrt mod de nyere Taxter, som 1619, hvor der f. Ex. anføres: liden Aare, 6 Alen lang, 6 a 7 Fiske, stor Aare, 10 Alen lang, 12 a 14 Fiske o. s. v.

22) Salt finder jeg ikke ommeldt i de trykte Búalög. Islænderne have forhen selv virket Salt af Havvandet, eller og af Tang, paa mange Steder. 1 Tønde Salt (her 40 Fiske) ansættes i Taxten af 1619 til 50 a 55 F., 1684 og 1702 fransk 60 til 70 (spansk 95 til 110) o. s. v.

23) Denne Handelsartikel ansaaes (som ovenmeldt S. 134) i det 12te Aarhundrede for en af de allernødvendigste for Island, hvortil Hovedaarsagen vel var den da ved Geistligheden indførte Skik, at en Mængde Voxlys (især paa de mange Helligdage og Helgenfester, ved Messer, Liigbegængelser o. s. v.) maatte brændes i enhver Kirke, efter Kirkelovenes udtrykkelige Befaling. En stor Mængde Vox maa saaledes i den katholske Tid være blevet indført til Island, hvor man nu, ved Gudstjenesten, mest nøies med Tællelys af Landets egen Frembringelse. Graagaasen ansætter (i Kjøbeb. 85 Cap. Udg. I. 504) et Skaalpund Vox til en Øre, altsaa et halvt Pund til 3 Alen eller 6 Fiske; Jonsbogen (i Kjøbeb. 6 Cap.) fordobbler Prisen ved at taxere et halvt Pund for en Øre; Búalög følger den (i 32 Cap. S. 94 jfr. 33, S. 98, Tillægget S. 121). Taxten af 1619 fastsætter dog den engelsk-islandske Priis 6 til 7 F. for ½ Pund, 1684 og 1702 (gult) 8 a 9 F. I den sidste Taxt af 1776 forsvinder denne forhen saa vigtige Artikel ganske.

24) De trykte Búalög ommelde ikke Hesteskо, som dog i Island ere uundværlige; 1619 og 1702 gjeldte en Gang (4 Sko til en Hest) af indførte Hestesko 5 til 5½ Fiske, 1684 6 Fiske (i vor Text 4 Fiske).

25) Ordet vökumerki har jeg oversat ved Vagtfane; det kan og forklares ved Vagtmærke. Sandsynligviis har det været en Fane (jfr. ovenfor S. 141), opsat enten a) ved Markedstidens Begyndelse (oprindelig et Slags Weihbild, Weichbild, et helligt og Torvet eller Markedet beskjermende Tegn) hvorved, det maa bemærkes, at Almuen i England undertiden kalder Markedstiden *Wake*, *Wakes*, eller b) hver Aften, ved Vagt- eller Vaagetidens Begyndelse.

Tillæg til Anm. 3, S. 153-154. Schlegel har netop herom, hvilket jeg før oversaae, udviklet sin med min overeensstemmende Mening, i Indl. til Grágás, S. XL, samt antaget at en stika holdt to Alen. Jeg maa og nu henvise til Sveinbjørnsons Bemærkninger i Værkets Glossarium S. 19, 79.

Det vil vistnok indlyse heraf, at Engelsmændene i det 15de Aarhundredes første Halvdeel gave Islænderne temmelig høie Priser især for Fisken, den da vigtigste Udførselsartikel; at de tillige bragte dem gode Varer, er sandsynligt. Dette bevidnes og af Gudbrand Thorlaksen, og flere. Erichsen har da vistnok (*l. c.* S. 372) Ret til at antage at „den engelske Handel" (forsaavidt den var fredelig og utvungen) „i den Tid har været fast mere fordeelagtig for „Landet, end nogen af de andre fremmede Nationers, og det baade for- „medelst de engelske Varers Godhed og lette Kjøb, saa og for- „medelst den Priis som denne Nation fremfor de andre satte „paa de islandske Varer," Dog slutter han tillige, ikke usandsynlig, at Engellænderne ogsaa paa deres Side have fundet dem vel derved. Hvad han her mener ved „de Engelske" forklarer han saaledes paa et andet Sted (S. 370), i det han tillige betragter deres Handel i Island i det 15de og 16de Aarhundrede blot som en næsten uafbrudt Fortsættelse fra Oldtid og Fortid:

„Under Navn af de Engelske befatter jeg tillige Irlændere, „Skotter og tilgrændsende Øers Indbyggere. Deres Handel paa „Island er vissélig saa gammel som Landets Bebyggelse. Den „er ufeilbarlig foraarsaget derved, at Island, saavidt man veed, „allerførst er blevet opdaget af disse Nationer, saa og derved at „nogle iblandt Islændernes første Stamfædre vare komne fra „Storbritannien og omliggende Lande.” End nyttigere og fredeligere for Landet havde Britternes Handel vistnok været, hvis ikke Erik af Pommern og de Bergenske Monopolister med Magt havde søgt at hindre den, da dog disse, idelig udplyndrede af de saakaldte Victualiebrødre, ingenlunde selv vare i Stand til at forsyne Island med de første Nødvendighedsvarer, og saaledes forbøde andre den Handel, som de selv undlode at drive; ved en saa upolitisk og despotisk Fremgangsmaade tabtes og forgik Grønlands europæiske Colonie aldeles, og Island vilde maaskee have havt samme Skjæbne, hvis ikke brittiske Kjøbmænd da, trods hine Forbud, havde forsynet det med de udenlandske Varer, som Folket behøvede til sin Tilværelses Fortsættelse. Paa den anden Side leed det dog meget ved andre Britters Voldsomheder (hvilke jeg her kun har kunnet fremstille eensidig, da jeg ikke kjender noget Forsvar fra de Anklagedes Side), vistnok tildeels foranledigede ved hine da saa urimelige Handelsforbud; men ogsaa senere, i Christian den 1stes Tid, ved Regjeringens billige Krav af skyldige Havneafgifter. Tid og Plads tillade os ikke at undersøge dette interessante Æmne nærmere; men Forfatteren, som føler sig fremmed i Handelsverdenen, vil med Glæde modtage enhver nærmere Oplysning eller Berigtigelse af hans Anskuelser eller Beregninger i nærværende lille Afhandling, som en med Islands Handel og Indretninger kyndig Mand maatte behage at meddele ham eller Tidsskriftets Læsere. I ovenstaaende Anmærkninger have vi allene betragtet vort Text-Document som en Kjøbsætning eller Bestemmelse for Markedspriserne. Med Hensyn til dets anden Hoved-Egenskab, som

Fredlysning, vil jeg her bemærke: at en saadan Act ved slig Leilighed, i det femtende Aarhundredes første Halvdeel, undertiden sees at have havt særdeles Hensyn til Stridighederne mellem de Engelske og de Danske eller Norske i Island, samt selve Islænderne, hvilket man især seer af forskjellige Steder i Klagen af 1425, hvori det foregives at Engelsmændenes Voldsomheder ere udøvede *in treugis*, 1420; *in treugis positis ab utraque parte* (efter skeet Fredlysning eller Fredsløfte fra begge Sider), 1422; *treugis datis*, 1425, o. s. v. I samme Aarhundredes senere Hælvte blev en saadan Fredlysning især forkyndt, for at forebygge Stridigheder mellem Britterne og Hanseaterne, som det f. Ex. hedder i en Klage af 1476: „*post firmatas treugas inter Anglicos et communitates Hansæ, et sopitis utrinque litibus.*" Endelig maa jeg ikke undlade at bemærke: at den lille Membran, hvori nærværende Fredlysnings- og Kjøbsætnings-Formular indeholdes, er mig overladt af Hr. Pastor Gisle Johnsen i Island, forhenværende Conrector ved Holums Skole, som havde faaet den med sin afgangne Svigerfaders, den lærde Rector Haldan Einarsens efterladte Haandskriftsamling. Den er vistnok eet af de mærkværdigste og mest authentiske Beviser for Engelsmændenes Handel paa Island i det 15de Aarhundrede, som, om den end i sig selv ikke har været meget vigtig, dog fortjener at erindres af Historien, hvis den (efter hvad jeg ovenfor S. 127 o. f. har søgt at udvikle) har ført Columbus til Island (i Aaret 1477, om end ei tillige, efter hvad jeg nu seer i det tydske og danske Conversations-Lexicon, 1461), for der at underrettes om Historiens Bevidnelse om den virkelige Tilværelse af betydelige Øer og et stort Fastland i Vesten[1] (til hvis sydlige Strækninger man f. Ex. kunde styre i Sydvest fra Irland, til hvilken

[1]) Malte Brun har formodet at Columbus, allerede i Italien har faaet noget at vide om de gamle Nordboers Reiser til America (*Hist. de Geograph.*, *ed.* 2 p. 395, 499). Den store Opdager kunde og først være bleven opmærksom derpaa ved Adam af Bremens bekjendte,

25, 127, 128. I denne engelske Oversættelse af Admiralens Levnet har jeg ellers, til min Forundring, fundet to betydelige Afvigelser fra Columbus's Notice, saaledes som den er meddeelt eller uddraget af de bedste nyeste Forfattere, disse nemlig: a) Angives Reisens Aar her at være 1467, istedenfor at saavel Malte Brun (*Précis de la Geogr. univ.* I, 397) som Washington Irving i den større Bearbeidelse af *Life of Columbus*, paa flere Steder, som 1 Tome S. 69 og 4 Tome S. 224[1], udtrykkelig sætte det som 1477, hvilket Zurla og Zahrtmann ogsaa have antaget for det rigtige. Formodentlig er det kun en Trykfeils-Variation af hiin Angivelse, at nogle nye Forfattere (endog til Læsebøger for Skoler), uden at melde deres Hjemmel, anføre Aaret for Columbus's Ophold i Island som 1464 (see ovenf. S. 165). Flere Grunde tilraade vistnok at foretrække 1477, ligesom jeg hidindtil ikke har havt Anledning til andet, men skulde hint 1467 ikke, mod Formodning, være en Skrive- eller Trykfeil, maa jeg bemærke: at det vides med historisk Vished at mange engelske Søfarende og Handlende fra Bristol i dette selvsamme Aar besøgte Islands Kyster, see ovenfor S. 124, 126. Dog maae vi i al Fald haabe at Columbus ikke i hiin Tid, om hvilken W. Irving (I, 18) siger: at Sørøverie næsten blev anseet for lovligt (*piracy was almost legitimatized*), har deeltaget i de af Britterne da begaaede Voldsomheder mod Islænderne[2]. Vi kunne vel ellers med temmelig Sikkerhed erklære

[1]) At W. Irving selv har tænkt sig Aaret 1477, men ikke 1467 eller 1464 indlyser og af hans mærkelige Udtryk (I, 69): at Columbus havde foretaget sig en Reise til Norden, paa den Tid, da hans Forsæt at forsøge Opdagelser i Vesten, var nærved at modnes i hans Sind (*while the design of attempting the discovery in the west was maturing in the mind of Columbus, he made a voyage to the north of Europa*). Paa et andet Sted (I, 66) havde samme Forf. forhen bemærket, at hint Forsæt allerede var fattet 1474. Jfr. her ovenfor S. 129. — [2]) Islands Historie i den sidste Krig mellem Danmark og England kan vistnok opvise adskillige mærkelige Paralleler til det 15de Aarhundredes her omhandlede Begivenheder. Dertil hører f.

de Mænd, som vare den nye Verdens første Opdagere, men at det og har viist den udødelige Helt, som længe troedes at burde allene nyde Æren derfor, den Vei, hvorpaa han kunde fortsætte og fuldbyrde deres Opdagelser, paa en saadan Maade, at Jordkloden derved viste sig i en ny Skikkelse, og Menneskeverdenen efterhaanden, skjønt i et forholdsmæssig saare kort Tidsrum, overgik til en ny Tilstand og Leveorden, saavel i legemlig som i aandelig Henseende.

Efterat alt det Ovenstaaende var skrevet og sat i Trykkeriet, kom jeg, som imidlertid havde fortsat mine Bestræbelser for at kunne see og læse Fernando Colombos ovenfor (S. 25) ommeldte Biographie af hans berømte Fader, ved en literær Vens gode Underretning til Kundskab om, at en fuldstændig engelsk Oversættelse deraf indeholdtes i det store og kostbare Folio-Værk: *A Collection of Voyages and Travels, some now first printed from original Manuscripts, other now first published in English; Vol. 2. London* 1744. Der læses i 9de Capitel af *The History of the life and actions of Admiral Christopher Columbus, written by his own son, D. Fernando Columbus* (Værkets Side 485) Faderens egen til omhandlede Notice, indcirklet ved de saakaldte Anførelsestegn foran hver Linie, saa at den tydelig kan skjelnes fra Sønnens Tilsætninger eller Bemærkninger. Deri siger da Amerikas Opdager selv udtrykkelig, at han har været i Thule eller „Island", med disse Ord: „*I sail'd myself beyond Thule, Iseland*"; . . . . „*at the time I was there*" o. s. v. Paa Christophers egen Meddelelse følger denne Bemærkning af Fernando: „Sandheden er at det Thule, som Ptolomæus taler om, ligger der, hvor han siger, men at det kaldes *Frizeland* af de Nyere". Jeg indseer nu ikke rettere, end at vor Commentator vel vidste at hans Fader havde antaget Island for visse gamle Forfatteres Thule, hvorved Sønnen dog vil oplyse at Ptolomæus, med sit Thule, ikke havde meent hiint Land, men Frisland. Jfr. her ovenfor S.

Hovedstykket er en langagtig Fiirkant, der paa den øverste Side er indskaaren, og paa Udkanterne forsynet med to Øskener, hvori Ringe ere anbragte. Paa Hovedstykket er, paa hver af dets Sider tvende og for neden 3 Tilsætninger i Form af Kløverblade. Det hele Stykke er overlagt med et Slags Filigrane-Arbeide, bestaaende af fine Traade, som ere udarbeidede i smaae Ringe og i Striber. Af saadanne Traade ere ogsaa et Par Dragefigurer dannede, ganske i den Form som de der findes paa Guldbracteater og nogle Smykker fra Nordens Hedenboms sidste Periode; samt ligeledes tvende Slangefigurer. I fire af Bladene have, foruden Filigrane-Bunden, været indfattede i hvert fire Stene; de andre tre have været aldeles opfyldte med Stene, hvis Antal Indfatningerne udvise har været 22 i disse tre tilsammen. Paa Midtstykket ere ligeledes Indfatninger til Stene anbragte, nemlig: een i hvert Hjørne, en trekantet i Midten,

og under denne en Sammensætning af 4 Stene, der have dannet en Fugl; endvidere sees i Centrum og som Hovedprydelse to runde Indfatninger af $\frac{3}{4}$ Tommes Diameter. I hver af disse skal efter Sigende have siddet noget, der saae ud som et Hjul; dog er denne Meddelelse ikke fra sikker Haand, og det synes ligesaa rimeligt, at et Slags større Glasflusser, som oftere ere fundne i hedenske Gravhøie, have været anbragte i disse Indfatninger. I Forbindelse med dette Guldsmykke fandtes 8 Perler af tyk som Spiral opvunden Guldtraad og 7 med Oskener forsynede byzantinske Guldmynter, som formodentlig have været anbragte imellem Spiralperlerne, saa at der vel i det mindste maae have været 8 saadanne, men maaskee flere saavel Mynter som Spiralperler. Den ældste af de erholdte Mynter er 1) Placidius Valentinianus (Aar 425-455, see *Rami M. R. D.* Nr. 3). Fremdeles 2) Julius Majorianus (457-461 see *Eckhel Mus. Vindeb.* Nr. 5), hvilken Mynt, som fattes i det Kongl. Myntcabinet ifølge Kongelig Resolution er afgiven til samme. 3-4) Leo I. (457-474, *Rami M. R. D.* Nr. 3). 5) Zeno (474-491 *l. c.* Nr. 1). 6-7) Anastasius I. (491-518 *l. c.* Nr. 11). Heraf skjønnes at Smykket, der i sit Slags er udmærket og kostbart, rimeligviis er fra det 6te eller 7de Aarhundrede. b) En Spiral-Guldring af en meget tyk vunden Guldtraad, bestaaende af 5 Omgange, smukt Arbeide. Det hele Smykke i Forbindelse med Spiralperlerne, Mynterne og Ringen veier $12\frac{1}{2}$ Lod, Ringen allene $2\frac{1}{4}$ Lod, og Værdien for samme er godtgjort.

Ligeledes fortjener blandt de til Museet indkomne Sager, som ikke kunne henføres til noget vist Findested, her særskilt at omtales: Et Kirke-Vandkar, forestillende en Rytter til Hest i en Dragt, der vidner om høi Ælde; Rytteren er iført et Slags Kofte med Hætte; paa Armen har han et langagtigt spidst Skjold med en Skjoldbukkel paa Midten; Fodbedækningen er langagtig spids, og Sporerne ere uden Hjul, blot med en spids Pig. Formodentlig har Rytteren skullet forestille en Jæger, thi

Hovedstykket er en langagtig Fiirkant, der paa den øverste Side er indskaaren, og paa Udkanterne forsynet med to Øskener, hvori Ringe ere anbragte. Paa Hovedstykket er, paa hver af dets Sider tvende og for neden 3 Tilsætninger i Form af Kløverblade. Det hele Stykke er overlagt med et Slags Filigrane-Arbeide, bestaaende af fine Traade, som ere udarbeidede i smaae Ringe og i Striber. Af saadanne Traade ere ogsaa et Par Dragefigurer bannede, ganske i den Form som de der findes paa Guldbracteater og nogle Smykker fra Nordens Hedendoms sidste Periode; samt ligeledes tvende Slangefigurer. I fire af Bladene have, foruden Filigrane-Bunden, været indfattede i hvert fire Stene; de andre tre have været aldeles opfyldte med Stene, hvis Antal Indfatningerne udvise har været 22 i disse tre tilsammen. Paa Midtstykket ere ligeledes Indfatninger til Stene anbragte, nemlig: een i hvert Hjørne, en trekantet i Midten,

og under denne en Sammensætning af 4 Stene, der have dannet en Fugl; endvidere sees i Centrum og som Hovedprydelse to runde Indfatninger af ¾ Tommes Diameter. I hver af disse skal efter Sigende have siddet noget, der saae ud som et Hjul; dog er denne Meddelelse ikke fra sikker Haand, og det synes ligesaa rimeligt, at et Slags større Glasflusser, som oftere ere fundne i hedenske Gravhøie, have været anbragte i disse Indfatninger. I Forbindelse med dette Guldsmykke fandtes 8 Perler af tyk som Spiral opvunden Guldtraad og 7 med Øskener forsynede byzantinske Guldmynter, som formodentlig have været anbragte imellem Spiralperlerne, saa at der vel i det mindste maae have været 8 saadanne, men maaskee flere saavel Mynter som Spiralperler. Den ældste af de erholdte Mynter er 1) **Placidius Valentinianus** (Aar 425-455, see *Rami M. R. D.* Nr. 3). Fremdeles 2) **Julius Majorianus** (457-461 see *Eckhel Mus. Vindeb.* Nr. 5), hvilken Mynt, som fattes i det Kongl. Myntcabinet ifølge Kongelig Resolution er afgiven til samme. 3-4) **Leo I.** (457-474, *Rami M. R. D.* Nr. 3). 5) **Zeno** (474-491 *l. c.* Nr. 1). 6-7) **Anastasius I.** (491-518 *l. c.* Nr. 11). Heraf skjønnes at Smykket, der i sit Slags er udmærket og kostbart, rimeligviis er fra det 6te eller 7de Aarhundrede. b) En Spiral-Guldring af en meget tyk vunden Guldtraad, bestaaende af 5 Omgange, smukt Arbeide. Det hele Smykke i Forbindelse med Spiralperlerne, Mynterne og Ringen veier 12½ Lod, Ringen allene 2¼ Lod, og Værdien for samme er godtgjort.

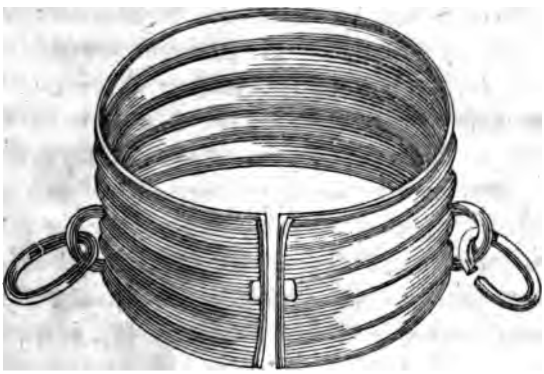
Ligeledes fortjener blandt de til Museet indkomne Sager, som ikke kunne henføres til noget vist Findested, her særskilt at omtales: Et Kirke-Vandkar, forestillende en Rytter til Hest i en Dragt, der vidner om høi Ælde; Rytteren er iført et Slags Kofte med Hætte; paa Armen har han et langagtigt spidst Skjold med en Skjoldbukkel paa Midten; Fodbedækningen er langagtig spids, og Sporerne ere uden Hjul, blot med en spids Pig. Formodentlig har Rytteren skullet forestille en Jæger, thi

ved Sabelknappen er hængt en Hare eller et Daadyr, og bag Rytteren er anbragt, staaende paa Hestens Ryg, en lille Jagthund; fra Bagdelen af Hesten op til Mandens Nakke gaaer en Hank, hvori Karret har kunnet bæres. Vandet blev indheldet oven i Mandens Hoved, og udheldtes af Hestens Mund. En spids tilbagebøiet Hat, der tillige tjener som Laag, samt nogle Kjeder, der ere anbragte som Tømmer, synes at være nyere Tilsætninger. (Om dette Slags Kar jfr. 1 B. S. 202 o. f.); det forœredes af Jomfru Marcussen.

Kjøbenhavns Amt. Smørum Hrd., Ballerup Sogn. Gaardbruger Mogens Hansen i Ballerup fandt ved at oprydde en Agerod i sin Have, paa hvilket Sted i ældre Tider en Herregaard skal have staaet, et Bronce-Haandtag til en Gaffel eller Kniv, ganske dannet i Form af en antik Herme; foroven en veludarbeidet bacchantisk Figur, som om Haaret har en Krands af Vedbende og om Livet en Feston af Viindrueblade; i den ene Haand, som han holder paa Ryggen, har han en Drueklase. Paa den fiirkantede Forlængelse af Herme-Figuren sees en meget udslidt Indskrift, af hvilken dog følgende engelske Ord endnu kunne sees: SELDEN . . . IS A . WY . . . . Paa den anden Side har ligeledes været en Indskrift, af hvilken endnu mindre er synlig. Af Kniven eller Gaffelen, som har været af Jern, er endnu den Deel tilbage, som har været indsat i Skaftet. Dette Stykke er mærkværdigt, fordi det oplyser en Feiltagelse hos en berømt engelsk Forfatter, og bekræfter nogle Erfaringer, som man i den senere Tid har gjort om lignende Stykker. I *Thomas Pennants Tour in Scotland and Voyage to the Hebrides* omtales et aldeles lignende Bronce-Billede, hvilket Forfatteren anseer for en Levning fra Romernes Tid. Ogsaa i Museet i Kjøbenhavn findes forud nogle af denne Art, hvorom man har yttret forskjellige Formodninger, ja endogsaa henregnet dem til Idoler, indtil man for faa Aar siden paa Øland fandt et lignende, ved hvilket Jerngaffelen er bevaret, der saaledes oplyser disse Stykkers Bestemmelse, og at de ei

have den høie Alder, man hidtil har tillagt dem. Den engelske Indskrift bekræfter det samme; indsendtes af Sognepræsten, Hr. Stiftsprovst Engelhardt.

Smørum Hrd., Smørumøvre Sogn. I en Høi: kaldet Ormehøien, fandt Gaardmand Lars Pedersen, Udflytter paa Smørumnedres Mark, tildeels 3 Fod under Overfladen, deels senere i en betydelig Dybde i Høiens søndre Side, a) En udmærket Kniv af Bronce fra den hedenske Tid med vel udarbeidede, udgravede Zirater paa den ene Side af Bladet. Det korte Skaft har været paa flere Steder omvundet med tyndt Guldblik, hvoraf en Deel er tilbage. Haandtaget ender sig i en oval Ring, hvori hænge to ogsaa paa den ene Side udgravede Broncestykker af langagtig næsten trekantet Form. b) Fragmenter af to andre Broncekniве. c) To meget smaae brede ovale Ringe af Bronce i Form af Armringe, forsynede med Stribezirater og med tvende Øskener, hvori Ringe ere anbragte. Deres Dannelse sees af den her tilføiede Afbildning i fuld Størrelse.

d) En lille Bronce-Ring, aldeles af samme Form, som de der menes at have været brugte til Haaret, af snoet Arbeide med omboiede Ender, der gribe i hinanden. e) En anden næsten oval Bronce-Ring, der i Formen ganske ligner de i Nærheden af Slagelse fundne kostbare Guldringe, som opbevares i det Kongl. Museum (jf. B. 1. S. 182). Disse Ringe ere tyde-

lige Efterligninger af større Smykker, og have sandsynlig enten været forfærdigede til et libet Barn, eller maaskee været anbragte paa et libet Idol eller Billede af Træ eller anden Materie, som er fortæret. f) En smuk Bronce=Naal og g) En saakaldet Tutulus.

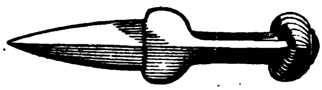
Sømme Hrd., Roeskilde Bye. Ved at grave i Hr. Kjøbmand Søren Borchs Have fandtes en meget fiin Guld=Fingering for en Nonne. Paa Forsiden er i ophøiet Arbeide anbragt et Dødningehoved, og under dette to korslagte Been. Dette Parti er hvidt emailleret, men Tænderne og et Par af de mest fremstaaende Dele har man derimod ladet beholde Guldets Farve. Ringen selv er dannet af et tyndt paa Midten ophøiet Guldbaand, som har været og tildeels endnu er sort emailleret, saaledes at blot en meget fiin Stribe i Midten og ligeledes een ved hver af Siderne sees af Guldet. Ringen er saa lille, at man neppe kan antage, at nogen voxen Person af almindelig Førlighed kan have baaret den, men i det høieste et Barn paa 12 til 14 Aar. Arbeidet er saa fortrinligt, at det henhører til det allerskjønneste man kan fremvise fra Middelalderen, selv den senere. Ringen skjenkedes af Hr. Kjøbmand Borch, og indsendtes af Hr. Pastor Zahle til Hvedstrup og Flyng.

Sømme Hrd., Hersløv Sogn. I en ganske lille Steenkiste, af en Alens Længde, paa Marken ved Trællerup, der ligger $\frac{1}{4}$ Miil fra Leire og tæt ved den fra denne Bye gaaende Aaes Udløb i Isefjorden, fandtes, tilligemed Been af et Barn, følgende Sager: 1) En Bronce=Kniv, 3 T. lang, meget lignende en Ragekniv; den har et bredt udslaaet spiralformigt Haandtag, der vender imod Eggen, som er usædvanligt, da en saadan Spiral ellers paa slige Knive pleier at vende mod Ryggen. 2) En liden Pincette af Kobber, $1\frac{1}{2}$ T. lang. 3) En dobbelt Knap af usædvanlig Skikkelse, i det den udvendig ender sig i en $1\frac{1}{2}$ T. lang Spids, som er prydet med dreiede Zirater. 4) En Naal af Kobber, 2 T. l., rund imod Spidsen, og fiirkantet mod den anden Ende. 5) Brudstykke af et lille Saugblad af Bronce, der har været indsat i Træ; Tænderne sees tydelig;

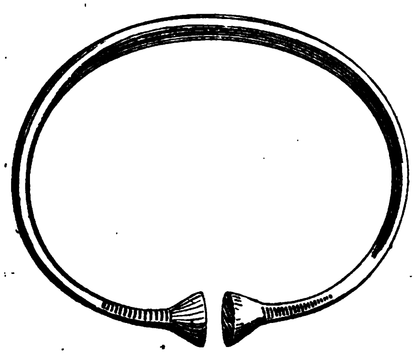
det har gammelt Brud. Hr. Oberst J. Høegh-Guldberg, som flere Gange har fundet Sager af disse forskjellige Slags i Forbindelse, tilligemed mindre Been i Urner, har yttret den Formodning, at de rimelig have hørt til et Fruentimmers Syeredskaber; at Naalen nemlig har været indsat i et Træskaft (derfor firkantet foroven), saa at den allene har været brugt som en Syl, til med den at danne Hullet; Pincetten har da rimeligviis været anvendt som en Tang til at fatte og udtrække Traaden med, naar den var stukken igjennem det med Naalen borede Hul. Det er høist troligt, at de Gamle kunne, forend de fandt paa at give Naalen et Øie, have brugt denne simplere Maade at sye paa, den samme som endnu Skomagere og andre grovere Læderarbeidere betjene sig af. I den fjerne Oldtid brugtes meget Dyrehuder til Klædningsstykker, og man har fundet Fragmenter af saadanne Skindklæder, sammensyede med meget tynde Læderstrimle, der have været brugte istedenfor Traad. Til denne Syning har man sikkert betjent sig af saadanne Naale. Disse Sager indsendtes fra Præsten, Hr. Krogh ved Hr. Krigsraad Schiøtz til Bognæs.

Thune Hrd. og Sogn. Byen Thune har antiqvarisk Mærkværdighed ved den tæt ved samme beliggende Baldershøi, hvori efter Sagnet en Kæmpe ved Navn Balder skal være begraven, ligesom hans Kone Rune i en mindre ved Siden af samme værende Høi. Paa Byens Mark ligger en anden Høi, der er af betydeligt Omfang og hæver sig omtrent 30 Fod over Jordfladen, omgiven af flere mindre Høie og forskjellige Steensætninger, deriblandt to Altere eller Offersteder, bestaaende af en uhyre stor Steen, som hviler paa tre mindre, samt fire andre Steendyss. I den sydlige Kant af den større Høi i en Dybde af to Fod fandt Gaardmand Jens Pedersen ved Gravning en Deel Urner, som dog for det meste strax hensmuldrede. Oven i disse laae blandt andet følgende Oldsager: 1) En Efterligning af en af Oldtidens sædvanlige Bronce-Daggerter af samme Metal. Haandtaget er forestillet at være af det Slags, gjennem

hvilke Grebspidsen gaaer og er fastnittet paa Enden af samme. Det hele Stykke, af hvilket her vedføies en Afbildning i fuld Størrelse:

er kun 1½ Tomme langt, og med Hensyn til denne ubetydelige Størrelse at ansee for en stor Sjeldenhed. Den kan ei have været anvendt som Redskab, men maa have havt en symbolisk Betydning, og tjener til at bevise at andre lignende ogsaa maae have havt samme Bestemmelse. 2) En oval Ring af Bronce, som her sees afbildet i fuld Størrelse. Den er smukt

overtrukken med ædel Rust, som falder i det Grønlige; af Dannelse meget lignende de store og massive, af hvilke man har fundet flere af Guld (jvf. S. 173 samt B. 1. S. 182), men meget tynd og kun af to Tommers Gjennemsnit, saa at den er for stor til en Finger og for lille til en Arm, men har rimeligviis, ligesom andre af samme Art, været anbragt paa et Idol. 3) En Kniv af Bronce, 4½ T. lang, med Haandtag, som til begge Sider ender sig i et Slags krumme Horn, mellem hvilke en Tap udgaaer, og med et krumt Blad, der kun har Eg til den ene Side. Saavel paa dette som paa Haandtaget ere enkelte Zirater udgraverede. 4) Tre Bronce-Knive af sædvanligt Slags med Haandtag ombøiet i Slangeform. 5) Fragment af et Bronce-Saugblad. 6) Sex dobbelte Knappe eller Nitter af Bronce, af hvilke især den enes udvendige Overflade er smukt udziret med dreiede parallele Kredse. 7) To Bronce-Naale, firsidede foroven og runde mod Spidsen. 8) En Smalmeisel af Flint, 5½ T. lang, hvis Eg har en udsædvanlig Tilslibning, i det den er lige paa den ene Side, men derimod meget krummet paa den anden; fremdeles en flad Steenkile, en Flintkniv og en Flintflekke. I een af de ovenmeldte mindre Høie, i den sydlige

Side neppe to Fod under Jordskorpen, fandt Huusmand Jeppe Nielsen, foruden adskillige andre Oldsager, 14 Urner af Leer, staaende paa flade Stene, alle fyldte med brændte Been; over enhver af dem laae flade Stene, og omkring Urnen vare ligeledes flade Stene anbragte. Det gik her, som det saa ofte er Tilfældet ved Høies Udgravning, at Arbeiderne ikke iagttage den fornødne Forsigtighed, at lade Urnerne henstaae nogle Timer udsatte for Luftens Paavirkning, indtil den sædvanlig af Fugtighed gjennemtrængte Leermasse kunde fæste sig. Derfor gik de alle i Stykker paa een nær, som er meget vel conserveret. Denne er 8 T. høi, og har en 3 T. høi Hals, som er meget smallere end Bugen, og en usædvanlig bred Hank, der er ligesaa lang som Halsen. Urnen er udarbeidet paa fri Haand af en Leermasse, hvori sees Glimmer. I Høiens Midte fandtes et af store Kampestene indfattet Gravkammer af henimod 3 Alens Høide. Overliggeren syntes at være nedfalden. Gravkammeret var dannet med al Omhyggelighed, thi Mellemrummet af de store Stene var udfyldt med Leer og flade Fliser som en Muur. I dette fandtes en Proberesteen af sort Skiffer aldeles af samme Indretning som flere forhen fundne (see B. 1. Tab. IV. Fig. 56), samt to Flintknive. Gravens østlige Ende er ei endnu undersøgt, forbi en meget stor Steen bedækker samme. Det bemærkedes at Høiens Grundlag bestaaer af lutter Kampestene. — I en Mose imellem Thune og Skalstrup fandt Gaardmand Ole Yttersen en Deel Bronce-Sager; af hvilke vi her ville nævne: et Halssmykke af Bronce, rundagtigt oventil, men aabent underneden og huult indvendig, bestemt til at udfyldes med noget. Ziraterne bestaae af skraaliggende Indsnit. Enderne gribe i hinanden, og en Deel af den ene Ende er indrettet til at tages ud, for at Ringen kunde aftages og paalægges. Fremdeles en Fibula af Bronce, bestaaende af to runde Skiver, som ere forbundne med en Boile, hvorover der er lagt en Naal, der ved et Øie er befæstet til Boilen og tjener som Torn. Alle disse tildeels høist mær-

kelige Oldsager, tilligemed en Deel flere mindre betydelige som vare fundne i nogle af de andre Gravhøie, erholdtes fra de forskjellige Findere, og indsendtes af Præsten til Snoldeløv og Thune, Hr. Provst S. Sørensen.

Ramsøe Hrd., Kirkesyv Sogn. Paa Ohm Byes Mark ligger en Gravhøi, hvori man ved Gravning forefandt et Steengravkammer af sædvanlig Art, men som henhører til de større; det er af oval Form, 22 Fod langt og fra det med smaae Stene udlagte Gulv indtil Loftet, som dannes af store Overliggerstene, er nu 9 Fod; men Gulvets Plads er ei med Vished at bestemme. Imellem de store Stene, som danne Væggene, ere flekkede, men ei tilhugne mindre Stene indlagte, hvilke danne et Slags Muur imellem de store, og forhindre at de ikke kunne trykkes til Siden. Indgangen er igjennem en steensat Gang, som er lukket ved en paa Enden staaende Steen af 5 Qvarteers Længde. Denne Gang er 18 Fod lang, men kun af 3 Fods Høide, saa at man maatte krybe derind. Saavel i Gangen som i selve Graven, især ved Indgangen, laae en Deel Muldjord, som blev udkastet. I dette Gravkammer fandtes i Forbindelse med nogle Been, som ved Undersøgelse af Hr. Prof. **Eschricht** befandtes at være deels af en muskuløs og stærk bygget gammel Mand paa omtrent 6 Fods Høide, deels af et Fruentimmer af henved 5 Fods Høide: a) Et Gravkar af brændt Leer, udarbeidet paa fri Haand, paa Midten omgivet af en Kreds af udskaarne Zirater, og foroven af en ligeledes i det vaade Leer indskaaren dobbelt Rand. b) 11 Kiler, en Huulmeisel og 6 Smalmeisler af Flint. c) 2 Flintknive. d) 3 hjerteformige Piilspidser af Flint af $2\frac{1}{4}$, $1\frac{1}{2}$ og 1 Tommes Længde; den største, som er udmærket conserveret, har paa Kanterne fine Udtakninger. e) En Flintflekke, som man i Oldtiden har begyndt at tilhugge og tildanne til en tresidet Piilspids af den Art, hvoraf man har flere i Museet. Dette sjeldne Stykke viser tydelig, hvortil man har anvendt de Flintflekker, som hyppig findes i Gravhøie (jvf. B. 1. S. 431, Tab. III. Fig. 29). f) En Flintflekke, som

synes paa den ene Side at være udflekket, men derimod paa de to Oversider at være udhugget; samt 15 andre større og mindre Flintflekker. g) Et Redskab af Been, 4 T. l., dannet aldeles som en Flint-Smalmeisel, med Undtagelse at det har en rund Overside; af denne Materie kjender man forud intet lignende Stykke. h) Fragmenter af en Bronce-Daggert. i) En Hage af Bronce, 2 T. l., foroven bredere, udarbeidet med Zirater; den har formodentlig hørt til et Gehæng. k) En stor Naal af Bronce, 5½ T. l., som foroven har en rund, flad Knap, hvorunder en Udbugning, hvori et Öie er anbragt. l) Tre smaae Stykker Rav, af hvilke det ene synes at være tildannet til en Perle. m) En langagtig Perle af samme Materie, samt nogle Perler af Been, som ikke ere dreiede, hvilket er ualmindeligt. Den største Deel af disse Sager indsendtes tilligemed to Tegninger af Höien indvendig og udvendig, af Herredsfogden Hr. **Bluhme**; de under l og m anførte Sager af Hr. Pastor **Zahle** til Hvedstrup og Flyng.

Voldborg Hrd., Rye Sogn. Tæt ved Løvehuset ved Ryegaard fandt en Bondedreng i Kanten af Grøften ved Landeveien fra Roeskilde til Frederiksund, indsluttede i en, som det synes paa fri Haand forfærdiget Urne af sortagtigt brændt Leer, følgende Sager: a) Et Metalkar af det Slags som man antager for at have været brugte som hængende Gravkar; det er rundt og af 4 Tommers Diameter; udvendig paa Bunden findes indgravede Zirater i Form af halve Cirkelslag. b) Et mindre Metalkar i samme Smag af 3½ Tommes Diameter, hvis Bund er gjennembrudt i Straaler, som udgaae fra Midten af. Paa begge Kar findes paa den øvre Kant flade Örer, gjennem hvilke Skaader indskjødes til dermed at fastholde Laag. Disse to Kar vare hele; de følgende Sager derimod deels forslidte, deels sønderbrudte. c) En Celt af Bronce med Öffen; den synes at være mislykket ved Støbningen og ei at have været i Brug. d) Fragmenter af en huul Bronce-Halsring, sønderbrudte og sam-

menbankede i Oldtiden. e) En Deel Fragmenter af sønderbrudte og forslidte Broncesager, nemlig af Kar som ovennævnte 4, af Celte 10, Knive 11, Sværd 13, Dopsko til Sværd 6, brede Armringe, som have været indrettede til at binde sammen med Baand, 6, smalle 7, Fibulaer 11, Stykker hørende til et Slags Sauge, der indsattes i Træ, 140; fremdeles 3 tildeels sammenbankede Bronce-Knappe eller Nitnagler, samt adskillige større og mindre Klumper i Oldtiden sammensmeltet Bronce. Alle disse Sager, der samtlige ere af Bronce og allerede i Oldtiden øiensynlig bestemte til at omsmeltes, synes at have været en Metalarbeiders Metal-Forraad, eller at være samlede af en Handlende i den Tid dette Metal havde en høi Værdi. Samtlige Sager, som tilligemed et lille Stykke af Urnen indsendtes af Sognepræsten for Rye Menighed, Hr. **Mathiesen**, ved Hr. Cand. **W. C. Schousboe**, vog $9\frac{1}{4}$ ℔, og Metallets Værdi, med et Tillæg, godtgjordes Finderen. Dette Fund har Lighed med et som for faa Aar siden gjordes ved Oldesloh (see B. 1. S. 218), hvori dog fandtes langt flere hele Stykker.

Frederiksborg Amt. **Ljunge-Kronborg Hrd.** Ved Anlægningen af Havnen i Helsingøer traf man et Sted, hvor der i ældre Tider har været en Afløbsrende fra Staden, der har ført ud i det salte Vand, paa en fast og haard Steenmasse, som maatte sprænges. I denne havde forskjellige Sager samlet sig, hvilke sees siddende i den, saasom Dyrebeen, Knappenaale, Pibestilke, Glas, Muursteen og enkelte Skillemynter fra Christian den 4des og Frederik den 3dies Tid, ja endog senere. Denne Technolith, til hvilken især opløst Jern synes at have givet Anledning, viser, i hvor kort Tid under egne Betingelser en Steenmasse kan danne sig. Et udmærket Prøvestykke indsendte Hr. Etatsraad og Deputeret i General-Toldkammeret og Commerce-Collegiet **Lehmann**, som ogsaa har givet en Beretning derom i Okens Isis 1831, S. 906. Museet var allerede tidligere i Besiddelse af nogle, dog mindre characteristiske Stykker,

som vare indsendte af Hr. Justitsraad **Knudsen**, daværende Byefoged i Helsingøer.

Tikjøb Sogn. Ved Gravninger i Ruinerne af Gurre Slot, som blev ødelagt i Grevens Feide, har Hr. Forstraad **Bjørnsen** paa Valdemarslund fundet adskillige ikke umærkelige Sager fra Middelalderen, som han har indsendt, deriblandt nævne vi især: a) Træet af en Piil fra Middelalderen med det til samme hørende og i den Odden modsatte Ende indstøbte Blyestykke, af hvilket her sees en Afbildning i fuld Størrelse: det vises her udbrudt af Træet, for at man kan see den hensigtsmæssige Dannelse, der er given disse Blyestykker, nemlig at de til alle fire Sider gaae ud i Arme, der ere afstumpede for Enden og afskaaren lige med Træet. Dette, der dog her ikke er fuldstændigt, er 14 T. langt; det fandtes i Slotsgraven. Af andre Stykker, som ere fuldstændigere, seer man, at disse Blyestykker

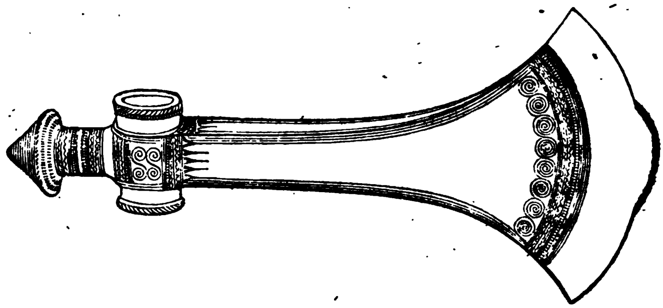

anvendtes i meget store og lange Pile, hvilke de have tjent til at give en bestemtere Retning. Da man hidtil kun har fundet saadanne i Borggrave, have de muelig været Brandpile.

Birkerød Sogn. Da man for en Deel Aar siden vilde tilveiebringe en Vandledning fra Skovrød og Ebberød Søer, som ligge i Rude-Skov, til Dumpedals Mølle, fandtes adskillige Oldsager af Steen, af hvilke især følgende udmærke sig: a) En Kile, ei af Flint, som er buget og runbagtig imod den Ende, hvor Banen ellers pleier at være. b) To baadformede Steenhamre. c) To væverskyttelformige Redskaber, som have Spor til Slid paa de flade Sider, og et tredie lignende, der ikke er fuldendt, da Fordybningen om Kanten endnu ikke er indhuggen. d) En stor hjerteformig Piilspids eller Landsespids af Flint, af Form som B. 1. Tab. III. Fig. 32, den største man hidtil kjender, $3\frac{1}{2}$ T. l., istedenfor at de sædvanlige kun ere af 1 til $1\frac{1}{2}$ Tommes Længde; foræredes af Hr. Student D. F. **Stenøler**.

Odense Amt. Skam Hrd., Krogsbølle Sogn.

For to Aar siden fandtes paa Storøen en Bronce=Hammer af anseelig Størrelse, 15 Tommer lang, og det mest udmærkede Arbeide, samt fortrinlig vel bevaret. Dens Dannelse sees af hosføiede Afbildning:

Fortil ender den sig i en halvrund Eg, som dog ikke er skarp sleben, og bagtil i en tilspidset, rund dreiet Knap. Skafthullet er forlænget til begge Sider, og af 1½ Tommes Diameter, saa at Skaftet har havt en behørig Tykkelse, passende til en saa svær Hammer, der veier 7 ℔. Paa Siderne ere parallel med Eggen med et Stempel Spiralzirater nøiagtigen indslaaede, hvilke gribe i hinanden, ligesom ogsaa Flammezirater og andre Striber. Paa flere andre Steder ere ligeledes Zirater anbragte, alle i samme Smag som de der findes paa den hedenske Tids ældre Bronce=Sager. Denne Øxhammer, der er den største man kjender, formodes at have været brugt af en Anfører. Tvende lignende, men dog ei saa store og pragtfulde, bevares, den ene i Pastor Bruzelii Samling i Løderup i Skaane, og den anden, som i Aaret 1802 fandtes ved Rosenthal nær Zoftenberg i Slesien, og er afbildet i Büschings Heidnische Alterthümer Schlesiens 2tes Heft, i Museet i Breslau, men begge disse ere betydelig mindre end den her omtalte, den skaanske af 11 Tommers og den slesiske af 9 Tommers Længde. Dette mærkelige Stykke indsendtes af Gouverneuren over Fyen, H. K. H. Prinds Christian Frederik fra Hr. Hofjægermester

Greve af Petersdqrff. Om dets Findested have vi ved Sognepræsten til Krogsbølle og Aggernæs, Hr. H. J. E. Knudsens Beredvillighed modtaget følgende nøiere Underretning: Imellem Aggernæs Fælled og Nørreby Hals gaaer en Bugt af Kattegat ind i den nordlige Deel af Fyen, som begrændses af Klinte, Nørre-Næraae og Krogsbølle Sogne. Før 1782 deelte Bugten sig strax i 2 Arme, hvoraf den østlige naaede op forbi Krogsbølle Kirke, den sydvestlige op forbi Næraae- og Klinte-Kirker. I Aaret 1782 blev hiin østlige Bugt inddæmmet efter Foranstaltning af Grev Joachim Godsche Moltke, som da eiede Einsidelsborg og Kjørup, og er nu for største Delen udtørret. I Indløbet til denne laae fire smaae, men høitliggende Øer, mellem hvilke Dæmningerne sattes, nordligst: Askøe (1682 nævnes den Askeløe) 1060 Alen fra Landet; derefter, i en Afstand af 627 Alen, Storøe; og 121 Alen fra denne Mellemøe, paa hvilken et Næs benævnes Ormenæs; endelig, 300 Alen fra Mellemøen, Lilløe, som ligger 250 Alen fra Kjørup Land. I ældre Tider vare der endnu i Nord og Nordost flere Øer, hvilke allerede 1782 laae som Banker i det lavere Land. Paa den nordligste Pynt af Storøen, ligeoverfor Askøe, omtrent 50 Skridt fra Strandbredden fandtes den indsendte Oxhammer ved at tage Jord til Dæmningen. Stedet er eet af de lavere paa Øen; førend man begyndte at afgrave, kan Jordbundens Høide omtrent have været 3 Alen, og Stedet, hvor Oxhammeren fandtes, omtrent 1 Alen over Havfladen. Det Jordlag, hvori den fandtes, bestaaer af sortagtig Jord, Smaastene og Strandskaller. Hverken paa dette Sted eller andensteds paa Øerne findes nogen Gravhøi, og gamle Folk have forsikkret, at der ingen have været, uagtet Egnen især nordenfor disse Øer har været særdeles rig paa Gravhøie, som dog nu næsten alle ere forstyrrede. Uagtet omhyggelig Efterforskning, efterat Oxhammeren var kommen for Dagen, fandtes dog intet mere paa Stedet. Paa Askøe fandtes derimod 1782 en fuldstændig Beenrad af et Menneske, der havde en Metalring prydet med adskillige Zirater omkring Hovedet, og

nær ved denne et Sværd omtrent 1½ Alen langt. A
Metal begge Dele vare, vides ikke. Ringen skal vær
overleveret Grev Moltke, men Sværdet formodede de
fra hvilke Beretningen haves, at Arbeiderne havde beh
de stode i den Formening at Fæstet var af Sølv.
Ting paa samme Øe vare fundne, troede de ogsaa, m
at Arbeidsfolkene havde holdt det skjult, da de bestandi
at finde Guld og Sølv. Ved at grave dybt i Ha
mellem Lilløe og Mellemøe, hvor Slusen nu staaer, fa
samme Tid ligeledes en menneskelig Beenrad.

Baag Hrd., Tuerup Sogn. I Smedien i
opbevaredes, som Vedel Simonsen bemærker i sit S
Grevens Feide S. 60, en Kugle til en meget stor u
Kanon, der efter Sagnet skal være udskudt i S
Øxnebjerg 1535. Den er af Jern, og veier 64
Kugler, som findes paa Markerne omkring ved Øxnebj
rørende fra samme Slag, ere sædvanlig kun af 8 ℔
indsendtes af Hr. Overrets-Procurator Friis i Faabor
seer heraf, at man i den Tid, i det mindste til nogle
har havt Jernkugler. Det maa have været heelt besværl
64 ℔ige Feldtkanoner med sig, men dog maa anmærkes, a
lettere, deels ved de meget faa Kanoner man havde, de
de ældre Kanoner vel i Almindelighed vare meget lange, me
(enten af Ringe, eller af Stænger, der sammenholdtes m
og de vare ikke af den Tykkelse som vore nuværende støbte Je

Svendborg Amt. Gudme Hrd. og S
Pløining i een af Stamhuset Broholms Hovmarker, G
kaldet, gjordes i Foraaret et betydeligt Fund af Guldsk
har vakt megen Opmærksomhed. Ved Opgravningen
af 49 Stykker, og er eet af de rigeste, som ere gj
Norden, siden det sidste Guldhorn i Christian den 6tes
fundet; Vægten af disse Sager udgjør tilsammen ikk
end 8 ℔. 7 Lod 2¼ Qv. eller omtrent 1120 Species-

men da flere Stykker befindes at være af Electrum eller sølvblandet Guld, er Værdien naturligviis noget mindre end den ovenanførte Summa. Vi have søgt at give paa vedføiede Kobberplade Tab. I. en Forestilling af de forskjellige Sager, som dette Fund bestaaer af, men inden vi gaae over til Betragtning af de enkelte Dele, troe vi at burde forudskikke nogle Bemærkninger om, hvorledes vi troe, at dette Fund, som et Heelt betragtet, bør ansees, og hvilken Alder de fundne Sager tilhøre. Fundet indeholder ikke allene meget kostbare Stykker i fuldkommen Stand, men ogsaa mange enkelte Fragmenter af omtrent samme Art, der have været ituhuggede i Oldtiden og tildeels sammenbøiede; det bliver deraf klart at disse Sager maae betragtes ikke allene som en rig Mands Prydelser, men som hans Forraad af ædelt Metal, som hans Kostbarheder og hans Penge. Den Tid, til hvilken vi troe med Grund at kunne henregne disse Sager, gaaer forud for nordiske prægede Mynters Brug, i Mangel af hvilke man, naar Bytningerne ikke kunde udjevnes, som bekjendt betjente sig af Metaller efter Vægt. Hvad end mere bestyrker dette, er at man blandt Sagerne selv fandt en Barre. Naar man tager Hensyn til den forandrede Værdi af Metallerne efter Americas Opdagelse, da vil man først rigtig kjenne, hvor betydelig en Rigdom disse Sager udgjorde i Oldtiden. For at bestemme Alderen, til hvilken Sagerne henhøre, troe vi ikke at finde nogen sikkrere Ledetraad, end at holde os til de Mynter, som have været Forbillede for de i Fundet indeholdte Guldbracteater, og tillige tage Hensyn til, hvad man veed om et andet Fund af lignende Sager. Enhver Myntkjender vil let see, at Bracteaterne Fig. 4 og 5 ere Efterligninger af Mynter, prægede af Constantin den Stores nærmeste Efterfølgere, altsaa af Mynter fra Midten af det 4de Aarhundrede. Paa Fig. 5 findes selv det Halve af Indskriften at være lige taget af Keiser Constans's, Constantin den Stores Søns, Mynter, hvis sædvanlige Indskrift er: D(ominus) N(oster)

CONS TANS P(ius) F(elix) AVG(ustus), hvoraf den sidste Deel, netop saaledes forkortet og placeret, som den ofte sees paa denne Keisers Mynter, er copieret med TANS P F AVG. Et Beviis for at disse Sager rimelig ere ældre end det 6te Aarhundrede, kan ligeledes hentes af Mynterne, i det man omtrent ved Keiser Anastasius's Tid, nemlig Aar 500, forlod den Brug at forestille de byzantinske Keisere, hvis Mynter her ere tagne til Mynster, i Profil, men næsten uden Undtagelse forestillede dem *en face* samt med Hjelm og andre Prydelser end det Diadembaand, som findes paa disse Stykker. Ligesom disse Guldbracteater ere Efterligninger af de ældre, saaledes har man ogsaa nogle der ere Efterligninger af de noget senere byzantinske Mynter med Hovederne forestillede *en face*. Man kunde synes at det var voveligt at slutte saaledes efter nogle Stykker, som mueligen kunde have været gamle, da de bleve nedlagte; men Sammenligninger med andre lignende Oldsager, i Forbindelse med hvilke Mynter ere fundne, bekræfte ovenmeldte Formodning. I Aaret 1823 blev nemlig ved Mulsum, i Nærheden af Bremen, i en Torvemose fundet et Guldhalsbaand aldeles af samme Indretning som de der indeholdes i dette Fund, ja endog med indslaaede ganske lignende Zirater. Ved dette Stykke fandtes fem byzantinske Guldmynter, som alle vare forsynede med Öskener. Den ældste af dem er af Valentinianus den Förste, som regjerede fra 364 til 375, den yngste af Anastasius den Förste, som regjerede fra 491 til 518. Kun i een Henseende er dette Smykke forskjelligt fra de ved Broholm fundne, nemlig at det er indvendig huult, i det man har søgt at spare Metal, og hvad her veier 2 ℔ 29 Lod, havde man der søgt at tilveiebringe med $7\frac{1}{4}$ Lod. Denne Besparelse af Metal er sædvanlig en lidt senere Efterligning af det ældre, og naar man regner at der er medgaaet nogen Tid, inden man efterlignede noget allerede tilværende, saa synes det rimeligt, at man henfører de i Fyen fundne Sager til det 5te Aarhundrede efter Christi

nær ved denne et Sværd omtrent $1\frac{1}{2}$ Alen langt. Af hvilket Metal begge Dele vare, vides ikke. Ringen skal være bleven overleveret Grev Moltke, men Sværdet formodede de Gamle, fra hvilke Beretningen haves, at Arbeiderne havde beholdt, da de stode i den Formening at Fæstet var af Sølv. At flere Ting paa samme Øe vare fundne, troede de ogsaa, men tillige at Arbeidsfolkene havde holdt det skjult, da de bestandig haabede at finde Guld og Sølv. Ved at grave dybt i Havgrunden mellem Lilløe og Mellemøe, hvor Slusen nu staaer, fandtes paa samme Tid ligeledes en menneskelig Beenrad.

Baag Hrd., Tuerup Sogn. I Smedien i Tuerup opbevaredes, som Vedel Simonsen bemærker i sit Skrift om Grevens Feide S. 60, en Kugle til en meget stor usædvanlig Kanon, der efter Sagnet skal være udskudt i Slaget ved Øxnebjerg 1535. Den er af Jern, og veier 64 ℔. De Kugler, som findes paa Markerne omkring ved Øxnebjerg, hidrørende fra samme Slag, ere sædvanlig kun af 8 ℔s Vægt; indsendtes af Hr. Overrets-Procurator Friis i Faaborg. Man seer heraf, at man i den Tid, i det mindste til nogle Kanoner, har havt Jernkugler. Det maa have været heelt besværligt at føre 64 ℔ige Feldtkanoner med sig, men dog maa anmærkes, at det blev lettere, deels ved de meget faa Kanoner man havde, deels ved at de ældre Kanoner vel i Almindelighed vare meget lange, men smedede, (enten af Ringe, eller af Stænger, der sammenholdtes med Ringe), og de vare ikke af den Tykkelse som vore nuværende støbte Jernkanoner.

Svendborg Amt. Gudme Hrd. og Sogn. Ved Pløining i een af Stamhuset Broholms Hovmarker, Enemærket kaldet, gjordes i Foraaret et betydeligt Fund af Guldsager, som har vakt megen Opmærksomhed. Ved Opgravningen bestod det af 49 Stykker, og er eet af de rigeste, som ere gjorte her i Norden, siden det sidste Guldhorn i Christian den 6tes Tid blev fundet; Vægten af disse Sager udgjør tilsammen ikke mindre end 8 ℔. 7 Lod $2\frac{1}{2}$ Qv. eller omtrent 1120 Species-Ducater;

men da flere Stykker befindes at være af Electrum eller sølvblandet Guld, er Værdien naturligviis noget mindre end den ovenanførte Summa. Vi have søgt at give paa vedføiede Kobberplade Tab. I. en Forestilling af de forskjellige Sager, som dette Fund bestaaer af, men inden vi gaae over til Betragtning af de enkelte Dele, troe vi at burde forudskikke nogle Bemærkninger om, hvorledes vi troe, at dette Fund, som et Heelt betragtet, bør ansees, og hvilken Alder de fundne Sager tilhøre. Fundet indeholder ikke allene meget kostbare Stykker i fuldkommen Stand, men ogsaa mange enkelte Fragmenter af omtrent samme Art, der have været ituhuggede i Oldtiden og tildeels sammenbøiede; det bliver deraf klart at disse Sager maae betragtes ikke allene som en rig Mands Prydelser, men som hans Forraad af ædelt Metal, som hans Kostbarheder og hans Penge. Den Tid, til hvilken vi troe med Grund at kunne henregne disse Sager, gaaer forud for nordiske prægede Mynters Brug, i Mangel af hvilke man, naar Bytningerne ikke kunde udjevnes, som bekjendt betjente sig af Metaller efter Vægt. Hvad end mere bestyrker dette, er at man blandt Sagerne selv fandt en Barre. Naar man tager Hensyn til den forandrede Værdi af Metallerne efter Americas Opdagelse, da vil man først rigtig skjønne, hvor betydelig en Rigdom disse Sager udgjorde i Oldtiden. For at bestemme Alderen, til hvilken Sagerne henhøre, troe vi ikke at finde nogen sikkrere Ledetraad, end at holde os til de Mynter, som have været Forbillede for de i Fundet indeholdte Guldbracteater, og tillige tage Hensyn til, hvad man veed om et andet Fund af lignende Sager. Enhver Myntkjender vil let see, at Bracteaterne Fig. 4 og 5 ere Efterligninger af Mynter, prægede af Constantin den Stores nærmeste Efterfølgere, altsaa af Mynter fra Midten af det 4de Aarhundrede. Paa Fig. 5 findes selv det Halve af Indskriften at være lige taget af Keiser Constans's, Constantin den Stores Søns, Mynter, hvis sædvanlige Indskrift er: D(ominus) N(oster)

Midterdelen er præget med et Stempel mere som en Mynt end som en Bracteat. I Midten har man anbragt en Prik som Centrum, hvorfra man har bestemt de Kredse, der omgive Midterstykket, hvilke ere indslaaede med smaae Stempler, som man har flyttet. Paa den prægede Deel findes en Fyrstes Brystbillede med blottet Hoved; omkring Haaret et Diadem-Perlebaand, hvorfra to Baand nedhænge bag til. Man seer Overdelen af en Kappe, som er befæstet paa Skulderen med et rundt Spænde. Omkring dette Brystbillede findes en Indskrift med de ældre Runer, som midt over Hovedet er deelt ved tre Cirkler, hvori Puncter. Runerne ere af den samme Art, som de der findes paa det ene Guldhorn, paa nogle Runestene i Bleking og i Norge, samt med nogen Variation paa Monumentet ved Ruthwell i Dumfriesshire (jvf. Archæologia Scotica Vol. IV Plate XIV) og flere Steder; ligesom ogsaa de samme forekomme paa flere Guldbracteater, som dog have Forestillinger, der mere ligne Fig. 1 og 2 end denne.

Af Fig. 5 fandtes to Exemplarer aldeles lige, de ere meget tyndere end den foregaaende og prægede som Bracteater, nemlig saa at Bagsiden er huul, og formedelst Metallets Tyndhed ei danner nogen lige Flade, men har trykket sig op i de paa Forsiden relief værende Dele. Den er, som bemærket, ligesom den foregaaende, en Efterligning af byzantinske Mynter. Forestillingen er to Fyrsters Brystbilleder ved Siden af hinanden; de have Diadembaand og Kapper, som ere fæstede ved runde Spænder til Skuldrene. Over og imellem disse to Brystbilleder findes en Triquetra Figur, dannet af tre Halvmaaner, saaledes som denne oftere forekommer paa Barbarernes Mynter og Monumenter. Omskriften bestaaer for den halve Deel af en for os ulæselig Indskrift, i hvilken blandt romerske Bogstaver er indblandet barbariske Characterer. Den anden Side af Indskriften, som er heel copieret efter de byzantinske, have vi allerede omtalt. Uagtet al Eftersøgen have vi dog ikke fundet nogen Mynt med saaledes forbundne Hoveder, efter hvilken den directe er copieret.

Fig. 6 udmærker sig ved raa Forestillinger, der saa at sige danne Overgangen mellem to forskjellige Typer, nemlig de med Slanger og Drager, og de med en Rytter paa et hornet Dyr. I Midten forestilles her et Dyr, der ligner en Hest. Ved dens Sider findes to Fuglehoveder; over dens Hoved en Figur, der formodentlig skal betyde en Halvmaane, og under den en Cirkel med en Prik i, der rimeligviis betyder Solen. I Midten af Bracteaten er et Centrum, og om Kanten er med et Stempel, der er flyttet, halvmaaneformige Zirater med Prikker i indslaaede. Da det selvsamme Stempel findes brugt til at indslaae Zirater paa nogle af de i dette Fund indeholdte Fragmenter af Guldringe, maa denne Bracteat være forfærdiget paa samme Sted og Tid som disse.

Fig. 7 skulde tjene til at give et Begreb om de tre anseeligste fuldstændige Stykker i hele Fundet. Her maa man nøie lægge Mærke til, at denne ikkun er forestillet i halv Størrelse, hvorimod alle de øvrige Stykker ere viste i deres naturlige Størrelse. Ved at bemærke dette, vil man skjønne, hvor store og massive disse Ringe ere. Netop denne betydelige Tykkelse har bevaret dem i deres oprindelige Form, saa at man her sikkrere kan see saadanne Ringes Indretning og Brug, end paa andre tyndere Stykker, der af Finderne ere givne vilkaarlige Bøininger. Ved at prøve, hvorledes disse Ringe bedst kunne bruges, vil man snart overbevise sig om, at de have været Halssmykker. Dette har man ogsaa antaget om andre af samme Art, som forhen ere fundne, hvilke vi nærmere skulle omtale. Hver Ring danner omtrent $\frac{3}{4}$ af en Cirkel. Aabningen, naar de toges ud fra hinanden, er stor nok til at man kan faae Halsen ind i samme, og naar da Enderne bleve lagte over hinanden og de smaae Skaader anbragte, da havde det hele Udseende af, at den, der bar dem, havde to meget anseelige Guldringe om Halsen, og endnu prægtigere end de virkelig ere, i det den massivere Deel anbragdes foran. Foruden en Deel Fragmenter kjende vi fire Exempler paa, at saadanne kostbare Guldhalsringe af denne Art og Indretning ere fundne her i Norden. I Aaret 1774

Midterdelen er præget med et Stempel mere som en Mynt end som en Bracteat. I Midten har man anbragt en Prik som Centrum, hvorfra man har bestemt de Kredse, der omgive Midterstykket, hvilke ere indslaaede med smaae Stempler, som man har flyttet. Paa den prægede Deel findes en Fyrstes Brystbillede med blottet Hoved; omkring Haaret et Diadem-Perlebaand, hvorfra to Baand nedhænge bag til. Man seer Overdelen af en Kappe, som er befæstet paa Skulderen med et rundt Spænde. Omkring dette Brystbillede findes en Indskrift med de ældre Runer, som midt over Hovedet er deelt ved tre Cirkler, hvori Puncter. Runerne ere af den samme Art, som de der findes paa det ene Guldhorn, paa nogle Runestene i Bleking og i Norge, samt med nogen Variation paa Monumentet ved Ruthwell i Dumfriesshire (jvf. Archæologia Scotica Vol. IV Plate XIV) og flere Steder; ligesom ogsaa de samme forekomme paa flere Guldbracteater, som dog have Forestillinger, der mere ligne Fig. 1 og 2 end denne.

Af Fig. 5 fandtes to Exemplarer aldeles lige, de ere meget tyndere end den foregaaende og prægede som Bracteater, nemlig saa at Bagsiden er huul, og formedelst Metallets Tyndhed ei danner nogen lige Flade, men har trykket sig op i de paa Forsiden relief værende Dele. Den er, som bemærket, ligesom den foregaaende, en Efterligning af byzantinske Mynter. Forestillingen er to Fyrsters Brystbilleder ved Siden af hinanden; de have Diadembaand og Kapper, som ere fæstede ved runde Spænder til Skuldrene. Over og imellem disse to Brystbilleder findes en Triquetra Figur, dannet af tre Halvmaaner, saaledes som denne oftere forekommer paa Barbarernes Mynter og Monumenter. Omskriften bestaaer for den halve Deel af en for os ulæselig Indskrift, i hvilken blandt romerske Bogstaver er indblandet barbariske Characterer. Den anden Side af Indskriften, som er heel copieret efter de byzantinske, have vi allerede omtalt. Uagtet al Eftersøgen have vi dog ikke funbet nogen Mynt med saaledes forbundne Hoveder, efter hvilken den directe er copieret.

ere deels indslaaede, deels indgraverede. De ere glatte paa den Side, som ei vilde blive synlig, naar de brugtes som Halsbaand. Denne Formodning bestyrkes ogsaa derved, at det ved Mulsum fundne Halsbaand netop er af samme Tykkelse, og har aldeles samme Zirater som de der forekomme paa nogle af Fragmenterne. Fig. 11 er vel meget tynd for den ovenomtalte Bestemmelse, men iblandt de Fragmenter, som her ikke ere afbildede, findes et andet Stykke af samme Tykkelse, der er forsynet med Ombøining for Enden, og udgjør den halve Deel af en saadan Halsring fuldstændig; ogsaa findes Dele af den anden Halvpart, saa at man ikke kan tvivle om, at man har havt tynde Halsringe af samme Indretning som de ovenomtalte meget tykke og massive.

Figg. 12 og 13 ere to fuldstændige Spiralringe, af hvilke den ene synes at have været brugt om Haandledet, den anden er derimod en Fingerring. Mangfoldige Erfaringer vise, at denne Form har været meget yndet og er brugt i en lang Række af Aar, hvortil een af Hovedaarsagerne formodentlig har været den, at ingen var beqvemmere, for at kunne afhugge Stykker saaledes at dog det tilbageblevne kunde anvendes efter sin første Bestemmelse. Ved Fig. 12 er det ikke aldeles afgjort, om ei samme har ved Tryk faaet den ovale Form. Har den været rund, bør den ansees for et Armbaand; men man er i den senere Tid bleven opmærksom paa, at en stor Deel ovale Ringe upaatvivlelig have været brugte om Haandledet, og at Indretningen ikke har været den som nu anvendes til slige Prydelser, men at Ringene ere af den kunstige Smed blevne lagte om Haandledet, og dersom Bæreren blev federe, kunde de vel udvides noget, men forbleve ellers siddende. Man har om Armpiber paa Skeletter fundet saadanne Ringe ved Haandledene, saa at deres Bestemmelse ei kan omtvivles. Mange mindre cultiverede Nationer bruge endnu Ringe paa denne Maade. Undertiden vare de indvendig udhulede, og formodentlig udfyldte med noget blødt, saasom Tøi eller Uld, hvorved alt Tryk undgikkes.

fandtes i Sødermanland tre ovale Guldringe og en massiv Guld-Halsring netop af denne Form og Indretning, selv med tvende smaae løse Ringe eller Skaader; disse Kostbarheder bevares i Museet i Stockholm. I Kunstmuseet i Kjøbenhavn findes to ved Bolbro nær Odense fundne forbøiede Guldstykker, der have udgjort en saadan Halsring; et tredie Exempel er den ved Mulsum fundne Guldring, som nu opbevares i Gøttingen; paa samme ere Zirater indslaaede, der netop ere af samme Beskaffenhed som de paa Guldbracteaten Fig. 6 og paa nogle af de her fundne Fragmenter. Den i Spiels Archiv givne Afbildning viser, at denne Ring er af samme Indretning, men den er der ikke forestillet saaledes som man har baaret den om Halsen. Det fjerde frembyde de her fundne tre Stykker; den ene af disse er større end de to, og veier, uagtet Skyderingene fattes, 2 ℔ 29 Lod, de to mindre veie 1 ℔ 13 Lod $3\frac{1}{2}$ Qv. og 1 ℔ 13 Lod $3\frac{1}{4}$ Qv. Ved den ene af disse er anbragt en lille Guldtraad, som er omviklet paa et Sted bag til, hvor den ei vilde kunne sees. Dersom man antager, at enhver af de mindre Guldringe skulde have været Prydelser af 3 Marks Vægt, var det let muligt, at en lille Deel af denne Vægt kunde ved Forarbeidningen være gaaet tabt, som Guldsmeden da har, for netop at levere den fuldstændige Vægt, suppleret ved den lille omviklede Guldtraad. Dette Tillæg er ogsaa anbragt paa et Sted, hvor det ved Brugen ikke vilde blive synligt. Vi ville her bemærke, at det er os bekjendt, at der i Museet i St. Petersborg findes nogle Guldhalsringe, som have Lighed med disse. At man i Oldtiden, ikke allene i Norden, men ogsaa i andre Lande har brugt kostbare Smykker af denne Art, see vi af de arsacidiske Kongers Mynter, der næsten alle vise os en Fyrste, der er prydet med en spiral Halsring.

Figg. 8, 9, 10 og 11 ere Fragmenter af større Stykker, afhuggede i Oldtiden. Saavidt vi kunne skjønne, have de en Gang hørt til Ringe af samme Beskaffenhed, som de nys beskrevne, men af en noget ziirligere Udarbeidning. Alle disse Stykker ere forestillede i fuld Størrelse, men tildeels forbøiede. Ziraterne paa dem

ere deels indslaaede, deels indgraverede. De ere glatte paa den Side, som ei vilde blive synlig, naar de brugtes som Halsbaand. Denne Formodning bestyrkes ogsaa derved, at det ved Mulsum fundne Halsbaand netop er af samme Tykkelse, og har aldeles samme Zirater som de der forekomme paa nogle af Fragmenterne. Fig. 11 er vel meget tynd for den ovenomtalte Bestemmelse, men iblandt de Fragmenter, som her ikke ere afbildede, findes et andet Stykke af samme Tykkelse, der er forsynet med Ombøining for Enden, og udgjør den halve Deel af en saadan Halsring fuldstændig; ogsaa findes Dele af den anden Halvpart, saa at man ikke kan tvivle om, at man har havt tynde Halsringe af samme Indretning som de ovenomtalte meget tykke og massive.

Figg. 12 og 13 ere to fuldstændige Spiralringe, af hvilke den ene synes at have været brugt om Haandledet, den anden er derimod en Fingerring. Mangfoldige Erfaringer vise, at denne Form har været meget yndet og er brugt i en lang Række af Aar, hvortil een af Hovedaarsagerne formodentlig har været den, at ingen var beqvemmere, for at kunne afhugge Stykker saaledes at dog det tilbageblevne kunde anvendes efter sin første Bestemmelse. Ved Fig. 12 er det ikke aldeles afgjort, om ei samme har ved Tryk faaet den ovale Form. Har den været rund, bør den ansees for et Armbaand; men man er i den senere Tid bleven opmærksom paa, at en stor Deel ovale Ringe upaatvivlelig have været brugte om Haandledet, og at Indretningen ikke har været den som nu anvendes til slige Prydelser, men at Ringene ere af den kunstige Smed blevne lagte om Haandledet, og dersom Bæreren blev federe, kunde de vel udvides noget, men forbleve ellers siddende. Man har om Armpiber paa Skeletter funden saadanne Ringe ved Haandledene, saa at deres Bestemmelse ei kan omtvivles. Mange mindre cultiverede Nationer bruge endnu Ringe paa denne Maade. Undertiden vare de indvendig udhulede, og formodentlig udfyldte med noget blødt, saasom Tøi eller Uld, hvorved alt Tryk undgikkes.

Fig. 14 er en Art Ringe, af hvilke man har fundet Exemplarer, ligesom dette af Guld, ikke allene i Norden, men ogsaa i England og flere Lande. Bestemt at angive, hvortil dette Slags Ringe have været brugte, vove vi ikke. Det er muelig at de have været brugte om Haandledet; dog have nogle antaget at de hellige Ringe, ved hvilke Ed aflagdes, omtrent vare af denne Form.

Fig. 15 have vi ladet stikke, for at vise, hvorledes itu huggede Ringe oftere ere fundne sammenbøiede og hængte i hverandre, allene for at bruges som Betalingsmiddel.

Fig. 16 er en Ring som er indvendig huul udbanket, saa at den er convex udad; den er temmelig massiv, men man har dog ved at arbeide den saaledes givet den Udseende af at være meget anseeligere end den virkelig er.

Fig. 17 er et sammenlodbet Stykke, huult indvendig og gjennemboret i Midten med en huul Cylinder. Det passer aldeles i foranførte Ring, ligesom Guldets Farve i begge disse Stykker ogsaa er overeensstemmende. Som en løs Formodning kunde man yttre, at disse Stykker have udgjort Beslaget paa en prægtig Stav, saaledes at en Nagle har gaaet igjennem Cylinderen og befæstet denne ovenpaa Ringen.

Fig. 18 er en fuldstændig Fibula af den sædvanlige Indretning, nemlig med en Bugt, og saa at Naalen, hvorved den befæstedes, blev indlagt under en Bøile. Den er i Henseende til Ziraterne simpel, og afviger fra dem som ere udzirede med flettet Arbeide.

Paa Bracteaterne nær, som opbevares i Antiqvitet-Museets store Samling af saadanne, ere disse forskjellige Sager indlemmede i Kunstmuseet, ved hvis Inspecteurs, Hr. Justitsraad Spenglers, Beredvillighed vi bleve satte i Stand til at meddele udførligere Beskrivelser samt Afbildninger af disse Gjenstande.

Om Opdagelsen af Kong Knud den Helliges Reliquier i Odense. Af C. Paludan-Müller, Adjunct.

Faa af Danmarks Kjøbstæder vilde kunne maale sig med Odense i Antallet og Betydeligheden af interessante Levninger fra Fortiden, hvis man ikke, især i det 18de Aarhundrede, med en beklagelig Ringeagt for de Monumenter, Fædrene betragtede med Ærbødighed, havde ødelagt den største Deel af dem, for at gjøre Plads for en nyere Tids Fordringer. Graabrødre Kirkes Skjæbne er bekjendt, og ikke meget bedre er det i antiqvarisk Henseende gaaet St. Knuds, hvis talrige og interessante Monumenter næsten alle bleve tilintetgjorte ved den saakaldte Restauration, som blev foretaget i Midten af forrige Aarhundrede, og som gav Kirken sit nuværende Udseende, der vel i Almindelighed gjælder for skjønt, men dog i Grunden kun lidet passer til den Smag, hvori Bygningen oprindelig er opført. Imidlertid have dog enkelte Levninger overlevet denne Omkalfatring, og af dem ere ingen mærkeligere, end Kong Knud den Helliges Reliquier, der i høi Grad have Krav paa den almindelige Interesse, saavel for deres Alder, som for den Indflydelse, de have havt paa det danske Folks Skjæbne. Det er i det mindste nærværende Forfatters Overbeviisning, at Kong Knuds Canonisation og Ophøielse til Danmarks Patron og første Helgen har været af større Vigtighed, end det almindelig antages, for Befæstelsen af det catholske Hierarkie i Middelalderen og altsaa for Christendommens Rodfæstelse her i Landet, forsaavidt denne i hiin Tid nødvendig var bunden til Geistlighedens Overherredømme.

Disse Reliquier ere nu atter komne for Dagens Lys, og det er Hensigten med de følgende Blade, at give en Beretning om deres nærværende Tilstand, og at bevise, at det, man nu har fundet, virkelig er de sande Levninger af hiin Konge og Helgen.

Et almindeligt Sagn havde allerede længe betegnet det Sted i St. Knuds Kirke, hvor denne Konges Levninger skulde være indmurede, da Kirkeværgen, for at erfare, hvorvidt Sagnet var sandt eller ikke, den 24de Jan. 1833 lod bryde Hul paa den indre Side af Kirkens østlige Muur, noget Syd for Alteret. Den første Aabning ledte til et tomt Rum af omtrent 5 Alens Dybde og 2 Alens Brede i selve Muren. Dette Rum bækkedes af en Hvælving, der var gjennembrudt paa Midten, igjennem hvilket Hul man bemærkede et ubefæstet Stykke Træ, som hvilede umiddelbart oven over det. Man aabnede da Muren et Par Alen høiere oppe, og fandt derved en Nische, som var lukket med en Muur af ½ Steens Tykkelse. Det er aabenbart, at begge disse Rum engang have udgjort een eneste Fordybning i Kirkemuren, som man har adskilt ved den omtalte Hvælving. Inde i Nischen fandt man, foruden et Papir fra 1696[1], to langagtige Trækasser, som stode i en vertical Stilling paa Enderne ved Siden af hinanden, hvilke da bleve udtagne og henflyttede til det vittinghoffske Begravelses-Capel. Her blev den ene Kiste, der havde Udseende af en Pakkasse af Fyrretræ, oplukket, og deri forefandtes et Skriin, som strax nærmere skal beskrives. De Been, Klæder, o. s. v., som begge Kisterne indeholdt, laae, ifølge disses Stilling i Nischen, samlede i en uordentlig Hob i den ene Ende. I Capellet stode Kisterne under Laas, indtil Kirkens Inspecteurer foranstaltede en Synsforretning over dem optaget af Fogeden i Stiftsøvrighedens Overværelse, den 26 Jan. 1833; ligesom og, at de Been, der fandtes i Ki-

[1]) Herpaa stod følgende Vers:

Aar Sexten Hundrede sex og halvfemsindstive
Den een og Tyvende September man mon skrive
Blev Sanct Knud Konges Been og St. Albani med
Her satte ind igjen paa deres gamle Sted.

Skrevet samme Tid i Hast. — Matz Pedersen Rostoch Medtjener her til Kirken. Paa den Tid var . . . Stiftamtmand Doct. Thomas B. . . . og Mag. D. . . . *situs*.

sterne et Par Dage derefter, bleve undersøgte og specificerede af Stiftphysicus, Justitsraad Guldbrand. Ved denne Leilighed fandt man i den ene Kiste en Lap Papir med et Vers[1], indlagt ved Gravens forrige Aabning. Derefter blev det vittinghofske Capel atter tillaaset og Kisterne henstode nu tildækkede under Kirke-Inspectionens Segl, indtil Stiftets Gouverneur, Hans Kgl. Høihed Prinds Christian, lod i sin Nærværelse en ny Undersøgelse af Reliquierne foretage den 24de Juni 1833, hvorved, foruden Stiftamtmanden, Kirkens Inspecteurer og Byfogeden, ogsaa Hr. Prof. og Geheimearchivar Finn Magnusen som Medlem af Commissionen for Oldsagers Opbevaring, ligesom og Hr. Conferentsraad Schlegel fra Kjøbenhavn, samt en Deel Medlemmer af Fyens Stifts litteraire Selskab vare tilstede. Alt blev ved denne Leilighed undersøgt med den største Nøiagtighed, og en Deel af det i Kisterne forefundne Tøi, tilligemed noget af Kisternes Beslag, overleveret Geheimearchivaren til nærmere Undersøgelse af Commissionen og Opbevaring i Museet for Oldsager. Derefter bleve Kisterne atter under Kirke-Inspectionens Forsegling indsatte i det omtalte Capel, hvor de endnu ere.

Resultatet af disse og af Forf. egne gjentagne Undersøgelser er følgende: Den første Kiste, den som udtoges af den omtalte Fyrretræes Kasse, og som uden al Tvivl indeholder Kong Knuds Reliquier, er en langagtig Fiirkant, hvis øverste Deel fra alle Sider gaaer skraa indad, saa at Kistens Laag, der mangler, maa have været mindre, end Bunden. Kisten er 2 Alen, 9 Tommer, 5 Linier lang, 15 Tom., 5 Lin. bred, og den verticale Deel af Siderne 15 Tommer høi; det skraa indadgaaende Stykke

---

[1]) Dette lød saaledes:

Til Efterkommerne, som disse Kister finde,
Skal dette Skrevet staae til et sandfærdigt Minde:
Hiin er Kong Knuds og den St. Albans Bolig blev,
Her fundne og igjen her indsat, da man skrev
Aar efter Christi Byrd det sexten Hundrede,
Halvfemsinds og sex; — dem ingen Ufred skee! —

et 6 Tommer bredt, i lodret Høide 5 Tommer, saa at Kistens hele Høide udenpaa — de 4 Tommer lange Been, hvoraf kun de tre findes, ikke medregnede — er 20 Tommer. Kisten er af Eeg, men den har engang været beslaaet med et tyndt Metal-Beslag, hvoraf findes ikke ubetydelige Levninger paa den ene Ende og den ene Side. Baade Siderne og Enderne bestaae først af en lige Rand, der paa Siderne er 1 Tom., paa Enderne 1 Tom., 6 Linier bred, hvorpaa der endnu findes Levninger af et tyndt Beslag, saavidt skjønnes af forgyldt Kobber, med meget raa Indgraveringer, som nok skulle forestille Blomster. Indenfor denne Rand og langs med den er en Gesims, 1 Tom., 4 Lin. bred, der forbinder den med Fyldningen, og hvorpaa findes et glat Beslag. Fyldningen er flad, 10 Tom., 5 Lin. høi, paa Siderne 2 Alen, 4 Tom., 9 Lin., paa Enderne 9 Tom., 9 Lin. lang, og ligger 9 Linier dybere end den yderste Rand. Paa den ene Ende har det skraa Tag et Beslag af tyndt Metal, 1 Tom. bredt, med indgraverede Rosetter af bedre Arbeide, end Blomsterne paa Randens Beslag. Paa samme Ende er Fyldningen gjennembrudt af et fiirkantet Hul, omtrent 2½ Tommer langt og bredt, og Beslaget paa Randen har her betydelige Levninger og kjendelige Spor[1] af Metal-Indfatninger til Stene, som nu ikke findes. Midt paa den ene Sides Fyldning findes Spor af en cirkelrund Plade med en Diameter af 11½ Tommer, hvorfor der i den øverste og nederste Gesims findes to Indsnit. Paa begge Sider af denne Plade, maaskee ogsaa under den, vise enkelte Stifter og Spor, at Fyldningen har havt et Metal-Beslag, der har været inddeelt i Rum med Cirkelbuer over[2], fire paa hver Side af Pladen. I nogle af disse Rum findes svage Spor af menneskelige Figurer, om hvis Omrids de enkelte Stifter, hvormed de have været paahæftede, dog intet lære.

[1]) Ved Spor forstaaes her og fremdeles ikke Levninger, men saadanne Forandringer i Metallets eller Træets Udseende, som de nu forsvundne Dele have efterladt sig. — [2]) Der findes hverken her eller nogetsteds paa begge Kisterne Spor af Spidsbuer.

Det Rum, hvor Sporene ere kjendeligst, indtager Fyldningens hele Høide, og har en Brede af omtrent 4½ Tom.; den deri værende Figur har havt et Hoved af 1 Tommes Længde, og en Krop af omtrent 7½ Hovedlængde, eller maaskee lidt mindre. Den runde Plade synes at vise, at dette har været Kistens Forside. Fyldningen paa den anden Side, hvorpaa er et rundt Hul af omtrent 1 Tommes Diameter, har ligeledes havt et Metal-Beslag, hvoraf der endnu ved enkelte af Stifterne hænge Fragmenter; den har ogsaa været inddeelt, saavidt de svage Spor vise, i 9 Rum af samme Forhold, som de paa den første Side[1]. Enderne have ingen Spor af Inddelinger, Buer eller Figurer.

Foruden et temmelig stort, noget beskadiget Teppe med indvævede Figurer af Ørne, et Par mindre Puder og en lang smal rund Pude med et guult Bomuldstøis Betræk, tilligemed et Stykke rødt og blaat changeant-farvet, tyndt Silketøi, fandtes i denne Kiste følgende Menneskebeen: 1) af *cranium: os occipitis*, det venstre *os bregmatis* heelt med et vedhængende Stykke af det høire, et løst Stykke af det høire *os bregmatis*, *os frontis* (*pars orbitalis* mangler), af *os temporum pars petrosa*, 2 *dentes canini* og 2 *dentes molares*; 2) af *collum: atlas, epistropheus* (i Stykker); 3) af *truncus: clavicula dextera*, den forreste Deel af begge *scapulæ* tilligemed *acromion* (Resten mangler), et Stykke af *prima costa lateris dexteri*, fire Fragmenter af *costæ*, eet *vertebra dorsi*, to *vertebræ lumbares*, begge *ossa innominata*, *os sacrum*, et Fragment af et *vertebra*; 4) af *extremitates superiores: os humeri dexterum*, 13½ Tomme langt, *radius* af venstre Side (denne *radius* passer aldeles til en *ulna* i den anden Kiste) 9 Tom., 7 Lin. lang; 5) af *extremitates*

[1]) Den lærde Th. Bircherod, som 1696 undersøgte Kisten, siger i Noten (267) til hans Udgave af Ælnoth i Westphalens *Monumenta cimbrica* 4 Tome p. 1438, at der paa Kistens Sider Intet fandtes, der kunde vise, hvad Ornamenter de have havt. De ovenfor beskrevne Spor ere dog kjendelige, endskjøndt kun svage.

inferiores: begge *ossa femoris* 18 Tom., 3 Lin. lange, 1 *tibia* 15 Tom., 9 Lin. lang, 1 *fibula*, 2 *calcanea*, 1 *astragalus*, 6 Fragmenter af *ossa metatarsi* eller *metacarpi*; 6) 9 smaae Fragmenter af ukjendelige Been; 7) 3 smaae Stykker forbrændte Been. Desuden et lille Stykke Røgelse.

Den anden Kiste er 2 Alen, 9 Tom., 9 Lin. lang, 15 Tom., 3 Lin. bred, 12 Tom., 10 Lin. høi, men den øverste Rand mangler. Den er en langagtig Fiirkant af Eeg, og har intet Skraa Tag, som den første Kiste, men det flade Laag er øiensynligt langt yngre og af Fyr. Yderst paa Siderne og Enderne er en lige Rand, 1 Tomme bred; indenfor denne og langs med den følger en anden Rand, der er 1 Tom. bred, halvrund, ligger noget dybere, end den første, og seer ud som om den var sammensnoet af to ulige tykke Snore. Begge disse Rande findes paa den nederste Deel og begge Enderne, baade af Kistens Sider og Endestykker, men ikke paa den øverste Kant; derimod findes paa den øverste Kant af den ene Side en Rand, der ligner en Rad afvexlende smaa og store (langagtige) Perler imellem to Lister. Paa begge Sider og begge Ender, men kun langs det nederste Stykke af den anden Rand, ligger en tredie, der er omtrent 7 Linier bred og ganske ligner den beskrevne Perlerand paa den ene Sides øverste Kant, kun at den er noget smalere. Alt er indskaaret i Egeplankerne, ikke paaheftet. Begge Enderne og den ene Side er ved Colonner, der ganske ligne den anden Rand, inddeelt i Rum, der dækkes af Cirkelbuer; ved 14 saadanne halv ophøiede, snoede og af Planker udskaarne Colonner, hvoraf de to yderste ligge tæt op til Randen, er Siden deelt i 13 Nischer, hver af Enderne ved 3 Colonner i 2 Nischer. Colonnerne ere saaledes snoede, at Snoeningerne paa hver anden gaae til samme Side, paa de nærmeste til modsat; Hovederne af Colonnerne, der bære Enderne af Buerne, bestaae af 3 paa hverandre horizontalt hvilende Flader, hvoraf den midterste er lidt bredere, end de andre, alle 3 ere tilsammen omtrent 1 Tom., 1 Lin. maalte i vertical Retning, dog ikke eens paa

alle Colonnerne; Skafterne paa de fleste af disse ere 6 Tom., 1 Lin, men altsaa heller ikke ganske eens paa alle; saaledes forholder det sig ogsaa med Fodstykkerne, der bestaae af 2 paa hinanden hvilende horizontale Flader, tilsammen omtrent 8 Lin. i vertical Retning, af hvilke den underste er noget længer end den øverste. Snittet er temmelig reent og Kanterne bestemte. Nischernes Brede er imellem Colonnernes Skafter for det meste 3 Tom., 5 Lin., imellem Hovederne 2 Tom., 8 Lin.; deres Høide er 9 Tom., 8 Lin. Dette gjælder dog kun om Siden; thi paa Enderne ere Forholdene noget anderledes, idet Colonnerne ere kortere og staae længere fra hinanden, hvorved Nischerne blive lavere og bredere. Bunden af disse er flad og derpaa findes kjendelige Spor af paaheftede Menneskebilleder af Metal, men som nu ere forsvundne tilligemed hvad andet Metal-Beslag Kisten har havt, paa meget faa Fragmenter nær. De enkelte Stifter, som endnu findes, give ingen Forestilling om Figurernes Omrids; derimod ere Sporene af enkelte Figurer endnu temmelig tydelige. Billedet i den midterste Nische paa Siden har upaatvivleligt forestillet Christus, da der har været en Glorie om Hovedet; med denne er Hovedet omtrent 1 Tom., 9 Lin.; Kroppen 4 Gange saa lang. Den nærmeste Figurs Hoved er 1 Tom., 2 Lin., Kroppen neppe 7 Hovedlængder, saaledes ogsaa omtrent de af de øvrige, hvis Spor endnu ere kjendelige. Den femte fra Christi høire Haand holder en Stav eller et Sværd i Haanden; Alle synes de at have havt lange Klæder. Den anden Side har ogsaa været inddeelt, men uvist i hvor mange Rum, og denne Inddeling har kun været i Beslaget, ikke indskaaret i Planken. Ogsaa her synes Figurer at have været indsatte. Nederst paa begge Sider findes to Jernkramper. I denne Kiste fandtes en Pude og et Linnedklæde med Fryndser samt det ovenfor omtalte Papir; desuden følgende Been: 1) et Stykke af *cranium* bestaaende af *os frontis*, *ossa bregmatis* og *os occipitis*, alt sammenhængende, men beskadiget; *os temporum sinistrum* i Forbindelse med et Stykke

af *processus basilaris ossis occipitis; maxilla inferior,* hvoraf mangler den bageste Deel paa høire Side, deri 14 Tænder; 5 *vertebræ colli;* begge *claviculæ; os sterni* i to Stykker (*processus ensiformis* mangler); 18 *costæ; 7 vertebræ dorsi;* 3 *vertebræ lumbares; os sacrum;* det høire *os innominatum;* 2) af *extremitates superiores: ulna* til høire Side, *radius* til venstre Side; 3) af *extremitates inferiores: tibia* til høire Side, 15 Tom., 4 Lin. lang, 2 *fibulæ, os femoris* til venstre Side 18 Tom., 7 Lin., 1 *patella,* 1 *calcaneum,* 2 *astragali,* 3 *ossa metatarsi,* 6 Been af *prima phalanx digitorum pedis,* 2 Stykker af *phalanges digitorum,* 3 mindre Fragmenter af samme. Foruden disse Been fandtes i samme Kiste følgende, som ganske passe til Benene i den første Kiste: 1 *tibia,* 1 *fibula,* 1 *ulna,* 1 *clavicula,* 1 *vertebra dorsi,* 4 Fragmenter af samme, 3 *phalanges digitorum,* 5 Fragmenter af *costæ,* desuden 3 Fragmenter af ukjendelige Been[1].

II.

Da der ingen Inscription nu findes paa Kisterne, ligesaa lidet som i eller uden paa Nischen, hvor de stode, der med Sikkerhed kunde lære, hvem de i dem fundne Been have tilhørt, kan man kun ved Overveielse af historiske Beretninger og Sammenstilling af Omstændighederne komme til nogenlunde Vished herom. Den ene Kiste gjælder for at være det Skriin, hvori

[1]) Man undskylde denne Angivelse af enkelte smaa Omstændigheder ved Kisterne og deres Indhold, som jo er den eneste Maade, hvorpaa man kan sætte en i Middelalderens Kunsthistorie kyndig Mand istand til at bedømme den Stiil, hvori Arbeidet er udført og den Alder, hvortil det bør henføres; hvilket vilde være af megen Interesse med Hensyn til Danmarks Culturhistorie i Middelalderen; ja maaskee endog til andre Landes; men da vi ikke med Sikkerhed kunne vide, hvad det ved en saadan Undersøgelse egentlig kommer an paa, have vi hellere villet give for meget, end for lidet Optællingen af Benene er af Vigtighed for at bestemme hvo de Afdøde have været, hvilket senere vil vise sig.

Kong Knud den Helliges Reliquier nedlagdes ved hans Canonisation: at den virkelig er det, skal det Følgende vise; vi haabe ogsaa at gjøre det sandsynligt, at det andet Skriin gjemmer Levningerne af Kongens Broder Benedikt.

Efterat Kong Knud og hans Broder Benedikt vare dræbte i St. Albani Kirke i Odense den 10de Juli 1086, nedgravede de Geistlige Begges Liig hver paa sit Sted i samme Kirke og de med dem faldne Stridsmænd i den nordvestlige Ende af Vaabenhuset. Her hvilede Brødrenes Been i 8 Aar og 9 Maaneder, altsaa til hen i April eller Mai 1095; thi man veed ikke bestemt, hvorlænge efter Mordet Begravelsen gik for sig. Da der imidlertid udbredte sig Rygter om vidunderlige Begivenheder ved Kongens Grav, og da Landets ulykkelige Tilstand gav disse Rygter Styrke, bleve hans Been optagne, nedlagte i en Steenkiste, og hensatte i en aaben Begravelse (*crypta*) i den endnu ikke ganske færdige Kirke, der siden bar hans Navn[1]. Ved denne Leilighed bleve de underkastede en Ildprøve, i det der fire Gange blev lagt Ild paa Benene, men som efter de samtidige Skribenters Beretning strax udslukkedes uden at beskadige dem. Ved samme Leilighed skulle ogsaa Levningerne af Benedikt være henflyttede til den nye Kirke. Kort derpaa døde Kong Oluf Hunger og Erik Eiegod fulgte ham i Regjeringen; denne bevirkede sin Broder Knuds Canonisation hos Paven Paschalis den Anden, og foretog derpaa den bekjendte høitidelige Skrinlæggelse den 19de April 1101. Helgenskrinet blev da hensat paa Alteret i St. Knuds Kirke[2]. Fra nu af omtales Skrinet først efter

---

[1]) Det kan ikke undre os at Ælnoth kalder St. Knuds Kirke „*basilica australis*," endskjøndt St. Albani Kirke laae Øst, eller i det høieste Nordost for den; thi de gamle Nordboer antage Nord i Nordost, og St. Knuds Kirke maatte da ligge Syd eller dog næsten Syd for St. Albani. — [2]) Her følges Langebeks Conjectur til Ælnoth Cap. XXXV. p. 389 i 3 Tom. af *Script. R. D. mensæ vitalis convivii spectandus superponitur;* dette kræver nemlig det foregaaende *omnibus ejus patrocinia requirentibus*, der ellers ikke har

Reformationen. Da fandt man det nemlig den 22de Januar 1582 ved Nedbrydelsen af et Taarn paa Kirkens sydlige Side, medens i dette Taarns Alter. Det var da endnu heelt og uskadt med alle sine Ornamenter og den Indskrift, som blev sat paa det ved Skrinlæggelsen 1101. Kisten maa da ogsaa have været aabnet; efterat man der fandt en Kobbertavle med en kort Beretning om Kongens og hans Stridsmænds Død; men en nøiagtig Undersøgelse er neppe foretaget; thi mærkeligste er den ikke bleven befunden. Hvor Kisten da blev af, beretter ingen af de Skribenter, der maa antages som de egentlige Kilder til vor Kundskab om denne Opdagelse; men der var et almindeligt Sagn, at den blev nedsat i Kirkemuren bag Alteret. Dette Sagn [illegible] Bekræftelse, da man den 21de September 1696 foranstaltede en Undersøgelse for at finde St. Knuds Helgenskrin[2]; thi Biskop Kingo havde [illegible] Tilladelse af Kong Christian den Femte [illegible] til at lade Graven aabne. Man fandt da paa det af Sagnet angivne Sted de to samme Kister,

---

[illegible] i Kirken, [illegible] Forfattere have antaget det; [illegible] beretter det ikke bestemt.

[1] [illegible] — [2] [illegible] XXXI. [illegible] *Mon. Cimbr.* [illegible] Kirken og [illegible] Alteret [illegible]. Dette er [illegible] Forfattere [illegible] som de egentlige [illegible] [illegible] og som altsaa [illegible] Opdagelse 1582, ikke [illegible] 1582, [illegible] Undersøgelse 1696. [illegible] Opdagelse [illegible] [illegible] efterat [illegible], [illegible] Alteret [illegible] af [illegible].

ganske i samme Stilling, som vi nu ved den sidste Aabning have fundet[1]. Dengang, og som det synes samme Dag, da de bleve udtagne, bleve de atter indmurede paa samme Sted, og i samme Stilling, som man forefandt dem, og fra den Tid indtil den 24 Januar 1833 have de henstaaet urørte saavidt man veed, i det mindste er aldeles ingen Forandring foretaget med Kisterne selv eller deres Stillig i Nischen[2]. Om Tiden og Maaden, hvorpaa de ere berøvede deres Prydelser, har man kun Formodninger. Bircherod antager et Indbrud og Tyverie enten 1582 eller 1649 i Anledning af Reparationer ved Kirken, og vil ikke vide af, at det skulde være skeet paa Øvrighedens Foranstaltning. Imidlertid er dette Sidste maaskee dog det troeligste. Efter at Kisterne vare indmurede 1582, kunde de umuligt saa aldeles plyndres uden at Muren for Nischen maatte ganske nedbrydes i sin hele Høide og Brede; thi Kisterne kunne ikke have staaet an-

[1]) Mærkeligt er det, at Bircherod, som selv forestod denne Undersøgelse, enten ved Hukommelses- eller Skrive-Feil, angiver Aarene 1694 og 1698. At det rette Aar er 1696, vise de i Nischen og Kisten fundne Papirer, tilligemed en Notits i St. Knuds Kirkes Regnskabs Protocol fra Aarene 1681-1705. p. 225. — [2]) *Elogium St. Canuti Regis et Martyris* i *Script. Rer. Dan.* 3 Tom. p. 321 og 322. *Historia Martyrizationis St. Canuti regis* samme St. p. 323—25. *Ælnothi Monachi Historia ortus, vitæ et passionis St. Canuti Regis Daniæ* fra Cap. XXVII. indtil Enden, samme St. p. 365-390. Knytlinga Saga, i Oldnord. Sagaer, 11te Bd. paa fl. Steder. *Olai Wormii Fasti Danici* p. 29. *Pontani Rerum Danic. Historia* p. 199. Bircherods Noter til hans Udgave af Ælnoth i 4 Tom. af Westphalens *Monum. Cimbr.* p. 1378-1440 paa flere Steder. Sammes Kong Knud den Helliges Historie i Iversens Almeennyttige Samlinger 28 Deel p. 227-311. Hvor Knytlinga ikke kan forenes med Ælnoth og de to andre samtidige Skrifter, ere disses Efterretninger foretrukne; ligesom ogsaa deres Tidsangivelser, og den Tidsregning, som Langebek efter dem opstiller, ere antagne for alene rigtige. De Beretninger om Knuds Død og Canonisation, samt om hans Kiste og Reliquier, andre Forfattere meddele, ere ene øste af de anførte Kilder.

anderledes i Nischen end saaledes, som de fandtes 1833; men om endog Muren har været tilluttet strax efter Indbruddet, maatte der dog blive tydelige Spor deraf tilbage, og Stedet kan sees næsten overalt i Kirken. Det vilde være ganske besynderligt, om ikke Een skulde have bemærket det, og i saa Fald kunde det ikke blive nogen Hemmelighed.

Men at intet saadant Rygte har udbredt sig, kunne vi deels slutte deraf, at Regjeringen, som ingenlunde var ligegyldig ved slige Gravran [1], ikke foranstaltede nogen Undersøgelse, deels deraf, at Bircherod intet vidste derom; thi man kan med Sikkerhed antage, at han har kjendt ethvert Sagn, der angik St. Knuds Grav. Desuden turde det endda ikke være saa usandsynligt, at Cantsleren Niels Kaas, som selv var tilstede og efter hvis Befaling Capellet blev nedbrudt og Kisten flyttet, har ladet Alt borttage, hvad der kunde have nogen Interesse for Historikerne eller Oldgrandskerne, uden at man derfor behøver at beskylde ham for nogen ulovlig Hensigt dermed. Da han lod Kisterne indmure uden at betegne Stedet med en Indskrift eller paa anden Maade, kan det kun have været hans Mening, at de for Fremtiden skulde staae urørte og usete, eller at det i al Fald maatte beroe paa Tilfældet, om de engang igjen skulde komme for Dagens Lys. Det er da ikke i og for sig urimeligt, at han har borttaget Alt, hvad der kunde have nogen videnskabelig Interesse, ligesom man jo ogsaa nu har borttaget adskilligt af de faa Levninger, for at undersøge og opbevare det.

At ved samme Leilighed enkelte Stykker f. Ex. de Stene, hvis Indfatninger endnu findes, kunne være borttagne af Arbeiderne imod hans Vidende og Villie, kan naturligviis gjerne være, ligesom et og andet Stykke kan være bortkommet allerede

[1]) Den lod saaledes den, der havde forsøgt et Indbrud i Kong Hanses Grav i Graabrødre Kirke, haardt straffe, som Bircherod fortæller i sin *Dissertatio epistolaris de deperditis antiquit.* Dänische Bibl. VI. p. 414.

før 1582[1]; kun hidrører Kisternes hele Afklædning neppe fra et Gravran, og det saameget mindre, som ogsaa den i St. Knuds Kiste fundne Tavle, der dog kun kan have havt videnskabeligt Værd, var forsvunden 1696. Hertil kommer endnu den mærkelige Beretning af Bircherod[2], at han havde seet en Afskrift af Kistens Epitaphium, som Professor Chr. J. Lund, der døde 1672, forsikkrede at have taget efter Original=Inscriptionen (*ex ipsa autographa tabula*) som han selv havde seet; men denne Lund er først født 1596[3], altsaa 14 Aar efter at Niels Kaas lod Kisten indmure. Pladen med Epitaphiet maa altsaa imellem 1596 og 1672 have været uden for Graven; men var den borttaget fra Kisten paa en ulovlig Maade, da havde Gjerningsmanden sikkert sørget for at gjøre den ukjendelig, da den jo ellers upaatvivlelig maatte vække Opmærksomhed.

Lund døde som sagt 1672 og da Bircherod selv ikke havde seet Pladen, maa den uden Tvivl være forsvunden iuden han begyndte at interessere sig for disse Sager; dette synes at vise, at Kistens Plyndring maa være ældre end 1678, til hvilket Aar maaskee ellers den Tilladelse, som den Münsterske Gesandt Zitzwitz erholdt til at see Kong Knuds Reliquier og medtage deraf

---

[1]) Man erindre hvorledes Christen Povelsen, den sidste Prior til St. Knuds Kloster, klager over Tyverier selv af Geistlige. Gl. Danske Magazin 2 Tom. p. 68-73. — [2]) J den anførte Note til Ælnoths Cap. XXXIV. — [3]) *Statua honoris erecta Gymnasio Othiniensi cura et calamo Georgii Hannæi anno* 1692, *quam postea consummavit et omnibus visendum nunc exhibet Laurentius Luja, Philos. P., Hauniæ* MDCCXXV p. 42. Suhm siger (Hist. af D. Tom. 5 p. 70 Nota): „Udi Læsningen af disse Navne (de 17 Kæmpers paa Kobbertavlen i Kisten) har uden Tvivl Provsten Christian Johan Lund, som 1582 afskrev dem efter Tavlen, begaaet en Deel Feil." Dette er urigtigt; thi Lund var ikke Provst, ikke engang født 1582, og afskrev ikke Tavlen, men Epitaphiet. Bircherod selv begaaer den samme Feil i Kong Knuds Historie, Iversf. alm. Saml. 28de Deel p. 306; men der kan ikke være nogen Tvivl om, at de Tidsbestemmelser, „*Statua honoris etc.*" angiver, ere rigtige.

hvad han vilde[1], kunde give Anledning til at henføre den, endskjøndt det rigtignok ikke er bekjendt, at denne Tilladelse foraarsagede Gravens Aabning.

III.

Af det ovenfor Anførte er det altsaa indlysende, at Alt kommer an paa at undersøge, om den 1582 fundne Kiste virkelig var den, hvori Kong Knuds Reliquier bleve nedlagte 1101, og om den, Bircherod fandt 1696, er den samme som den fra 1582: kan dette bevises, eller i det mindste bringes til en høi Grad af Sandsynlighed, da er det saa sikkert, som det efter Sagens Natur kan være, at den nu af Kirkemuren udtagne Kiste er det rette Helgenskriin; thi der er aldeles ingen Tvivl om, at denne er den samme som den fra 1696, hvilket iblandt andet kan sees deraf, at en Beskrivelse over de af Bircherod fundne Kister, optegnet efter dennes Angivelser før deres Undersøgelse, blev ved Synsforretningen den 26de Januar 1833 befunden aldeles overeensstemmende med deres nuværende Tilstand.

Om Kistens Opdagelse 1582 kjender man hidtil kun trykte Beretninger, og maaskee har der heller aldrig existeret noget Skriftligt derom, idet mindste neppe andet end private Optegnelser[2]; thi Capellets Nedbrydelse og Kistens Undersøgelse blev foretaget i Kantsleren Niels Kaases Nærværelse; efter Landets daværende Forfatning maa en Ordre af ham have været fuldkommen tilstrækkelig, og en officiel Indberetning var unødvendig, da den jo maatte være stilet til Kantsleren, som her selv var nærværende. Undersøge vi altsaa de trykte Beretninger, saa finde vi, at Ole Worm er den første, som omtaler Sagen i *Fasti Danici* L. 1. C. 9. p. 29. Hans Ord maae ansees for aldeles paalidelige; thi han maatte bedre end nogen Anden kunne kjende Sandheden, ved sine Forbindelser med dem, der vare istand

[1]) Langeb. *S. R. D.* 3die Tome p. 397. — [2]) Hverken i Geheime=Archivet eller i Odense Byes Archiver findes Noget om denne Undersøgelse.

til at lade den oplyse, og som i andre Tilfælde saa kraftigt understøttede hans antiqvariske Undersøgelser, navnlig Kaases Eftermand, Christen Friis. Desuden er der i hans Efterretning om Epitaphiet og Indskrivten paa den i Kisten fundne Kobbertavle saadanne Afvigelser fra Ælnoth, at han aabenbar ikke kan have afbenyttet denne, men maa andensteds fra have kjendt disse Indskrifter[1]. Foruden Worm og, som det synes, uafhængigt af ham, har Pontanus i *Rerum Danic. Hist.* p. 199 meddeelt en Beretning om hiin Opdagelse, men som synes sammensat af en løs, ufuldstændig Meddelelse og af Ælnoths Ord. Imidlertid kan hans Fortælling ikke forkastes blot fordi den ikke i eet og alt stemmer med Worms; thi denne har ligesaalidet som Pontanus selv seet Kisten. Alt, hvad senere Skribenter have om denne Sag, er hentet fra disse to Forfattere; Meursius i Noterne til Ælnoth, og Svanning i *Chronologia Dan.* p. 102 beraabe sig paa Worm; Stephanius i Noterne til hans Udgave af Saxo p. 222 paa Pontan; Langebek, Pontoppidan og Suhm anføre alle disse, og hvad Tilsætninger eller Forandringer, der tilføies f. Ex. i D. Atl. 3 Tome p. 444 eller 6 Tome p. 586 og følg., fortjene ingen Opmærksomhed, da de deels stride imod Worms og Pontani Beretninger, uden at der er tilføiet, hvoraf de ere øste, deels aabenbar ikkun ere Misforstaaelser af disse to Forfatteres Ord. Bircherod siger[2], at det var Kantsleren Niels Kaas, der dengang opholdt sig paa St. Knuds Kloster, som lod Kisten flytte. Dette kunde han

[1]) Dog kan han ikke have havt Originalerne selv for sig; thi han corrigerer de paa Kobbertavlen læste Navne efter Ælnoth. Mærkelige ere iøvrigt hans Ord: *ne penitus obliteretur et pereat;* dette kunde han ikke have sagt, dersom han enten havde en officiel Indberetning for sig, eller dersom Erindringen om Undersøgelsen 1582 havde beroet paa mere, end hvad Private vidste derom. Dette bestyrker den ovenfor yttrede Formodning, at der aldrig har existeret nogen Indberetning til Regjeringen; thi i saa Fald havde Worm uden Tvivl kjendt den. —
[2]) Vestph. 4 Tom. p. 1439.

meget godt vide og han fortæller det aldeles bestemt; vi antage det altsaa for Sandhed.

Holde vi os altsaa til Worms og Pontani Beretning, da finde vi, at det lidet, de meddele om Kisten, stemmer meget godt med den samtidige Ælnoths poetiske Beskrivelse af St. Knuds Helgenskrin. Pontan siger paa det anførte Sted:

Othiniæ cum anno MDLXXXII. *die* XXII. *Ianuarii Chorus ut vocant ecclesiæ D. Canuti instauraretur*[1], *reperta est tumba cuprea, auro obducta, gemmisque atque aliis ornamentis pretiosis affabre elaborata, in qua reconditum fuit Canuti regis ac martyris sceleton;* Ælnoth beskriver Helgenskrinet saaledes[2]:

Ossibus arca sacris, insigni schemate facta
conficitur, puro, nitido, fulvoqve metallo,
Cærulæis, croceis, pulchre decorata lapillis.

og paa et andet Sted[3]:

.. nitent fulvi nunc ornamenta metalli
Cum serico gemmis, croceo pretiosa decoris.

Man seer at disse Beskrivelser passe vel til hverandre; thi det er kun meget senere Forfattere, der af Ælnoths Ord have sluttet, at Kisten var af pure Guld[4].

Det Epitaphium, som baade Pontan og Worm, der forresten ikke beskriver Kisten, berette at have staaet paa den 1582, lyder saaledes:

Iam coelo tutus, summo cum rege Canutus,
Martyr in aurata Rex atque reconditur arca,

[1]) Det synes som om Pontan her lader Kisten findes i Kirkens Chor. Worm siger, at det var ved Nedbrydelse af et Capel, og Bircherod, at dette Capel var ved Kirkens sydlige Side; der fandtes dengang endnu Spor paa Kirkemuren af dette Capel, hvilke endnu den Dag idag ere synlige. Vi foretrække Worm og Bircherod, fordi de kunde vide bedre Beskeed end Pontan. — [2]) *S. R. D.* 3 Tom. p. 385. — [3]) Ibid. p. 361. — [4]) Suhms Forbedringer i den danske Historie p. 150.

Et pro justiciæ factis occisus inique,
Ut Christum vita, sic morte fatetur in ipsa,
Traditus a proprio sicut Deus ipse ministro,
Et petiens polum telorum pertulit ictum,
Lancea nec ne latus ut Christi perforat ejus,
Ejus ut ante sacram sanguis sacer efluit aram
Spiritibusque sacris moriens sociatur in astris.

Dette er, paa enkelte ubetydelige Afvigelser nær, det samme som det, der efter det bedste Haandskrift af Ælnoth blev sat paa Helgenskrinet 1101, imedens de andre Udgaver af Ælnoth, og navnlig den, Worm benyttede[1], udelade den næstsidste Linie. At de sytten Kæmpers Navne paa den i Kisten 1582 fundne Kobbertavle ikke stemme med dem, som Ælnoth opgiver i det 29de Capitel, beviser kun, at Tavlen har været maadeligt læst 1582; men tillige, at den har været læst af En, der ikke kjendte Ælnoth.

Vil man desuagtet benægte, at den 1582 fundne Kiste er den samme, som den, hvori Kongens Been nedlagdes ved hans Canonisation, da maa man antage, at den rette Kiste er forsvunden og at en anden eftergjort aldeles lignende er hensat i dens Sted; thi den, man fandt 1582, udgav sig jo for den rette. Dette er høist utroligt, ja næsten umuligt: til hvilke Tider vilde man vel henføre en saadan Ombytning? Dog vel ikke til de catholske? Da havde Munkene i St. Knuds Kloster aabenbart al for stor Interesse af at vaage over deres største Skat, ja den vigtigste Grundvold for deres Klosters Flor og Anseelse, til at en saadan Forbytning kan tænkes. Det kan ikke være skeet ved den eneste Leilighed, man herved maaskee kunde tænke paa, nemlig da Benediktinerne i Christian den Førstes Tid bleve fordrevne fra Klosteret og regulære Chorherrer indsatte

[1]) Worm anmærker udtrykkelig, at Ælnoth ikke har denne Linie. Man kan deraf slutte, baade at Worm ikke har kjendt Haandskriftet fra det nederlandske Kloster Doest, der efter Langebeks Dom er det bedste, og at denne Linie virkelig har staaet paa Kisten.

i deres Sted, eller da disse atter maatte vige for hine under Kong Hanses Regjering. Her kunne vi med Sikkerhed antage Tausheden for et Beviis paa, at Tingen ikke er skeet; thi Hadet mellem Partierne var saa stort, at de upaatvivlelig ogsaa i dette Tilfælde, som med Hensyn til deres øvrige Adfærd havde et vaagent Øie med hinanden, og da Domherrerne atter maatte vige, nødtes de til at tilbagegive alle Klosterets Klenodier; hvorledes kan man da troe, at Munkene skulde have ladet sig føre bag Lyset med Hensyn til det vigtigste Stykke? Havde de mærket Uraad, da havde de upaatvivlelig sat Himmel og Jord i Bevægelse, og der maatte da sikkert være kommen nogen Efterretning derom til vore Tider. Munkene i dette Kloster bleve ikke fordrevne ved Reformationen, og den sidste Prior Christen Povelsen, der var en retskaffen og agtet Mand, resignerede først 1572; men Munke og Prior have sikkert ogsaa efter Reformationen, af en meget naturlig Pietet vaaget over de Reliquier, der saa længe havde været Gjenstand for deres Tilbedelse, og heri have de upaatvivlelig fundet Regjeringens Medhold; thi var Knud ikke længer Helgen, saa havde han dog været Konge. Overhovedet er en Forbytning endnu mindre tænkelig efter Reformationen, end før den. Dette kunde kun være skeet ved et Gravran; men hvorledes kan man troe, at Gjerningsmanden skulde have eftergjort en saadan Kiste? og af hvad Grund skulde han have gjort det. Kisten stod indmuret i Kapellets Alter[1]; enten vilde altsaa Indbrudet ikke blive bemærket, eller, dersom det skeete, vilde en Forbytning være aldeles unyttig; thi en Undersøgelse maatte jo strax vise, at det var en eftergjort Kiste.

[1]) Bircherod siger i den ovenfor anførte Nota hos Langebek Tome 3. p. 389 *sacellum enim illud, in quo illa area erat, quæ capsulam hanc — condebat, destruebatur* (neml. 1582), dette stemmer ogsaa med Worms Ord: *arcula inventa est Othiniæ anno* MDLXXXII 22 *Januar, cum — sacellum, in quo positus erat (sc. Kanutus) immutaretur*; saaledes kunde Worm ikke tale, dersom Kisten havde staaet paa Alteret for Alles Øine.

At Nogen, der var berettiget dertil, skulde have ladet den borttage, er aldeles utroeligt; thi hvorfor skulde man da efter Reformationen have hensat en anden Kiste, der ganske var indrettet paa at føre Publicum bag Lyset? Dette maatte desuden have været Kantsleren Niels Kaas bekjendt.

Ligesaa vist synes det, at den Kiste, som Bircherod fandt 1696, og som nu atter er kommen for Dagen, er den samme som den fra 1582. At Pontan kalder denne *tumba cuprea auro obducta*, kan ikke bringe os i Tvivl; thi da Pontan skrev dette et halvt Aarhundrede efter at Kisten var indmuret, og det, som det synes, efter ufuldstændige Efterretninger, saa kan man ikke paastaae, at Ordene kun bør forstaaes om en Kiste af massivt Kobber; de kunne tvertimod passe meget godt til den Trækiste, Bircherod fandt, da den overalt har havt et Beslag af tyndt Metal, der af adskillige af de endnu bevarede Levninger at slutte virkelig har været forgyldt Kobber. Pontans andre Ord stemme ganske med hvad der endnu var frelst af Kisten 1696 og 1833; thi vel ere de „*lapilli pretiosi*,“ han omtaler, nu borte, men at de engang have været der, vise de Levninger og Spor af Indfatningerne, som endnu ere ganske kjendelige. Saaledes som Kisten fra 1696 og 1833 har seet ud, da den endnu var uskadt med alle sine Figurer, Plader, Buerne, kunde det gjerne siges om den, at den var „*pretiosis ornamentis affabre elaborata.*“

Det almindelige Sagn maa i dette Tilfælde ansees for en sikker Veileder. At ene Sagnet ledte Kirkeværgen ved Murens Aabning 1833, kunne vi bestemt forsikkre; Bircherod siger[1], at det kun af et almindeligt Sagn var bekjendt, hvor Kong Knuds Kiste, der dengang ikke kan have været forstaaet om andet, end

[1]) Hos Langebek *L. R. D.* 3 Tome p. 386 *inciderunt operarii in locum illum muri orientalis post altare summum, ubi non nisi ex relationibus antiquis fama erat, S. Canuti reliquias insertas fuisse.*

om den fra 1582, var indmuret; paa dette Sted lod han Kirkemuren aabne, og fandt da sine Kister. Har Sagnet efter 136 Aars Forløb nu ledet ret, hvorledes skulde det da være kommet paa Vildspor imellem 1582 og 1696, et Tidsrum af knap to Menneske-Aldere? thi her kommer naturligviis ikke Gjennemsnits-Alderen, men Enkeltes Levetid i Betragtning: en halvfjerdsindstyveaarig Indvaaner i Odense behøver blot at have havt en ligesaa gammel Fader, saa kan Sagnet være kommen i to Slægter fra 1582 indtil 1696, og kan da neppe have feilet betydeligt i at angive det Sted i Kirken, hvor Kisten blev indmuret 1582. Vilde man alligevel ansee en Feiltagelse for mulig, da maatte man ogsaa antage, at Odense Indvaanere i det korte Tidsrum af 114 Aar havde ganske glemt, hvor Kisten var bleven af, siden den sidst blev funden, at det som ved et Slags Sammensværgelse var blevet til et almindeligt Sagn, at den stod paa det Sted, hvor Bircherod søgte den, og endelig, at det skulde træffe sig saa vidunderligt, at der paa det Sted, som Sagnet slumpede til at betegne, stode to Kister, hvorom intet Menneske vidste ringeste Beskeed, og som vare saaledes beskafne, at der ikke engang opkom Tvivl hos den lærde Bircherod om, at den ene jo var St. Knuds. En saadan Forudsætning vilde dog være i høieste Grad usandsynlig.

Disse Combinationer gjøre det næsten vist, at den 1696 og altsaa ogsaa den nu fundne Kiste er Kong Knuds rette Helgenskriin, og dette bestyrkes end mere ved en umiddelbar Sammenligning af dens nuværende Tilstand med det, samtidige Skribenter berette om Kongens Canonisation.

Man sammenligne engang den Forestilling om Kisten, Ælnoths ovenfor anførte Ord give, med den Beskrivelse, vi have meddeelt, og man vil see, hvor godt Alt stemmer, naar man ikke vil gjøre Vold paa Ælnoths Ord; ja vi troe endog, at en fordomsfri Fortolkning, selv uafhængig af enhver Mening om vor Kiste, ikke kan finde andet i dem, end at Helgenskrinet var prydet med Zirater af guult Metal og med kostbare Stene,

hvilket ogsaa har været Tilfældet med det, vi have for Øine. Dernæst er det aabenbart, at dette ikke kan være nogen almindelig Liigkiste. Et Liig af den Størrelse, som Benene udvise, kan ikke have ligget i den noget over 2 Alen lange Kiste; heller ikke kunde Klæderne, der findes i den, have holdt sig saaledes, de være nu fra hvad Tid, man vil, dersom et Liig havde opløst sig iblandt dem; da maatte Forraadnelsen ogsaa have angrebet dem. Det er altsaa ikkun den Afdødes Been, der ere nedlagte i denne Kiste, hvilke følgelig maae være optagne af hans første Grav; de kunne da ikke være andre, end St. Knuds; idet mindste vide vi Intet om en „*Elevatio*" eller „*Translatio*" af nogen anden Afdød, hvorom Talen her kan være. Alt det udvortes og indvortes ved Kisten viser ogsaa, at den ikke kan være en Liigkiste, men maa antages for et Helgenskriin; thi den har øiensynligt været saa glimrende, at den kun kan have været bestemt til at udstilles for Alles Øine. En Kunsthistoriker kan ene bedømme den Stiil, hvori Arbeidet paa Kisten er forfærdiget, og til hvilken Periode i Kunstens Historie det bør henføres; imidlertid tillade vi os et Par Bemærkninger, der have paatrængt sig ved Overveielsen af de samtidige Skribenters Beretninger. Maaskee vil Nogen tvivle paa, at en saadan Kiste, som denne maa have været efter de Levninger og Spor af deres tidligere Tilstand, der endnu findes paa den, kunde forfærdiges i Danmark i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, eller at de Klæder, som findes i den, kunne henføres til saa høi en Alder. Hertil svare vi, at det er høist sandsynligt, ja næsten vist, at adskillige af Prydelserne paa St. Knuds Kiste vare italiensk eller snarere græsk Arbeide. Dette, som man allerede maatte formode af den bekjendte stærke Samfærsel i hiin Tid imellem de nordiske Lande og Kunsternes daværende Hjem, Constantinopel [1], bliver endnu

[1]) I saa Fald var St. Knuds Kirke ikke den eneste i Danmark, der i Middelalderen havde Prydelser af græsk Arbeide; om Roeskilde Domkirke vide vi det med Bestemthed; thi Biskop Svend, der reiste

mere sandsynligt, naar man betænker, at i det mindste en Deel af de Kostbarheder, hvormed Skrinet blev prydet, vare sendte hertil af Kong Knuds Enke Edela eller Adela[1], som efter hans Død var bleven gift med Hertug Roger af Apulien og Calabrien; ja det berettes endog, at Kisten blev gjort af disse Prydelser, hvilket vel ikke kan forstaaes anderledes, end at man indrettede Træværket saaledes, at det passede til de oversendte Ornamenter. Til disse troe vi da, at de gule og blaae Stene og de mange menneskelige Figurer bør henregnes; de ovenfor angivne Forhold ved disse synes ogsaa at røbe en dannet Kunstner. Om Italien eller Grækenland ere disse Ornamenters Hjem, kan en Kunsthistorien afgjøre; men neppe kan det Silketøi, som jo ogsaa var iblandt Reliquiernes Prydelser, være kommet andetsteds fra end fra Grækenland. Man erindre, at det første Silkefabrik udenfor dette Land blev anlagt 1130 i Palermo af græske Arbeidere, som Kong Roger havde ført dertil fra Athen, Corinth og andre græske Stæder[2]; dernæst betænke man de neapolitanske

i Slutningen af Oluf Hungers Regjering, altsaa kort før Knuds Skrinlæggelse, sendte fra Constantinopel Reliquier og forskjellige Ornamenter hjem til sin Kirke. Saxo 12te Bog.

[1]) Ælnoth Cap. XXXIV *S. R. D.* 3 T. p. 385. *Ethela ejus (Kanuti) hactenus — conjunx nobilissima, jam ultra Italiæ terminos Rogerii Appulensium Ducis illustrissimi thalami comes effecta — quem præsentia non poterat, muneribus transmissis decentibus honoraret. Unde ex collatis et conservatis, Regis (Erici) imperio et reverendi ejusdem sedis (sc. Othiniæ) pontificis Hubaldi consilio simul et adminiculo:*

ossibus arca sacris etc.; nu følger det ovenfor anførte Vers. Saaledes og *Hist. Mart. S. Kanuti ibid.* p. 225. *Regina Ethela — audiens sanctitatem et canonizacionem prioris mariti, misit magna pro ornacione reliquiarum ejus. Unde ex consilio Erici Egot et Episcopi Hubaldi facta est archa pro ossibus ejus.* — [2]) Rigtignok skulle de sicilianske Araber allerede siden det 9de Aarhundrede have forarbeidet Silken; men fra dem kan det Silketøi, der var i St. Knuds Kiste, ikke være kommet; thi hvorledes det endog forholder sig med denne Sag, maa denne Industrie være gaaet til-

Normanners hyppige Samfærsel med Grækenland. Er vor Kiste virkelig St. Knuds Helgenskriin, da kunde der maaskee endog være et keiserligt Stykke imellem Prydelserne, nemlig det ovenfor omtalte Teppe. Dette viser nemlig i hver af sine Afdelinger Figurer af Ørne; disse synes at være typiske Forestillinger, ikke vilkaarligt valgte Ornamenter; dertil ere de forskjellige Billeder for eensformige, de ligne ganske den romerske Ørn, saaledes som man seer den paa de almindelige Afbildninger[1]; men ikke den, de occidentalske romerske Keisere i Middelalderen brugte; thi de ere enkelte og have ingen Krone eller Glorie om Hovedet. Naar man nu betænker den nøie Forbindelse imellem den Slægt, Adele ved Giftermaal var kommen ind i, og Keiserslægten i Constantinopel[2], hvor let selv ved Normannernes Krige med Grækerne Stykker af den keiserlige Garderobe kunne være komne i hines Vold[3], og endelig, at de græske Keisere anbragte Ørnen overalt paa deres Klæder, Sko, Hestedækkener, Telte o. s v.[4], saa er det maaskee ikke endda saa meget usandsynligt, at dette Teppe engang har tilhørt Hoffet i Constantinopel. Dog er alt dette kun Formodning; der udfordredes archæologiske og heraldiske Kundskaber for at sige noget paalideligt herom. Men ihvor om alting er, forekommer det os vist, at der paa og i St. Knuds Helgenskriin har været italiensk og græsk Arbeide, og at de faa Levninger, der ere tilbage af de Ornamenter, den nu fundne Kiste engang har havt, idet mindste ikke modsige dette.

---

grunde paa Sicilien længe før Knuds Canonisation, siden Kong Roger ikkun ved græske Arbeidere kunde bringe den i Gang igjen.

1) Vingerne ere udbredte, ikke udstrakte, idet Slagfjerene have en vertical Stilling. — 2) Robert Guiscards Datter Helene, altsaa Hertug Rogers Søster, var gift med Keiser Michael Ducas's Søn Constantin. — 3) Det er bekjendt, at Robert Guiscard gjorde et meget rigt Bytte ved Durazzo, hvor Alexius Comnenus selv med Møie redde Livet. Dengang er sikkert ogsaa en Deel af den keiserlige Bagage faldet i Normannernes Hænder. — 4) *Codinus de officiis de officialibus magnæ ecclesiæ et aulæ Constantinopolitanæ* paa flere Steder.

Endnu er der et Spørgsmaal, som ikke kan forbigaaes, nemlig: hvorledes det forholder sig med den Afbildning af St. Knuds Kiste, der findes iblandt de af Nyrup som Tillæg til hans og Abildgaards antiquariske Reise i Aarhuus Stift meddeelte Monumenter fra Odense, og hvoraf ogsaa et Exemplar opbevares i det Kgl. Musæum? thi skal denne Tegning være en virkelig Afbildning, saa have baade Bircherod 1696 og vi nu faret vild, og saa maa Himlen vide, hvad det er for en Kiste, der nu er kommen for Lyset; thi om man end vil skrive nok saa meget paa en maadelig Kunstners Regning, viser den flygtigste Sammenligning, at den umuligt kan forestille vor Kiste. Men adskillige Omstændigheder bringe os til at holde den for et Phantasiestykke, fabrikeret efter Ælnoths Beskrivelse af St. Knuds Helgenskriin. Vi kunne ikke indlade os paa at undersøge, om den Kiste, Tegningen viser, eller den i det Foregaaende beskrevne svarer bedst til det ellevte eller tolvte Aarhundredes Smag; men vi gjøre opmærksom paa, at de eneste characteristiske Forestillinger paa Tegningen ere Inscriptionen og Ædelstenene, ja det seer endog ud som om alt var anlagt paa at faae disse to Momenter anbragte ret øiefaldende; men disse ere netop det Eneste, Kunstneren kunde med Vished vide af Ælnoth at være anbragt paa St. Knuds Kiste; Kronen og de andre Zirater ere aabenbar saadanne, som han ganske naturligt maatte falde paa at anbringe paa et kongeligt Helgenskrin, naar han var i Forlegenhed med at faae Forsiden udfyldt. Hertil kommer, at Indskriften er den samme, som den, der findes i de ældre Udgaver af Ælnoth; men ikke den som virkelig stod paa Kisten, idet her mangler den næstsidste Linie, som den bedste Codex af Ælnoth har, og som vi i al Fald med Vished vide at have staaet paa den 1582 fundne Kiste. Var altsaa denne den rette, saa er Tegningen uægte[1].

[1]) D. Atl. 3 Tom. p. 444 siger, at 1582 blev "Kistens Efterligning taget" Denne Efterretning, som hverken Worm, Pontanus eller Bircherod har, vilde kun fortjene Tiltro, dersom dens Kilde var angiven; men da dette ikke er Tilfældet, og da dette Sted, som alt

Erindrer man desuden, at Nyrup har sin Tegning[1] fra den aalborgske Biskop Jens Bircherods Samling af odenseiske Monumenter, hvilke dennes Broder Jacob Bircherod, der døde 1687, selv havde aftegnet og stukket[2], saa bliver det høist sandsynligt, at Epitaphiet paa Tegningen er opskrevet ikke efter Original-Inscriptionen, men efter en Udgave af Ælnoth, som er ældre, end 1687, altsaa efter en, hvor den næstsidste Linie mangler. Desuden kjendte den tredie Broder, Thomas Bircherod, denne Samling; havde han altsaa anseet Tegningen for en virkelig Afbildning af det rette Skriin, eller havde han endog blot ikke vidst med Bestemthed, at den ei var det, saa maatte nødvendig dens Uovereensstemmelse med det Skriin, han fandt 1696, og som han uden Betænkning antog for det rette, have været ham paafaldende. Maaskee giver Beretningen om de i Rom i det 17de Aarhundrede forfærdigede Kobberstik over St. Knuds Martyrdød og Reliquier noget Lys i denne Sag. En dansk Mand, Christian Payngk, som dengang var gaaet over til Catholicismen og opholdt sig i Rom, oprettede et Capel til St. Knuds Ære og lod forfærdige to Kobberstik over hans Død. Disse kjendte Bircherod, der siger ganske bestemt, at de vare forfærdigede efter Ælnoths Beskrivelse[3]. Saaledes ligger da den Formodning meget nær, at Jacob Bircherod har forfærdiget sin Tegning, som han jo ikke kunde sammenligne med Kisten selv, efter et af disse Kobbere[4].

---

hvad D. Atl. har om St. Knuds Kiste, er fuldt af beviislige Misforstaaelser og Urigtigheder, maa man ansee denne Fortælling for aldeles upaalidelig.

1) Det Exemplar, der findes i Musæet, er meget yngre, stukket af Haas. — 2) Th. Bircherods *Dissert. de deperd. antiqv.* Dänische Bibliothek IV. p. 414. — 3) I Note 263 til hans Udgave af Ælnoth Bestph. *Mon. Cimbr.* Tom. 4 p. 1436. — 4) Skulde der ikke iblandt Biskop Jens Bircherods haandskrevne Anmærkninger til disse *monumenta Othiniensia*, der efter Nyrup gjemmes paa det Kgl. Bibliothek i den Thotske Manuscriptsamling No. 1426, findes noget Vink om, hvad han anseer denne Tegning for?

Er det saaledes vist, at Kisten er St. Knuds virkelige Helgenskriin, saa kan det heller ikke betvivles, at de i den fundne Been ere denne Konges. I de catholske Tider vare Reliquierne af alt for stor Vigtighed til at en Ombytning med andre kan tænkes. Vel var Reliquietyverie dengang ikke ualmindeligt; men derved, eller ved Gave af St. Knuds Munke til andre Klostre eller Kirker, kunne kun enkelte Stykker være bortkomne: End nu mindre kan en Forbytning have fundet Sted efter Reformationen; thi ikke at tale om, at de samme Grunde, der bevise Kistens Identitet, ogsaa bevise Benenes, saa er det aabenbart, at om man dengang har havt nogen Interesse for disse, da har det kun været forsaavidt de vare en Konges, ikke fordi de havde tilhørt en Helgen; man kan altsaa kun have været betænkt paa at bevare dem, men ikke have sat nogen Priis paa at eie dem. Hertil kommer den mærkelige Omstændighed, at der i denne Kiste findes tre Fragmenter af forbrændte Been; thi disse kunne ikke hidrøre uden fra den Ild, hvormed Kong Knuds Been bleve prøvede ved deres første Optagelse og Henflytning til St. Knuds Kirke: De vise tillige, at denne Ildprøve ikke ganske har havt det Udfald, de samtidige Skribenter berette. Vilde man indvende, at netop disse Spor af Ildprøven vække Mistanke, fordi man maa antage, at de Geistlige vilde have bortskaffet saa farlige Vidner imod Prøvens Paalidelighed, saa svare vi hertil, at Geistligheden upaatvivlelig ikke mindre end Folket har anseet Knud for virkelig Helgen, og altsaa troet paa Reliquiernes Hellighed, at den altsaa med Omhyggelighed vil have bevaret enhver nok saa lille Deel af en saadan Skat. Det Bedragerie, som jo nødvendig maa have fundet Sted ved denne Ildprøve, modbeviser ikke dette; thi den, der vilde paastaae, at en *pia fraus* nødvendig røbede, at den, som benyttede sig af et saadant Middel, for at overbevise Folket om en eller anden Sætning, ikke selv var overbeviist om dens Sandhed, han maatte ogsaa paastaae, at den catholske Geistlighed i Middelalderen, der jo ved utallige Leiligheder tillod sig saadanne fromme Bedragerier, selv ikke har

troet, hvad de lærte, at de altsaa ikke have deelt deres Tidsalders Anskuelser, eller med andre Ord, at de havde fundet det Archimedes's Punkt, hvorfra de, selv uden for Bevægelsen, kunde styre denne. Men dette vil ingen med Middelalderen og dens Tænkemaade bekjendt Mand paastaae. Og navnlig ved Ildprøven er det indlysende, at Bevidstheden om Bedrageriet ikke nødvendig forudsætter Vantro; thi Ildprøven, som ethvert Ordal, beroer paa Overbeviisningen om Forsynets umiddelbare Indgriben i alle Menneskelivets Forhold med Tilsidesættelse af alle Mellem-Aarsager. Denne Forestilling, der er charakteristisk for Middelalderen, maa nødvendig Geistligheden have deelt med Folket, uagtet den tillod sig Bedrägerie ved Anvendelsen af Ildprøven; thi den beroede paa Tidens hele Cultürtilstand, og maatte være almindelig gjældende paa dette Trin af Menneskelivets Udvikling; men de Geistlige vare ikke af andet Malm, end deres Samtidige, og maatte dele de almindelige Anskuelser med dem.

Have de altsaa end ikke anseet den enkelte Ildprøve som et Middel til at finde Sandheden i det enkelte Tilfælde, saa have de dog anseet denne Beviismaade som et hensigtsmæssigt Middel til at befæste Folket i den Overbeviisning, de selv nærede. Fra denne Synspunkt troe vi, at de Geistliges Adfærd ved Kong Knuds Skriinlæggelse bør bedømmes. De have selv troet paa hans Hellighed, men kunne ikke have anseet Bedrageriet med Ildprøven for andet, end et efter Tidens Moral tilladeligt, i sig selv uskyldigt Middel til at bibringe Folket deres Overbeviisning. Deraf følger, at de heller ikke kunne have anseet den mislykkede Prøve for et Beviis imod Kongens Hellighed; de forbrændte Been maatte for dem være af ligesaa stor Vigtighed, som de ubeskadigede, og de have upaatvivlelig gjort sig Samvittigheds-Skrupler over at bortskaffe noget af de hellige Levninger, der jo desuden meget let kunde skjules i Kisten.

Endnu tilføie vi, uden dog at lægge nogen Vægt derpaa, at Minoriterne i Kjøbenhavn i senere Tider foreviste Kong Knuds Hageheen med to Tænder, og desuden fire andre af hans Tæn-

det[1]; men disse Been savnes netop iblandt dem, der findes i denne Kiste. Ogsaa andre Dele af hans Reliquier vare allerede i de catholske Tider komne ud af Kisten[2].

IV.

Den anden Kiste giver mere Anledning til Tvivl og Uvished, og vi tilstaae, at vi om den ikke kunne fremføre mere, end rimelige Formodninger. Den maa være indmuret 1582 tillige med Kong Knuds; thi Bircherod fandt den ved Undersøgelsen 1696; men hverken Worm eller Pontanus omtaler den. Dette kan imidlertid ikke undre os; thi Worms Hensigt med sin Beretning om St. Knuds Kiste var kun at oplyse Tidsregningen af Indskriften paa Kobbertavlen, og det er kun leilighedsviis at han omtaler Epitaphiet og tilføier nogle critiske Bemærkninger angaaende de med Kongen faldne Stridsmænds Navne: han havde ingen Anledning til at omtale denne Kiste, om endog dens Tilværelse ikke har været ham ubekjendt. Saaledes forholder det sig ogsaa med Pontani Beretning, der desuden er af den Natur, at man ikke kan slutte noget af hans Taushed.

Da Kisten blev funden 1696, antog Bircherod[3], og med ham de Tilstedeværende[4], at den indeholdt Levningerne af St. Albanus og St. Osvald, tvende Helgene, hvis Been Kong Knud kort før sin Død havde ladet bringe hertil fra England[5]; men han antog det uden at bevise det. Langebek[6] tvivler paa, at det virkelig skulde være disse Helgenes Skriin, forbi det ikke er rimeligt, at Knud skulde have faaet deres hele Skeletter.

At Langebek har god Grund for sin Tvivl, forekommer ogsaa os; thi det er aabenbart, at det Skelet, hvortil de med

1) Suhms H. af D. 5 T. p. 76. — 2) Dänische Bibl. T. 2 p. 134 og 138 i Fortegnelsen over de Roeskilde Minoriters Samling af Reliquier. — 3) I Noten (211) til Ælnoth Cap. XXVIII p. 142 i *Mon. Cimbr.* 4 Tom. — 4) Dette vise de i Kisten og Nischen fundne Papirer. — 5) Ælnoth Cap. XXIX. p. 372 i *S. R. D.* 3 Tom. *Historia Martyrizat. L. K. Reg. ibid. p.* 324. *Elogium S. K. Reg. et Mart. ibid. p.* 321. — 6) I Noten (g) til Ælnoth Cap. XXVIII. *S. R. D.* 3 Tom. p. 369.

forefundne Been have hørt, engang maa have været omtrent fuldstændigt i Kisten, naar man til det, der endnu er bevaret, lægger hvad der ved saa lang en Tids Forløb og de forskjellige Omflytninger nødvendig maa være forsvundet. Den Omstændighed, at der i denne Kiste findes Been af to forskjellige Skeletter, synes vel at tale for Bircherods Mening; dog kan man ingenlunde deraf slutte, at Benene i begge Skrinene ere af tre Mænd; thi de i det andet Skriin, der ikke høre Hovedmanden til, passe fuldkommen til Kong Knuds Been i det første Skriin, i Udseende, Størrelse, som høire til venstre o. s. v. Skulde det nu antages, at der i det andet Skriin fandtes Been af en tredie Afdød, da maatte man ogsaa paastaae, at hiins Been havde aldeles lignet Kong Knuds, og at af dem netop de ere forsvundne, som findes iblandt dennes Reliquier, men saadanne bevarede, der savnes hos Kongen. Dette vilde næsten være et Vidunder, og vi antage derfor, at de omtalte Been ere Kongens, hvilke ved de forskjellige Omflytninger ere komne over i den anden Kiste. Dette kunde ved den Stilling, Kisterne havde i Nischen, saameget lettere skee, som begge fandtes 1696 uden Laag, og Bircherod selv siger, at ved denne Leilighed faldt nogle af Benene ud, og bleve atter indlagte. Hvor let kan man da ikke have taget feil, især da Benene i begge Kisterne ligne hverandre saa meget og de desuden dengang ikke synes at have været underkastede en nøiagtig anatomisk Undersøgelse.

Ved Undersøgelsen den 24 Juni 1833 lærte ogsaa en omhyggelig Sammenligning af hver Kistes Been, at der ikke er eet Stykke, som jo kan have tilhørt blot to Skeletter.

Vil man desuagtet holde sig til Bircherods Mening, saa maa man forudsætte, at den Ene af de to Helgene er ganske forsvunden, medens hele den Anden er bleven tilbage, hvilket forekommer os temmelig usandsynligt[1].

---

[1]) Imidlertid bør det ikke forties, at ifølge Legenden om St. Lucius paastod Roeskilde Domkirke, at eie den hele St. Osvald (*beati Osvaldi. Regis et Martyris corpus apud nos integraliter* Langeb.

Dernæst erindre man, at dersom disse Been ere nævnte Helgenes, da maae de være over 400 Aar ældre St. Knuds; men de have snarere et friskere og yngre Ud og endelig synes det aldeles ikke rimeligt, at de skulde va flyttede fra den Kirke, der var indviet dem, idet mindste dem, hvem Benene i Kisten i al Fald maatte antages at nemlig St. Albanus, for at hensættes i en anden Helgens thi St. Albani Kirke stod lige indtil 1542.

Er det ikke St. Albani eller St. Osvalds Been, de ikke vel have tilhørt andre, end Kong Knuds Brod nedikt; thi den Afdøde kan ikke fra Begyndelsen af hav i dette Skriin, baade formedelst dets Størrelse og ford derne have holdt sig saa godt; hans Been have altsaa va tagne af den første Grav, og dette har, saavidt man vee været Tilfældet med Andre end Benedikts, der, idet efter Knytlinga Sagas i sig selv rimelige Beretning[1], bl tagne og høitideligt bisatte ved samme Leilighed som Br Da Kisten er indmuret med St. Knuds, maa man form 1582 have vidst, at den Afdøde paa een eller anden havde staaet i Forbindelse med Kongen, og uden Tvivl ha dengang selv sagt det. Er den Benedikts, da er det ikke synligt, at den har været indsat i det samme Capel man 1582 fandt St. Knuds Helgenskriin, maaskee i sel teret, da dette jo ikke sjelden skeete med fornemme P Liig; og da man maa have fundet den ved samme L som Kongens.

Det forekommer os ogsaa, at de ovenfor beskrevne Le og Spor af dens Ornamenter røbe samme Smag og Ald den første Kiste.

Script. 3die Tom. p. 610); men denne Beretning, som ikke fortælle steds, taber meget af sin Troværdighed derved, at ogsaa Minoriterne Kilde og Frue Kirke i Kjøbenhavn paastode at eie Levninger af St. Dän. Bibl. Tom. 2 p. 129 og 134. *Script. R. D.* 3 Tom. p. 610.

[1]) Pag. 275 i Oldnordiske Sagaer 11te B.

Ved disse Been findes den mærkelige Omstændighed, at de ere overtrukne med en tynd, bruun Skorpe, der efter Lægernes Mening hidrører fra en udenfra paasat Substants.

Maaskee taler ogsaa dette for at de ere Benedikts, og kan da forklares af den med Kong Knuds Reliquier foretagne Ildprøve. Da man jo nødvendig maa have bestrøget disse med en Salve, der beskjærmede dem imod Ildens Virkninger, er det ikke urimeligt, at man har foretaget samme Præparation med Broderens, der bleve optagne og flyttede ved samme Leilighed, for at disses Udseende ved Siden af Kongens ikke skulde vække nogen Mistanke; thi de Geistlige have sikkert gaaet saa forsigtigt som muligt tilværks ved denne Sag, da Folket var meget utilbøieligt til at antage Knud for en Helgen. Men Kongens Been bleve udsatte for Ilden, og i det Præparatet nogenlunde beskyttede dem imod dens Virkninger, er det sandsynligviis selv derved fortæret. Derimod kan det vel have holdt sig paa Benedikts, der jo ikke vare i Ilden, og saaledes have overdraget dem med en tynd Fernis; derfra hidrører maaskee ogsaa disse Beens yngre og friskere Udseende. Deres Størrelse vise, at de have tilhørt en Mand, der var omtrent af samme Høide og Førlighed som Kongen.

Imidlertid maa det indrømmes, at Alt dette ikkun er Hypothese, der maa vige, saasnart Nogen kan anføre rimeligere Formodninger eller factiske Omstændigheder, der stride imod den; men den staaer ogsaa kun imod en anden ubeviist Hypothese, den nemlig, at Benene i denne Kiste ere af St. Albanus eller St. Osvald.

Anm. Til nøiere Oplysning af de her omhandlede Gjenstande vedføies i Bindets Slutning Afbildninger med dertil hørende Forklaring.

Brevvexling med Hr. Auguste Le Prevost i Rouen om Stedsnavne i Normandiet.

Selskabet har fra Hr. Auguste Le Prevost i Rouen modtaget følgende Skrivelse.

„Undertegnede, Medlem af det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab, giver sig den Frihed at henvende sig til Selskabet med følgende Forespørgsel:

Der findes i Normandiet, og ikke i nogen anden Provins i Frankerig, et lidet Antal af Stedsnavne, som endes paa fleur, nogle Stedsnavne, som endes paa beuf, og et temmelig stort Antal paa tot. De første findes alene ved Kysten, det andet Slags kun paa enkelte Steder, deels ved Havet, deels ved Seine, det tredie Slags omtrent paa selve Grændserne. I det første Slags er Endebogstavet r blot eufonisk, og man sagde først Honneflue, siden Honnefleu, og saaledes ogsaa med de andre. Det andet Slags har efterhaanden endt paa Stavelserne boë, both, bodium, bou, bod, førend de fik den nuværende Form beuf. Det tredie Slags har ingen Forandring liidt. Det første Slags har i England deres tilsvarende i Navne paa flee, det tredie Slags i de hyppige saxiske Navne paa tofta.

Der spørges, om hver enkelt af disse Endelser hører udelukkende enten til de saxiske eller til de nordiske Sprog, eller om de ere tilfælles for begge? med andre Ord, om man med Sikkerhed deraf kan slutte, at disse Steder ere saxiske Kolonier, ældre end Normannernes Nedsættelse i det 10de Aarhundrede, eller de ere anlagte ved selve Normannernes Nedsættelse? Samt hvad er disse Endelsers Etymologi og oprindelige Betydning?

Besvarelsen af dette Spørgsmaal vil kaste meget Lys paa Normandiets Topografi."

Rouen d. 25 Juni 1833.

A. Le Prevost.

Navne paa fleur: Barfleur, Fiquefleur, Harfleur, Honfleur, Vittefleur. Navne paa beuf: Belbeuf, Criquebeuf, 4, Daubeuf, Elbeuf, 3, Marbeuf, Pibeuf, Quillebeuf, Quittebeuf, Limbeuf. Navne paa tot: Appetot, Critot, Beautot, Pretot, Bennetot, Brametot, Brestot, Butot, 2, Cidetot ell. Sidetot, Colletot, Coutretot, Criquetot, 4, Critot, Cristot, Ectot, 3, Ecuquetot, Ecultot, Elctot, Epretot, Etaintot, Fourmetot, Fultot, Garnetot, Gonnetot, Hectot, Hautot, 5, Routot, Hebertot, 2, Heritot, Hernetot, Houdetot, Houquetot, Holtot, 2, Lanquetot, Lilletot, Lintot, 2, Louvetot, Le Vretot, Maltot, Martot, Nointot, Pelletot, Plumetot, Pretot, 3, Putot, Quittetot, Victot, Yvetot, 2, Raffetot, Raimbertot, Robertot, Sassetot, Seimentot, Le Tot, Totes, Valletot, Vattetot, Vergetot, Vitot.

De ovenfor anførte Navne paa fleur og beuf synes ikke at have deres Oprindelse af Ejerne; det er især tydeligt ved de første. Blandt dem paa beuf kunne Criquebeuf og Limbeuf komme deraf, saa meget mere, som de have deres tilsvarende i Criquetot og Lintot iblandt dem af tredie Slags. Af disse sidste komme mange Navne aabenbar af Ejernes Navne; saasom: Hebertot, *Heberti tofta*, Louvetot, *Lupi tofta*, Raimbertot, *Raimberti tofta*, Robertot, *Roberti tofta*, Sassetot, *Saxonis* ell. *Saxonum tofta*, Vattetot, *Vedasti tofta*, Yvetot, *Yvonis tofta*, Gonnetot, *Godonis tofta*, Vitot ell. Guitot, *Guidonis tofta*, Routot, *Rollonis* ell. *Rodolfi* ell. *Ruolfi tofta*.

Adskillige andre, hvis Rodnavn er mig ubekjendt, maa ogsaa komme deraf, da de samme ogsaa findes i Navne paa ville, f. Ex.: Appetot, Appeville; Epretot, Epreville; Quittetot, Quitteville; Valletot, Valleville: Criquebeuf, Criqueville; Martot, Marville; Maltot, Malleville; Sidetot, Sideville, Nointot, Noinville."

Saavidt Le Prevost.

Selskabets Bestyrelse overdrog Besvarelsen af forestaaende til Registrator N. M. Petersen, som i denne Anledning meddeelte følgende Bemærkninger:

Den først anførte Endelse *fleur*, som er opstaaet ved Fordrejelse, af **-flot, -flet, -fleda, -flo, -fluvius**, Former, under hvilke den forekommer i Middelalderen, senere **-flue**, svarer ligefrem til det oldnordiske og islandske **fljót**, en Flod, og er dog af samme Oprindelse som angelsaxisk **fleot** eller **flód**, t. Fluß, o. fl. Denne Endelse hører blandt dem, som Snorre[1] anfører som Beviis paa det oldnordiske Sprogs Udbredelse i Northumberland, i det han siger: „Mange Steder i Landet have faaet Navne paa det nordiske Sprog *(mörg heiti landsins eru þar gefin á norræna tungu)*, som **Grímsbær, Hauksfljót**, og mange andre." Paa Island forekommer den endnu ganske almindelig, som Navn paa de større Floder, som **Markarfljót, Lagarfljót, Almannafljót**, samt i andre Sammensætninger, som **Fljótshlíð, Fljótsdalr**, o. s. v. Endelsen er ligeledes saxisk, og findes endnu under Formerne **-fliess, fleth**, temmelig almindelig i Nordtyskland. Det er ikke usandsynligt, at Formen **flo** ogsaa kan paa enkelte Steder være fremkommen af det oldnordiske **flói**, en stor, bred Bugt, hvilket stemmer overeens med Beliggenheden af de franske Steder, som have denne Endelse, og lignende paa Island.

Endelsen *beuf*, der er fremkommet ved en Fordrejelse af **bodium, bod, bo**, o. lign., som Hr. Le Prevost har bemærket, svarer til engelsk *booth*, tydsk Bude, og forekommer i endnu flere sydlige Sprog, som fransk *boutique*, italiensk *bodega*, o. lign. Denne Endelse er samme Ord, som det oldnordiske **búð**, en Bod, en Træhytte, Hytte; de nordiske Sprog indeholde Stammen til Ordet, da man temmelig simpelt kan udlede det af oldnord. at **búa**, at boe, angelsaxisk **búan**. Over hele Norden er ogsaa denne Endelse, især i Flertallet **búðir**,

---

[1]) **Hákonars. góða**, Kap. 3.

gl. dansk bothæ, nu -bo, ganske almindelig i Landsbyers Navne; derved betegnedes nemlig de første Træhytter, som opbyggedes paa et Sted, der ved Rydning eller paa anden Maade var gjort beboeligt; ved en bestandig større Samling af saadanne udvidedes Stedet efterhaanden til en By.

Endelsen *tot* er, som Hr. Le Prevost ligeledes har bemærket, det angelsaxiske tofta, engelsk *toft*, tydsk ligeledes Toft, og svarer til det oldnordiske tópt, tóft, tóml. Hvis dette Ord, som man skulde troe, er fremkommen ved Afledning af Tillægsordet tómr, tom, ledig, saa bekræftes ogsaa derved, at det har hjemme i Norden. Ordet Tomt betegner oprindelig Byggested, Byggeplads, og er i denne Betydning endnu almindeligt i Dansk og Svensk; i flere danske Provinser betegner det ogsaa under Formen Tofte den Mark, som ligger nærmest ved Huset, hvilken paa Island kaldes tún (angelsaxisk tun, engelsk *down*, *-don*, tydsk Zaun). Begge disse Ord have altsaa oprindelig betegnet: Tomt, den til Bygning ryddede, Tun, den til Bygning indhegnede Plads, og ere derefter, da Bygningen var opført, blevne brugte om Marken nærmest ved Bygningen, der rimeligviis fra først af var indbefattet under samme Indhegning. Senere betegnede Ordet som Slutning af Stedsnavne en Landsby i Almindelighed, og forekommer saaledes ligesaa hyppig i Danmark, som Endelsen -tot i det franske Normandi. Estrup[1] bemærker om denne Endelse, at den er meget almindelig i Normandiet, og anfører som normanniske Navne: Languetot, Langetofte, Grastot, Græstofte, Rotot, Rødtofte, Plumetot, Blomtofte.

Det er disse tre Endelser, paa hvilke Hr. Le Prevost har anført Exempler. De tilhøre altsaa, efter hvad nys er bemærket, ikke udelukkende hverken det angelsaxiske eller det oldnordiske Sprog, men ere tilfælles for begge. Der lader sig derfor heller ikke af

[1]) Bemærkninger paa en Reise i Normandiet. Kbh. 1821. S. 153. Anm. 1.

disse Endelser alene, saa lidet, som af endnu flere, hvilke begge Sprog have tilfælles, slutte, om de Steder, der bære dem, ere anlagte af Saxer eller af Nordboer. Men en saadan Slutning lader sig overhovedet kun gjøre fra Stedsnavne i Forbindelse med historiske Beretninger; heller ikke af et og andet enkelt Sted, men af deres Mængde og Sammenhæng. Dersom de anførte Stedsnavne skyldte Saxerne deres Oprindelse, saa maatte lignende findes hist og her langsned ad Evropas vestlige Kystlande, som Saxerne ligeledes besøgte og plyndrede, og ikke blot, som Hr. Le Prevost bemærker, i Normandiet alene; naar de kun findes i Normandiet, og det af Historien godtgjøres, at Normannerne ikke blot plyndrede dets Kyster, men nedsatte sig i Landet, tilegnede sig det, og at deres Sprog, det danske, endnu adskillige Aar efter taltes sammesteds, saa synes det at være ganske aabenbart, at en saadan Mængde af Steder, i hvilke det nordiske Sprog endnu den Dag i Dag er gjenkjendeligt, maa skylde dem sin Oprindelse. Selv om man skulde overtyde sig om, at en og anden Endelse nærmere viser hen til saxisk, end til nordisk Oprindelse, kan dette ikke omstøde denne Mening, thi Gange-Rolfs Ledsagere bestode, som bekjendt, ikke blot af Nordboer, der strømmede ogsaa mange Krigere fra England, og uden Tvivl fra endnu flere Lande, til hans Banner; det er derfor saare rimeligt, at der iblandt disse ogsaa vare Saxer, ja at saadanne endog kunne have været blandt de første og fornemste Høvdinger, som han tildeelte Landstrækninger i Normandiet, og hvor derfor først Gaarde og Herresæder, siden Landsbyer kunne være opkaldte efter deres saxiske Navne. Alt dette synes at være en ganske simpel Slutning fra den store Mængde af Stedsnavne i Normandiet, som kun lade sig forklare af de nordiske og de med dem nøje beslægtede Sprog, i Forbindelse med de historiske Efterretninger om Gange-Rolfs Erobring af denne Provins, og om hans Uddeling af Len til hans Medfølgere, der endog navngives tilligemed de Steder, som vel endnu den Dag i Dag bære deres Navne; saa at hele Landskabets Erobring af Normannerne,

og ikke enkelte Streifstoge af Saxerne have givet Anledning til Stedsnavne, selv om disse synes at være saxiske. Selve de nordiske Normanner plyndrede ogsaa vidt og bredt omkring i Frankerig, gik op i dets store Floder, havde halve og hele Aar der deres Tilflugtssted, men kun i Normandiet, hvor de varig nedsatte sig, findes de nordiske Endelser i Stedsnavnene. Den her antagne Mening bekræftes ogsaa meget ved Hr. Deppings Bemærkning, at „blandt alle Normandiets Departementer har Nedre-Seines de fleste skandinaviske Navne; men dette var ogsaa Sædet for den normanniske Regjering." Og overhovedet kan man vel i Almindelighed slutte, at kun der, hvor Angelsaxerne nedsatte sig, som i Engelland, kan den Mængde af Stedsnavne, der kunne forklares baade af det angelsaxiske og det oldnordiske Sprog, tilskrives dem og ikke de egentlige Danske. Forandringen af hele Landets Navn, fra Neustrien til Normandi, Normannernes eller Nordmændenes Land, antyder ligeledes dette, ligesom Navnene England, Ost- og Vest-Saxen o. lign. antyde, at det er Angelsaxerne, som man maa tilskrive ny Steders Anlæg i Britannien.

Der nægtes da ikke Muligheden af, at enkelte Steder kunne være anlagte af Saxer, og ikke af Nordboer, men man bør næppe antage dette, med mindre Navnets Oprindelse tillige bekræftes ved en speciel historisk Efterretning om saadanne Steders Anlæg og Anledningen dertil. I denne Henseende ere især mærkværdige de historiske Efterretninger, man har om Saxernes langt tidligere Nedsættelser paa Frankerigs nordvestlige Kyst, i Landskabet Bessin, i Omegnen af Bayeux og flere Steder[1]. Thi maae disse ansees som historiske Kjendsgjerninger, lader det sig godtgjøre, at flere Steder i Normandiet, som bære tilsyneladende nordiske Navne, ere, om end fra en nok saa ringe Oprindelse, ældre end Gange-Rolfs Tog, saa følger ogsaa ligefrem,

[1]) See Depping om Normannernes Søtoge, i min danske Overs. S. 119-120; *Mémoires de la Société royale des Antiquaires de France.* T. 7. S. CXIV-CXV; Estrups Reise i Normandi, S. 65. 81 fgg. og om Katterne S. 48.

at disse Steder skyldes Saxerne og ikke Nordboerne. Det er da klart, at det hele Spørgsmaals Afgjørelse beroer paa historiske Undersøgelser, og ikke kan opløses alene ad den lingvistiske Vej.

Ved lingvistisk Betragtning lader der sig imidlertid tænke en endnu mere detailleret, der maaskee kunde føre til et bestemtere Resultat, end det, der af hine tre ovenfor anførte Endelser lader sig uddrage. Ligesom man f. Ex. i den Bemærkning, at Navnene paa Orkenøerne endes paa *öy*, som er den norske Form af Ordet Ø, og ikke paa *ö*, som er den danske, finder en Bekræftelse paa, at det var Norske og ikke Danske, som besatte denne Øgruppe, saaledes lod der sig uden Tvivl af Stedsnavnene i Normandiet oplyse, om Nordboer eller Saxer have givet dette eller hiint Navn sin Oprindelse; men denne Betragtning forudsætter en saa speciel Kundskab om alle de enkelte Steder, deres Navne i den ældste Tid og de med dem foregaaede successive Forandringer, at kun den, der har Adgang til en stor Mængde gamle Diplomer og lignende literære Hjælpemidler, vil være i Stand til i denne Henseende at udfinde tilfredsstillende Resultater.

For, om mulig, at bidrage noget til en saadan Undersøgelse, vil jeg anføre de i normanniske Stedsnavne forekommende Endelser, i hvilke man med nogen Sandsynlighed kan vente at finde Spor af de nordiske Sprog[1]:

Som almindelige Benævnelser paa Vande kunne da især mærkes: Endelsen *au*, *eu*, *ou*; saaledes var det gamle Navn paa Floden *Brêle*, som siden gik over paa Byen *Eu*. Ordet kan sammenlignes med isl. á, en Aa, Flod, angelsax. ea, t. Au, en Eng. Men paa Middelalderens Latin hed Byen *Eu*, *Aucia*, *Auga*, *Augum*; det lader sig derfor ogsaa forklare af et keltisk Ord, der rimeligviis er Stammeordet til lat. *aqua*[2].

---

[1]) Denne Materie er allerede saa omhyggelig drøftet af Depping i hans Værk om Normannernes Søtøge, i min Overs. det 7de Tillæg, at jeg her kun har kunnet tilføje en og anden oplysende Bemærkning. — [2]) See ogsaa Estrups Reise, S. 151. Anm. 9., hvor det danske Have (isl. hagi) og Hø (isl. hey) sammenlignes dermed.

Ordet *bec*, en Bæk, isl. bekkr, findes i Caudebec, Bolbec, o. fl. Byen Caudebec har Navn efter Bækken Caudebec, Kaleternes Bæk, som falder i Seine og som i Diplomer kaldes *fluvius, qui dicitur Çaldebech (le ruisseau de Caux)*, eller *beccum Caletensium.* Af dette Ord er dannet et Diminutiv Becquet, som er Navnet paa en mindre Bæk, der falder i Bolbec. Alt dette taler betydelig for, at, skjøndt der gives et keltisk Ord *bec*, men af en anden Betydning, denne Endelse brugt ved Vande, virkelig er selvsamme Ord, som vort danske Bæk. Og dette Ords nordiske Oprindelse sættes udenfor al Tvivl ved Klosteret Bec, der fik Navn af en lille Aa, som kaldtes saaledes i Normannernes Sprog[1].

Af de danske Ord Væld, Kilde, tysk Quelle, isl. kellda, har man med megen Sandsynlighed forklaret Navne som *Veules* og *Quille. Val de Veules* vilde da betyde Kildevældenes Dal; og *Quillebeuf*, i Middelalderen *Guellebodium*, svare ligefrem til dansk Kildebober eller Kildebo. Saadanne Steders lokale Beskaffenhed maa let kunne sætte denne Udledelse udenfor al Tvivl.

Stedsnavne som *Vieux* har man villet forklare af lat. *vadum;* ligesaa nær ligger det oldnordiske *vað*, angels. *væð*, Vad, Vadested, der forekommer i Stedsnavne over hele Norden, og i Normandiet er gaaet over til vieu, nu vé[2].

Navnet paa Floden Troëne udleder man af keltisk traoun, der udtales omtrent som trafn eller travn og skal betyde lav; hermed bør da jevnføres det nordiske *dröfn*, *drafn*, Drammen, Floden Trene o. lign.

Til denne Afdeling hører da ogsaa det forhen anførte *fleur*.

Almindelige Benævnelser paa Land eller Dele af Land ere:

Selve Ordet *land*, *lande*, Land; saaledes have nogle villet forklare Navnene *la Lande* eller *la Londe*, *Heuland*[3], vel ogsaa Endelsen -lon; men dennes Forklaring trænger til Bekræftelse af et bestemt Exempel fra Middelalderen.

---

1) Estrups Reise. S. 42. XI. — 2) Estrups Reise, S. 78. jf. S. 150. Anm. 1. — 3) Estrups Reise, S. 101.

Derimod synes aabenbar Estrand at være det oldnordiske Ord *strönd, strand*, en Strand.

Den i flere Navne forekommende Endelse *eur* lader sig ganske simpelt henføre til isl. aur og det deraf afledte *eyri*, der i danske Stedsnavne er saa almindeligt under Formen *ør*, og oprindelig betyder Grus, angelsax. ora. Paa lignende Maade lade Navne som Meulers sig forklare af *mold*, Muld, med mindre andre Omstændigheder vise, at saadanne Steder have Navn af en der anlagt Mølle, isl. mylna.

En Øs Navn, som endes paa *eu* eller *ey* er ligefrem det nordiske ey, en Ø, angelsax. ig, ege. Det vilde være mærkeligt, om Stedsnavnet Cauf skulde forekomme som Navn paa en mindre Ø, da en saadan, der kan betragtes som hørende til en større, endnu hos os kaldes en Kalv, isl. kálfr.

Det danske en Holm, isl. hólmr, en lille Ø, findes i Normandiet under Formerne *houme*, i Middelalderens Latin *hulmus*, som Diminutiv *hommet*, og endnu mere forkortet *hou*. Mange Navne ere mærkelige, fordi de have denne Endelse forbunden med et normannisk Personsnavn, som Turhulmus, det gamle Navn paa *insula Oscelli* eller *Oissel*, Thois Holm; *Nigelli hulmus* eller *Nigelli humus*, Nealhou, senere Nihou, Nielses Holm. Uden noget Tillæg forekommer ogsaa Navnet Houlme, Holmen ved Rouen.

Flere Steder ved Havet bære ligefrem nordiske Navne og ere derfor ogsaa som saadanne forklarede af andre Forfattere. Dertil høre især: La Hague, Hage, la Hogue og la Hougue, Høien eller Hukken, le Hoc og Hoqueville. Det isl. Ord haugr, en Høi, kan ogsaa her komme i Betragtning, da Sammensætninger som Høiby, d. e. Høienes By, ere almindelige i Norden.

Suhm forklarer ligeledes Navnet paa Cherbourg, Chierisburch, af det danske Ord Skær, t. Schere.

Navnet Falaise udleder man af t. Felsen, oldn. fjall, Fjeld. Denne Benævnelse er mærkelig, fordi det normanniske

Navn har større Lighed med Ordets tyske Form, end med den nordiske[1].

Den almindelige Benævnelse paa Forbjerg, ikke blot i Normandiet, men i flere franske Provinser, *nez* eller *ness*, er det nordiske nes, angelsax. næs, Næs. De henhøre uden Tvivl alle til sydligere Sprog.

Ligeledes forekommer hyppig, ogsaa i andre franske Provinser, Endelsen *gil*, i Middelalderens Latin *gilum*, som ved senere Sammentrækning næsten er bleven ukjendelig, som i *Vernogilum*, *Verneuil*. Det er dog mærkeligt, at samme Ord *gil* findes i de nordiske Sprog, hvor det betyder en Bjergkløft.

Ligesaa tvivlsomt, som ved de tvende foregaaende, er det vel om Norden tør tilegne sig Ordet *acre*, en Ager, Agerland, skjøndt det nu er ligesaa almindeligt der, som i de sydlige Sprog.

Derimod kan det vel næppe omtvivles, at Ordet *escove*, der findes f. Ex. i Navnet paa den gamle Skov Escoves, Skovene, er reen nordisk. Det svarer til isl. skógr, angelsax. scog, en Skov, og har i Normandiet kun modtaget den i de vælske Dialekter sædvanlig Tilsætning foran s[2]. Det tilsvarende tyske Ord er Wald, Skov, angelsax. vold (oldnord. völlr, men i en anden Betydning), og Overeensstemmelsen saavel i Lyd, som i Betydning, viser da, at Ordet escove maa tilskrives Nordboerne.

Ordet *bosc* eller *busc*, Busk der tilhører saavel de nordiske, som tyske Sprog, findes i adskillige Navne, som Colbosc, Verdbosc, Baudribosc, o. fl. Det afledte boscage, Buskads, som vi Danske senere have optaget, viser dets Ælde i Syden.

Ligesaa *houlde*, oldn. holt, angelsax. holt, tysk Holz; som i Turholt, Terhoulde, Théroude. Ogsaa naar dette er Personsnavn, indeholder det dog det nordiske Ord.

Paa begge Sider af Sassetot findes Dalene *Dalles*, Flertallet af *dale*, en Dal, oldnord. dalr, tysk Thal. Det

---

[1]) Jf. Estrups Reise, S. 93. — [2]) I de vælske Sprogarter ombyttes y og e, og disse Vokaler sættes ofte foran s, forat lette Udtalen, som i det forhen anførte estrand, samt ystang, en Stang, og alle lignende.

er mærkeligt, at ved dette Ord baade den blødere nordiske Form og den haardere tydske forekomme, den første i Crodale, Dieppedale, Croixdale, den sidste i Darnetal, Danestal. Kan dette ansees for tilfældigt, eller ligge nordiske og tydske Navne samlede hver paa sin Egn? eller udledes Slutningen af Danestal rettere af angelsax. steal, t. Stelle, Sted[1], isl. stallr?

Megen Opmærksomhed fortjene de Endelser, som have Hensyn til Landets Inddeling, Opdyrkning, Bebyggelse og lignende; og at der i Normandiet findes saa mange nordiske netop af denne Betydning. Dertil høre:

marche, oldnord. mörk, mark, oprindelig en Skov, derefter ogsaa i nordiske og tydske Sprogarter en Grændse. Provinsen les Marches har rimeligviis sit Navn af dette Ord.

gard er det nordiske garðr, Gaard, tydsk Garten, Have, oprindelig et indhegnet Sted, og af samme Betydning som *hagi*, gl. d. Hage, senere Have; og hvoraf atter Ordet Hegn er afledt. Exempel paa den første Endelse er Auppegard, som man forklarer ved Abildgaard, Æblegaard; tvivlsommere er det, om det sidstanførte Ord findes i Stedsnavnet Cahaigne.

Navne paa Bolig ere *hom*, Hjem, *heuse*, Huus, *cote*, Hytte. Det første forekommer i Normandiet under Formerne *ham*, *hom*, og deraf afledt *hamel*, hvoraf siden er dannet hameau; det er isl. heimr, gl. dansk hém (heem), angelsax. hám, Hjem; det findes f. Ex. i Navnet paa Byen Caën, hvis gamle Navn var Catheim, Cathim eller Cathem og Cathom; Overgangen Cathém, Cahém, Caën er den samme, som i danske Navne fra -heem til -em eller -um. Tvivlsommere er det, om det ogsaa udgjør Slutningen af Rouen. Uvist er det ogsaa, om det er det nordiske Ord hús, et Huus, der findes i Navnet la Heuse, og flere, som endes paa -*hus*; Endelsen *hus* eller *hurs* kan nemlig ogsaa forklares af angelsax. hýrst, Skov; samt om det er det nordiske *kot*, angels. cote, Hytte, der findes i Navne som Caudecote og lignende.

---

[1]) Estrups Reise, S. 102 og tilhør. Anm. — [2]) Sst. S. 7-8.

Bekjendte ere Endelserne *torp* eller *tourp*, der svarer til nordisk þorp, Torp; *bourg*, der svarer til nordisk borg, Borg; samt *bie* og *bu*, det nordiske býr, en By, angelſ. bye. Estrup[1] anfører: Torp, Clitorp, Torfville; Tornebu, Carquebu, Mesnilbu, Bourguebu, Longbu, Caubu.

Den ved Enden af Landtungen la Hague anlagte Skandse, Haguedike, tilskrives i Almindelighed Normannerne; Slutningen af Navnet er det oldnordiske dîki, Dige, Grav; Ordets tydske Form Teich ligger her fjernere, end den nordiske.

Det maatte vel historisk kunne lade sig oplyse, om Endelsen *crique* er det nordiske kirkja, Kirke, saa at Navnene Criquetot, Criquebeuf, Yvecrique o. lign. ere at forklare som Kirketofte, Kirkebo, Yvekirke[2]; eller om Ordet er det samme som det franske *crique*, en Vig, Bugt (en Krig, Krog) og beslægtet med croc, en Krog.

Til denne Afdeling høre da ogsaa de forhen anførte mærkelige Endelser: tot og beuf. Ved Afledning af det sidstnævntes ældre Form bod eller bout lader sig ogsaa forklare saaadanne Navne som Bouteilles, Smaaboderne, Smaahytterne. Overhovedet taler for saadanne Ords nordiske Oprindelse i Særdeleshed den Bemærkning, at de nordiske Sprog indeholde Stammen til de nu almindelige franske Ord; saasom det forhen anførte hameau af angelsaxisk hâm eller nordisk heimr; det findes, som bekjendt, ikke blot Sted ved Ord, som anvendes i Stedsnavne, men ogsaa ved ikke faa andre, som bateau, i Middelalderens Latin *batellus*, af oldnordisk bátr, en Baad.

Endelig kunde det fortjene en nøjere Undersøgelse, om Navneord eller Tillægsord, som indeholde en Beskrivelse, og som ere saa hyppige i nordiske Stedsnavne, ogsaa tagne af de nordiske Sprog findes i Normandiet. Som saadanne kunde da betragtes:

Tillægsordet dyb eller Navneordet Dyb, tydsk tief, indeholder, som flere alt have bemærket, Oprindelsen til Navnet paa

---

[1]) Anf. St. S. XI. — [2]) Sst. S. 100.

la rivière de Dieppe og Staden Dieppe, hvilket man finder overeensstemmende med Stedets lokale Beskaffenhed.

Ordet hvid, isl. hvítr, tydsk weiß kunde være gaaet over til *vit*, *vitte*, *vi*, og nogle[1] forklare virkelig deraf Vittefleur, den hvide Flod.

Ordet grøn, isl. grœnn, tydsk grün, kunde findes i Navne som Grainville, Graincourt.

Ordet bruun, t. braun, kunde give Anledning til Navnet Bruncourt; selv om dettes første Deel forklares som et Personsnavn Le Brun, den Brune, indeholde de nordiske Sprog dog samme Ord.

Blandt de mange forskjellige Etymologier, man har af Navnet paa Rouen, hvis gamle Navn var Rothomag, er man ogsaa falden paa den, at udlede det af Tillægsordet *rot*, rød, isl. rauðr, tydsk roth. Saalænge man endnu saa lidet er kommen paa det Rene med den Gudinde Roth, af hvis Navn andre ville forklare Rothomag, fortjener det nordiske Ord nogen Opmærksomhed. Udledningen deraf bekræftes nemlig ikke lidet ved Navnet paa Strækningen Rougemare, der nu udgjør en Deel af Byen Rouen; ved Navnet paa Robec, forhen Rotbec, den røde Bæk; og ved Modsætningen af Navnet paa en anden lille Flod, der ligesom hiin falder i Seine ved Rouen, nemlig Aubette, som man forklarer af lat. *Albula*[2].

Bestemmelsen af et Steds Beliggenhed efter Verdenskanten er saa almindelig, at det ogsaa synes langt simplere at udlede Navne, som Oistreham, senere Etrehan, Etran, og lignende flere, der begynde med Etre-, samt Eteland og lignende, der i ældre Former skrives est-, af vester, isl. vestr, og af øster, isl. austr, end af en Guddoms Navn, hvis Dyrkelse paa vedkommende Sted ikke historisk er oplyst[3].

---

[1]) Som Forfatteren til *Déscr. de la Haute Norm. Paris* 174[illegible]. Estrup (S. 43.) anfører Udtrykket vin huet (hvid Viin?) — [2]) *Description de la Haute Normandie*, T. 2, S. 5. — [3]) Sst. T. 1. S. [illegible]

Endelig finder man overalt i Norden, i Engelland og flere Lande Ordet **Wind**, isl. vindr (i Edda f. Ex. vindheimr), tydsk **Wind**, anvendt som Begyndelse af Navne paa Landstrækninger, der ligge aabne og udsatte for Vinden. Heraf forklares da ogsaa les ventes d' Eaui o. lign. paa den simpleste Maade.

Disse ere omtrent de nordiske Ord, som man kan vente at gjenfinde i Stedsnavne i Normandiet. Men i hvilke enkelte Steder de virkelig findes, hvorledes det med historisk Vished eller i det mindste Sandsynlighed lader sig oplyse, at dette eller hint Sted skylder enten Saxerne eller Normannerne eller begge sit Navn, er en saa indviklet Undersøgelse, at jeg ikke tør indlade mig paa dens Opløsning. Jeg tillader mig derfor at slutte med nogle korte Bemærkninger, som maaskee for een eller anden dansk Læser kunne have nogen Interesse.

Naar vi betragte vore Stedsnavne her i Norden, saa have vi den betydelige Fordeel, at vi, paa nogle ganske faa nær, vide med Bestemthed, til hvilket Sprog vi skulle henføre dem; vi kunne umiddelbar forklare dem af vort eget gamle Sprog og dets Dialekter i Norden, og behøve ikke en Gang at tye hen til dets nærmeste Slægtninge, der næppe have noget, som vi jo kunne finde ligesaa godt, og sædvanlig nærmere, hos os selv. Ganske anderledes forholder det sig med det franske Normandi, som i Tidens Løb har været beboet af forskjellige, ofte meget blandede, Stammer; en Udvikling af de normanniske Stedsnavnes Betydning forudsætter altsaa paa een Gang et nøje Bekjendtskab med disse Folkestammers Historie og Sprog, samt med alle, endog høist ubetydelige, Steders Anlæg. Franske Lærde have allerede betragtet Stedsnavnene i Normandiet i Almindelighed efter de forskjellige Perioder, til hvilke de maae henføres[1]: Landet beboedes i de ældste Tider af Kelter eller

[1]) *Gerville Récherches sur les anciens noms de lieu en Normandie*, i *Mémoires de la Société royale des Antiquaires de France*, T. 6, S. 224. fgg.

Galer (Valer), og de første simpleste Ord i Sproget, som Navne paa Bjerg og Dal, Klippe, Strand, Kyst, Aa, Flod, o. desl., men ogsaa nogle, som have Hensyn til Opdyrkning og Beboelse, skyldes sikkert denne Stamme. Rommerne bemægtigede sig Gallien, de anlagde befæstede Steder, og saaledes maa en Deel af Stedsnavnene være fremkommen paa deres Tid. Men næppe vare Rommerne komne i rolig Besiddelse af disse Landstrækninger, førend Saxerne begyndte at plyndre Kysterne; Frankerne trængte ind i Landet, og opkastede sig til dets Herrer; Normannerne plyndrede vidt og bredt, nedsatte sig endelig i Landet, og erholdt det som Leen af de franske Konger. Kristendommens Udbredelse skete deels ved rommerske, deels ved normanniske Apostle. Efter dens Indførelse foregik tillige en betydelig Forandring ved Stedsnavnene, de gamle fortrængtes af nye, der toges af Helgenens Navne, og i Middelalderens Latin samledes et Udtryk af alle de forskjellige Sprog hvis Elementer efterhaanden blandedes sammen. Disse Elementer undergik endelig i den senere Tid en saa betydelig Forandring, at Overgangene næppe kunne forfølges, naar ikke enkelte utvivlsomme Exempler deri kunne tjene til Vejledning.

Ved Forklaringen af de normanniske Stedsnavne kan derfor hverken det keltiske eller latinske Sprog tabes af Sigte. Men derved opstaaer en ny Vanskelighed, naar man har til Hensigt at bestemme, hvilke Navne der henhøre til det nordiske Sprog: I de nordiske Sprog findes nemlig en anseelig Deel Ord, og just af Sprogenes første og simpleste, som uden Tvivl i den allerhøjeste Old ere indkomne fra Kelterne; at mange Rodord i det latinske Sprog ligeledes skyldes keltiske Stammer, er bekjendt; i det saaledes den keltiske Sprogstamme har udbredt sine Grene saavel mod Nord, som Syd, bliver det ogsaa næsten umuligt at afgjøre, til hvilket Sprog dette eller hint Ord, som paa een Gang lader sig oplyse lige godt af tvende, iøvrigt ganske forskjellige Sprog, er at henføre. Et Exempel derpaa er allerede anført, lat. *vadum*, og nordisk vað; begge Sprog have ogsaa

Verberne, lat. *vadere*, isl. vaða, oprindelig af selvsamme Betydning af hæftig Gang. Det forhen anførte vind kan ligeledes henføres til alle tre Sprog: vælsk gwynt, hvoraf Gwyndyd, Indbyggerne i Nord-Wales (svarende til vort Vendelboer), isl. vindr, lat. *ventus*. Det nordiske þorp kan sammenlignes med vælsk trêf, der oprindelig, som hiint, betegner enkelte Huse; eller hvis þorp fra først af betydede et vist Antal, en Flok, med vælsk twrf, lat. *turba*. Det franske *mare*, *marais*, nordiske mar, mæri have tilsvarende Ord i vælsk mòr, Flert. mŷr, lat. *mare*. Naar man udleder Navne som Estables, Stavelo, af lat. *stabulum*, saa kan ved saadanne ogsaa isl. stöpull, Stabel, eller stallr, der har samme Betydning som *stabulum*, komme i Betragtning. Navne, der begynde med Col, kunne udledes af lat. *collis*, men ogsaa af nordisk kollr, af samme Betydning, eller af Mandsnavnet Kollr. Det keltiske ang, et snævert Sted, indeholder Stammen til lat. *angustus*, men er ligeledes gaaet over i de nordiske Sprog, og Navne som Angiens lade sig oplyse af alle tre Sprog. Det keltiske bric, bruc, Bro, er det samme Ord, som nordisk bryggja, Brygge; man kan saaledes følge Ordet fra Normandiet, hvor flere Steder deraf kunne forklares, over Brügge i Flandern til højt op i Norden. Det keltiske cleuz, Grav, Dige, hvoraf man ogsaa udleder flere Stedsnavne i Normandiet, finder man ligeledes midt i Danmark i Kluset ved Odense, o. m. fl.

Da nu tillige ved sammensatte Stedsnavne den første Deel af Navnet er af ligesaa megen Vigtighed, som Slutningen, til at bestemme deels Navnets Betydning, deels til hvilket Folk og Sprog det hører, saa kommer ogsaa ved Stedsnavnene i Normandiet til hiin nys berørte Uvished den høist besynderlige Blanding af flere Sprog i eet og samme Navn. I Honfleur og Harfleur f. Ex. er Slutningen -fleur, som vi have seet, upaatvivlelig det angelsaxiske fleót eller nordiske fljót (begge ere hinanden saa lige, Bogstav for Bogstav, da e i det første ikke betegner andet end j, at man af Ordet aldeles ikke kan see, fra

hvilket Folk det er kommet), og saare naturlig er det da ogsaa ved Begyndelsen af disse Navne at tænke paa nordiske Ord[1]; sædvanlig udleder man, saavidt vides, denne af Keltisk; hvorledes, maa man da vist nok spørge, vare begge Sprog, det indfødte keltiske og det fremmede angelsaxiske eller nordiske, saa blandede med hinanden, at man kunde paa een Gang danne et Navn, hvis Begyndelse hører til det ene og hvis Slutning hører til det andet, og lader der sig ikke ad andre Veje oplyse, hvorledes Sproget i Normandiet, i det mindste med Hensyn til de almindeligste Ord, var beskaffent ved den Tid, da Normannerne havde nedsat sig i Normandiet; samt lader den Dialekt, som de taltes der, sig ogsaa i andre Forbindelser saaledes opløse i halv keltiske, halv nordiske Bestanddele? Lader sig derfor ikke fastsætte temmelig sikre Regler? I andet Fald maatte man vel foretrække at forklare saavel Begyndelsen, som Slutningen af samme Sprog, og f. Ex. antage Begyndelsen af Elbeuf snarere for Navnet Ella, saa at Betydningen af det hele blev Ellas Boder, end for keltisk el, lav. Lignende Bemærkninger lade sig let gjøre med Hensyn til det latinske Sprog; da mange nordiske Navne ere forbundne med Endelsen -ville (af lat. *villa*), som Foucarville, Gronville, Herouville, Barneville, Sauqueville, Graville, af Navnene Folkhard, Gerold, Herold, Bernhard, Saxe, Gerhard, o. s. v., saa maatte en Undersøgelse om de Former, under hvilke oprindelig latinske Ord i ældre Tider forekomme i Normandiet, gaae forud for Forklaringen af Stedernes Navne. Hvad Personsnavnene selv angaaer, da forekommer det mig, efter at have samlet en Deel deraf, at de saavel i Almindelighed, som navnlig de, der tillægges Rolf Gangers Medfølgere, paa faa nær, som selve Navnet Rou, Rolf, der efter hvad Rask har oplyst er af finsk Oprindelse, Etain, Eisten, Mar, Mord (isl. Mörðr), Ber, Bjørn, Sote, isl. Sóti, ikke

[1]) Det faldt mig ind, om ikke disse to Byers Navne (Huncflot og Harcflot) skulde betyde hiinsides-Floden og hersides-Floden, siger derfor ogsaa Estrup i sin Reise i Normandiet, S. 104.

ere gamle nordiske, men angelsaxiske eller af endnu sydligere Sprog. Stundum synes endog det reen nordiske Navn at være oversat, som Ulfr, Ulv, i Loupetot.

Iøvrigt har det for Danske en ganske egen Interesse, at see en saa stor Mængde Navne langt nede paa Frankerigs Kyster, hvilke med nogle smaae Forandringer ere de samme, som dem, der findes overalt i Danmark; f. Ex. Sassetot, der er det samme, som naar vi nævne Sassetofte eller Sasserup, Valletot, der saa meget ligner vort Vallekilde, det første af Navnet Saxi, Saxe, det andet af Navnet Valdar, Valder, og paafaldende er det, at begge Navne her, som hist ere forandrede paa selv samme Maade. Lignende ere Daubeuf, der simpelt lader sig forklare af dalr, en Dal, og altsaa betyder Dalebo; Belbeuf, Beautot, der, udledte af beau, skjøn, svare til vort Fagerbo, Fagertofte; Tournebu, der har en paafaldende Lighed med vort Taarnby; Cattehoule, som man forklarer ved Katternes Hjem, og hvortil vi have et tilsvarende Navn i Kattegattet, o. s. fl. Man kan fremdeles, hvorpaa der forhen er forekommet et Par Exempler, finde en lignende Overeensstemmelse imellem Navne i Nederlandene og Normandiet (Hareflot kunde ogsaa passende udledes af det af Adelung anførte holl. hare, en ophøjet Strækning i en lavere Egn[1]; men noget videnskabeligt Udbytte kan der ved slige Sammenligninger næppe vindes, førend man har dannet sig temmelig faste Regler for Overgangslovene fra de forskjellige Sprog, og derved med omtrent samme Sikkerhed kan forklare ubekjendte Navne, som den, hvormed man kan antage f. Ex. Monterolier for sammensat af lat. *monasterium Hooleri* og Geoffroi for sammensat af oldn. goð, Gud og friðr, Fred.

---

1) Radlofs das Keltenthum, S. 290.

Runesteenen i Egaae.

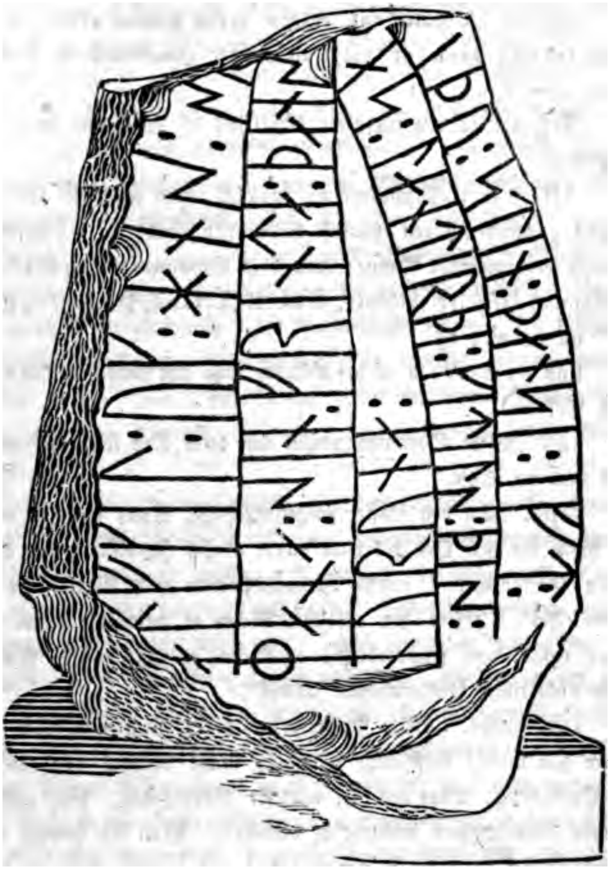
Skrivelse til Hr. Dr. og Professor Vedel Simonsen.

Da du, kiæreste Ven! under mit Besøg paa din yndige Fædrenegaard, i Sommeren 1832, lod mig giennemsee dit rige Forraad af Samlinger, Udarbeidelser og Dagbøger, til vor Nationalhistorie og Nationalchorographie henhørende; Frugter deels af dine i sin Tid anstillede Reiser, deels af egen Læsning og Granskning; Frugter som dit patriotiske Sind og Kiærlighed for Videnskaberne forvisse mig om engang ville komme Fædrenelandet til Gavn, tildrog sig blandt mere Runesteenen i Egaae min Opmærksomhed. Dig tilkommer Fortienesten af, først at have henvendt Opmærksomheden paa denne Oldtidslevning og at have foranlediget dens Indlemmelse i det Kongelige Museum for Oldsager; Du modtage derfor med vante Godhed nærværende Forsøg til dens Beskrivelse og Forklaring.

Denne Runesteen, som, da den opdagedes, var nedsat i Steendiget i Egaae Bye (Egaae Sogn, Annex til Hiortshøi, i Randers Amt), havde allerførst været fundet ved Gravning i en Banke, Broebiergbakke kaldet, paa venstre Side af Egaaebroe, ved et Stykke af Engen, som kaldes Langvad. Maaskee har den oprindeligen tilhørt en af de Gravhøie, der findes eller fandtes paa Byens Mark[1]. Steenen, hvis øverste Ende, ligesom noget af dens nederste, er afbrudt, er, i dens nærværende Tilstand, omtrent 7 Qvarteer lang og 5 Qvarteer bred; dens Bestemmelse haver uden Tvivl været, at staae opreist. Af Indskriftens fem eller rettere tre Linier begynde de to længste neden fra til venstre Side, og fortsættes langs med Stenens to længste Sider; den sidste Linie, bestaaende kun af et enkelt Ord, begynder ligeledes neden fra. Steenens ydre Form og Liniernes Stilling vil nærmere kunde kiendes af hosføiede Afbildning.

---

[1]) Pontoppidans Danske Atlas, IV. S. 319.

I de to øverste Linier have Runerne syv Tommers Længde, i de øvrige Linier fire[1].

Indskriften læses paa følgende Maade:

Alfkil. uk. hns. su-. -sþu. stin. þansi. ift. Mana. sin. frinta. þans. -as. lantirþi. Kitils. þis. nuruna.

I den gamle skandinaviske Tunge vilde den, efter min Mening, omtrent lyde saaledes:

[1]) Antiqvariske Annaler, III. S. 362.

Álfkell ok hans son reistu stein þenna eftir Mána sinn frænda þann er var landhirðir (landvörðr?) Ketils þess norræna.

Følgende er den nærmere Udvikling af Grundene for denne Læsning:

Alfkil er et Mandsnavn, Álfkell, som Forf. vel ikke har kundet gjenfinde i nogen islandsk Kilde eller blandt de, i Runeindskrivter forekommende Navne; men hvis Sammensætning er aldeles analog med Álfgeirr, Álfliótr, Árnkell, Úlfkell, Þorkell og flere.

uk ɔ: ok, og

hns ɔ: hans; a er her udeladt, som ikke sielden er Tilfældet med Vokaler[1].

su-. Efter Sammenhængen kan dette Ord ikke være andet end sun ɔ: Søn.

-sþu. Da den første, meget utydelige, Rune synes at være ᛋ, maae det hele Ord vel have været risþu (opreiste), som hyppigen forekommer i danske Runeindskrivter paa Mindestene af denne Art[2]. Efter det afbrudte Rum at dømme, kunde det ellers ogsaa have staaet ritiþu ɔ: skreve; et paa svenske Runestene undertiden forekommende Udtryk[3].

stin þansi. Dette Pronomen, der i Runeindskrivter varierer paa mange forskjellige Maader, maae antages at høre til en Sprogbrug, ældre end det nordiske Skriftsprog, som archaiserende Runehuggere vedblevø at beholde[4]. Mon ikke hermed kan sammenlignes det latinske *hic-ce*, *hoc-ce*?

ift. Blandt de mange Varieteter af Retskrivningen af Præpositionen eftir paa Runestene, forekommer ogsaa denne tilforn[5].

---

[1]) Liljegrens Runlära S. 78. — [2]) *Wormii* Mon. p. 145. 170. 182. 201. 203. og fl. Paa svenske Runestene synes raisti, ristu, raistu at være den almindeligere Form; *Bautil* No. 334. 343. 746 ogfl. — [3]) f. Ex. *Bautil* No. 985. — [4]) Ihre i Schløzers Alg. nord. Geschichte S. 587. Samme Form findes hos Worm p. 179. 184. 188. 284. ff. Nyerups Verzeichnis der 1824 in Dänem. vorh. Runensteine S. 50. — [5]) Maaskee hos Worm p. 122. jfr. Liljegrens Runlära S. 76.

Mana er Accusativ af det skandinaviske Mandsnavn Máni, der ikke er blandt de hyppigst forekommende[1], ligesom jeg ogsaa kun i en eeneste Runeindskrift mindes at have fundet det[2].

sin frinta. Det sidste Ord (isl. frændi) findes ikke sielden, skiøndt med forskiellig Retskrivning, paa svenske Runestene[3]. Paa Tirstedsteenen skrives det ᚠᚱᚭᚿᛏᛁ, urigtigen deklineret istedet for ᚠᚱᚭᚿᛏᛅ[4].

þans uas. þans er en runisk Contraction i Stedet for þan es ɔ: þann er; s i Stedet for r efter en Vokal, er en ældgammel Bogstavform i det skandinaviske Sprog, der forekommer hos Are Frode. Uas for var, og maaskee is (es) for er findes ligeledes paa Tirstedsteenen, paa Strøemonumentet, paa den ene af de slesvigske Runestene, og flere af de ældste Runemonumenter.

lantirþi. I den runiske Retskrivning bruges t i de Ord hvor Islandsken haver d; saaledes trabin for drapin, taudr for dauðr, trek for dreingr, Tanmörk for Danmörk. Derfor forekommer lant hyppigen for land i Sammensætninger, f. Ex. Estlant, Englant, Griklant. For øvrigt er dette Ord det eeneste i denne Indskrivt, hvis Betydning ikke er aldeles klar. Man kan tænke sig Runen ✱ udeladt, og da læse landhirði, rettere landhirðir, der, analogt med fehirðir (Skattmester), kunde betyde Bestyreren af en Jordeiendom; men man kan ogsaa her finde en runisk Forkortning eller Omskrivning af Ordet landvörðr, som betyder en Landeværnsmand eller Bevogter af en Strækning-Land[5]. Det vilde altsaa være et i Runesteensproget

---

[1]) *Landnámabók* p. 205. 266. *Vemundar Saga ok Vigaskútu*, (*Islendinga Sögur* II.) p. 250. *Ol. S. Tryggv.* (*Fornm. Sögur* I.) p. 272. *Heimskringla* IV. p. 149. — [2]) *Bautil* No. 818. Er formodentlig det i Fortegnelsen bag *Verelii* Udg. af Herrauds og Bosa Saga forekommende Man. — [3]) Liljegren S. 77. 94. — [4]) Nyerups Verzeichnis S. 50. — [5]) Paa en svensk Runesteen (*Bautil* No. 267) forekommer Ordet víkingavörðr, som maaskee skal betyde Forsvarer imod Vikinger, et Slags *comes. littoris*, skiøndt Sammenhængen ikke ganske er denne Forklaring gunstig.

hidtil ukiendt Udtryk for en af de gamle Nordboers huuslige Betiente, til hvilken Klasse húskarl[1], heimþíngi[2] og maaskee fleere henhøre.

Kitils þis. Det første Ord er det gammel nordiske, især i Island almindelige Mandsnavn Ketill; det andet er Genitiv af det demonstrative Pronomen sá.

Nuruna. Runen ᚢ bruges som bekiendt til at betegne flere Vokaler. Her læses den da i første Stavelse, som o, hvilket ofte er Tilfældet[3]; dens Overgang, i anden Stavelse, til Diphthongen æ kiendes blandt andet ogsaa af den slesvigske Runesteen, hvor Heiþa*bu* rimeligviis maa læses Heiða*bœ*[4]. Det hele Ord bliver da det aldeles skandinaviske norræna.

Oversat paa Dansk vil denne Indskrivt altsaa lyde saaledes:

„Alfkel og hans Søn reiste denne Steen efter Mane deres Frænde, han som var Ketil den Norskes Godsbestyrer (Landeværnsmand)."

Navnene betegne, som de allerfleeste paa de nordiske Runesteene forekommende Navne, historisk ubekiendte Personer; men Indholdet viser hen til de, ogsaa fra andre Kilder kiendte Forbindelser mellem begge Rigers Indbyggere i den tidlige Middelalder; hvad enten nu Nordmanden Ketil har havt Eiendom i Jylland eller Mane har taget Tieneste i Norge.

Mindesmærket er neppe yngre end 11te Aarhundrede; maaskee endog fra dets første Halvdeel.

---

[1]) *Bautil* No. 1139. — [2]) *Bautil* No. 1164. Ogsaa den ene af Runestenene paa Lovisenlund haver dette Ord som i Beschreibung und Erläuterung zweyer Runensteine etc. S. 37. aldeles urigtigen forklares. Det skal neppe læses heimþegi, efter S. T. Thorlacius's Forklaring (Antiqv. Annaler II. S. 11.), eller heimþegn (efter Prof. Liljegrens Meening S 97), men lige efter Retskrivningen heimþíngi, som betyder Staldbroder (*socius, collocutor*); jfr. heimþínguðr i 6te Str. af Digtet Haustlaung, Thorlacius's Udgave. — [3]) Saaledes nur for norðr paa Strøe-Monumentet; Nærv. Tidsskr. I. S. 293 Nurminr ɔ: Norðmenn forekommer i *Bautil* No. 88. — [4]) Antiqv. Annaler II. S, 14.

Du vil af denne Forklaring bemærke, at Egaaestenen ikke hører blandt det indskrænkede Antal af Runesteene, hvis udførlige Indskrivter (som den i sin Tid, ogsaa af Dig allerførst beskrevne Glavendrup-Steens) udmærke sig baade fra Sprogets og Indholdets Side og frembyde saavel mærkelige som vanskelige Steder; men lig de fleste Monumenter af denne Art haver den dog et enkelt karakteristisk Træk, der giver det Heele en eiendommelig Interesse. Det forekom mig derfor at afgive et ikke uvigtigt Bidrag til den danske Runologie, og som et saadant modtage da Du og vore øvrige Oldforskere det herved af Din Ven

Kiøbenhavn den 3die Marts 1831.

Werlauff.

Antiqvariske Efterretninger.

Danmark.

Frederiksborg Amt. Holboe Hrd., Søeborg Sogn. I den saa kaldte Rokkeshøi paa Søeborg Mark fandt Huusmand Anders Johnsen en Bronce-Efterligning i det mindre af et Sværd eller Dolk, i Forhold temmelig bred; Bladet er $2\frac{1}{4}$ Tomme langt. En Deel af Haandtaget, som har havt Stribezirater, er nu afbrudt; indsendtes af Sognepræsten Hr. H. C. Lyngbye.

Saavel de omgivende Localiteter som Sagnet har bevaret Erindringen om det i Middelalderen berømte Søeborg Slot. Man paaviser endnu i den nu udgravede Søeborg Søe en ujevn græsbegroet Banke som det Sted, hvorpaa Slottet fordum stod. Selv de sidste Levninger af Mure vare efter Fleres Beretninger for omtrent 50 til 60 Aar siden, da Udskiftningen foretoges i denne Egn, blevne nedbrudte og anvendte ved Opbygningen af de udflyttede Bøndergaarde. Imidlertid viste dog hele Omgivelsen, at man ikke kunde tvivle om Slottets fordums Beliggenhed, og Sognepræsten til

Søeborg og Gilleleie, Hr. H. C. Lyngbye, har, ved at lade foretage adskillige Gravninger, paa det fuldkomneste bekræftet Formodningen herom. Efter de af denne meddeelte Bemærkninger, som her indføres, har Søeborg Sø i den ældste Tid været en Indvig og staaet i Forbindelse med Kattegattet baade ved Gilleleie og ved Dronningemøllen. Det Areal, som nu udgjør Søeborg Sogn, har i Middelalderen været en Øe, hvilket ei allene skjønnes af Beliggenheden, men ogsaa derved, at man, naar man graver paa Søens Bredder, jevnligen støder paa Strandgruus, hvori findes forvittrede Muslingeskaller, ofte i Mængde, af *Cardium edule* og *Turbo littoreus* m. fl. Undertiden træffer man her ogsaa, ved Gravning i een til to Alens Dybde, paa et tyndt mørkt Tørvelag imellem Strandgruset, hvilket Lag, examineret under Mikroskopet, tydelig sees at være Levninger af Tang og forskjellige Ulva-Arter. Da man i Oldtiden fattede den Idee at opføre et fast Slot i denne Egn, kan man antage, at den Plads, man dertil udvalgte, har været en i Vandet af Naturen allerede noget ophøiet Holm eller Banke, belagt med en Hob store Kullestene, som man siden ved Tilførsel forøgede, og dannede af Kampestene en fast Grundvold for den tilkommende Slotsbygning. Ved Søeborg Søes Udgravning omtrent 1793 blev den hele Omgivning til tørt Land, saaledes som samme nu befindes. Man kan endnu nogenlunde gjøre sig Forestilling om, hvorledes Slottet har ligget midt i Vandet, omgivet af en smuk Egn, naar den fordums Søes Plads stundum om Foraars Tider staaer under Vand, hvilket dog nu ingenlunde naaer sin gamle Høide, men imidlertid viser Banken, der fordum var prydet med Taarne og Spire, at hæve sig over den store Vandflade. Hvad Tid Indvigen er skilt fra Havet og bleven til en Indsø, har man ikke kunnet finde. At Vandet i denne Egn betydelig er aftaget, bekræftes ved mangfoldige Iagttagelser. Det er en bekjendt Sag, at man har kunnet seile til Søeborg, der nu ligger et Stykke inde i Landet; hvorved det imidlertid maa bemærkes, at Middelalderens Skibe ikke vare meget dybtgaaende og altsaa kunde

bruges paa Farvande, som vore store Skibe ikke kunne beseile. Rundt om Slotsbanken har der mod N., Ø., og S. været en Grav, 30 a 32 Fod bred, uden om samme en Jordvold af 60 Fods Brede og i Midten endnu henved 4 Fod hoi; paa denne Vold har der rimeligviis staaet Ringmure. Mod den vestlige Side har Slottet ikke havt nogen Vold eller Ringmuur, men har ligget umiddelbar til Søen, hvis Bølger have beskyllet den der endnu værende Kampesteens Grundvold. Det egentlige Slot har, ligesom andre fra samme Tid, sikkert været høit, men kun indtaget en liden Plads. Den hele omtrent fiirkantede Grund er ikke mere end 180 Fod i Længde og Brede; naar man fra dette regner Murene og Bygningerne, saa vil den indre Slotsgaard ikke have været over 120 Fod i Qvadrat. — Gaaer man fra Slotsbanken over det Sted, hvor Broen fordum har været og hvor man for en Deel Aar siden saae nogle i Vandet nedrammede Pæle, kommer man til en Plads, som endnu kaldes Kongshaven; det er et aflangt rundt Stykke Jord, som nu er Pløieland, omtrent 400 Skridt langt og paa det bredeste 300 Skridt; det har sikkert været den egentlige Slotshauge; deri findes endnu to Fiskedamme og et ophøiet Sted, kaldet Bodils Kirkegaard, hvilken Bodild efter Sagnet skal have været Valdemar Atterdags Frille. Her stode endnu for en 60 Aar siden nogle gamle Æble- og Pære-Træer, ligesom ogsaa her, endnu den Dag i Dag er, voxe vildt de her saakaldte „Dronning Margarethas Lilier," som ere almindelige Paaskelilier, der (rimeligviis opkaldte efter den store Dronning, som blev født paa dette Slot) fra den fordums Kongshauge have holdt sig igjennem en saa lang Række af Aar. Ved Enden af denne Haugeplads, imod Sønden, findes tvende Jordvolde, nu bevoxede med Asketræer; den længste af disse er 230 Skridt lang og endnu 5 til 6 Alen høi; imellem begge har været en Grav af 12 til 14 Skridts Brede. I den ene af disse Volde er et Gab, hvorigjennem Indgangen til Kongshaugen har været, og hvor fordum skal have staaet en Port med den Indskrift, som omtales i Pontoppidans

Søeborg og Gilleleie, Hr. H. C. Lyngbye, har, ved at lade foretage adskillige Gravninger, paa det fuldkomneste bekræftet Formodningen herom. Efter de af denne meddeelte Bemærkninger, som her indføres, har Søeborg Søe i den ældste Tid været en Indvig og staaet i Forbindelse med Kattegattet baade ved Gilleleie og ved Dronningemøllen. Det Areal, som nu udgjør Søeborg Sogn, har i Middelalderen været en Øe, hvilket ei allene skjønnes af Beliggenheden, men ogsaa derved, at man, naar man graver paa Søens Bredder, jevnligen støder paa Strandgruus, hvori findes forvittrede Muslingeskaller, ofte i Mængde, af *Cardium edule* og *Turbo littoreus* m. fl. Undertiden træffer man her ogsaa, ved Gravning i een til to Alens Dybde, paa et tyndt mørkt Tørvelag imellem Strandgruset, hvilket Lag, examineret under Mikroskopet, tydelig sees at være Levninger af Tang og forskjellige Ulva-Arter. Da man i Oldtiden fattede den Idee at opføre et fast Slot i denne Egn, kan man antage, at den Plads, man dertil udvalgte, har været en i Vandet af Naturen allerede noget ophøiet Holm eller Banke, belagt med en Hob store Kullestene, som man siden ved Tilførsel forøgede, og dannede af Kampestene en fast Grundvold for den tilkommende Slotsbygning. Ved Søeborg Søes Udgravning omtrent 1793 blev den hele Omgivning til tørt Land, saaledes som samme nu befindes. Man kan endnu nogenlunde gjøre sig Forestilling om, hvorledes Slottet har ligget midt i Vandet, omgivet af en smuk Egn, naar den forbums Søes Plads stundum om Foraars Tider staaer under Vand, hvilket dog nu ingenlunde naaer sin gamle Høide, men imidlertid viser Banken, der fordum var prydet med Taarne og Spire, at hæve sig over den store Vandflade. Hvad Tid Indvigen er skilt fra Havet og bleven til en Indsøe, har man ikke kunnet finde. At Vandet i denne Egn betydelig er aftaget, bekræftes ved mangfoldige Iagttagelser. Det er en bekjendt Sag, at man har kunnet seile til Søeborg, der nu ligger et Stykke inde i Landet; hvorved det imidlertid maa bemærkes, at Middelalderens Skibe ikke vare meget dybtgaaende og altsaa kunde

bruges paa Farvande, som vore store Skibe ikke kunne beseile. Rundt om Slotsbanken har der mod N., Ø., og S. været en Grav, 30 a 32 Fod bred, uden om samme en Jordvold af 60 Fods Brede og i Midten endnu henved 4 Fod høi; paa denne Vold har der rimeligviis staaet Ringmure. Mod den vestlige Side har Slottet ikke havt nogen Vold eller Ringmuur, men har ligget umiddelbar til Søen, hvis Bølger have beskyllet den der endnu værende Kampesteens Grundvold. Det egentlige Slot har, ligesom andre fra samme Tid, sikkert været høit, men kun indtaget en liden Plads. Den hele omtrent fiirkantede Grund er ikke mere end 180 Fod i Længde og Brede; naar man fra dette regner Murene og Bygningerne, saa vil den indre Slotsgaard ikke have været over 120 Fod i Qvadrat. — Gaaer man fra Slotsbanken over det Sted, hvor Broen fordum har været og hvor man for en Deel Aar siden saae nogle i Vandet nedrammede Pæle, kommer man til en Plads, som endnu kaldes Kongshaven; det er et aflangt rundt Stykke Jord, som nu er Pløieland, omtrent 400 Skridt langt og paa det bredeste 300 Skridt; det har sikkert været den egentlige Slotshauge; deri findes endnu to Fiskedamme og et ophøiet Sted, kaldet Bobils Kirkegaard, hvilken Bobild efter Sagnet skal have været Valdemar Atterdags Frille. Her stode endnu for en 60 Aar siden nogle gamle Æble- og Pære-Træer, ligesom ogsaa her, endnu den Dag i Dag er, voxe vildt de her saakaldte „Dronning Margarethas Lilier," som ere almindelige Paaskelilier, der (rimeligviis opkaldte efter den store Dronning, som blev født paa dette Slot) fra den fordums Kongshauge have holdt sig igjennem en saa lang Række af Aar. Ved Enden af denne Haugeplads, imod Sønden, findes tvende Jordvolde, nu bevoxede med Asketræer; den længste af disse er 230 Skridt lang og endnu 5 til 6 Alen høi; imellem begge har været en Grav af 12 til 14 Skridts Brede. I den ene af disse Volde er et Gab, hvorigjennem Indgangen til Kongshaugen har været, og hvor fordum skal have staaet en Port med den Indskrift, som omtales i Pontoppidans

Marmora Danica (S. 202) og flere Steder, og som viser, hvilken Ælde man har villet tillægge dette Slot:

Vixit Aristoteles et Alexander dominatur,
Dum per gentiles castrum Söeborg fabricatur.

Ligeoverfor Slotsbanken mod Østen paa den anden Side af Søen ligger Teglovnsbakken, hvor Muursteenene fordum bleve brændte; i Nærheden deraf ligge de forhen saakaldte Blodagre, enten fordi der er flydt Blod, eller der har været offret (af det oldnordiske blót); ligeledes Syllingeagrene og Rævshøis Sylene.

Ved i Vinterne 1831-1832 og 1832-1833 at grave uden omkring Slottets Grundvold paa den vestlige og den halve sydlige Side, kom man tilsidst til Strandgruus, som med Føie kan antages at være den oprindelige Grund, hvorpaa Slottets Grundvold hviler. Denne bestaaer, som forhen omtalt, af Kampestene, der ere raa utilhugne, store, sammenføiede med Kalk og i Mellemrummene udfyldte med enkelte indsatte Muursteene. Flere af de fundne Sager vise, at Slottet har undergaaet en tidligere Ødelæggelse, og er blevet restaureret og senere atter ødelagt. Eet af Beviserne herfor er, at der ovenpaa det oprindelige Grundlag mod Søen ligger et Lag Muurbrokker med skarpe Kanter, som fra Slottets første Ødelæggelse ere nedfaldne i Vandet, og der have ligget rolig hen. Ovenpaa disse Brokker ligger hist og her et, en halv Alen høit, Lag Blaaleer, som er opskyllet fra Søen i de følgende Tider. At dette er fremkommet ved Søens Opskylning, skjønnes tilfulde deraf, at de i dette Blaaleer liggende Muurbrokker, smaae og store imellem hinanden, ere alle uden skarpe Kanter, og som Rullestene tilrundede, hvilket er foranlediget ved deres idelige Skvulpen i Vandet. Ovenpaa Blaaleret har samlet sig et godt Lag Muldjord, omtrent en halv Alen tykt og først ovenpaa dette er det man finder de Muursteensbrokker, som man kan antage ere nedfaldne af Slottets Ruiner, da de bleve afbrudte, for at tjene som Bygnings Materiale for Kronborg- og Frederiksborg-Slotte. Disse Brokker bleve liggende, hvor de faldt, urørte, thi Søens Vande naaede dem ei, og de

have alle skarpe Kanter. I Tidens Længde overdroges disse atter med Muldjord og Grønsvær. Nu kom den Tid, da man for vel 50 Aar siden borttog fra Grunden selv de sidste Levninger af Murene; de unyttige Brokker henkastedes ovenpaa den sidst dannede Grønsvær, og atter har der ovenpaa dette dannet sig et nyt Lag Grønsvær. Man vil heraf see, hvor mange Lag der have samlet sig oven paa den oprindelige Grundvold. Man sporer aldeles ikke, at der under denne ere anbragte nedrammede Pæle, men den hviler umiddelbart paa Strandgruset. Kalken, hvormed Kampestenene ere indbyrdes forbundne, maa have været fortrinlig; som eet af Beviserne herpaa kan anføres, at paa et Sted, hvor Strandgrunden er sunken, og Kampesteensmuren har faaet en Revne, er Kampestenen gaaet over, medens Kalken har holdt. Det er tydeligt, at Slottet har modtaget Reparationer, og at man har anbragt Mure uden om ældre ligesom en Skal, uden at de ere bragte i Forbindelse ved andet end Kalken, men formedelst denne holde de dog godt sammen. — At Slottet er ødelagt ved Brand, som nogle formode af Lübeckerne i Kong Hans's sidste Regjeringstid, eller maaskee rimeligere i Grevens Feide, skjønnes af den Mængde Kul, der findes. Et Sted i Banken træffer man et heelt sammenhængende, næsten ¼ Alen tykt og flere Alen bredt, Lag Kul, som maa være Levning af et betydeligt Lag Træ. Ved at grave een til to Alen dybt paa Midten af Banken, overbevises man om, at man er paa Gaardspladsen ved at man træffer paa Brolægningen. — Vi ville nu gaae over til at betragte nogle af de forskjellige, tildeels mærkværdige Oldsager, som ere fundne ved de af Hr. Pastor Lyngbye foretagne Eftergravninger, og nu indlemmede i Museet. De enkelte Mynter, som fandtes her, henhøre til tre forskjellige Perioder. Den ældste (Beskr. Tab. XV. Nr. 34) henføres omtrent til Valdemar den Førstes Tid; den næste Art, hvoraf flere fandtes, er et Slags slette Kobbermynter (Tab. XVIII. Nr. 19 og fl.), som antages at være prægede i Danmark i Borgerkrigenes Periode i Christopher den Andens Tid og noget senere;

det tredie Slags, som atter ere fra en silldigere Tid, ere Korshvide prægede i Christian den Førstes og Hans's Regjeringstid. Af Bygnings Materialier ere forefundne flere mærkværdige Stykker; man seer saaledes at Gulve have været udlagte med brændte fiirkantede Muursteene, i hver enkelt af hvilke har, medens Stenen endnu var vaad, været indtrykt som Zirat en Roset, en gaaende Løve eller anden saadan Figur. Atter andre Gulve have bestaaet af runde flade brændte Stene, imellem hvilke anbragtes egne dertil udarbeidede Muursteene, som udfyldte Rummet imellem Rundbelene. Af de fundne Tagstene, der have Form som de saakaldte Munkestene, kan man slutte, at Slottet har været tækket med Tegl. Mindre Colonner have været udhuggede af Kampestene; man har fundet Capitælet af en saadan Colonne og et Stykke af Skaftet. Foruden flere Fragmenter har man været heldig nok til at finde en eneste heel Vinduesrude, som er i Rhombe-Form og af temmelig hvidt Glas; man seer at Glarmesteren ikke har brugt Diamanten, men med megen Umage har maattet brække Ruden i den Form, som Blyrammen har havt. Af Huusgeraad fandtes en Mængde forskjellige Sager, af hvilke her kun opregnes enkelte af de mærkeligste: Fragmenter af udmærket Pottemagerarbeide, der vise at dette Haandværk maa i Middelalderen have staaet paa et høit Trin. Mange af disse ligne i Henseende til Massen det hollandske Pibeleer, andre den Leerart, hvoraf Seltservands Krukkerne ere. Man har anbragt Hoveder i Relief som Forziringer paa Leerkar, ligesom ogsaa Glasur. Disse Kar maae betragtes som Middelalderens Porcelain; dettes Indførelse og Opfindelse fortrængte det ældre fortrinlige Pottemagerarbeide saa meget, at man med Hensyn til det kan siges at være mere gaaet tilbage end frem. Af Glaskar fandtes ogsaa flere Fragmenter, af hvilke eet rimeligviis har hørt til en Flaske, der har været fiirkantet og havt ophævede Striber paa Ydersiden. End mærkeligere synes nogle Glasstykker, hvori brune og forgyldte Zirater have været indbrændte, hvilke dog desværre nu ere meget utydelige. Nøgler, især af den Art som

henhøre til Hængelaase, i hvilke Nøglerne bleve indstukne fra den ene Ende; selv en Hængelaas af denne Art blev funden. Kamme, som ere indrettede paa den Maade, man allerede i den hedenske Tid havde dem, nemlig bestaaende af mindre ved Siden af hverandre lagte Beenstykker, som sammenholdes ved to Beenskinner, hvilke ere fastnittede tværs over Midten af Kammen, der har Tænder til begge Sider. Ogsaa fandtes et Fingerbøl af Metal af Form omtrent som de Almuen endnu bruger, og, hvad der er mærkeligere, en Synaal, ei af Staal, men af Kobber. Fremdeles flere forarbeidede Stykker af Been, af hvilke det mærkeligste er en Plade, som formodentlig har henhørt til en Kasse eller Æske af Been, der er saa stor, at man ikke kan antage det for at være af noget andet nordisk Dyr end en Hval. Ligeledes Steenkugler, formodentlig brugte til de ældre Kanoner, ogsaa Pilespidser af det Slags, som kaldtes Bolte, og endelig ogsaa, ligesom ved flere af Borgene, en Mængde Vildsviinstænder, Hjortetakker og andre Been, som hidrøre fra Stegerset.

Holbek Amt. Mehrløse Hrd. og Sogn. Paa Bunden af en paa Taastrup Byes Mark beliggende Tørvemose, i en Dybde af 8 Fod under Jordens Overflade, hvor Tørven ophørte og en Sand- eller Leer-Grund begyndte, fandt Gaardmand **Jens Rasmussen** en meget stor Celte af smedet **Jern**, 6 T. lang, 3 T. bred ved Eggen og meget masśiv. Skafthullet, i hvilket endnu findes Levninger af Træskaftet, er langagtig firkantet, $1\frac{1}{2}$ T. langt og 1 T. bredt. Det er et sjeldent og mærkværdigt Stykke; de sædvanlige Celter, som findes, ere alle af Bronce og betydelig mindre; indsendtes af Sognepræsten til Holbek og Mehrløse, Hr. Professor, D. **Larsen**. — Sønder-Jernløse Sogn. I en Høi, Lilledys kaldet, paa Præstegaardens Marker fandtes i den vestlige Kant tvende Urner; over den ene laae en lille Flise af Kampesteen som Laag. Urnerne gik i Stykker ved Optagelsen; af Brudstykkerne skjønnes at de have været tildannede paa fri Haand, men dog ere meer end almindelig udzirede med Zirater, og er det ene Stykke saa

nøiagtig udarbeidet, at det ikke kan antages, at Ziraterne paa anden Maade ere blevne anbragte, end ved at være indtrykte i det vaade Leer med et Stempel. I et lidet Lag under Urnerne laae fire Steenkiler. I den østlige Side af Høien fandtes et stort steensat Gravkammer og deri to Flintknive og en stor Flintflekke; indsendtes af Sognepræsten Hr. Reingaard.

Ods Hrd., Asmindrup Sogn. Efter **Hs. Majestæt Kongens** allernaadigste Resolution har det **Kongl. Rentekammer** indsendt en særdeles smukt forarbeidet og forgyldt Sølvkalk fra det 15de Aarhundrede, som senest fandtes i Asmindrup Kirke. Omtrent paa Midten mellem dens Bæger og Fod er anbragt en stor dobbelt gothisk Roset, paa hvis udstaaende 6 Kanter sees Kors og de enkelte Bogstaver af Navnet MARIA med Munkebogstaver. Ovenpaa den temmelig brede Fod er udgravet en Forestilling af tre Sjæle i Skærsilden, hvorunder med Minuskelskrift: *orate pro nobis.* Under Foden ere følgende Indskrifter indgravede 1) *Ghertrudis uxor dōi(domini) ghoscalci . . . . . . dedit; orate pro ea,* hvilken Indskrift dog for en stor Deel er udkradset, saa at den kun med megen Vanskelighed kan læses. 2) nyere, men dog ligeledes med Munkebogstaver: *hūc calicē dedit elizabet brūgoidvē (?) orate pro ea.* 3) med sædvanlige latinske Majuskler: OSTE KERK. KALD. SOGNPREST HERMAS NAWSEN. PA A (15)84. Her menes formodentlig Osted i Voldborg Herred. 4) den nyeste med latinsk Cursivskrift: *Asmindrup Kirke Patrono Th. Fincke* 1674 (jf. Danske Atlas 6, 210). — **Grevinge Sogn.** I en Høi ved Herrestrup, som er mærkværdig ved et Gravkammer med en Overliggersteen, hvorpaa Skibsforestillinger ere indhuggede (jf B. 1. S. 181), paa hvilke Hr. Biskop **P. E. Müller** paa en Visitatsreise blev opmærksom, fandtes en Huulmeisel af Flint, flad ovenpaa og ei meget udhulet, 4 T. l., og 6 Flintflekker, af hvilke den ene er temmelig stor, nemlig 5½ T. lang, samt Fragment af en almindelig Flintkile med Bane bag til; indsendtes af det **Kongelige Ren-**

tekammer, efter hvis Foranstaltning dette her i Danmark i sit Slags eneste Monument nu er fredet.

Sorøe Amt. Ringsted Hrd., Beenløse Sogn. I Beenløse under Kjærup Gods blev ved Gravning funden en fiin køllebannet Slibesteen, paa hvilken man i Oldtiden har tilslebet Steenredskaber (jvf. 1 B. S. 423, Tab. II. Fig. 2). Den ene Ende er nu desværre afbrudt; det tilbageværende Stykke, som kan antages at være noget over det halve, er 8 T. langt; foræredes af Hr. Overkrigscommissair Grüner. Museet eiede forud kun tre Slibestene fra Oldtiden af denne Form.

Præstøe Amt. Bjeverskov Hrd., Herfølge Sogn. I den samme Gruusgrav ved Svansbjerg Bye, tæt SO. for Lundebakken ved det saakaldte Pindsebjerg, hvor man for en Deel Aar siden skal have fundet Menneskeskeletter, og hvor i Aaret 1831 et pragtfuldt Brystspænde og en Deel Perler fandtes, der af **Hendes Majestæt Dronningen** skjenkedes til Museet, og ere omtalte B. 1, S. 183-184, har man igjen ved videre Eftergravning fundet nær ved Jordens Overflade 18 Perler, blandt hvilke een meget stor massiv af Metal-Composition, der har seet ud ganske som Guld, 8 af en rødagtig Leermasse, 7 af en guulagtig, som mere ligner Glas, to blaae. Indsendtes fra Hr. Pastor **Appeldorn** ved Hs. Excell. Hr. Geheime-Statsminister Greve **A. W. Moltke** til Bregentved. — Ved at grave en Grav paa Herfølge Kirkegaard fandtes et Signet af Bronce med Vaabenskjold, hvori forestilles en Fork eller stor Gaffel med to Tværnagler ved Grebet samt tre Roser. Paa et Baand, som omgiver Skjoldet, læses med den senere Tids Munkebogstaver: *S. Per Jensön*, i hvilken Indskrift Signetstikkeren har af en Feiltagelse sat Bogstavet P paa Hovedet. I Danske Adels-Lexicon findes dette Vaaben ikke, men i samme ere flere danske Adels-Familier opregnede, hvis Vaaben hidtil ere ubekjendte, og tilhører ovenmeldte Vaaben vel een af disse. Det var, som bekjendt, en gammel Vedtægt, at Signeter, enten hele eller søn-

derbrudte, kastedes i Graven med den Afdøde. Dette Sigmet skjenkedes af Hs. Excell. Hr. Geheime-Statsminister Greve A. W. Moltke.

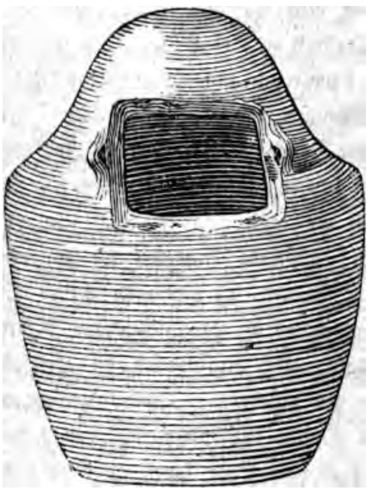
Stevns Hrd., Store Heddinge Sogn. Den saa kaldte Kjefthøi paa Bjelkerup Mark, som uden om var steensat, blev for omtrent 6 Aar siden udgravet. Midt i samme laae et meget stort Menneskeskelet, i en ellers med Smaastene fyldt Steenkiste; og i hver af de 4 Hjørner af Høien laae et mindre Skelet, som blot var omgivet af, eller ligesom nedpakket i Smaastene. Ved denne Leilighed fandtes tre halvmaaneformige Flintstykker staaende jevnsides tæt ved hverandre. Paa de to sees endnu Levninger af Saugtænder paa den lige Side; den 3die synes aldrig at have havt saadanne (see B. 1, Tab. III. Figg. 23 og 24). De ere usædvanlig store, nemlig af 8 Tommers Længde til 2 Tommers Brede. Paa Marken i Nærheden af samme Høi fandtes: 1) et 4 T. langt Fragment af et udtunget Flintstykke i Form af Sværdfiskens Sværd eller en meget stortandet Saug, et saa sjeldent Stykke, at der forhen kun havdes 3 saadanne i Museet (see B. 1, Tab. III. Fig. 22). 2) En Bronce-Paalstav, 6 T. lang, med Affats paa Midten og Fordybning til Træskaftet. 3) En Bronce-Landsespidse, som har været meget udvidet til Siderne, den er noget beskadiget. Samtlige Stykker indsendtes fra Hr. Kjøbmand H. Hoffmeyer ved Hr. Pastor C. H. Holst.

Faxøe Hrd., Carise Sogn. I en Gravhøi ved Kulagergaard fandt Kirkesanger Arneberg i Aaret 1822: 1) En lille Urne eller Gravkar af brændt Leer med noget Glimmer, forfærdiget paa fri Haand, 3 T. høi og af 4 Tommers Diameter; den har en bred Hank paa den ene Side og en noget skarp Udbøining i Midten. 2) En grøn Glas-Berlok, som har været meget smuk og er endnu gjennemsigtig. Ved Smeltningen er en Broncestift bleven anbragt i den, der nu er afbrudt, men som formodentlig har tjent til Øsken. Den er nu lidet beskadiget. 3) En ganske lille bred Sølvring, der synes at have været anbragt paa noget som Beslag; skjenkedes af Hs. Excellence Hr. Geheime-Statsminister Greve A. W. Moltke.

Møen. Magleby Sogn. Paa Marken ved Søemarke paa Klintholms Gods fandtes for omtrent ti Aar siden under en stor Steen den øverste Halvdeel af et udmærket vel bevaret Bronce-Sværd med et Haandtag ligeledes af Bronce, der er af en anden Form end de man sædvanlig finder og af en ufuldkomnere, og som det synes, ældre Indretning. Sværdbladet er nemlig ikke som i de sædvanlige befæstet til Haandtaget ved en Halvcirkel af Nitter, hvorved det hindredes fra at kunne løsnes, men derimod alene ved to enkelte Nitter til Haandtagets yderste Sider. Spidsen af Klingen gaaer igjennem Haandtaget, og staaer ud som en Zirat midt imellem to spiralformige Ombøininger i Form af Horn, hvormed Haandtaget sluttes. Midt paa Haandtaget findes en Udbugning. — Fremdeles fandtes en Steenhammer af Form B. 1 Tab. IV Fig. 41, men ikke større end selve Afbildningen, der ellers, ligesom de øvrige, er givet i formindsket Maalestok, og altsaa kun to T. lang. Skafthullet, som er indslebet i den, synes ikke at være fuldendt, da det er tragtformigt fra begge Sider. Det er den mindste Steenhammer man kjender. Man kan formode at den, ligesom de man har fundet af Rav, kan være nedlagt i Graven som et Symbol, eller ogsaa at man har brugt saadanne til at smedde Guld- og andre fine Metalsager med. — Damsholt Sogn. Det mærkelige massive Hovedsmykke af Bronce, som omtales B. 1 S. 186-7, er nu indlemmet i Museet, og et Facsimile man havde taget af samme er bortbyttet, og findes nu paa Øen Guernsey.

Bornholm. Vester Herred. Knudsker- og Ny-Larsker-Sogne. Ved Gravning i en Høi omtrent ¾ Mile SO. for Rønne i den Strækning af Lyngmarkerne, som sædvanlig kaldes Robbedale, fandtes en Urne af en hidtil ganske ubekjendt Form; den er rund og udbuget paa Midten; og istedenfor at have Laag er den lukket for oven, i det Overdelen er afrundet ligesom en Ovn, men har temmelig høit oppe paa Siden i en Afstand af 6 Tommer fra Grundfladen en fiirkantet, 4 T. lang og 2½ T. bred, Aabning, ved begge Sider af hvilken to

Ører ere anbragte, som have tjent til at fastholde det Stykke, der som Dør har lukket Aabningen. Dette Stykke fattes, men vil muelig endnu kunne erholdes. Af nogle Levninger, som man seer om Randen, hvor Døren har været anbragt, er det tydeligt, at denne har været tilklinet med en harpixagtig Masse, der endnu er brændbar, og ved Hede kan gjøres flydende. Urnen er udarbeidet paa fri Haand af en graabruun Leerart, ei meget nøiagtig, men brændt temmelig haard. Den er 11 T. høi og dens største Diameter er $8\frac{1}{2}$ T. For at give et tydeligere Begreb om denne i sit Slags eneste os bekjendte Urne, vedføie vi her en Afbildning af samme.

At Nordboerne have baaret en særdeles Omhu for, at man ikke skulde berøre de Dødes brændte Been i de sædvanlige Urner, sees af, at man ovenpaa disse i almindelige Urner finder et Lag fiint Sand, hvorpaa har været heldt noget flydende, saaledes at det inde i Urnen ofte danner ligesom en løs Kage, der indvendig dækker Benene. Ovenover dette anbragtes Laaget, som ved en Deel Urner blot bestaaer af en flad Steen, men ved andre er af forskjellige hensigtsmæssige Indretninger til at slutte i eller om Aabningen. Forfærdigeren af den her omtalte Urne synes at have havt samme Hensigt, i det han, for endnu mere at sikkre Benene fra Berørelse, har lukket Urnen aldeles foroven, og derimod indbragt Benene gjennem en Aabning paa Siden, der har været saa forsigtig tillukket og tilklinet som det har været mueligt. Dette sjeldne Stykke er modtaget fra H. K. H. Prinds

Frederik Carl Christian tilligemed 17 andre i Gravhøie der i Nærheden fundne Gravkar, blandt hvilke eet udmærker sig ved en betydelig bedre Fabrikation end de andre. Leerarten, hvoraf det er forfærdiget, er sort, men baade indvendig og udvendig er det overtrukket med en hvid Masse. Paa Bugen har det saavel udstaaende som indgravede Zirater, og paa den ene Side er en Hank, hvori en Forbindelse paa Midten danner to Huller. Dette Gravkar er desværre noget beskadiget. Det overleveredes Prindsen af Hr. Cancellieraad og Byefoged Pingel i Rønne. — I Ny Larsker Sogn fandtes ved Pløining en meget kunstigen udarbeidet Guld-Fingerring af flettet Arbeide, i den Smag som man finder dem fra den sidste Periode af den hedenske Tid i Norden. Forsiden er i et Slags Filigran-Arbeide dannet som et Dyrehoved, i hvilket to langagtige Stene have været indsatte som Øine. Munden dannedes af en tredie Steen. Ved hver af Siderne af dette Dyrehoved er anbragt en Indfatning til en lille Steen. Ringen selv er dannet af 6 meget fine Fletninger af Guldtraad, som ere lagte paa en tynd Guldplade. Stenene, som vare i den, udpillede Finderen for at komme efter den nøiagtige Vægt af Guldet, og forringede derved Stykkets antiqvariske Værd; indsendtes af Hr. Justitsraad Rømer. — Vestermariæ Sogn. Hr. Justitsraad og Holzførster Rømer har ladet Borresø ved Lilleborg i Almindingen udtørre. Midt i Dybdet fandtes en Spiral-Guldfingerring, bestaaende af lidet over to Omgange, hvis ydre Side synes at være sleben; flere lignende fandtes tillige, som gik tabte, samt en Deel romerske Sølvmynter, alt liggende i en Klump. Af Mynterne erholdtes 16 Stykker, af hvilke de ældste ere 3 af Trajan, slaaede i hans 5te eller 6te Consulat eller imellem Aarene 104 til 112 efter Christi Fødsel (M. R. D. Nr. 132, 317, 329): fremdeles 2 af Hadrian, 2 af Antoninus Pius, 1 af Faustina senior, 3 af Marcus Aurelius, 1 af Faustina junior, 1 af Verus. De yngste ere 3 af Commodus; den ene (af Typus som Nr. 102) præget Aar 183, den anden (Nr. 172) er præget Aar 186,

og den tredie (Nr. 270) præget Aar 191 efter Christi Fødsel. Ved at være funden i Forbindelse med disse Mynter har Ringen betydelig høiere antiqvarisk Værd, i det man deraf med temmelig Sikkerhed kan slutte, at den, ligesom man har formodet, henhører til de ældre blandt Guldsagerne, som findes her i Norden. — Ved Smørenge, hvor et eget Slags fiirkantede Guldbracteater oftere ere fundne (jf. B. 1 S. 187-188), fandtes igjen en lignende, paa hvilken er forestillet en gaaende Person, iført en Kappe, og holdende noget i Hænderne, som dog her er utydeligt. Fremdeles en Sølvmynt af Keiser Antoninus Pius, præget i hans 4de Consulat, da han 16de Gang var Tribun, altsaa i Aaret 153 efter Christi Fødsel. Den sidstnævnte stemmer altsaa i Tiden med de foranførte Mynter.

Nørre Herred. Under sit Ophold paa Bornholm i Sommeren 1833 lod H. K. H. Prinds Frederik Carl Christian i egen Nærværelse den største af de mange Høie, der findes paa Ornekulemarken ved Hasle, udgrave, og fandt deri, foruden en Fibula med en Bugt og en Flade paa Midten af denne, en lille Pincet, en Kniv med tilbageboiet Haandtag, som ender sig i en Knop, Fragmenter af tre andre Knive af forskjellig Form, alt af Oldtidens Bronce, og to Naale af Kobber, af hvilke den ene er fiirkantet, den anden omboiet foroven, hvad der især var mærkeligt, 57 Perler, deels af blaae, grønne og hvide Glasflusse, deels af en rød brændt Leermasse, hvilke tydelig have lidt ved Forbrænding, i det flere af dem ere halvt sammensmeltede, andre ere sammenhængende, uden at dette oprindelig har været bestemt; fremdeles en stor Mængde Stykker sammensmeltet hvidt Glas, tildeels i Form af Draaber, hvoraf skjønnes at de have undergaaet Forbrænding og at de ubestemte Former ere fremkomne ved denne Smeltning; samt ligeledes en lille fiirkantet og en rund Metalplade med fremstaaende Stifter, hvorpaa sade farvede Flusperler, som dog strax efter Opgravningen løsnede sig; een af disse som endnu er tilbage, synes ved Forbrændingen at være smeltet, og efter denne Smeltning at have

sat sig fast paa Metalstykket. I Museet fandtes forud enkelte Stykker fra hedenske Gravhøie, som vidne om en lignende Forbrænding af Glasperler og andre Glassager, som ved dette større Fund paa det fuldstændigste bekræftedes. Formodentlig har Liget ved Forbrændingen været prydet med disse Smykker. — Fremdeles fandtes andenstedes der i Egnen flere Steensager, af hvilke især mærkes en Flintflekke med tydelige Spor af Tilhugning, for deraf at tildanne en Piilspidse, af hvilken den yderste Spidse er færdig, og den Deel, som var bestemt til at indsættes i Træet, næsten færdig; derimod er Partiet imellem disse Dele i den raa Flintflekke-Tilstand. Dette Stykke er vigtigt for at vise, hvortil Flintflekkerne bleve anvendte. Man kjendte forud kun et Par lignende Exemplarer, af hvilke eet sees afbildet B. 1 Tab. III. Fig. 28 jf. S. 430. — Clemensker Sogn. I den Simlegaarden tilhørende Mose, som kaldes Baldsmyr, fandtes ved Tørvegravning: a) Et Gravkar af brændt Leer, udarbeidet paa fri Haand. b) En stor oval Ring af en skjøn Bronce-Composition og af snoet Arbeide, en mindre af samme Slags Arbeide og 8 lignende af glat Arbeide og libet forskjellig Størrelse. De ere alle overskaarne midt paa den ene af de lange Sider, saaledes at de kunne udvides lidet, og have formodentlig været bestemte til at bruges om Haandledet. c) Fragmenter af nogle andre Ringe, som fandtes halv sammensmeltede. d) 2 Bronce-Naale. e) En Bronce-Celt, samt Fragmenter af nogle lignende, som bære Spor af at have i Oldtiden været i Ilden og meget nær ved at smelte. Nogle Stykker vare endogsaa sammenløbne. f) To Spydblade af Jern af 10 Tommers Længde, samt 12 Fragmenter af lignende. g) Fragmenter af 5 Daggerter eller Saxe med en ophøiet Stribe paa Midten og Grebspidsen, alle af Jern. h) En Hammer af Jern, aldeles af den Form som vore nuværende. Alle disse Sager, blandt hvilke Jernsagerne, som tildeels ere temmelig vel bevarede, og ikke som Broncesagerne, synes at have lidt ved

og den tredie (Nr. 270) præget Aar 191 efter Christi Fødsel. Ved at være funden i Forbindelse med disse Mynter har Ringen betydelig høiere antiqvarisk Værd, i det man deraf med temmelig Sikkerhed kan slutte, at den, ligesom man har formodet, henhører til de ældre blandt Guldsagerne, som findes her i Norden. — Ved Smørenge, hvor et eget Slags fiirkantede Guldbracteater oftere ere fundne (jf. B. 1 S. 187-188), fandtes igjen en lignende, paa hvilken er forestillet en gaaende Person, iført en Kappe, og holdende noget i Hænderne, som dog her er utydeligt. Fremdeles en Sølvmynt af Keiser Antoninus Pius, præget i hans 4de Consulat, da han 16de Gang var Tribun, altsaa i Aaret 153 efter Christi Fødsel. Den sidstnævnte stemmer altsaa i Tiden med de foranførte Mynter.

Nørre Herred. Under sit Ophold paa Bornholm i Sommeren 1833 lod H. K. H. Prinds Frederik Carl Christian i egen Nærværelse den største af de mange Høie, der findes paa Ornekulemarken ved Hasle, udgrave, og fandt deri, foruden en Fibula med en Bugt og en Flade paa Midten af denne, en lille Pincet, en Kniv med tilbageøiet Haandtag, som ender sig i en Knop, Fragmenter af tre andre Knive af forskjellig Form, alt af Oldtidens Bronce, og to Naale af Kobber, af hvilke den ene er fiirkantet, den anden omboiet foroven, hvad der især var mærkeligt, 57 Perler, deels af blaae, grønne og hvide Glasflusse, deels af en rød brændt Leermasse, hvilke tydelig have lidt ved Forbrænding, i det flere af dem ere halvt sammensmeltede, andre ere sammenhængende, uden at dette oprindelig har været bestemt; fremdeles en stor Mængde Stykker sammensmeltet hvidt Glas, tildeels i Form af Draaber, hvoraf skjønnes at de have undergaaet Forbrænding og at de ubestemte Former ere fremkomne ved denne Smeltning; samt ligeledes en lille fiirkantet og en rund Metalplade med fremstaaende Stifter, hvorpaa sade farvede Flusperler, som dog strax efter Opgravningen løsnede sig; een af disse som endnu er tilbage, synes ved Forbrændingen at være smeltet, og efter denne Smeltning at have

sat sig fast paa Metalstykket. I Museet fandtes forud enkelte Stykker fra hedenske Gravhoie, som vidne om en lignende Forbrænding af Glasperler og andre Glassager, som ved dette større Fund paa det fuldstændigste bekræftedes. Formodentlig har Liget ved Forbrændingen været prydet med disse Smykker. — Fremdeles fandtes andenstedds der i Egnen flere Steensager, af hvilke især mærkes en Flintflekke med tydelige Spor af Tilhugning, for deraf at tildanne en Piilspidse, af hvilken den yderste Spidse er færdig, og den Deel, som var bestemt til at indsættes i Træet, næsten færdig; derimod er Partiet imellem disse Dele i den raa Flintflekke-Tilstand. Dette Stykke er vigtigt for at vise, hvortil Flintflekkerne bleve anvendte. Man kjendte forud kun et Par lignende Exemplarer, af hvilke eet sees afbildet B. 1 Tab. III. Fig. 28 jf. S. 430. — Clemensker Sogn. I den Simlegaarden tilhørende Mose, som kaldes Baldsmyr, fandtes ved Tørvegravning: a) Et Gravkar af brændt Leer, udarbeidet paa fri Haand. b) En stor oval Ring af en skjøn Bronce-Composition og af snoet Arbeide, en mindre af samme Slags Arbeide og 8 lignende af glat Arbeide og lidet forskjellig Størrelse. De ere alle overskaarne midt paa den ene af de lange Sider, saaledes at de kunne udvides lidet, og have formodentlig været bestemte til at bruges om Haandledet. c) Fragmenter af nogle andre Ringe, som fandtes halv sammensmeltede. d) 2 Bronce-Naale. e) En Bronce-Celt, samt Fragmenter af nogle lignende, som bære Spor af at have i Oldtiden været i Ilden og meget nær ved at smelte. Nogle Stykker vare endogsaa sammenløbne. f) To Spydblade af Jern af 10 Tommers Længde, samt 12 Fragmenter af lignende. g) Fragmenter af 5 Daggerter eller Saxe med en ophøiet Stribe paa Midten og Grebspidsen, alle af Jern. h) En Hammer af Jern, aldeles af den Form som vore nuværende. Alle disse Sager, blandt hvilke Jernsagerne, som tildeels ere temmelig vel bevarede, og ikke som Broncesagerne, synes at have lidt ved

Forbrænding, ere de vigtigste, indsendtes fra Simlegaardens Eier, Hr. Lieutenant Holm ved Hr. Justitsraad Rømer.

Sønder Herred. I Nærheden af Aakirkebye fandtes ved Pløining i Jorden en Fingerring af Guld af snoet Arbeide, bestaaende af to tykke Traade, imellem hvilke en fiin, snoet Traad er vunden. Paa Forsiden er den tykkere. Dette Slags Ringe, af hvilke i Museerne i Kjøbenhavn findes 4, hvoraf de tre ere fundne paa Bornholm, ere af samme Arbeide og i samme Smag som en Mængde større Sølvringe. Metalværdien godtgjordes Finderen. — Pedersker Sogn. Ved en Høi S. for den 21de Selveiergaard fandtes en Guldbracteat af Middelstørrelse, henhørende til det Slags, hvorpaa forestilles et hornet Dyr, paa hvis Ryg et Menneskehoved er anbragt, foran samme en Fugl, og bag ved det en Figur, der har Lighed med en Stjerne af tre Straaler med en Prik paa Enden af hver. Denne Bracteat ligner flere tidligere fundne, men stemmer dog ikke ganske nøie med dem, og er præget med et forskjelligt Stempel. Den, som er mest overeensstemmende, er een, som for en Deel Aar siden fandtes ved Hjorring i Forbindelse med nogle Glasperler.

Laaland. Fugelse Hrd., Østofte Sogn. Ved at gjennemgrave en Banke, der var til Hinder paa Kirkeveien fra Vandholm til Østofte, fandt man en overordentlig stor Steenkile, som har været bestemt til at have Bane (see B. 1. Tab. II. Fig. 7), blot raa tilhuggen, 12 Tommer lang, den største af denne Form man hidtil kjender; indsendtes af Hr. Toldcontrolleur Lindemann.

Odense Amt og Hrd., Frue Sogn. Ved at grave en Vandgrøft i tilforn udyrket Jord paa Eybye Mark, Stærmosegaards Grund fandt denne Gaards Eier Peder Møller i en Dybde af omtrent 1½ Fod under Jordens Overflade følgende: a) En Slibesteen fra den hedenske Tids ældste Periode; den er af en meget haard og fiin rødlig Sandsteen, er flad og af samme Beskaffenhed (see B. 1 Tab. II. Fig. 1), som to andre man har i Museet i Kjøbenhavn, der have været brugte til at tilslibe

sat sig fast paa Metalstykket. I Museet fandtes forud enkelte Stykker fra hedenske Gravhoie, som vidne om en lignende Forbrænding af Glasperler og andre Glassager, som ved dette større Fund paa det fuldstændigste bekræftedes. Formodentlig har Liget ved Forbrændingen været prydet med disse Smykker. — Fremdeles fandtes andenstteds der i Egnen flere Steensager, af hvilke især mærkes en Flintflekke med tydelige Spor af Tilhugning, for deraf at tildanne en Piilspidse, af hvilken den yderste Spidse er færdig, og den Deel, som var bestemt til at indsættes i Træet, næsten færdig; derimod er Partiet imellem disse Dele i den raa Flintflekke-Tilstand. Dette Stykke er vigtigt for at vise, hvortil Flintflekkerne bleve anvendte. Man kjendte forud kun et Par lignende Exemplarer, af hvilke eet sees afbildet B. 1 Tab. III. Fig. 28 jf. S. 430. — Clemensker Sogn. I den Simlegaarden tilhørende Mose, som kaldes Baldsmyr, fandtes ved Tørvegravning: a) Et Gravkar af brændt Leer, udarbeidet paa fri Haand. b) En stor oval Ring af en fiin Bronce-Composition og af snoet Arbeide, en mindre af samme Slags Arbeide og 8 lignende af glat Arbeide og libet forskjellig Størrelse. De ere alle overskaarne midt paa den ene af de lange Sider, saaledes at de kunne udvides lidet, og have formodentlig været bestemte til at bruges om Haandledet. c) Fragmenter af nogle andre Ringe, som fandtes halv sammensmeltede. d) 2 Bronce-Naale. e) En Bronce-Celt, samt Fragmenter af nogle lignende, som bære Spor af at have i Oldtiden været i Ilden og meget nær ved at smelte. Nogle Stykker vare endogsaa sammenløbne. f) To Spydblade af Jern af 10 Tommers Længde, samt 12 Fragmenter af lignende. g) Fragmenter af 5 Daggerter eller Saxe med en ophøiet Stribe paa Midten og Grebspidsen, alle af Jern. h) En Hammer af Jern, aldeles af den Form som vore nuværende. Alle disse Sager, blandt hvilke Jernsagerne, som tildeels ere temmelig vel bevarede, og ikke som Broncesagerne, synes at have lidt ved

Aalborg Amt Hellum Hrd., Blenstrup Sogn. I en nær Lindenborg beliggende steensat Gravhøi fandtes: a) En lille Grav-Urne, 4½ Tomme høi og af 3 Tommers Diameter, med en ubetydelig Udbugning paa Midten; den er udarbeidet paa fri Haand, men udziret med en Mængde Zirater, der ere indtrykte i det vaade Leer, inden den blev brændt, og synes at have været udfyldte med en hvid Farve. Paa begge Sider af Urnen have et Slags Ører været anbragte, men kun ved det ene af disse er Urnen gjennemboret med to Huller paa hver Side af Øret, gjennem hvilke formodentlig en Snor har været trukken, der kan have tjent til at fastholde Laaget. b) Et langagtigt Stykke Rav, der paa flere Steder er gjennemboret, og vel har været anbragt i et Halsbaand eller desl.; indsendtes tilligemed en Tegning af Høien af Inspecteuren paa Grevskabet, Hr. Kirstein.

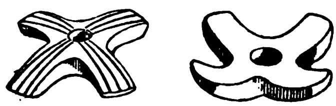
Thisted Amt. Nørre Hrd. paa Morsøe, Flade S. I den saakaldte Lille-Anhøi paa Nandrup Mark opdagedes midt i Høien et Steengravkammer af en langagtig fiirkantet Form. Deri fandtes nogle Menneskebeen, et Broncesværd, som ved Dækstenens Nedsynken var brudt i 4 Stykker, og en Paalstav af Bronce, 7½ Tomme lang, af det Slags, som har en Affats paa Midten og en Fordybning til Træskaftet. Den er af smukt Arbeide, og har paa Siderne indslaaede Zirater, ligesom ogsaa, hvilket er meget sjeldent, andre Zirater, anbragt i en Halvkreds mod Eggen. — Bjergbye Sogn. I den saakaldte Jonshøi paa Bjergbye Mark opdagedes, ved en Eftergravning og Undersøgelse, som Herredsfogeden Hr. Cancellieraad Rummelhoff lod foretage, omtrent 6 Fod under Høiens Top et steensat Gravkammer, 9½ Fod langt indvendig, løbende i Ø. og V., og meget omhyggelig sat med store vel tilbannede Stene saavel i Bunden som i Siderne, bedækket med en flad tilbannet Steen, omtrent 6 Fod lang, 4 Fod bred, 1½ Fod tyk, samt en lignende meget mindre, og flere smaae Fliser, der i Sammenføiningerne vare tættede med Leer. Efter med megen Forsigtighed at have borttaget denne Dæksteen, undersøgte man selve Graven nøiagtig

Steenredskaber, hvilket med Sikkerhed skjonnes af at man paa saadanne har fundet halvtilslebne Steenkiler liggende. Den er 18 Tommer lang, 11 T. bred og 3 T. tyk, men ved Slibning er den bleven meget udhulet i Midten; dette er et sjeldent og anseeligt Stykke. b) 5 Flintkiler, 2 Huulmeisler af Flint og Fragment af en Steenøxe; indsendtes af Amtmanden, Hr. Stiftamtmand, Kammerherre Cederfeldt de Simonsen. — Verninge Sogn. I en Gravhøi paa Naarup Mark fandtes en sjelden Probeersteen fra Oldtiden; den er af en sort Skifer, 2½ T. lang; i den ene Ende er den dannet som en Meisel, og istedenfor at de i Museet forud værende 3 Exemplarer alle ere firsidede paa den overste Deel (see Afbildningen B. 1 Tab. IV. Fig. 56), er denne der halv rund. Foroven er, som sædvanlig, indboret et Hul, hvorfra udgaae to mindre, eet til hver Side; derigjennem har en Snor været anbragt saaledes, at Stenen har kunnet bæres hængende, formodentlig ved Beltet; indsendtes af Gouverneuren over Fyen H. K. H. Prinds Christian Frederik.

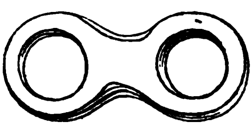
Bjerge Hrd., Kjolstrup Sogn. I en Høi paa Hunslev Mark fandtes: a) Et Bronce-Spænde af Brilleform, bestaaende af to runde Skiver, som ere forbundne med en Boile. Tornen er gjennemboret og anbragt om Boilen; den har paa Enden en rund Skive, som er gjennemboret, for at kunne anbringes over en Spids paa den ene af Spændets Skiver, til hvilken den passer. Tornens Spidse blev lagt ind under en lille opstaaende Boile. Den større krumme Boile, som forbinder Skiverne, er paa Midten beviklet nøiagtig med en fiin Guldtraad, hvis Ender meget net ere lagte ind under selve Beviklingen. b) Et lignende, men mindre Spænde, paa hvilket ingen Guldbevikling findes, men i dens Sted Zirater. Skiverne ere her dannede af flade Spiraler. c) Tvende Spiralringe, paa Midten ophøiede, men uden Zirater, aldeles eens og bestaaende af 17 Omgange, samt fuldstændige, som sees af at Enderne ere udslaaede. d) En segelformig Kniv og et lille Saugblad, alt af Bronce; indsendtes af Herredsfogeden Hr. Cancellieraad Friestedt.

smaae Been. Paa Toppen af een af Burhøiene fandtes i to Fods Dybde en temmelig stor og utildannet Steen, og umiddelbar under denne: a) En Øxe af Jern af den Form, som de saa have, der forhen ere fundne i hedenske Gravhøie. Skafthullet, hvori Levninger af Træskaftet endnu sees, er trekantet; Banen bagtil er firkantet, men ikke stor; derimod udvider Øxen sig mod Eggen, som er 5 Tommer lang. b) Nogle flade Jernstykker, der synes at have henhørt til et Skjold. Samtlige ved disse Undersøgelser fremkomne Sager, af hvilke de, som fandtes om Haandledene og Fingerbenet af Skelettet, ere, især derved, de mærkeligste indsendtes af Hr. Cancellieraad Rummelhoff i Nykjøbing.

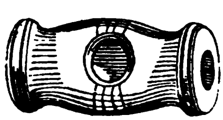
Viborg Amt. Sønderlyng Hrd., Kvorning S. I en liden Gravhøi, mest bestaaende af Leerjord, beliggende paa Aarup Mark, 87 Skridt fra Byens nordligste Gaard, fandtes i Aaret 1832 en Urne med et dertil hørende Laag, staaende inden i en anden om samme nøie passende Urne af en grovere Materie, hvilken sidste strax hensmuldrede. Den indre, endnu bevarede, Urne var fyldt med brændte Menneskebeen, og indeholdt desuden adskillige mærkelige Oldsager af Been, som vi her nærmere ville betragte, nemlig 1) 21 korsformige Beenstykker, hvis Form sees af de her vedføiede Afbildninger i fuld Størrelse, af hvilke den ene viser Stykkerne sete fra Oversiden, den anden fra Undersiden.

De ere gjennemborede i Midten, og med en convex Overside, der er udziret. 2) Et Beenstykke, lignende en dobbelt Øsken, af Størrelse og Udseende som vedstaaende Afbildning; det er uden Zirater.

3) En huul Cylinder, ligeledes af Been, med et Hul paa Midten, saaledes som vedstaaende Afbildning udviser:

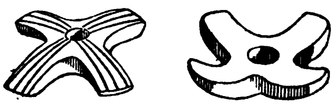

4) Et Beenstykke, der har Lighed med en Trække- eller Fileernaal; det har i den ene Ende et større og et mindre Hul, og er udziret med kryds-

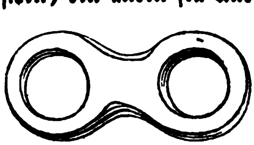
Her fandtes Skelettet, skjøndt ei sammenhængende, af en svær bygget Mand, Hovedet i Vester og Benene i Øster, Armene havde ligget udstrakte ved Kroppen. Ved dette Skelet fandtes følgende Sager: a) 2 Bronceringe, lidet ovale, $\frac{3}{4}$ Tomme brede, Enderne gaae til hverandre, uden at være sammenføiede; de sade om Haandlebet af den høire Arm. b) En Bronce-ring af samme Art, men indrettet til at lukkes ved to omboiede Spiraler, som gaae i hverandre; den fandtes om Haandle-bet af den venstre Arm. c) Fragmenter af en fiin Spiralring af Bronce, der maa have havt i det mindste 6 Omgange; den sad om eet af Fingerbenene. d) Bladet til en lille Bronce-Dolk, 7 T. langt, hvortil Haandtaget var fortæret; det fandtes ved den høire Haands Leie tilligemed en rund Bronceplade med en ophøiet Spidse i Midten, hvorpaa forskjellige Zirater; den har formodentlig været anbragt paa et Skjold. Al Jorden blev forsigtig udtagen af Graven, men intet videre bemærkedes. I den sydøstlige Side af denne temmelig store Høi opdagedes et an-det Gravkammer, ligeledes nøiagtig sat af store kløvede Stene og belagt med flade Dækstene, 7 Fod langt i S. og N.; deri laae nogle Been, samt Bladet af en Bronce-Daggert, meget smalt og af 14 Tommers Længde, samt to Nitnagler, hvormed det har været befæstet til Haandtaget. — Et Bøssesskud fra Jons-høien ligger en eenlig Gravhøi, kaldet Ingeborgshøien; i et i den værende steensat Gravkammer ere for et Aar siden fundne nogle Urner og Broncesager, blandt hvilke: a) En Dop eller saakaldet Tutulus af Bronce, prydet med indgravede Zirater. b) Brudstykker af 3 forskjellige Bronceringe, af hvilke den ene an-gives ved Optagelsen at have været heel og saa stor, at den kunde gaae om et Menneskes Hals. — Omkring Jonshøien ligge flere mindre Høie, der alle benævnes med det fælleds Navn Bur-høiene; nogle af disse bleve undersøgte, og man traf paa et Par meget smaae Gravkamre i den sydøstlige Side, af 3 Fods Længde, satte af tilhugne Stene i Siderne, og dækkede med flade Stene. Heri fandtes nogle Skaar af Leerkar og nogle

smaae Been. Paa Toppen af een af Burhøiene fandtes i to Fods Dybde en temmelig stor og utilbannet Steen, og umiddelbar under denne: a) En Øxe af Jern af den Form, som be faa have, der forhen ere fundne i hedenske Gravhøie. Skafthullet, hvori Levninger af Træskaftet endnu sees, er trekantet; Banen bagtil er firkantet, men ikke stor; derimod udvider Øxen sig mod Eggen, som er 5 Tommer lang. b) Nogle flade Jernstykker, der synes at have henhørt til et Skjold. Samtlige ved disse Undersøgelser fremkomne Sager, af hvilke de, som fandtes om Haandledene og Fingerbenet af Skelettet, ere, især derved, de mærkeligste indsendtes af Hr. Cancellieraad Rummelhoff i Nykjøbing.

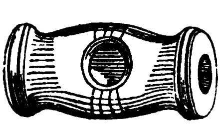
Viborg Amt. Sønderlyng Hrd., Kvorning S. I en liden Gravhøi, mest bestaaende af Leerjord, beliggende paa Aarup Mark, 87 Skridt fra Byens nordligste Gaard, fandtes i Aaret 1832 en Urne med et dertil hørende Laag, staaende inden i en anden om samme nøie passende Urne af en grovere Materie, hvilken sidste strax hensmuldrede. Den indre, endnu bevarede, Urne var fyldt med brændte Menneskebeen, og indeholdt desuden adskillige mærkelige Oldsager af Been, som vi her nærmere ville

betragte, nemlig 1) 21 korsformige Beenstykker, hvis Form sees af de her vedføiede Afbildninger i fuld Størrelse, af hvilke den ene viser Stykkerne sete fra Oversiden, den anden fra Undersiden. De ere gjennemborede i Midten,

og med en convex Overside, der er udziret. 2) Et Beenstykke, lignende en dobbelt Øsken, af Størrelse og Udseende som vedstaaende Afbildning; det er uden Zirater. 3) En huul Cylinder, ligeledes af Been, med

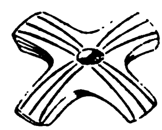

et Hul paa Midten, saaledes som vedstaaende Afbildning udviser: 4) Et Beenstykke, der har Lighed med en Trække- eller Fileernaal; det har i den ene Ende et større og et mindre Hul, og er udziret med kryds-

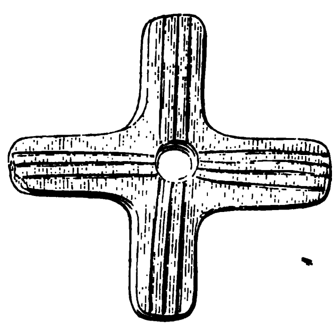
gaaende Zirater. Det sees her forestillet i virkelig Størrelse:

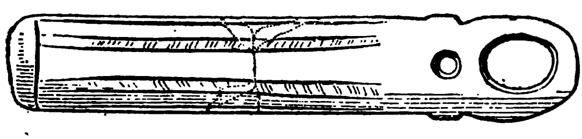
Rundingen er Benets naturlige Form. Disse Sager foræredes af Sognepræsten Hr. J. Blicher. Ved senere i samme Høi foretagen Gravning fandtes flere Urner og oven i een af disse en Pincet, en Kobberkniv med omboiet Haandtag og en Kobbernaal af den Art, som hyppig findes i Urner. Vi ville til Sammenligning fremstille andre, forud i Museet værende, Beenstykker, der have en saa stor Overeensstemmelse med de her omtalte, at de øiensynlig henhøre til samme Tid og have havt samme Bestemmelse. 5) Beenkors, af hvilke to ere fundne, af Størrelse og Form som vedstaaende, oven i en Urne af temmelig raa Form og Forarbeidning i en Gravhøi i Nærheden af Torslev ved Randers.

6) Betydelig større, men mindre convexe Beenkors som vedføiede, her afbildet i den fulde Størrelse, af hvilke fire fandtes, saavidt vides, ogsaa i Forbindelse med Broncekniver og Urner, ligeledes i Omegnen af Randers.

7) Et Beenstykke af samme Art som det under Nr. 4 anførte, her afbildet i $\frac{2}{3}$ af den virkelige Størrelse; det er fundet i Aaret 1808 tilligemed Fragment af en Broncebolt i en

Høi paa Villerslev Sogns Mark i Hassing Herred, Thisted Amt. Den Forbindelse, hvori disse Beensager ere fundne, lader

os med temmelig Sikkerhed henføre dem til den mellemste Periode af den hedenske Tid her i Norden, da man endnu brugte Bronce til Vaaben og Redskaber. Hvad de have tjent til, tør vi ikke bestemt angive, dog synes det os, at de korsformige Stykker have Lighed med Knapper, og have maaskee tjent som saadanne paa Klæder, som have været sammenholdte ved Stropper af Snore. Den under No. 2 anførte seer ud som en dobbelt Malle, og synes ogsaa at kunne have tjent som saadan. Bestemmelsen af Nr. 3 tør vi ei yttre nogen Formodning om. Den under Nr. 4 anførte har sandsynlig tjent til Trækkenaal. Fruentimmerne af Almuestanden bruge endnu at hænge en Trækkenaal i Enden af de Snore, hvormed de snore Livstykket fast. Det at Nr. 7 er saa meget stor, synes dog at giøre denne Forklaring noget tvivlsom, og at give en anden noget Medhold, den nemlig, at disse Stykker kunne have været brugte til fine Fiskegarns Forfærdigelse. Senere Opdagelser og Opmærksomhed paa de Redskaber og Klædnings Tilbehør, som Almuen endnu betjener sig af, især i afsides Egne, ville maaskee oplyse disse Beenstykkers Bestemmelse, og derfor have vi troet at burde afbilde dem, saa meget mere, da de ikke henhøre til de Sager, der almindelig findes i Gravhøie. Vi troe derhos at burde giøre opmærksom paa, at alle de, vi hidindtil have seet og her omtalt, ere fundne i Jylland, de fleste i Omegnen af Randers.

Nørre Hrd., Thorum Sogn. Gaardmand **Christen Olesen** i Møgelthorum har paa sin Mark en Gravhøi, benævnt Korshøien, forbi den har Form af et Kors, i det der fra Midten af den i Ø. og V. liggende større Høi, der er omtrent 60 Fod lang, udgaaer i S. og N. en mindre af omtrent den halve Længde. Ovenpaa den større Høi ere tre mindre Forhøininger. I den østligste af disse fandtes et Bronce-Sværd, hvis Haandtag er af 4 Tommers Længde af støbt Bronce, udarbeidet i en egen Form, saaledes at 8 Skiver med Mellemrum udgjøre Midterdelen af samme; disse Mellemrum have været udfyldte med noget nu tabt, formodentlig Been eller Træ. Bladet, som

er 27 T. langt, er udziret paa Midten med en ophoiet Stribe, parallel med hvilken andre Striber løbe. Det er nu brudt i 9 Stykker, men iøvrigt fuldstændigt; indsendtes af Sognepræsten til Junget og Thorum, Hr. Brasch.

Harre Hrd. I en Hoi N. for Nederbye paa Øen Fuur i Liimfjorden fandtes: a) En lille Steenøxe med firkantet Bane, ikkun 2½ T. lang og saaledes henhørende til de mindste af denne Form. b) Et Gravkar af brændt Leer, dannet paa fri Haand, men dog temmelig nøiagtig. Det har Form af en noget fladtrykt Kugle, som er afskaaren for oven, hvor Aabningen er; ved den ene Side er en Hank. Der vare satte 5 saadanne Urner i en Kreds om en større i Midten, fyldte med en rødagtig Jord, men af alle disse optoges kun en heel, som ved Oversendelse med Posten ogsaa gik i Stykker. I samme Hoi fandtes omtrent en Alen under Høiens Overflade heelt igjennem i horizontal Retning et Lag Trækul af ½ Alens Tykkelse. Ovenmeldte Sager indsendtes af Hr. R. H. Kruse paa Øen Fuur tilligemed en Deel af ham forfattede Optegnelser om Oldsager paa samme Ø, ledsagede med Tegninger, ligeledes antiqvariske Efterretninger, samlede paa en Reise i Vendsyssel, med Tegninger.

Randers Amt. Øster Liisberg Hrd., Bregned Sogn. Ved Gravning af Ruinerne af Kalløe Kloster og Slot fandtes, blandt andet, følgende Sager fra Middelalderen: a) Fragment af en rund Blændlygte af Kobber. b) 3 Fragmenter af grønt glaserede og med Forestillinger udzirede Stene af brændt Leer til Kakkelovne; det ene giver Forestilling om, at den Kakkelovn, hvortil det har henhørt, har været rund; paa samme sees en Drage forestillet; paa det andet en Ridder ved et Bord, holdende et Bæger i Haanden; paa det tredie et vel udarbeidet Hoved. En Mængde Hugtænder af Vildsviin samt meget store Hjortetakker bleve opgravne deels i Volden, deels under Steenbroen i Slotsgaarden, hvorunder dybere nede fandtes en Brolægning af Muursteen. Som bekjendt er Kalløe Slot undergaaet flere Forandringer. Det blev nedbrudt af Ulrich Frederik

Gyldenløve, Christian den 5tes naturlige Broder, i Aaret 1670 og de derfra erholdte Steen anvendtes til Charlottenborg Slots Opbygning. De ovenmeldte Sager henhøre dog til ældre Tider; indsendtes tilligemed en Grundtegning af Slottet af Hr. Provst Mehl, Sognepræst til Rakløv.

Veile Amt. Tyrrild Hrd., Skibet Sogn. Ved at grave Jord af en paa Knaberup Byes Mark beliggende, med en enkelt Rad store Kampestene omsat Høi fandt Fæstehuusmand Niels Nielsen omtrent i Midten af Høien: a) To ovale Spændesmykker af Bronce af den Art som man holder for at have været brugte som Smykker paa Fruentimmernes Bryst. De ere udarbeidede i en egen Smag med Slangeziirater; midt ovenpaa ere, fritstaaende, udarbeidede to Slanger, der bide hinanden i Halen. Adskillige Flader have været forsølvede. Imod Kanten ere 6 Boiler med Øskener anbragte. Indvendig sporer man endnu tydelig Jernnaalen, der har gaaet ud fra et Charnier, og har været indlagt under en Boile, som endnu er bevaret. Man sporer, at der ved Støbningen af disse Stykker har været anvendt fugtet Lærred, da man paa den indvendige Side seer Spor til Indtryk af samme. Prof. Rasmussen har af en tidlig arabisk Forfatter, der beskriver en Reise i det sydlige Rusland, oplyst, at Fruentimmerne i dette Land da brugte et Slags Spænder paa Brystet, der maae have havt stor Lighed med disse, og det berettes, at ved disse Spænder vare anbragte Baand eller smaae tynde Kjeder, hvori hang en lille Kniv, en Naal, Nøgle eller deslige; de Boiler og Øskener, som findes paa ovenmeldte Spænder, have rimeligviis havt samme Bestemmelse. b) Et Spænde af en usædvanlig Form, nemlig en Rude, paa hvis Spidse et Trekloverblad er anbragt, $1\frac{1}{2}$ T. i Diameter; i Midten er det ophævet og gjennembrudt; bagpaa seer man endnu Spor af Jernnaalen og af et Charnier. I Nærheden af det Sted, hvor disse Sager laae, bemærkede man nogle lange smalle Aabenheder i Jorden, som havde Udseende af, at der kan have ligget Jernstænger, der antages at være bortrustede, hvilken Formodning

bestyrkes end mere derved, at Jorden, som omfattede disse Huulheder, lignede Rust, og havde dannet sig til en Skal eller Skorpe, som imidlertid ved den blotte Berørelse adskiltes og bortsmuldrede. — Lindballe Sogn. Ved at grave i den saakaldte Klyve (en Art af Tørv) i en Mose, som tilhører Hans Bertelsen, Udflytter fra Østre-Aas, fandt Huusmand Morten Andersen fra Vandel et udmærket og vel conserveret Broncesværd fra den hedenske Tid, liggende ganske fladt paa Mosens Bund, i en Dybde af 10 Klyver eller omtrent 4 Fod. Det er i det hele 24 Tommer langt; Haandtaget, støbt dertil af samme Metal, er fladt og bredest i Midten og af en usædvanlig Form, endende sig oventil i en flad ziirlig Boile med to indadbøiede Spiraler. En Grebspidse gaaer igjennem Haandtaget fra Bladet af midt imellem Spiralerne. Langs med Bladet gaae ophøiede Striber. Dette Haandtag er ganske af samme Beskaffenhed som det ovenfor S. 277 omtalte, og man kjender hidtil ikke flere end disse to af denne Form, der synes at være den ældre; indsendtes af Amtmanden, Hr. Stiftamtmand Hoppe. Finderne af disse mærkelige Sager erholdt Douceurer.

Nørvang Hrd., Ringgive Sogn. Paa sin Jordlod fandt Huusmand Erik Jensen i Ube en sjelden Øxe af Bronce, 7 Tommer lang, og af Vægt henved 4 Pd., overtrukken med ædel Rust, der i Formen har stor Lighed med de nu brugelige Øxer, men paa begge Siderne og Overkanten ere Zirater i Form af Blade og Spidser indgravne. I Museet fandtes forud kun to saadanne. Finderen erholdt en Douceur; indsendtes af Amtmanden, Hr. Stiftamtmand Hoppe.

Ringkjøbing Amt. Hjerm Hrd., Gjørding Sogn. I en Tørvegrav, 3 Fod under Jordskorpen, fandt Gaardmandsenken Mette Marie Larsdatter en Guld-Fingerring fra Oldtiden, bestaaende af en tyk, rund Traad; den ligner de nu brugelige Guldringe, men er aldeles ikke sleben, alene hamret; til Lodning er intet Spor. Metalværdien godtgjordes Finderen.

Hind Hrd., Tim Sogn. Paa Timgaard har fordum været en mærkværdig Gravsteen, om hvilken Sagnet og ældre Efterretninger berette, at den oprindelig har ligget over Dyveke, der var begraven i Helsingøer, men Knud Gyldenstjerne, som eiede Timgaard, lod den opbryde og føre over til sin Herregaard, hvor den blev opsat i Porten til Haan. Den har allerede længe været brudt i Stykker, men af gamle Tegninger, som findes i Museets Samlinger, sees, at tre af disse have for ikke meget lang Tid siden endnu været ved Gaarden, og at Stenen har forestillet en ung Dame, ved hvis Fødder forestilles et Dødningehoved og Dødningebeen samt en lille Hund. I de 4 Hjørner af Stenen ere anbragte Medaillons med de fire Evangelisters Mærker. Et stort og et mindre Fragment af denne Steen indsendtes af Herredsfogeden, Hr. Cancellieraad Gundelach, det største som Foræring fra Hr. Kjøbmand Schmidt i Lemvig og det mindre fra Hr. Proprietair La Cour til Timgaard. Efter de ældre Tegninger læstes paa to mindre Stykker: Hier legt begraven Sybrecht-; de to første af disse Ord, samt den første Stavelse af det tredie læses paa det modtagne mindre Fragment. Paa det indsendte store Stykke sees Fortsættelsen, nemlig: -is dochter unde staerb intz Jaer ös Herē xo. Aarstallet synes ikke at være fuldstændig tilføiet. Det vigtige Stykke, hvorpaa „-grauen Sybrecht-" har staaet, fattes desværre endnu.

Ribe Amt. Skads Hrd., Jerne-Sogn. For nogle Beboere af Spangsberg og Bollesager gjennemgravede Peder Christensen af Gjesing i Marts 1831 tvende Høie og fandt i den ene af disse, som kaldes Sortehøi og ligger paa Spangsberg Mark, en meget sjelden Stridsøxe af Jern, hvis Bart har været omtrent 7 Tommer lang, derfra indtil Skafthullet er den 6 Tommer bred. Fladen af Øxen er gjennembrudt, og i den er anbragt en korsformig Zirat. Levninger af Træskaftet findes i Skafthullet, halv forstenede, og synes at være Egetræ. Paa Øxens ene Yderside sees Spor af Lærred, der har aftrykt sig i

:usten og hvortil den formodentlig har ligget; Banen er af-
udt; indsendtes af Hr. Artillerie-Capitain **Bruun.**

Riberhuus Birk. I en Høi paa Tveed Mark fandt
Niels Skads i Tveedhuse og Gaardmand **Jørgen Olsen** i
alslund en Guldring, formodentlig til Haandledet; den er af
wet Arbeide, og Enderne ere udslaaede i Form af dobbelte Spi-
ller, som staae imod hinanden. Ringen er altsaa aaben, saa-
des at den kunde efter Behag udvides eller sammentrykkes noget,
men var ingenlunde bestemt til hyppig at aftages. Paa Born-
holm har man tidligere fundet en lignende Guldring, som dog
ikun er mere massiv end denne. I Forbindelse med begge
disse fandtes Broncesværd. Værdien godtgjordes Finderen. Det
Kongelige **Kunst-Museum.**

Flensborg Amt. Wies Hrd., Bau Sogn. I
Nærheden af Landsbyen Frøslev fandtes: a) Fragmenter af et
kraftigt Bronce-Sværd, som paa Midten har en ophøiet bred
Stribe, og nogle mindre Striber ved Siden af denne; det er det
bredeste af alle de Metalsværd, som hidtil findes i Museet, nem-
lig paa Midten vel 2 Tommer bredt. b) Fragment af en me-
get stor støbt Glaskugle af en smuk smaragdfarvet Masse. c)
Et 4 T. langt Flintstykke, forberedt til deraf at danne et udtak-
ket Flintredskab (see B. 1 Tab. III. Fig. 22); paa den ene
Side seer man Begyndelsen til de udtakkede Tænder, og paa den
anden findes ligeledes Spor til samme. d) En hjerteformig
Pilespids af Flint, $1\frac{1}{2}$ T. lang, (s. B. 1, Tab. III Fig. 32), dog uden
de fine Udtakninger paa Kanterne. e) Et væverskyttelformigt
Steenredskab, $4\frac{1}{2}$ T. langt, meget nøiagtigt Arbeide, og med
Spor af Slid paa Midten af den convexe Sides Flade. Disse
forskjellige tildeels meget sjeldne Sager indsendtes ved Statholde-
ren i Hertugdømmene, H. D. Landgreve **Carl** af Hessen, fra
Hr. Amtmand **N. v. Rumohr.**

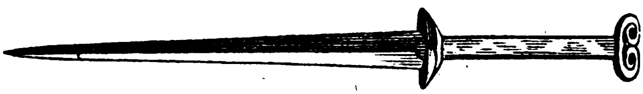
Gottorf Amt. Slies Hrd., Rabenkirken Sogn.
I Gruset af et gammelt, allerede før 1402 forstyrret Slot, ved
Gaarden Grøbersbye i Angeln, fandtes i Aaret 1808 den i B.

1 S. 404 omtalte Ballance til en gammel Vægt, der i sin Indretning meget ligner den sammesteds S. 403 afbildede; den har ligeledes Led paa Stangen, saa at den har kunnet sammenlægges og bekvemt bæres i en Lomme; men her fattes Skaalen. En egen Indretning er anbragt foroven til at holde Ballancen i, hvilken fattes paa det Exemplar man forhen havde. Den har, som anført, forhen været i Uhrmager og Mechanikus J. C. Jürgensens bekjendte Samling i Slesvig; dette mærkelige og sjeldne Stykke forærede nu til Museet af Hr. Capitain Rindt i Slesvig.

Ratzeborg. I Schønberg i Fyrstendømmet Ratzeborg paa den Plads, hvor forhen Biskopperne af Ratzeborgs bekjendte Residentsslot havde staaet, hvilket aldeles nedbrodes i Aarene 1804 og 1805, opdagede man, ved i Aaret 1832 at opgrave Grunden til et nyt Amthuus, som man vilde bygge paa samme Sted, en Deel Fundamenter, der ikke lade sig forene med den Grundtegning man endnu havde af det forrige Slot, og altsaa, i det mindste tildeels, maae have tilhørt en tidligere Bygning. Herom har Hr. Rector Masch i Schønberg meddeelt Selskabet en udførlig Beretning, hvori tillige oplyses om de Bygninger man af de ældre historiske Kilder veed at Biskopperne af Ratzeborg have ladet opføre i denne Egn. Skjønt vi til en anden Leilighed opsætte flere modtagne og uddragne antiqvariske Efterretninger fra Tydskland, ville vi dog her optage denne, da Stedet ligger os saa nær. De ovenommeldte Fundamenter bestode deels af runde almindelige Kampestene, deels af brændte Muursteene af sædvanlig Art, opførte saavel med som uden Kalk. — End mærkværdigere vare Levningerne af en dobbelt Muur, der bestod af langagtig fiirkantet tilhugne Granitstene. Een af disse viste, at man havde betjent sig af Kiler til at spalte Stenene, saaledes som man endnu bruger, for at lette dette Arbeide. Stenenes Længde var fra 4 til 8 Fod, Tykkelsen indtil 4 Fod; dog vare de ikke alle ligestore, og kun paa de indre Sider

fuldkommen glat tilhugne; Forsiden derimod havde man ladet staae raa; et Beviis paa, at de ikke vare bestemte til at pryde, men allene til at skaffe Muren en større Grad af Styrke. Disse Stene vare sammenkidtede eller forbundne med en Masse, som nu var steenhaard. Ved Lugten viste det sig imidlertid, at Hovedbestanddelen af den maa have været Tjære, som man har blandet med grovt Sand, hvilken Masse havde forbundet sig saa haardt med Stenene, at man nu neppe kunde skille den fra disse. Denne dobbelte Muur antages at have været en Bygning opført imod Vandet, nemlig imod den forbiløbende, nu ubetydelige Maurineflod; rimeligviis et Værk af Biskop Gerhard af Holtorp, som regjerede fra 1388 til 1395, om hvem det i en utrykt Bispechrønike benævnt „*Lista episcoporum eccl. Raceb. et eorum facta*" hedder saaledes: „*Domum illam, ubi nunc episcopalis, in castro Schonenberge construxit, fluviali muro intexto.*" Rummet imellem de tvende svære Steenmure var udfyldt med Kampestene, brændte Muursten og Leer, saaledes som man ofte finder det i Middelalderens Bygninger. Udenfor Murene vare Egepæle og Planker nedgravede. Ved disse Substructioner dannede Fundamentet til den Frontside af Slottet, der havde vendt imod Staden, en Spidsvinkel; og da Grunden ikke havde været fast, saa havde man opført Bygningen paa en liggende Rist eller et Slyngværk af mægtige Elletræer. Dette Underlag var udvendig begrændset og beklædt med Egepæle og Planker, og en saadan Mængde Egetræ nedsat i Jorden, at Barken af det havde farvet denne ganske kulsort. Flere af Plankerne vare af 4 Fods Brede. Træet selv havde antaget en sort Farve og var i høi Grad haardt. I dette Hjørne fandt man i 12 Fods Dybde, og formodentlig endogsaa under Fundamentet, en Dolk af Jern, som er udmærket vel conserveret. Om den har sat sig en blaalig sort Rust, der kan kaldes ædel, da den som en Emaille eller Fernis dækker og conserverer Gjenstanden, hvilken man undertiden, men dog kun sjelden, finder paa Oldsager af Jern,

formodentlig hidrørende fra at de have ligget i Dynd, og ei i Jord; saaledes har man fundet enkelte Stykker med en lignende Rust i Moser og Borggrave. Det var ikke Dolken allene, som paa saadan Maade ikke var fortæret af Rust, men i flere af Egeplankerne fandtes Søm indslaaede, hvis Udseende var lignende. Den vedføiede Afbildning udviser Formen af denne Dolk, hvis Længde er 14 Tommer:

Den er aldeles forskjellig fra dem, som brugtes i den senere Riddertid. Bladet er fiirsidet, meget skarpt og nøiagtig slebet; øverst imod Haandtaget er anbragt et lille Slutstykke, som har været overklædt med hvidt Metal, der ligner Tin. Af Haandtaget er kun den indre Jernspidse bevaret, hvorom Træ, Been eller deslige har været anbragt. Denne Deel, som ei var bestemt til at sees, er blot hamret, ei sleben. Haandtaget ender sig i en dobbelt Spiral, i Midten af hvilken Jernspidsen er fastnittet. Formen af Haandtagets Ende har temmelig Lighed med de ovenfor S. 277, 291 omtalte Broncesværds. Da man imidlertid kun kjender meget lidet til Vaabnenes Form i det 11te og 12te Aarhundrede, vil det være vanskeligt endnu med Bestemthed at kunne henføre dette til et vist Aarhundrede, men sikkert er det, at det ikke henhører til den senere Middelalder.

Sverrige.

Bleking. Bråkne Hrd., Hoby Sogn. Den berømte Indskrift paa Runamos Klippeflade, beliggende paa Landsbyen Mörtjuks Udmark, havde alt i mange Aarhundreder vakt Forskernes Opmærksomhed, uden at nogen tilfredsstillende Forklaring kunde erholdes over dens Indhold, eller engang nogen

paalidelig Tegning af den tilveiebringes. Valdemar den 1ste (ikke den 2den, *Wormii Monum. Dan. Ed.* 2, *p.* 222) udsendte allerede (rimeligviis efter Absalons eller Saxos Foranstaltning, og vistnok efter den Sidstnævntes Udsagn, i Fortalen til hans danske Historie, formodentlig i eet af Aarene 1157-1182) forskjellige Runekyndige til Stedet, for at læse Indskriften, men de kom tilbage med uforrettet Sag og berettede, at de ikke kunde faae nogen Mening ud af det Hele, fordi den (eller det for den oprindelig bestemte Rum) deels var opfyldt med Dynd, deels udslidt (eller udhulet) af Fodgængeres Trin (eller Spor), saa at Figurernes Træk forvirredes ved (eller paa) den fortraadte Gangsti. Heraf synes det at fremlyse, at de Beskadigelser, hvorved en stor Deel af Indskriften er bleven ulæselig, allerede have været den tilføiede i (eller før) det 12te Aarhundrede, skjøndt de vistnok ikke bør tilskrives Fodgængeres Trin, men snarere Voldsgjerninger af Menneskehænder. Fra den Tid af blev Stedet, saavidt vides, ikke undersøgt i næsten 500 Aar, indtil henved 1640 af den øvede Runegrandsker Jonas Skonvig, efter Foranstaltning af Ole Worm, skjøndt denne vor Oldgrandsknings Fader, paa Grund af Saxos Beretning, ikke ventede noget betydeligt videnskabeligt Udbytte af hans Reise. Det naaedes heller ikke, thi Skonvig stadfæstede Saxos Beskrivelse over Stedet i alle Dele, og troede sig kun at have, sidst i Indskriften, kunnet læse Ordet Lund (ᛚᚢᚿᚦ), hvilket hverken Sjøborg eller jeg ved Eftergrandskning paa Stedet har kunnet finde, men erklærede alle de øvrige Brudstykker, som hist og her forekom, for fuldkommen ulæselige (*nullo ingenio colligenda*). Hans Tegning, som saaledes ingenlunde er efterrettelig, findes i Træsnit hos Worm l. c. S. 322 og derfra i Stephanii Noter til Saxo S. 22, samt Dahlbergs *Svecia antiqua & hodierna*. Henved 80 Aar derefter besøgte den svenske Oldgrandsker Er. Jul. Bjórner Runamo og læste endvidere Navnet Harald, (hvilket jeg og har fundet i Indskriften). Pehr Mützell, som 1747 under Lagerbrings Præsidium holdt og udgav en Dissertation om sin Fødeegn

Bregne-Herred (*Dissertatio de territorio Bräkne*, 4) lod en upaalidelig Afridsning af Runamos berømte Indskrift følge dermed. Faa Aar derefter (1753 eller 1754) saaes Stedet af vor udødelige Langebek og den fortjente Archivtegner Abildgaard; dog besidde vi kun en unøiagtig Afbildning som dette Besøgs Resultat, forvaret blandt den Sidstnævntes Aftegninger af danske Monumenter i det herværende Museum for nordiske Oldsager. 1777 forfærdigede Conducteur Hilfeling en ny Tegning af Runamo, hvilken Nyerup ansaae for den paalideligste (Hist. statist. Skildring af Tilst. i D. og N. IV, 90); den samme Mening yttrede Prof. Sjöborg (siden Sverrigs Rigsantiqvar) i hans Utkast til Blekings Hist. och Beskrifn. (1792) I, 21, i det han erklærede den Aftegning af Hilfeling selv, som hænger i Hoby Kirkes Sakristie, for „saa paalidelig, som den kunde og burde være", samt har senere (1824) udgivet den (i mindre Scala) i sine Samlinger för Nordens Fornälskare (til 2 D. S. 121 Pl. 21 og 22, Fig. 81). I Fortegnelsen over dette Værks Afbildninger (1830) III, 5 siges denne Tegning at forestille „De beryktade inskriftslika figurer på hälleberget Runamo." Sjöborg havde dog i sin Indledning till Kännedom af Fäderneslandets Antiqviteter (1797) S. 134 talt derom som en forslidt Rune-Indskrift, hvilken han selv nøie havde beseet, og af hvilken nogle beskadigede samt nogle faa læselige Runer fandtes, dog saa forstyrrede, at ikke et eneste sammenhængende Ord kunde sammensættes af dem. Henved 8 Aar derefter (1805) blev Runamo besøgt af Oldgrandskeren M. F. Arendt, fra Altona, bekjendt af sine idelige Fodvandringer gjennem Europas fleste Lande. Endskjøndt han vistnok var en erfaren Runelæser, stødte han her paa saa store Hindringer for Indskriftens Læsning og Aftegning, at han, formodentlig af utaalmodig Overilelse, erklærede den for et Naturspil (*lusus naturæ*), fremkommet ved lutter Ridser og Sprækker i Klippen, som maatte ansees for at være fuldkommen tilfældige; (see Nyerup, efter en fra Sjöborg til ... stilet Skrivelse, l. c. IV, 95). Denne Arendts Anskuelse

synes at have faaet Indpas hos de fleste svenske Lærde, som enten fuldkommen tiltraadte den, eller ansaae Sagen for tvivlsom. De ældre literære Stridigheder mellem Brocman, Suhm o. fl. maae vi her forbigaae. Uvisheden om den hele Sag foranledigede Hr. Biskop P. E. Müller, som havde besluttet at udgive vor Saxos herlige Original-Værk paa en værdig og til Nutidens Fordringer svarende Maade, til at henvende sig til det Kongelige Danske Videnskabers Selskab, for at erholde sikkre Oplysninger tilveiebragte om hint berømte Mindesmærkes sande Beskaffenhed. Selskabet ansaae det for raadeligt, at Videnskabsmænd af forskjellige Fag forenede deres Undersøgelser herover. Det udnævnte derfor to Medlemmer af dets historiske Klasse, Justitsraad og Professor Molbech samt Professor og Geheime-Archivarius Finn Magnusen, og en af den physiske Klasse, Mineralogen, Professor Forchhammer, til at foretage en videnskabelig Undersøgelse af Runemo. Den blev afholdt af Committeen den 14de og 15de Juli 1833, hvorved den, anbefalet paa det bedste af Skaanes Biskop, Hr. Dr. Faxe i Lund, til Stedets agtede og lærde Sognepræst, Hr. Provst Wulff, understøttedes af Sidstnævnte, i alle Henseender, med den største Beredvillighed. Committeen fandt, at Runamo er en flad Granit-Gneus-Klippe, gjennemskaaren af en sort Trapgang, som udkiler sig netop paa det Sted, hvor Charactererne, seete fra Venstre til Høire, synes at begynde, men bliver imod NO. bredere og bredere, og taber sig i flere hundrede Skridts Afstand i en dyb Dal. Denne Trapgang har man kaldt den Haraldinske Slange. Ved nøiere Undersøgelse viste sig, at kunstige Linier, uden Tvivl Runer, vare indhugne i denne Trapgang, og Commissionen overbeviste sig om, at disse Linier ikke vare naturlige Sprækker, derved, at de paa Gangens Afløsningsflader lodrette Linier paa de fleste Steder ikke naaede Graniten, paa andre derimod gik over i denne, et Forhold, som ikke er overeensstemmende med lignende Sprækker i Trapgange, som pleie at indtage hele Trapgangens Brede og ikke gaae over i Sidestenen. Det fandtes

endvidere, at disse indgravede Charakterer fattedes paa flere Steder, men at der en Deel af Trapgangens Masse var forsvunden, og Sammenligningen imellem disse virkelige Sprækker og hine Characterer viste Forskjellen meget tydeligt. Man fandt endelig, at Slangens hele Form ligefrem er et Resultat af Trapgangens Retning, altsaa frembragt af Naturen, og at det man har anseet for Slangens Hoved ikkun er en Tilfældighed, frembragt ved Grønsværet, og sluttede deraf, at de, som have indhugget Charactererne, sandsynligviis aldrig have tænkt paa at frembringe en Slangeform. Ved Undersøgelsen af en anden, i Nærheden liggende Trapgang, kaldet Maklemo, paa Landsbyen Hakarps Udmark, hvorpaa nogle havde troet at finde Runer, (der forhen skulle have udgjort en Indskrift af 8 Alens Længde), overbeviste Commissionen sig endydermere om den store Forskjellighed imellem naturlige Sprækker, som findes paa Maklemoens Trapgang og de kunstige Linier, som findes paa Runamoens saakaldte Slange. Ved Landskabsmaler Christensen tog Commissionen nøiagtige Tegninger af Situationen, af den hele Slange, og af de enkelte Characterer. Disses egentlige Udtydning lykkedes det ikke Commissionen at udfinde paa Stedet. Kun ansaae den det for upaatvivleligt, at de bestode af Runer, nogle tildeels af disses meest bekjendte Art; andre forekom den da at være ubekjendte, og saaledes blandede med de andre, tildeels som Binderuner, at der neppe kunde haves noget Haab om deres, eller overhoved Indskriftens Dechiffrering. Efter Reisens Fuldendelse forsøgte en af Commissionens Medlemmer, Finn Magnusen, af og til i hele 10 Maaneder at dechiffrere den, men uden at kunne udbringe deraf et eneste forstaaeligt Ord. Imidlertid blev Trapgangen, og dens for kunstig erkjendte Indskrift stukne i Kobber, efter Videnskabernes Selskabs Foranstaltning. Da Prof. Finn Magnusen, den 22de Mai 1834, om Eftermiddagen læste den første Correctur af dette Kobberstik, oprandt for ham et pludseligt Lys om den sande Beskaffenhed af Indskriften, i det han forsøgte at læse den bagfra, eller fra Høire til Venstre, da han strax

fattede tydelig dens tre første Ord. Naturligviis fortsatte han Læsningen paa samme Maade, og inden to Timer var hele Indskriften, forsaavidt dens Træk endnu ere synlige eller ubeskadigede, efter hans Mening fuldkommen dechiffreret, paa et Par Ord nær, hvilke han siden nærmere har berigtiget. Efterhaanden, som han fik Ordene læst, nedskrev han dem; det viste sig strax, at de vare skrevne i det oldnordiske Sprog, og udgjorde, forsaavidt Ord eller Stavelser ikke fattedes i dem, ved at være voldsomt borthugne eller gjorte ulæselige, fuldkommen regelrette, ja endog allitererede Vers efter de gamle Skjaldes Regler (nemlig forsynede med Bogstavrim, eller visse til hinanden, i Udtalens Lyd, svarende Bogstaver i visse af Versenes Ord), — i det Versemaal, som netop fordum kaldtes de gamle Digtningers Toneart (fornyrðalag) og som sees at være det samme som det, hvori Stærkodder affattede det Kvad om Braavalle-Slaget, hvilket Saxo har benyttet i sin Fortælling derom. Indskriften synes saaledes at være indhuggen kort før Braavalleslaget mellem Harald Hildetand, de Danskes, og Ring (ogsaa kaldet Sigurd Ring), de Svenskes Konge, fordum det største og meest berømte i hele Norden; mange norske, ja selv russiske Fyrster og Kæmper deeltoge og deri. Det henføres sædvanligst til Grændsen af vort Nordens Fabeltid og historiske Tid, samt ellers saaledes til forskjellige Tidspunkter, nemlig: af Wallman, Aar efter Christi Fødsel 680, Espolin 717, P. E. Müller 730, Torfæus og Suhm 735. Mellemtallet er vel her omtrent det rigtigste. Før Torfæus antog man, uden al Grund, at Braavalle-Slaget holdtes henved Aar 325, eller endog før. — Ogsaa om Stedet, hvor det holdtes, have de nyere Forfattere været uenige, med Hensyn til de Gamles Fortolkning. Enten saa Slaget er blevet holdt paa Braavalle Hede i Smaaland, eller paa Braavalle Sletter ved Bråvik og Baraå i Øster-Götland (dog især i det sidste, ellers og sandsynligste Tilfælde) kan Runamo antages at have ligget paa Veien til Valpladsen fra Skaner af, for den Deel af Haralds danske Hær, som drog landveis derhen. Paa

endvidere, at disse indgravede Charakterer fattedes paa flere Steder, men at der en Deel af Trapgangens Masse var forsvunden, og Sammenligningen imellem disse virkelige Sprækker og hine Characterer viste Forskjellen meget tydeligt. Man fandt endelig, at Slangens hele Form ligefrem er et Resultat af Trapgangens Retning, altsaa frembragt af Naturen, og at det man har anseet for Slangens Hoved ikkun er en Tilfældighed, frembragt ved Grønsværet, og sluttede deraf, at de, som have indhugget Charactererne, sandsynligviis aldrig have tænkt paa at frembringe en Slangeform. Ved Undersøgelsen af en anden, i Nærheden liggende Trapgang, kaldet Maklemo, paa Landsbyen Hakarps Udmark, hvorpaa nogle havde troet at finde Runer, (der forhen skulle have udgjort en Indskrift af 8 Alens Længde), overbeviste Commissionen sig endydermere om den store Forskjellighed imellem naturlige Sprækker, som findes paa Maklemons Trapgang og de kunstige Linier, som findes paa Runamons saakaldte Slange. Ved Landskabsmaler Christensen tog Commissionen nøiagtige Tegninger af Situationen, af den hele Slange, og af de enkelte Characterer. Disses egentlige Udtydning lykkedes det ikke Commissionen at udfinde paa Stedet. Kun ansaae den det for upaatvivleligt, at de bestode af Runer, nogle tildeels af disses meest bekjendte Art; andre forekom den da at være ubekjendte, og saaledes blandede med de andre, tildeels som Binderuner, at der neppe kunde haves noget Haab om deres, eller overhoved Indskriftens Dechiffrering. Efter Reisens Fuldendelse forsøgte en af Commissionens Medlemmer, Finn Magnusen, af og til i hele 10 Maaneder at dechiffrere den, men uden at kunne udbringe deraf et eneste forstaaeligt Ord. Imidlertid blev Trapgangen, og dens for kunstig erkjendte Indskrift stukne i Kobber, efter Videnskabernes Selskabs Foranstaltning. Da Prof. Finn Magnusen, den 22de Mai 1834, om Eftermiddagen læste den første Correctur af dette Kobberstik, oprandt for ham et pludseligt Lys om den sande Beskaffenhed af Indskriften, i det han forsøgte at læse den bagfra, eller fra Høire til Venstre, da han strax

attede tydelig dens tre første Ord. Naturligviis fortsatte han Læsningen paa samme Maade, og inden to Timer var hele Indskriften, forsaavidt dens Træk endnu ere synlige eller ubeskadigede, efter hans Mening fuldkommen bechiffreret, paa et Par Ord nær, hvilke han siden nærmere har berigtiget. Eftersaanden, som han fik Ordene læst, nedskrev han dem; det viste ig strax, at de vare skrevne i det oldnordiske Sprog, og udgjorde, orsaavidt Ord eller Stavelser ikke fattedes i dem, ved at være voldsomt borthugne eller gjorte ulæselige, fuldkommen regelrette, a endog allitererede Vers efter de gamle Skjaldes Regler (nemlig orsynede med Bogstavrim, eller visse til hinanden, i Udtalens Lyd, svarende Bogstaver i visse af Versenes Ord), — i det Versemaal, som netop fordum kaldtes de gamle Digtningers Tonesrt (fornyrðalag) og som sees at være det samme som det, hvori Stærkodder affattede det Kvad om Braavalle-Slaget, hvilket Saxo har benyttet i sin Fortælling derom. Indskriften synes saaledes at være indhuggen kort før Braavalleslaget mellem Harald Hildesand, de Danskes, og Ring (ogsaa kaldet Sigurd Ring), de Svenskes Konge, fordum det største og meest berømte i hele Norden; mange norske, ja selv russiske Fyrster og Kæmper deeltoge og deri. Det henføres sædvanligst til Grændsen af vort Nordens Fabeltid og historiske Tid, samt ellers saaledes til forskjellige Tidspunkter, nemlig: af Wallman, Aar efter Christi Fødsel 680, Espolin 717, P. E. Müller 730, Torfæus og Suhm 735. Mellemtallet er vel her omtrent det rigtigste. Før Torfæus antog man, uden al Grund, at Braavalle-Slaget holdtes henved Aar 325, eller endog før. — Ogsaa om Stedet, hvor det holdtes, have de nyere Forfattere været uenige, med Hensyn til de Gamles Fortolkning. Enten saa Slaget er blevet holdt paa Braavalle Hede i Smaaland, eller paa Braavalle Sletter ved Bråvik og Varaå i Öster-Götland (dog især i det sidste, ellers og sandsynligste Tilfælde) kan Runamo antages at have ligget paa Veien til Valpladsen fra Skanør af, for den Deel af Haralds danske Hær, som drog landveis derhen. Paa

en eller flere Kasthauge, bestemte til høitideligt Offer og Gudstjeneste, efter de oldnordiske Hedningers Skikke, synes Indskriften at være indhugget; den lyder nemlig saaledes:

Hiltekina riki nam .... (Her synes meget at være borthugget)
Garþr innhjó,
Úli eit gaf.... (Her mangler meget af Indskriften)
Vigi Óþin rú(na)r...[1]
Hringr fái
fall á mold.... (Her fattes atter et betydeligt Stykke)
Álfar, Ástagoð
Óla(fjái)[2]
Óþin ok Frei
ok Ásakun
fari (fari)[3]
fjandum várum,
unni Haraldi
ærin sigr!

Til denne Læsning svarer følgende ordrette danske Oversættelse:

Hildekind indtog (modtog) Riget (Rigerne, Regjeringen);
Gard indhuggede (Runerne);
Ole[4] Eed gav [ɔ: aflagde Troskabseed];
Odin vie Runer(ne)[5]!

---

[1]) Nogle af dette Ords Bogstaver ere ikke ret tydelige og synes at være noget forslidte, men jeg tvivler dog ikke om, at det saaledes er rigtig læst, naar Hensyn tages til lignende Talemaader paa visse ældgamle Runestene. — [2]) Ordet sees tydelig at være beskadiget med Meiselen, og er her saaledes tilføiet efter sandsynlig Gisning. — [3]) Dette Ord, indbefattet i en eneste Characteer eller Binderune, kan læses dobbelt, op- og nedvendt. En saadan Gjentagelse af et vigtigt Ord findes ellers hyppig i oldnordiske Viser, der enten meentes at være digtede af Aander eller Gjenfærd, eller og skulde frembringe overnaturlige Virkninger. — [4]) I Originalen ᚢᛚᛁ, da ᚢ i Runeskrifter tit forvexles med ᚬ, men senere, i Binderuner, ᚬᛚᛁ. Saaledes har man i andre Rune-Indskrifter baade ᚢᛚᛅᚠᛦ og ᚬᛚᛅᚠᚱ, som begge udtrykke Navnet Ólafr o. s. v. — [5]) Eller: hellige Ru-

(Sid) Ring faae
Fald paa Muld![1]
Alfer[2], Elskovsguder[3]
Ole (have, — skye, forlade)!
Odin og Frei[4]

---

nerne; give dem Kraft! Odin meentes at være Runernes Opfinder og at have lært Menneskene denne Bogstavskrift, hvilken man, i Overtroens hedenske Tidsalder (ligesom og senere, i uoplyste christne Tider) tillagde overnaturlige Virkninger, hvilke man dog her (og af flere Runeskrifter) seer at Guderne meentes at kunne tildele dem.

[1]) Eller: Sid Ring styrte til Jorden! (falde i Kampen!). En høi Velynder af Videnskaberne har gjort mig opmærksom paa, at hin Oversættelse er nærmere Originalens Ord, som næsten alle ligne vort nyeste Danske. Saaledes gjenkjendes i Ordene: nam annammede (endnu i Kingos Tid nam), af det oldnordiske nema, forhen Danske nemæ, nemme, næmme — (ligesom det tydske nahm af nehmen); á forhen aa (ligesom endnu tildeels i Almuesproget) deraf aapaa og endelig i Skriftsproget paa; see herom Molbechs danske Dialect-Lexicon. Ast (i Astagod) Elskov, Venskab, Yndest, er ogsaa endnu til i Folkesproget, efter samme Værk. I Middelalderens Dansk forekommer det som Aust og Anst (efter islandsk, eller og moesogothisk Udtale); fjà, (maaskee nu forandret til det bekjendte feie) viser Oprindelsen til Feide, Fjende o. s. v. Kun (kyn) er det nyere Køn, Kjøn. Fari er muelig her beslægtet med Ordet firre (forvirre), som nu for det meste er gaaet af Brug; oprindelig er det vort fare i en særegen Betydning. Alle de øvrige ere, (paa Navne eller Tilnavne nær) aabenbar de samme som de nydanske, nu efter 1100 Aars Forløb, med Undtagelse af Adjectivet ærin (örin, avrin) hvortil jeg ikke erindrer noget Sidestykke i det nyere Danske, men vel i det Plattydske aarig. — [2]) Alferne betragtedes af vore Forfædre som smaae eller underordnede Naturaander af meget forskjellige Arter. Deraf endnu den danske Almues Ælve, Ællefolk o. s. v. — [3]) Her vel egentlig: Venskabs- eller Troskabs-Guder. Freya kaldtes og undertiden især Astagoð, Elskovsgudbommen. — [4]) Frei kaldtes og Freyr. Han ansaaes især for Frugtbarheds og Rigdoms Giver; ofte regnedes han ikke til Aserne, men til de saakaldte Vaner. Han var Freias Broder.

og Asers Slægt
ødelægge, (ødelægge)
vore Fjender!
unde Harald
en stor Seier!

— Følgende Mening og Tankegang synes ellers at ligge i Indskriften, naar man jevnfører den med de Oldtidsberetninger, som indeholdes i Saxos danske Historie og i det saakaldte Sögubrot af Fornkonúngum, efter Rafns Udg. af en ældgammel original Membran i Fornaldar-Sögur Norðrlanda (1829) I, 361 o. f. Først bevidner Indskriftens Forfatter at Hildekind (Hiltekinn, ɔ: Hildi- eller Hyldikinn) har modtaget eller indtaget Riget (muelig især det Rige eller den Provinds, hvori Stedet ligger) og altsaa besidder det med fuld Ret. Hint Tilnavn har hidindtil været aldeles ubekjendt, men Indskriftens øvrige Indhold gjør det upaatvivleligt, at det her tillægges den samme danske Konge, som ellers i de os bekjendte Eddaer, Sagaer og Oldtidskvad, saavelsom og af Saxo og flere danske Forfattere, almindelig kaldes Harald Hildetand eller Hyldetand (Hildetönn, Hylditavnn). Begge ovennævnte Hovedkilder anføre forskjellige Folkesagn, der kunde have givet Anledning til dets Oprindelse. Saxo fortæller nemlig, at Harald var bleven kaldet saaledes, fordi en skaansk Kæmpe, ved Navn Vesete, havde givet Harald, i hans Ungdom, et saa vældigt Slag paa Kinden, at han derved mistede to Tænder, som dog siden voxede til igjen. Sagaen beretter, at Haralds Tænder vare store og guldfarvede o. s. v., men bevidner dog senere, at Kong Harald fik Tilnavnet Hildetand (som blandt andet kan betyde Krigens Tand), forbi han var en stor Kriger, som havde holdt flere Feldtslag, end nogen anden af hans Slægt. Heraf bliver det klart, at denne Konge først sildig kan have faaet sit nu almindelig bekjendte Tilnavn; forhen maa han da have baaret et andet i sin Ungdom, som er blevet noget forvandsket af Traditionen, samt sammenblandet med det ham senere givne. Dette har vedligeholdt sig i Erindringen, men det ældre

ikke; dette erfare vi dog af nærværende Indskrift. Tilnavnet Hyldikinn kunde passe ret vel til Følgerne af Haralds Kamp med Vesete, men en fuldstændig etymologisk Udvikling deraf vil her blive for vidtløftig. Det bemærkes da kun, at dets første Bestanddeel maa udledes af det oldnordiske og angelsaxiske, endnu islandske hold, dansk Huld (Kjød), Svensk hull, og betyder den kjødrige eller og tilgroede (lægte) Kind. Heraf kommer og det Islandske hyldinn, nyere danske hyldig, (kjødfuld, trivelig) m. m. Det er ellers bekjendt, at adskillige Nordboer i Hedendommen (ligesom mange Finlapper, indtil de antoge Christendommen for Alvor) bare to eller flere Navne, endog efter hinanden. Undertiden sattes Tilnavnet istedenfor Fornavnet, som aldeles glemtes eller tilsidesattes. Saaledes hed en i Islands Historie særdeles bekjendt Mand først Grim (Grímr), siden, til Guden Thors Ære, Thorgrim (Þorgrímr); hans Søn blev opkaldt efter ham, men fik dog, som ung, Tilnavnet Snerrer, der kun forekommer paa et eneste Sted af de mange Beretninger, som haves om Manden, da det senere forvandledes til Snorre, og blot under dette sidste, med en tillagt Embedsbenævnelse, er han nu almindelig bekjendt som Snorre Gode. Paa den selvsamme Maade har vel Kong Haralds Tilnavn Hyldekind maattet vige for det nyere Hildetand eller Hyldetand. — Dernæst bevidner Gard eller Gardur (Garþr, Garðr) at han har indhugget Runerne. Han nævnes saaledes i Sagabrudstykket l. c. I, 379: „Disse Kæmper vare hos Kong Harald: Samur, Snepe den Gamle, Gardur, (Garðr), Brand, Blæng, Teit, Tyrving, Hjalte. De vare Kong Haralds Skjalde og Kæmper." Det er let at see, at dette Sted, med andre flere, maa antages at være omskrevet efter et allitereret Oldtidskvad. Dette har ogsaa allerede Grundtvig indseet, i det han har oversat det i danske Vers i sin Oversættelse af Brudstykket, efter Peringskiolds upaalidelige Udgave (dog forbedret, i tilføiede Anmærkninger, ved nogle rigtigere Læsemaader, tagne af Suhms danske Historie) indført i Tidsskriftet Dannevirke, 1ste Bind, 1816. Ellers kald-

vor Gard der Gand, formedelst en Skriv- eller Trykfeil, (Gandr) i Originalen, den ovennævnte upaalidelige svenske Udgave af 1719. Sagafragmentets Gard maa være den samme, som den, der ligeledes forekommer hos Saxo, strax efter Gnepe den Gamle (Gnepia vetulus), i Stephanii Udgave, „Gardhstang oppidi cultor" som burde skrives „Gardh, Stang o. c." ɔ: Gard, Beboer af Byen Stang. Saaledes forklarer og Grundtvig dette Sted i hans Oversættelse af Saxo, 2den Deel S. 158, ved at kalde Manden paa Dansk: Garder fra Stangbye. N. M. Petersen antager og (i hans Haandbog i den gammelnordiske Geografi I, 301) at han egentlig, efter sin Bopæl, kaldtes i Oldtidskvadet Garðr á Stöngum (eller Staungum) og bemærker, at dette Sted, Stángir, laae i Vigen i Norge. Det nævnes virkelig i Magnus Erlingsøns Saga (hos Snorre) i 34te Kapitel og endvidere i det 17de Kap. af Hakon Sverresøns og hans Efterfølgeres Saga (Fornmanna S. IX, 48). Efter Hr. Registrator Petersens skriftlige Meddelelser til mig mener han, at dette Stángir har ligget ved det gamle Stánganes, senere Stång, nu Stångenes Hufved, Lysekils Udde, i Bro Præstegjeld, Bahus Lehn. Gardur er ellers et mandligt Egennavn, som dog neppe forekommer uden i meget gamle Tider i Norge (for Mænd af Fyrstelig Stamme) og senere derfra i Island. Een af Saxos Afskrivere har her maaskee tænkt paa en Bye i Skaane, før kaldet Gardstangh, nu Gårdstånga. - Dog ligger der tillige en anden Bye, kaldet Stångby, forhen Stangby. Efter at have tilkjendegivet sit eget Navn, bevidner Skjalden og Runemesteren Gard, at en vis Úli eller Óli havde aflagt Eed, det vil sige: en Troskabseed, som Haralds Hærfører. Denne Mand lære vi at kjende af de to ovennævnte historiske Værker. Hos Saxo hedder han Olo (Olo) kaldet den Raske (vegetus), i Sagafragmentet Áli (udtalt Auli, og som ellers undertiden skrives Óli) med Tilnavnet frækni (af samme Betydning), hvilket han vel havde optaget, eller det og var givet ham, efter en ældre nordisk Helt, som bar det samme Fornavn. Denne

, som vi endnu paa godt bredt Dansk kunne kalde ham, en født Nordmand og Kong Haralds Søstersøn. Efter have gjort sig bekjendt ved tappre Bedrifter, og ægtet en tter af Vermelands Konge, gik han i sin Morbroders Kong :ald Hildetands Tjeneste, og blev den øverste Anfører for s Orlogsflaade. Dog forlod han den senere, men blev den iske Kong Rings Hærfører, og saaledes, eller maaskee rettere den ypperste af hans Bundsforvandte, viser han sig i iavalle = Krigen. Der anførte han Rings Flaade, men og, næst efter ham selv, den øverste Hærfører til Lands. jabrudstykket siger om dets Aule (eller Ole), at han, blandt ige Konger og Helte, var den ypperste Mand i Kong Rings r, samt havde Overbefalingen over mange, af ham med= jte, Fyrster og Kæmper, blandt hvilke Stærkodder, (eller irkad den Gamle) især udmærkede sig. Saxo beretter, at ig Ring, efter Harald Hyldetands Fald og Krigens Tilende= gelse, gjorde Ole til Fyrste eller Befalingsmand over Skaane, :ved han tillige sandsynligviis har faaet Herredømmet over king. Kort derefter satte Ole sig i Besiddelse af det hele ske Rige, men regjerede som en grusom Tyran, hvorfor de fornøiede Danske formaaede Stærkodder til at gjøre Ende hans Liv og Herredømme. Det paafølgende i Indskriften ettede Sted har, efter at Oles Eedsaflæggelse er berettet, ısynligviis indeholdt Beskyldninger mod ham for Forræderie, at have brudt Eeden og gaaet over fra Kong Haralds til s Fjendes, Kong Rings Krigstjeneste. Hidindtil har da iskee fordum Indskriftens Indhold kunnet betragtes som et gs historisk eller publicistisk Mindeskrift. Hvad vi ellers af have tilbage, maa betragtes fra et andet Synspunkt, som et gs magiskreligiøs Bandsættelse af Landsforrædere og Bønner den retmæssige Konges Seier i en forestaaende Kamp. De ides ved den korte Indledning: „Odin vie Runerne!" et fuld= ment Sidestykke til en lignende paa den i Fyen (1806) af el Simonsen opdagede og aftegnede, samt senere af Abrahamson,

Werlauff og Rask beskrevne Glavendrup-Steen: Thor vie disse Runer! (Þór vígi þesi rúnar). Her er Bønnens Mening uden Tvivl den, at Odin, ellers vitterlig Harald Hildetands ivrig dyrkede Skytsgud, maatte give Runerne, eller den følgende hele, i dem indhugne, længere Bøn, den Kraft, som kunde formaae de paakaldte Guddomme til dens Opfyldelse. Nu først nævnes (saavidt Indskriftens Ord endnu ere at læse) Kong Haralds Hovedmodstander, Ring, hvis Fald i Kampen her fremstilles som det første og vigtigste Ønske. Denne Ring kjende vi af forskjellige Skrifter som de Svenskes Konge. Efter Saxo var han en Søn af Kong Ingild i Sverrig og af Haralds egen Søster. Han arvede Riget efter sin Fader og bestyrede det først med Formyndere, som vare udnævnte af hans Morbroder. Længe derefter vare begge Kongerne Venner, indtil en Forræder, længe Kong Haralds ypperste Raadgiver, ved Navn Brun (Bruno), eller, efter Sagnet, Odin, som havde paataget sig hans Navn og Person, fortrolig med dem begge, udstrøede Tvedragtens Sæd mellem dem, saa at de fattede et uforsonligt Fjendskab mod hinanden, som ikke kunde udslukkes uden Kamp og Blodsudgydelse. De erklærede da hinanden Krig, som først skulde begynde om 7 Aar, hvilken lange Frist, unævnt af Sagaen, dog rimeligviis er en Overdrivelse af Sagnet, hvis Aar ellers ikke her beroer paa en blot Skrivfeil, annos for menses. Et afgjørende Slag blev forud bestemt at holdes paa Braavalle Mark eller Hede, og holdtes virkelig der. Sagabrudstykket melder, at den laae paa Rigernes Grændse, og Lagerbring har meent, samt Sjöborg og Geijer ret godt oplyst (see især Saml. f. N. Fornå. I, 106, Tab. 12), at Valpladsen i Overeensstemmelse med det og Hervararsaga, maa søges ved Braavigen (Brávík, Bråvik) og Bara-Aaen (eller Varaby-Aaen) i Øster Gothland, Vikbolandet, i Østkindsherred, Østre-Husby Sogn, hvor en overordentlig Mængde af Steenkredse, i alt henved 80, fra 4 til 17 Alens Gjennemsnit, samt af Bautastene og forskjellige andre Mindesmærker, pryder de faldne Krigeres Gravsteder. Efter Saxo (i 8de

Bog (hvis *Verendiam* dog muelig kun er en Skriv- eller Trykfeil for *Vereluiam* ɔ: Vara-Elven eller Aaen) meente derimod Ericus Olai, Suhm o. fl., at Slaget har staaet paa Brgavalle-Hede, i Verende Herred. — Sagabrudstykket ommelder vel ikke den ovenanførte Aarsag til Krigen imellem Harald og Ring, men den har dog været Snorre Sturlesøn vel bekjendt. Dette erfare vi af en Leilighedsvise, digtet af ham om den mellem Kong Hakon Hakonsøn i Norge og hans Svigerfader Hertug Skule (omtrent i Aaret 1237) opkomne Trætte. Deri sammenlignede han dens Ophavsmand, Gaut, Kongens Raadgiver, med hin Brun eller Odin. Hertug Skule fremsatte nemlig engang for Snorre, som kyndig i den gamle nordiske Sagnhistorie, følgende Spørgsmaal: Er det vel sandt, at den Person, som hidsede Hedenolds Konger op mod hinanden, kaldtes Gaut med et andet Navn end hans sædvanlige? Snorre svarede med en Vise, hvis Begyndelse er af denne Indhold: „Ophavsmanden for al Troldom" (nemlig Odin) „lokkede Ring til Kamp med (Løfter om) rigt Bytte; Gaut anstiftede Krigen mellem ham og Hildetand." Gaut er nemlig eet af Odins bekjendte Tilnavne, men ogsaa, som sagt, et menneskeligt Egennavn. (See den Kjøbenhavnske Folio-Udg. af de norske Konge-Sagaer V, 200, samt Rasks Udg. af Snorra-Edda og Skalda S. 333). Saxo har ogsaa kjendt og nedskrevet en anden Beretning, som formodentlig mest skyldes et Skjaldedigt, om Aarsagen til Braavalle-Krigen, hvilken Sagabrudstykket og indeholder, nemlig den, at Kong Harald, som var bleven meget gammel, blind, svag og kjed af Livet, ønskede ikke at døe Straadød paa Sottesengen, men falde i staaende Strid paa en saadan Maade, som kunde svare til hans forrige glimrende Krigsbedrifter. Denne Dødsmaade passede vistnok ogsaa bedst for en ivrig Dyrker af Odin, som kun derved, eller ved at mærkes med en Spydsod, før Døden, og saaledes helliges hin øverste Krigsgud, meentes at kunne deeltage i Valhals Salighed. Den herommeldte Kong Ring nævnes aldeles ikke anderledes af Saxo, og ei heller af Saga-

Fragmentet (hvor Navnet dog, paa Islandsk, skrives Hríngr, ligesom i Indskriften), forend Braavalle-Slaget er forbi. Da først knyttes Navnet Sigurd dertil, ved at sættes som Fornavn foran det Førstmeldte, der saaledes da kan betragtes som et Tilnavn. At saadanne Navne-Forandringer ingenlunde vare usædvanlige blandt Hedenolds Nordboer, er allerede bemærket ovenfor S. 285. Det bliver saaledes ikke usandsynligt at Kong Ring, efter at have vundet det berømte Braavalle-Slag, har antaget Navnet Sigurd (Seiervinder, Seierskjæbne o. s. v.); hertil kunne muelig Skjalden Gards magisk-religieuse Forbandelser over ham, under hint hans første Navn, paa Runamo-Klippen (som tildeels synes at være borthugne med Vold) og have bidraget. Af en lignende Frygt for Fafners Forbandelser skjulte den ellers uforfærdede Helt, Sigurd Fafnersbane, sit rette Navn, for sin Modstander i Kampen; den samme Skik fulgte og Oldtidens høiskotske Kæmper efter de Ossianske Digte. Ellers gjør Sagabrudstykket denne Kong (Sigurd) Ring til Kong Haralds Brodersøn, og melder, at han længe, som Anfører for Landeværnet, havde fredet hans Riges Grændser, hvorefter Harald gjorde ham til skattepligtig Konge i Upsal, over Sverrig og Vester-Gothland, men forbeholdt derimod sig selv Regjeringen over Danmark og Øster-Gothland. Efter at Ring havde vundet Seier, bemægtigede han sig hele Danmark, men Saxo lader ham dele Riget mellem Olo og Skjoldmøen Hetha, hvis Andeel dog ligeledes snart kom i Olos Vold efter det ovenanførte. Efter Sagabrudstykket beholdt han derimod Herredømmet (eller Overherredømmet, Lehnshøiheden?) over Danmark og Sverrig, samt blev Fader til den siden berømte Ragnar (Lodbrog), som ogsaa ellers i Sagaerne siges at have været en Søn af Sigurd Ring, Konge i Danmark. Ellers omtaler og Saxo, i 9de Bog, en anden sildigere levende Sivard Ring, som maatte kæmpe om Riget med en jydsk Høvding, som kun bar Fornavnet Ring; efter hans Beretning vare de begge aldeles forskjellige fra Harald Hildetands Overvinder, og den førstnævnte af dem gjør han til Ragnars

(eller Regners) Fader. — I Runamo-Indskriften nævnes vistnok en Ring (Hríngr) som Harald Hildekinds vigtigste og farligste Modstander. Mod ham og Ole stiledes de Besværgelser og Bønner til Nordens Guddomme, hvilke Odin især anraabtes om at vie, hellige eller styrke. Efter det (S. 288) ovenanførte bliver det sandsynligt, at Haralds Hær (eller en Deel af den) har gjort Holdt (vel og holdt een eller flere Rastdage) paa Runamos Klippeslette og Toget til Braavalle (paa hvilket Sagabrudstykket lader den tilbringe 7 Dage) og der høitidelig istemt den af Skjalden Gard forfattede og i Klippen indhugne Bøn eller Hymne: Hríngr fái o. s. v., som et Slags Chor til det næstforegaaende: Vígi Óðin rúnar (o. s. v.) som snarere synes at have været fremført af de hedenske Præster eller tryllekyndige Skjalde. At Kong Harald selv, som øverste Overpræst „signet (eller indviet) til Guderne" (goðum signaðr, som han kaldes i Eddadigtets Hyndlas Sang) selv har bestyret hin efter Folkets Troe hellige Handling, kan man have Grund til at formode. Overhoved stemmer dette Indskriftens Indhold paa det nøieste overeens baade med Saxos og Sagaernes Beretninger, der fremstille Harald Hildetand som een af Odins ivrigste Dyrkere, helliget ham fra Moders Liv og indviet til ham i Døden. — Hedningernes Overtro forestilte sig ham nemlig som frembragt ved Odins Guddomskraft, samt derfor ligeledes tilsidst (men og først i en overordentlig høi Alder) fordret af Guden selv tilbage fra Jorden og saaledes udslettet af de Levendes Tal. — Vor Haralds Fader — (hvem Saxo kalder Halдan den Stærke, men den ældre Edda og Sagabrudstykket Rørik, samt end andre Oldskrifter, ved en Forvexling, Valdar) — havde, efter i nogen Tid at være gift med sin Dronning Gyrithe, tabt alt Haab om at faae Livsarvinger, hvorfor han reiste til Upsala, hvor Nordens ypperste Tempel da var og Odin især blev dyrket, for der at tilbede Guden og raadspørge hans Orakel. Ved dettes Svar blev den omsøgte Gunst ham lovet, paa den Betingelse, at han skulde holde en høitidelig Ligbegjængelse (Arveøl eller Begravelses-

gilde) efter hans Broder Hildeger, hvem han, uden at kjende deres Slægtskabsforhold, havde fældet i Tvekamp i Rusland. Efter at denne formeentlige Befaling af Guddommen var udført, opnaaede Kong Haldan sit Ønske, og en Søn fødtes ham, som blev kaldet Harald (Haraldr). Drengen voxte usædvanlig hurtig til, samt blev en smuk, stærk og meget anseelig Mand. Guden Odin, — af hvis Orakel han syntes at være givet eller fremkommet (*editus*), som Saxo udtrykker sig, — havde den Naade for ham at tillægge ham, atter rimeligviis ved et Orakelsvar, den i hine krigerske Tider saare betydelige Egenskab, at hans Legeme ikke kunde saares af Jern (eller overhovedet af saadanne skjærende eller stikkende Vaaben). Til Vederlag for denne Gunst siger man at Harald har aflagt det Løfte at opoffre eller hellige alle de af ham med Vaaben ombragte Kæmpers Aander eller Sjæle til Odin selv, sandsynligviis ved de religieuse Begravelsesskikke, hvilke vore Forfædre, efter Sagaernes Beretninger, iagttoge, ved, efter deres Talemaade, at henvise eller sende de Afdøde til Valhall (vísa til Valhallar). Sagabrudstykket har blot den Beretning herom, at forbi Harald kun var 15 Aar gammel, da Riget blev ham overdraget, fandt man paa det Raad at foranstalte et stort Offer til Guderne, hvorved det udrettedes, med Tryllerie, at ingen Jernvaaben skulde kunne bide paa den unge Konge. I Tillid hertil brugte han aldrig Harnisk eller Skjold i noget Slag, og dog kunde han ikke rammes eller saares af Vaaben. Om noget Løfte, da aflagt af Harald, melder Fragmentet ikke, men i Beretningen om Braavalleslaget siges der, i Overeensstemmelse med Saxo, at han høitidelig gav Odin alle de Krigere, af begge Partier, som kom til at falde paa den Valplads. Det kan elleis bemærkes, i denne Anledning, at Odin selv, eller den præstelige Skjald i hans Navn, i Havamaals Runesang, (i hvilken Runernes magiske eller overnaturlige Kraft især lovprises) lover hans Venner, at de skulle drage karske til Striden og fra den tilbage, samt slippe uden Skade fra enhver Fare; at Modstandernes Egge

skulle døves, men hverken Vaaben eller Krigslist hjelpe dem, o. s. v. Alt dette viser, at Oldtidens Kvad og Sagn have skildret denne krigeriske Konge som en ivrig Dyrker af de hedenske Guder, især dog den blandt dem, nemlig Odin, som efter Eddalæren var den øverste. Uheldigviis mangler den største Deel af Beretningerne om Haralds Liv og Levnet i Sagabrudstykket. Kun er det enigt med Saxo deri, at vor Harald i sine Ungdoms- og Manddoms Dage gjorde store Erobringer, samt underlagde sig saaledes hele Danmark og Sverrig (hvilke han vel havde arvet efter sin Fader, men mistet ved andres uretmæssige Anmasselser i sin umyndige Alder), og en Deel af England, (Northumberland, og Cumberland der og skulle have hørt til hans Arvelande); Saxo lægger til: saavel Vendernes Land som en Deel af Tydskland (eller Nederlandene) ved Rhinstrømmen, og endelig Aqvitanien i Frankrige. En stor Deel af disse Seiervindinger tilskriver Saxo de Raad, som bleve Harald givne af en gammel Mand, der aabenbarede sig for ham paa hans Reise til Raadspørgelse af Oraklet om en mod Sverrig begyndt Krigs Udfald, og som gav sig ud for at være Odin selv. Han lærte Kongen nemlig at opstille en kunstig Slagorden, ved at forbedre den saakaldte Svinfylking (Romernes *porcinum caput*), hvilken dog allerede Tacitus, kort efter Christi Fødsel fandt at være brugt af Germanerne. Sagabrudstykkets Forfatter sees, af den ved ham meddeelte Fortælling om Braavallaslaget, at have kjendt den selvsamme Tildragelse. I den ældre Edda finder man ellers et meget lignende Sagn om Odins Aabenbaring for Helten Sigurd Fafnersbane, for at give ham, som Kriger, gode Raad, og Gudens Løfte om Seier for dem, som ere kjekke i Kampen og forstaae sig paa at ordne Hæren paa den herommeldte Maade. — Det vedkommer vel ikke vor Indskrifts Forklaring, men er dog mærkeligt med Hensyn til de hedenske Nordboers Forestillinger om Kong Harald Hildetands sidste Skjæbne: at Folkesagnet antog Forræderen Brun, som siges at have, med en Kolle, dræbt sin Herre i Slaget, for Odin selv, der havde paataget sig hans

Person, og saaledes fordret det Liv tilbage, hvilket han, ligesom tvunget dertil ved Bønner og Offringer, fordum havde givet. Sikkrere er vel den Beretning af begge Hovedforfattere, at Harald, midt i Slagets Hede, forgjæves anraabte Odin om Seier, men tilegnede ham dog, i alle Tilfælde, alle de som kom til at falde i den Kamp paa begge Sider. Saaledes hedder det udførlig i Sagafragmentet (Fornaldar-Sögur I, 352) „Mon Odin nu vil holde op med at forunde mig Seier? Det har aldrig før været Tilfældet; og end beder jeg ham, at han denne Gang vil tilstaae mig den. Men vil han nu ikke opfylde denne Bøn og ikke skjenke de Danske Seier, da lade han mig falde i Kampen med hele min Hær! og alle de, som falde paa Valen, giver jeg Odin!" Saxos Fortælling herom, i 8de Bog, lyder og saaledes efter Grundtvigs Oversættelse (II, 178): „Harald tog da sin Tilflugt til Bønner, og bad Odin indstændig, at han dog ikke nu paa det sidste vilde fratage de Danske Naaden, de hidtil nød, men skjænke dem Seier, endnu i Dag, og saaledes sætte Kronen paa de mange Velgjerninger, han fra Arilds Tid havde beviist dem [1]. Dig, sagde han, vier jeg høitidelig Valen."— Forgjæves vare alle Haralds Bønner; han faldt og fulgte tredive Tusinde af sine, samt tolv Tusinde fjendtlige Kæmper i Døden. Hans Ligbegængelse beskrives saaledes af Saxo efter Grundtvigs Oversættelse (hvori *Pluto*, *Tartara* og *Orcus* behørig ere fordanskede): „Der nu endelig Kong Haralds Lig var fundet med samt hans Kjølve, da spændte Ring sin egen Hest, beklædt med Gyldenstykke, for hans Vogn, og holdt ham en Ligtale, hvori han skjænkede Kong Harald Hesten, bad ham ride rap paa den til Valhal, som første Mand fra Slaget, og hos Odin, Valhals Drot, bestille godt Herberge for Venner og Fiender. Tændt blev nu Baalet. De Danske opsatte, som Ring befoel, Kong Haralds forgyldte Snekke derpaa, og medens Baalet fortærede

[1]) Ordene: „*uti ... complementum beneficii origini exæquaret*" sigte dog muelig især til Haralds formeentlige Tilblivelse ved Odins Guddomskraft eller Naadegave.

Liget, bød Ring sine Høvdinger gange, i Skare, Baalet rundt, med Klagemaal, ja formanede dem rørende til alle med gavmild Haand at offre Vaaben, Guld og andre Kostbarheder, saa Baalet kunde deslængere blusse høit for den store, den vældige, den alles Hjerter dyrebare Konge. Brændt var nu Liget, Asken opsamledes, lagdes i Urne, og sendtes, paa Rings Befaling, til **Leire**, for der at begraves med Hest og med Rustning paa kongelig Viis." I Sagabrudstykkets Fortælling findes adskillige Afvigelser herfra, nemlig disse: at Haralds Lig ikke blev brændt, men ført ind i Gravhøien paa hans Vogn, med den Hest som havde trukket den i Slaget, som derefter blev dræbt, men dog prydet med Kong Rings egen Sadel, hvilken han skjænkede sin Frænde Kong Harald, for at han kunde gjøre som han vilde, ved enten at ride eller age til Valhal. Derefter holdt Kong Ring et stort Gjæstebud i Anledning af Kong Haralds Jordefærd, og da bød han alle Stormænd og Helte, som der vare tilstede, at kaste Ringe og gode Vaaben i Høien til Hæder for Kong Harald Hildetand, hvorefter Høien omhyggelig blev lukket. Hvis Beretning her er den rigtige, kunne vi ikke med nogen Vished sige. Derimod kaldte Leires Indbyggere og Naboer, først i det 17de Aarhundrede, en anseelig Høi, liggende (efter O. Worms Tegning i *Monum. Dan. p.* 22) Sydvest for Byen, Kong Harald Hyldetands Gravhøi. Den var da, paa Syd- og Nordsiden, omgiven med store Stene (de mod Øst og Vest synes da allerede at have været borttagne) og i Høiens Midte stod en umaadelig stor firkantet Steen, hvilende, som Overligger, paa forskjellige andre mindre. Dette Mindesmærke antydes egentlig kun paa Worms Udsigt over Leire, men afbildes fuldstændig i Danske Atlas 2 D. og beskrives af Pontoppidan saaledes som dets Tilstand da var. Hovedhøien var firkantet, omtrent 35 til 40 Alen lang og 12 Alen bred; paa begge dens lange Sider stode 10 og 11 Stene, og de 4 Hjørnestene vare, som de egentlige Bautasteen, betydeligen større end de andre. Paa den nordlige Side befandtes en liden Jordhøi, ved hvis Fod den egentlige Grav var at see.

Denne var steensat med tre store og tvende mindre Stene i Fiirkant. Rummet imellem dem var udfyldt med smaae Stene. Den ene af de store Stene var mindre end de øvrige, og forestillede et Slags Indgang til Steenkisten. Bunden af Graven var ligeledes udklædt med smaae Stene, og en uhyre fiirkantet Steen laae paa den. Denne Steen blev, omtrent 1736, borttaget og hugget til Steentrappe for Herregaarden Lindholm. Det øvrige saae (og aftegnede) Gebhardi 1758, samt Münter 1780, men omtrent 1785 blev Resten af Steenkisten nedbrudt, og kun Høien blev tilbage. Ved denne Ødelæggelse af Graven fandt man intet, uden Kjævebenet af en usædvanlig stor Oxe, over fem Aar gammel. See Münters Beskrivelse over Leire i det Scand. Lit. Selsk. Skr. 1806, med den vedføiede Afbildning, som og findes (derefter aftegnet) i Sjøborgs Saml. f. N. Fornä. II, Tab. 56, Fig. 214. Denne Oxe er sandsynligviis bleven offret ved den her Begravedes Jordefærd eller Begravelselsesgilde; men alt særdeles mærkværdigt, som Gravkammeret indeholdt, maa da forlængst være borttaget. Dette sees tydelig af Mindesmærkets Forstyrrelsers Historie, men desuden er det ei usandsynligt, efter hvad Erfaring ellers har viist os, at dette Gravkammer fordum har været bedækket med en Jordhøi, som er bleven udgravet og bortskuffet, hvorved Gravens første Plyndring let kan være bleven foretagen. Da Harald Hildetand vistnok var een af Danmarks Hedenolds meest berømte Konger, har Commissionen for Oldsagers Opbevaring, i Aaret 1818, viist hans Minde den Opmærksomhed, at lade den aldeles forstyrrede Gravhøi, hvortil det i mange Aarhundreder var blevet knyttet, anstændig restaurere, (ved hvilken Leilighed 3 Flintkiler samt adskillige smaae tilhugne flade Kampestene fandtes). Høien blev derefter besaaet med Græsfrø, og overhoved er der, saavidt mueligt, sørget for, at den i Fremtiden holdes i Hævd og Fred. Et varigere Minde er dog vistnok Runamoklippen, saalænge som dens tilbageblevne Skrifttegn ikke forstyrres af Menneskehænder; dens Indskrift tilegner Saxo (i 7de Bog) Harald Hildetand, i det han der siger om denne Konge: „Han drog Omsorg for at hans Faders

Bedrifter bleve indgravede, af Kunstnere, paa den Klippe i Bleking, om hvilken jeg ovenfor har talt" — nemlig i de her S. 277 meddeelte Uddrag af hans Fortale. Indskriftens nu først skete Dechiffrering bekræfter dette Udsagn af Saxo, for saavidt det indlyser deraf, at Kong Harald virkelig har ladet den udhugge, hvorimod han har feilet i den Angivelse, at de indeholdt Haralds Faders Bedrifter. Jeg formoder, at denne gamle Beretning er bleven foranlediget derved, at de af Valdemar den 1ste udsendte Runemestere, ved at læse Runerne forfra, have læst Haldan for Harald og da maattet holde op med Læsningen. — Ved Indskriftens Original kan det endelig bemærkes, som dog (formedelst Sprogets noget forandrede Böininger) ikke kan gjelde om Oversættelsen, at om man end læser den bagfra, Ord for Ord (ikke egentlig Bogstav for Bogstav) giver det Hele dog den selvsamme Mening. Af Middelalderens magiske Skrifter kan man see, hvilket og der ved Exempler vises, at man netop fordum har anseet saadanne Besværgelser eller Bønner for de kraftigste; en lignende Overtro har og, især om Poesie af den Natur (de saakaldte slèttubönd), været gængse i Island, lige til vore Dage.

Den Skrift, hvori Indskriften er affattet, bestaaer upaatvivlelig af oprindelig simple, mest ægte nordiske Runer, uden Punktering (hvilken overhoved de ældste ikke pleie at have) men, som sagt, læste bagfra (eller fra Høire til Venstre, ligesom i orientalske, hetruriske, de ældste græske o. fl. Indskrifter), samt derhos for en stor Deel omsatte paa den kunstige, og især for uøvede Runelæsere let vildledende Maade, som hører til visse, fordum mestendeels hemmeligholdte Arter af Runeskriften, kaldede bandrúnir, Baandruner, vefjur, Vævninger eller Forviklinger, límingar, sammenlimede Træk, vel ogsaa slitrur (af modsat Betydning) sønderslidte Skrifttegn, (da Brudstykker tit brugtes til deres Sammensætning) og endelig galdrastafir eller Troldboms-Characterer, hvortil saadanne kunstige Runer i ældre og nyere Tider ere blevne anvendte af Overtroiske. Af lignende Art har og formodentlig det saakaldte stafkarlsletr (Stavkarls-Skrift)

været, hvori Snorre Sturlesøn af en Ven blev advaret om Anslag mod hans Liv (Aar 1241), men hvilket han, til sin Ulykke, ikke kunde ret læse. Nogle blandt Binderunerne ere affattede saaledes, at et heelt Navn eller Ord sees at være sammentrængt til et eneste Bogstav eller Charactéer. Dette forudsætte forskjellige Vers fra Middelalderen at være velbekjendt for dem, som ret forstode sig paa at skrive eller læse Runer f. Ex.

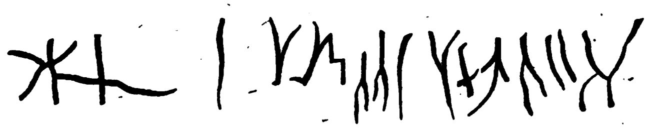
Rista má
rúnastaf
einn fyrir orð hvert;

hvilken halve Strophe formodentlig kan antages for et Brudstykke af den ældgamle versificerede Runelære; — samt:

Litera runica vox erit unica, si bene calles.

Paa denne Maade ere Odins, Freyrs, Rings og Haralds Navne her skrevne som sande runiske Monogrammer — (at sige af den i Middelalderen bekjendte diplomatiske Art, forskjellig fra den numismatiske paa gamle græske og andre Mynter) — svarende til de forskjellige bekjendte (i græske og latinske Bogstaver) for Christus, og mange menneskelige Egennavne fra Middelalderen. I Island vide vi, at Troldkarlene sammensatte 8 saadanne monogrammatiske Navne for det gamle Nordens hedenske Guddomme, nemlig Baldur, Tyr, Thor, Odin, Loke, Hæner, Fjølner [Freyr?] og Frigga [Freya?] til Anvendelse ved Udøvelsen af deres Trolddómskunster, ligesom og til visse gamle Besværgelser, bekjendte under Navn af Buslas Bøn (Buslubæn), forskjellige af Odins Tilnavne. Paa samme Maade skreves Trolddoms-characteren Thors Hoved (Þórshöfuð) m. fl. Hertil svare og, i Middelalderens Skrifter, de saakaldte *literæ coarctatæ*, især den Art deraf, som kaldes *innexæ* eller *implexæ* (sammenbundne, indviklede Bogstaver eller Characterer). Fra lignende Characterer nedstamme og de nordiske Bomærker, som fordum bestode af Runer (ligesom endnu tilbeels i Island, Norge og Sverrig). Lige til det 17de Aarhundrede, og vel længere ned i Tiden, ere de og blevne brugte i Danmark. Vaabenmærker og Bo-

mærker af denne Oprindelse skulle endog endnu findes i Nederlandene, hvoraf Westendorp 1824 har søgt at vise, at Runerne have der været almindelig brugte i Oldtiden. Det kan vel være, at disse ere bragte derhen af hedenske Danske, af hvilke et stort Antal nedsatte sig der, og opkaldte en heel Egn Danmark, efter deres Fædreland. Runamo-Indskriften grændser ellers nærmest til de ældste blandt de indviklede Runetegn, som findes i adskillige af Islands mærkværdigste Klippehuler, hvilke de lærdeste Oldgrandskere (som Brynjulf Svendsen, Arne Magnussen og Eggert Olafsen) have holdt for at være de ældste hedenske Troldboms-Characterer. Jeg, Finn Magnusen, har, i mine Barndoms- og Ungdoms-Aar, havt Leilighed til at betragte, og tillige, ved Ældres Underviisning, til at læse de simpleste blandt dem. I den modnere Alder har jeg med Opmærksomhed undersøgt de mere indviklede af hine besynderlige Figurer, mest efter paalidelige Afridsninger (f. Ex. Herr Biskop Steingrim Johnsens fra Paradis-Hulen i Rangaavalla Syssel), og dette Studium, i Forening med afdøde lærde Islænderes Underretninger, i uudgivne Haandskrifter, om denne Skriftart overhoved, har mest bidraget til den Lethed, hvormed jeg troer at have, saavidt muligt, dechiffreret Runamo-Indskriften, om hvis Læsning baade jeg og andre før havde tabt alt Haab, — saasnart jeg (saa at sige) næsten tilfældigviis havde fundet Hovednøglen til dens rigtige Indgang. Fuldstændige Beviser for Læsningens Rigtighed kunne ikke meddeles her, men maa forbeholdes en særegen Afhandling (oplyst med de fornødne Afbildninger), som vil udkomme i det Kongelige Danske Videnskabers Selskabs Skrifter. Dog tillader jeg mig her at meddele Indskriftens tre første (eller, efter vor Skrivemaade, sidste) Ord, i et Facsimile

Saasnart Skriften læses fra denne Kant, maa enhver, som for-

staaer sig det mindste paa Runeskrift, erkjende dens Characterer for virkelige oldnordiske Runer, ja endog snart kunne læse de her staaende Ord rigtig. Dog kan det ikke undgaae nogen Runelæsers Opmærksomhed, at disse Runers Dannelsesmaade, især i de to første Ord, er noget afvigende fra den, som sees paa de almindelige Runestene fra Hedendommens sidste Periode, saavelsom og fra den christelige Middelalder, i det disse mere ligne naturlige Grene, Qviste eller Stilke, hvorimod de fleste nyere mest bestaae af lige Streger. Man seer da her tildeels Runernes ældste Form, som den antages at have været, dannet for Hedningernes overtroiske Spaadomskunster til formeentlige Orakelsvar, efter W. C. Grimms og mine af hinanden uafhængige Forklaringer (Ueber die teutschen Runen, S. 296-320, Dansk Oversættelse af den ældre Edda III, 75-96). Den danske Opsats blev skrevet i Aaret 1819 i Anledning af Hs. Exc. Hr. Overkammerherre Hauchs (ved Hs. Durchl. Landgr. Carl til Hessen foranledigede) Anmodning om min Betænkning over Betydningen af adskillige besynderlige Characterer (som meget ligne Nordens ældre hedenske Runer) paa en 1818 ved Willingshausen i Hessen funden hedensk Gravsteen. Den fandtes dybt nede i Steenkisten (eller Gravkammeret) af en kolossalsk Gravhøi, forhen (paa Nordisk Viis) omgivet af en Steenkreds, ved 3 Leer-Urner af raat Arbeide fyldte med Aske og brændte Been. Stedet, hvor de fandtes, kaldes der Jettenberg (Jætte- eller Kæmpe-Bjerget) ligesom mange Almue-Ord og Folkesagn i disse Catternes gamle Egne ellers nærme sig til de oldnordiske. Opdagelsen og Undersøgelsen er beskrevet af Grimm l. c. S. 268-277, og Stenen selv afbildet paa Værkets 9de Kobbertavle. Hvo der har seet Runamo og de nylig i Odsherred i Sjælland opdagede, samt nu (i Juni 1834) undersøgte og aftegnede hedenske Runestene, (om hvilke eet af dette Tidsskrifts følgende Hefter vil meddele fuldstændige Efterretninger) maa erkjende det for et ægte Sidestykke til disse ældgamle Mindesmærker. Denne Overeensstemmelse kan jeg her ikke indlade mig paa at udvikle, hvorimod jeg, paa korteste Maade, vil

gjennemgaae Runamos her forestilte første Skrift-Characterer, som i det Hele vidne om Indskriftens Forfatters os vistnok meget overraskende Runekyndighed, ja endog en for hin Tid utrolig Sproggrandskningsaand, der har bragt ham til at betegne visse Bogstaver, som vi antage for de selvsamme, med forskjellige Tegn, for at udtrykke de forskjellig nuancerede Lyd, som en opmærksom Jagttager maa bemærke ved Udtalen, med Hensyn til de strax efterfølgende Bogstaver (Vocaler eller Consonanter). De betegnes her ved deres Talorden.

1) (II) er den ældste nordiske Form af ✱ (samt undertiden for G, Angelsaxernes X); i gamle tydske Runer afbildes undertiden H paa den selvsamme Maade, f. Ex. hos Hrabanus Maurus (i det 8de eller 9de Aarhundrede); omtrent saaledes sees det og, som Bogstavets anden nordiske Form, i Dr. Brynjulfsens *Periculum runologicum (Hafn.* 1824, 8) S. 13. Den samme Figur viser tit ellers det almindelige ✱, naar den i Midten tillagte Stav (eller lodrette Streg) borttages. Denne Form af H sees i Indskriften foran upaatvivlelige Vocaler.

2) to Bogstaver, som svare til det almindelige I, eller, som jeg snarere troer, her forenede skulle udtrykke Lyden Y, saaledes som den før, efter Rasks Udvikling, har funbet Sted i det Oldnordiske, skjønt den nu har tabt sig, eller er sammensmeltet med I, i det Islandske. Med Formen kan man sammenligne det græske og galliske y, hvori Bogstavet aabenbar er sammensat af 2, men ikke, som dets Majuskel (Y) af 3 Træk eller Streger.

3) Det almindelige ᚨ (L).

4) Ligeledes det almindelige ↑ (T) der ofte i Runeskrifter bliver til D, som det her er Tilfældet.

5) ᚼ (E), hvilket man undertiden kalder et punkteret I (stúnginn ís) skjønt saadanne overstregede Runer neppe kunne henføres til hin Benævnelse. I gamle Runeskrifter udtrykkes det tit ved ✝, hvoraf det vel og, med Hensyn til Figuren, kun er en nøiere bestemt Afændring. Vor Character findes hyppigst i

danske, norske og islandske, men dog ogsaa undertiden i svenske Runeindskrifter.

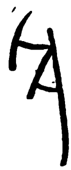
6) Det almindelige ᚴ (K), bagvendt, og 7) det almindelige I.

8, 9) to greenlignende Fremstillinger af det almindelige ᚼ, begge (efter Indskriftens Hoved-Character) bagvendte. Det er ellers sjeldent i Runeskrifter at nogen Fordobbling af Consonanter, om Lyden end synes at udfordre det, saaledes udtrykkes. Dog have nogle Runestene — af de os bekjendte — (f. Ex. den først fundne Grønlandske) fordoblede Runer, udtrykte ved særegne Characterer.

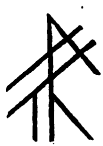
10) En simpel Binderune bestaaende af ᚱ, mere aabent end sædvanligt, og af et ᛁ, hvilket den fremstaaende Hage paa Foden formodentlig skal antyde.

11) Et greenlignende ᚴ (K) og 12) et I.

13) En Character, bestaaende af de sammenføiede Runer ᚾᛆᛘ (NAM). Formen af Runen ᚼ, som her begynder Ordet, afviger noget fra de før anbragte, men svarer dog ligeledes til een af dens almindelig bekjendte Variationer, som her meget vel passer til Binderunens Sammenføining.

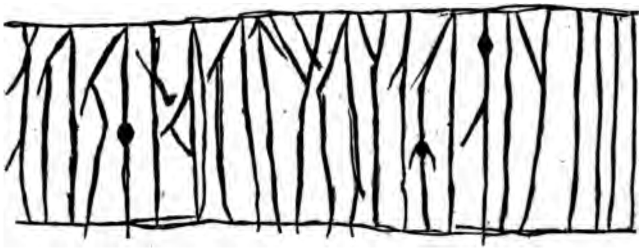
Den sidstmeldte Sammensætning er simpel og tydelig. Som et Exempel paa de kunstigere tillade vi os at anføre een, som indbefatter Bogstaverne ᚭᚦ(ᚦ)ᛁᚼ (ÓÐIN; I er her en skraaløbende Streg der tillige danner en Side af det andet Bogstav, som af en Trekant. Som et meget nyere Sidestykke hertil, men dog sammensat efter de selvsamme, i Island lige til vore Dage bekjendte, Regler, hidsætte vi, fra O. Worms *Literatura Danica* S 34, en hertil svarende Omskrivning af Navnet ÓLAFUR, meddeelt ham af Præsten Magnus Olafsen paa Laufaas, fra et gammelt islandsk Gravminde. Det saae nemlig ud som

vedstaaende; Grund-Runerne ere ᚭᛚᛆᚠᚢᚱ. Sammensætningen af Ord eller Navne i Binderuner tillader ellers, hvilket begge Exempler tildeels vise, de enkelte Bogstavers Anbringelse i meget forskjel-

lige Stillinger, ret- eller bagvendte, samt op- eller nedvendte. Den nøiere Udvikling heraf m. m. maa jeg forbeholde den fuldstændige Fremstilling og Forklaring af hele Runamo-Indskriften.

Indholdet af Runamos Indskrift kan vel i og for sig selv ikke ansees for at være særdeles vigtigt, men ikke desmindre giver Dechiffreringen adskillige for Historien meget oplysende og interessante Resultater, især disse: 1) At Runerne, tildeels bundne, af magisk-kryptographisk Art, brugtes, samt vare mangefoldig uddannede, i Nordens Hedenold, (henved 700 Aar efter Christi Fødsel) ligesom og at de (i det mindste i visse Tilfælde) da skreves fra Høire til Venstre, efter Phoniciernes, de semitiske Folks, de ældste Grækers, Etruskernes o. fl. Maade. 2) At Aser og Alfer overhoved, især Odin og Frei (eller Freyr), samt Troskabs-, Venskabs- og Kjærligheds-Guddommene (især Freia) da dyrkedes i Danmark, hvilket ogsaa saavel Sagaerne, som Eddadigtene, ja endog tildeels endnu tilværende Folkesagn og Almuetro, bekræfte. 3) At den gamle danske Tunge, nu kaldet Islandsk, taltes og skreves i Danmark, førend Island blev opdaget. 4) At danske Vers da affattedes efter de for Fornyrðalag eller Starkaðarlag (de ældste Digtes eller Stærkodders Versemaal) gjeldende Regler, med vedbørlig Alliteration, og 5) At Saxos og Sagaernes hidindtil af mange blot for mythiske anseete Fortællinger, tildeels beroe paa historisk, ja her endog næsten paa diplomatisk Grundvold. Herved maae vi endelig ledes til at troe, at den historiske Stærkodder (der vel maa adskilles fra een eller flere mythiske) virkelig har levet i Braavalle-Slagets Tid, og at hans Vers, benyttede af Saxo, have handlet om denne berømte Begivenhed, om de end, da de saaledes brugtes, kunne have været noget forvanskede af Traditionen. Desværre underrette de os om, at den aandrige og runekyndige Gard faldt for hin berømte, men ei saa trofaste, Kæmpes Haand; for den fandt han, hvad han vel, efter Kampens for Danmark sørgelige Udfald, har ønsket at finde, en hæderlig Død, foreviget af hans egen Banemand, den Skjald i Norden, af hvem man hidindtil, næstefter Guderne, troede at

Runerne have ikke været dybt indristede, og ved det at Stenen har ligget længe i Jorden, ere de, især de første til Høire, blevne temmelig utydelige. Runerne staae bagvendte, saa at man maa læse fra Høire til Venstre, og der findes ingen Skilletegn imellem Ordene. Det synes som det høire Hjørne af Stenen er afbrudt, og paa denne maa da Indskriftens Begyndelse have staaet. Af de fire første Runer til Høire sees kun ufuldstændige Streger, og om deres Betydning vover man ingen Gisning. Den øvrige Deel af Indskriften kunde derimod maaskee udlægges saaledes: ᚴᚼᚢᛏᚱ: ᚴᚢᚠᛚᚢᚼᚴᚱ: ᚢᚽ Knútr kuflúngr ᵛvo. Det første Navn er især usikkert; dog synes det som den efter ᚴ følgende Streg er en naturlig Ridse i Stenen, og Indskriften uvedkommende, samt at den tredie Rune derfra, som er noget utydelig, vel kan antages at have været ᚱ. Der har da vel staaet „(Hèr hvílir N. N., er) Knútr kuflúngr vo, d. e. Her hviler N. N., hvem Knud Kuflung dræbte." Skjønt Kong Sverre var opdragen paa Færøerne, havde han dog mange Modstandere der og derfra. At een af hans Fiender, Kuflungerne, kan være kommen til Færøerne, og der have dræbt nogen af Modpartiet, er rimeligt, skjønt Skrivemaaden her er ældgammel, tildeels med Binderuner; jfr. ovenfor S. 280, 299; Stenen er altsaa sandsynligviis fra det 12te Aarhundrede. Den nedsendtes af Landfogden Hr. C. Pløyen. Fra Færøerne har Museet tidligere erholdt en mindre Runesteen, paa hvilken Charactererne nu ere aldeles utydelige.

Paa Svinøe fandtes i Jorden en riflet og smukt arbeidet Guldring af ½ Tommes Diameter. Den synes at have været anbragt som Øsken paa et Smykke, hvilket man maatte ønske

ogsaa kunde findes; indsendtes af Landfogden Hr. Pløyen. Værdien godtgjordes Finderen.

Island.

Sønderamtet. Arnæs-Sysel Østen for Kalbabarnæs ved Hestaþíngshól (Hestethingshøien) tæt ved en Lavastrækning (brunahraun) fandtes i Efteraaret 1832 en sjelden Haarnaal af Bronce, fra den hedenske Tid, 6 T. lang, endende sig foroven i en ottekantet Knap, som er gjennemboret, og hvori en Ring er anbragt; indsendtes fra Præsten til Kalfhage Hr. Bjarne Eggertsen ved Islands Biskop Hr. Steingrim Johnsen. Paa ovenmeldte Sted holdtes rimeligviis det Hestething, der omtales i Flóamanna Saga, 19de Capitel, som holdt i Floen henved Aar 996, og besøgt af Nabolagets Høvdinger, samt ellers af en stor Mængde Mennesker.

I en Bakke, som fornemmelig bestod af Stene, sønden for Gaarden Sneefoksstade, nede ved Elven Hvidaa i Klosterholum Sogn fandtes i Forbindelse med et menneskeligt Skelet, i en Dybde af 1½ Fod, en stor Jern-Øxe, aldeles af samme Form som man har fundet dem i hedenske Gravhøie i Danmark. Den er fortil bredt udslaaet og Eggen er 5 T. lang. Banen er fiirkantet, Skafthullet, hvori endnu findes ubetydelige Levninger af Træ, bagtil fiirkantet, fortil rundt. Den hele Øxes Længde er 7½ T.; indsendtes fra Sognepræsten til Klosterholum og Burfell Hr. John Johnsen ved Hr. Biskop Steingrim Johnsen.

Vester-Skaptefjelds Sysel. Paa Kalvaaens Bredder (á Kálfárbakka) i Nærheden af Gaarden Flaga i Skaptaatunga fandt Bonden Einar Einarsson fra Skurdbø i ældgamle Ruiner af en Bygning, som menes at have været en Smedie, hvilket især sluttes af en stor Mængde Jernrust og rød, formodentlig metalholdig, Muld, tvende ovale skaalformige Spændesmykker af det Slags, som have været forgyldte, med gjennembrudt Overdække, gjennem hvilket Forgyldningen kunde

skinne. Ziraterne ere i den seneste hedenske Tidsalders Smag, tildeels lignende sammenslyngede Slangefigurer, med 5 udstaaende Knopper, af hvilke de 4 ligne Hove er. Overdækkelet er befæstet til Understykket ved 4 Nitnagler, der have været bedækkede med en Materie, som nu er tabt. Indvendig i Huulningen findes Levninger af et Charnier og en Bøile, hvorunder Naalen har været indlagt. Da de fandtes, saaes det tydelig, at de havde været heftede paa et Klædningsstykke, rimeligviis som Brystsmykker, thi Levninger af Tøi fandtes i det enes Hulning; indsendtes af Hr. Biskop Steingrim Johnsen. Ved denne Leilighed fandtes ogsaa nogle Perler af lignende Form som de nu brugelige, men noget større og ikke saa klare eller gjennemsigtige. Saavel disse, der endnu ikke ere indsendte, som Spænderne, laae oventil i Jorden, og det siges, at flere Oldsager ere til forskjellige Tider fundne paa samme Sted. De tvende Spænder, der sikkert have udgjort et Par, ligne ganske nogle, som ere afbildede i Ant. Annaler B. 4 H. 2. Tab. 2. Fig 2. jvf. S. 389, 219, og ere fundne paa Bornholm, ligesom andre meget lignende, ogsaa i Forbindelse med Perler, forhen paa Island.

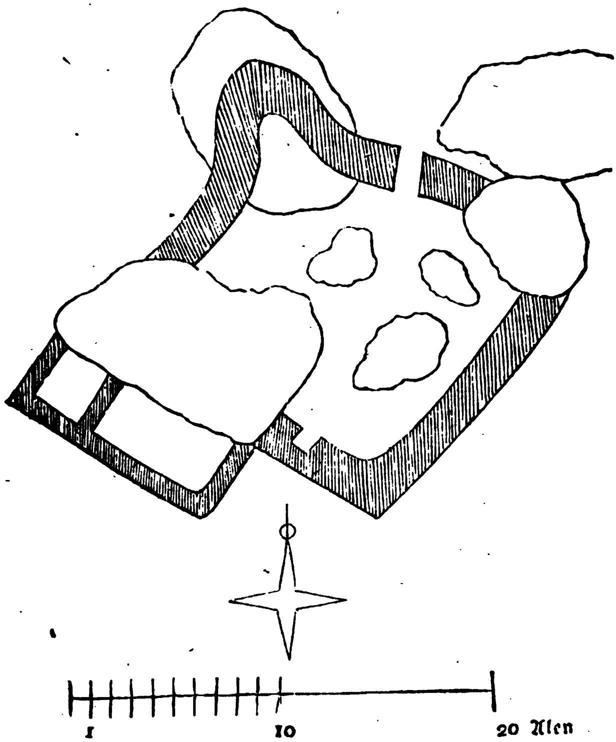
Nordamtet. Oefjords Sysel. Ved en afsides liggende Indsøe er en Række af Bakker og Høie, kaldet Leyníngshólar (Skjulhøiene, de skjulte eller skjulende Høie), tildeels begroede med Krat; der sees endnu et Hedenolds Gravsted, kaldet Völfuleiði (Valaens Gravhøi), og Folkesagnet foregiver, at en Vala eller hedensk Spaakvinde er bleven begravet der. Præsten til Søirbø (Saurbæ) i Oefjorden, Hr. Einar Hallgrimsen Thorlacius, hørte 1833 Rygtet fortælle, at en Runesteen laae paa den ommeldte Grav. Han begav sig derfor, i Selskab med Hr. Capellan Krøyer, til Stedet, og forefandt der vel Gravstedet, men forlængst aldeles forstyrret, formodentlig af Skattegravere, som havde ventet at finde Penge der. Graven var nu halv opfyldt med grovt Gruus og Sand; aflange flade Stene, henved 2½ Alen lange, laae ved den, og syntes før at have udgjort et Slags Steenkiste omkring Liget. Virkelig fandt de og sammesteds, kort fra Dyssen, Levningerne

en Længde af noget over 3 Alen. I Blykisten, som var lige 3 Alen lang, har Liget altsaa ikke kunnet rummes, uden at være blevet noget sammenkrympet. Den øverste Deel af *Cranium* var heel, men Underkjæven skilt derfra, uden at den dog syntes at have lidt nogen Vold. Baade *tibia* og *fibula* paa det høire Been saaes at have været brækkede og atter sammensatte. Den ene *clavicula* syntes og at have faaet en stærk Contusion, om den ei var ganske brækket; i det mindste lignede den aldeles ikke den anden. 2) Paa Hovedet fandtes Levningerne af en Hue, som nu havde en meget mørk Farve, og befandtes at have været af rødt stærkt Silketøi. Den syntes at have havt to Border eller Kanter, som nedentil have gaaet omkring den. Paa den læstes følgende Indskrift med tydelige Bogstaver, af gammeldags Latinske Uncial-Bogstaver: BENEDICTIO DOMINI SVPER CAPUT. 3) Tæt ved *Cranium* laae to Gyldenstykkes Trekanter, saaledes beskafne, at de meget let kunne have været bundne uden om Huen og det hele have dannet en Mithra eller Bispehue. 4) To brede Sløifer, ogsaa af Guldbrokade, syntes at have været sammenhængende med Huen, hvorfra de faldt, i det *Cranium* optoges. 5) To runde Gyldenstykkes Brocher. Enhver af dem havde noget over to Tommers Gjennemsnit. Emblemer saaes paa den ene Side. Den ene af dem fremviste Lammet med Seiersfanen; paa den anden synes en Mandsfigur at have været, men den er nu utydelig. Paa Kanterne fandtes Indskrifter, nemlig denne paa den førstmeldte: PERPETUE DONO VITE BENEFACTA CORONO, — og paa den anden: PER ME SACRANTUR, SI QVE SACRA RITE PUTANTUR. Bogstaverne vare unciale, af samme Slags som de, der læstes paa Pladen i Erkebiskop Absalons Grav i Sorø. 6) Meget betydelige Levninger af Ligets Klædning fandtes overalt i Kisten, dog mest ved Hovedet. Den saaes tydelig at have, for en stor Deel, bestaaet af Silke, og endnu kunde brogede samt afvexlende Farver opdages i den. Stykkerne vare meget skjøre, og kunde ikke udvikles. 7) Adskillige smaae Stykker af Læder fandtes, rimelig-

Julianehaabs District. Lige overfor Øen og Anlægget **Nennortalik** (det sydligste Handelsetablissement i Grønland paa 60° 08′ N. Br.) skyder **Tesermiut** Fjorden sig i nordøstlig Retning op i Landet. Allerede i Aaret 1778 blev denne Fjord bereist af **A. Arctander**, som fandt Ruiner paa begge Fjordbredder, men dog fornemmelig paa den sydlige[1]. Disse sidste ere i Efteraaret 1832 paa ny blevne undersøgte af Kjøbmand **Jacob Arøe**, den Tid Bestyrer af det nærliggende **Nennortalik**. Tildeels forhindret af Storisen, forlod Hr. Arøe først den 15de Sept. Anlægget og begav sig i en Konebaad op i Fjorden. Han landede omtrent midtveis i Fjorden og paa dennes Sydside, ved den saakaldte Storelv (grønlandsk **Korsoak**). Storelven kommer fra en temmelig betydelig Indsø i Nærheden (efter **Arctander** ikke fuldt 1000 Skridt fra Fjorden) og udgyder sig i en Bugt af denne. Vor Reisende foer i sin Baad op ad Elven og over den, efter hans Skjønnende omtrent 1¼ Miil lange Indsø, indtil han naaede dennes østre Ende eller Bund (grønlandsk **Kingoa**). Her falde to Elve, i en Afstand af et Par 1000 Skridt fra hinanden, ud i Søen. Ved den nordligste og største af disse, og omtrent ¼ Miil fra Søbredden, traf Hr. Arøe paa et ikke ubetydeligt Antal Ruiner, som havde undgaaet hans Forgængers Opmærksomhed. Den første var en eenlig liggende Ruin paa Sydsiden af Elven; den stod paa en med Birkekrat bevoxen Bakke. Da denne Ruin ikke blot viste en meget besynderlig Construction, men tillige var den bedst vedligeholdte af alle dem, han saae i **Tesermiut** Fjorden, har han vedføiet sin Beretning om samme en Grundtegning, som her gjengives i et Træsnit:

---

[1]) **Arctander**'s Beretning om **Tesermiut** Fjorden og dens Oldtidsminder findes i Ugeskriftet „Samleren" 6 Bd. S. 1172-81. H. P. v. **Eggers**, som har udgivet hans Dagbog, anseer denne Fjord for at være de Gamles Ketilsfjörðr, og troer iblandt dens Ruiner at gjenkjende Levningerne af et, til St. Oluf og St. Augustin indviet, Kloster for *Canonici regulares*.

Bygningen er opført af Klippestene og danner en uordentlig Fiirkant. Paa eet Sted er Muren ført over en underliggende stor Steen; paa tvende andre derimod udgjøre to lignende store Stene en Deel af selve Muren. Dens Omfang anslaaes til 46 Alen; dens Tykkelse er 2 Alen og derover, men Høiden forskjellig fra 2 til $3\frac{1}{2}$ Al. I den nordøstre Muur er Døraabningen, $1\frac{3}{4}$ Al. høi og $1\frac{1}{4}$ Al. bred. Over Indgangen ligger efter Sædvane en udsøgt stor Steen; den herværende er $2\frac{3}{8}$ Al. lang, $1\frac{1}{2}$ Al bred og $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Al. tyk. Af Vinduesaabninger fandtes intet Spor, men derimod en Fordybning i den sydvestre Muur, $1\frac{1}{2}$ Al. høi, 1 Al. bred og ligesaa dyb. Ved det vestre Hjørne fandtes des=

uden en udvendig Tilbygning, 11 Al. lang, 3 Al. bred og $\frac{1}{2}$ Al. høi; denne Tilbygning var afdeelt i et større og et mindre Rum. Da deels de tre store Stene i Muren, deels tre faste Klippestykker i det indre af Bygningen borttage Halvdelen af hele det indvendige Rum, anseer Hr. Arøe denne forunderlig uregelmæssige Bygning for at have tjent de Gamle til Forraadshuus. Her blev der ikke foretaget nogen Eftergravning. — Tæt norden for denne Ruin fandtes der paa begge Sider af Elven Levninger af Bromure, hvor formodentligen Veien harført over til de, omtrent 1000 Skridt høiere oppe, paa Nordsiden af Elven liggende Rudera. Imellem disse og Levningerne af Broen bemærkede Hr. Arøe „ved Kanten af Elven en lille, med Jorden liggende, 2 Alens Muur af flade Stene, lige paa den ene

„Side og halvrund paa den anden, af Form som vedstaaende." — Ruinerne paa Nordsiden af Elven ligge samlede paa en lille, af Mos og Lyng overgroet, Slette. De ere 12 til 16 i Tallet, men saa forfaldne, at Hr. Arøe kun af fire af dem kunde erholde, og det endda kun et omtrentligt, Maal. Een af dem var nemlig 12 Al. lang og 11$\frac{1}{4}$ Alen bred; Indgangen fandtes paa den nordøstre Side tæt ved Elven. I Nærheden af denne Ruin var en anden, 7$\frac{1}{4}$ Al. lang og 6$\frac{1}{2}$ bred, og tæt ved denne igjen en tredie, 11$\frac{1}{2}$ Al. lang og 7$\frac{1}{2}$ bred. Noget høiere oppe fra de øvrige Ruiner laae den fjerde, 23$\frac{1}{4}$ Al. lang og 12 Al. bred; her var Muren paa eet Sted endnu $\frac{1}{2}$ Alen høi. I alle disse Ruiner, men især i den sidste ved sin Størrelse anseelige, lod Hr. Arøe grave, dog uden at støde paa det mindste af de gamle Beboeres Efterladenskab. Klippedalen, som førte op til de sidst omtalte Ruiner, var temmelig vel bevoxen med Birkeskov; der fandtes enkelte Træer af 6 til 7 Alens Høide. For Resten var alt paa Nordsiden af Elven saa overgroet af Vidiekrat, at man kun med Nød og neppe kunde trænge sig igjennem det. Af Græs fandtes intet, hverken her eller paa noget andet Sted i Fjorden. — Efterat have undersøgt de herværende Ruiner, vendte vor Rei-

sende tilbage over Indsøen og besaae i den Bugt af samme, hvilken de Indfødte have givet Navn af **Angiartarbik**, et 60 til 70 Skridt langt Steengjerde, der fra en lille Klippe løber ned til Søen, ligeledes et Værk af vore nordiske Forfædre. Derpaa opsøgte han, i Nærheden af Storelvens Udløb af Indsøen, den allerede af **Arctander** beskrevne Ruin[1], som er mærkelig derved, at der fra dens Indgang løber en Steenbro ned til Søen, saa at man selv med større Baade her kan lægge lige til. De af **Arctander** angivne Dimensioner befandtes at være nøiagtige. Ruinerne paa den modsatte Side af Storelven ere blotte Steendynger. Det samme er Tilfældet med dem paa **Nougarsuk**; de ligge paa en vidtløftig, men sumpig Slette, overgroet med Blaabærlyng og Vidiekrat. Nedenfor i „Sandbugten" skyde Grønlænderne om Foraaret spraglede Sælhunde *(Phoca vitulina)*, der her krybe op paa nogle Stene. Igjennem Storelven gaae de ogsaa op i den ferske Sø, hvor Hr. Arøe saae et Par af dem.

Fra **Korsoak** fortsattes Reisen $2\frac{1}{2}$ Miile høiere op i Fjorden til et Silbested, som de Indfødte kalde **Kvannerset**, fordi der her voxer en Mængde Angelica, og hvor der ligeledes findes Ruiner. Til disse, der ligge paa en noget ophøiet Slette, fører Veien fra Stranden af 30 til 40 Skridt over en jevn Bakke. Baade denne Bakke og Sletten selv sees kjendeligen at have været ryddede i Fortiden, medens deres Omgivelser paa alle Sider indtages af Krat, Lyng og Steen. I øvrigt bedække Ruinerne hele Sletten, et Rum af 60 Al. i Qvadrat; de ere aldeles forfaldne. En eneste kjønnedes af Grundstenene at være 13 Al. lang og $10\frac{1}{2}$ Al. bred. — I en Afstand af omtrent 100 Skridt og vesten for en lille Bæk fandtes paa en Slette 2 bedre vedligeholdte Ruiner, den ene $10\frac{1}{2}$ Al. lang og 13 Al. bred, den anden $13\frac{1}{2}$ Al. lang og 11 Al. bred; begge viste mindre Afdelinger i den ene Ende. — Paa flere Steder blev der gravet i Ruinerne ved **Kvannerset**, men uden nogetsomhelst Udbytte. Grunden bestod af sort, tildeels temmelig

[1]) „Samleren" 6 Bd. S. 1178 og 79.

dybt Muld, men har desuagtet kun tyndt magert Græs og Bjergsyrer. — Den af Arctander omtalte Ruin af 57 Skridts Længde og 24 Skridts Brede[1] søgte Hr. Arøe forgjæves at gjenfinde, og formoder, at den i det sidst forløbne halve Aarhundrede er forsvunden.

Den fremrykkede Aarstid nødte Hr. Arøe til at vende tilbage til Nennortalik, hvor han ankom den 28de Sept., uden efter sit Ønske, at have seet de øvrige Ruiner i Tessermiut Fjorden og navnligen dem i Tessiursak Bugten.

Missionairen ved Julianehaab Hr. Pastor Esmann har nedsendt en Beretning om de Eftergravninger, som han i August 1832 havde foretaget i Igalikkos Kirkeruin. Den herværende Kirke har, efter Hr. Pastorens Mening, dannet et langagtigt Kors af omtrent 96 Fods Længde og 48 Fods Brede. En Kirkegaard har sandsynligviis omgivet den paa alle Sider; Kirkegaardsmuren er endnu kjendelig, norden og østen for Kirken. Der blev gjentagne Gange gravet paa Kirkegaarden, iblandt andet ogsaa paa det Sted ved den nordre Kirkemuur, hvor den to Aar i Forveien hjemsendte Ligsteen med Runeskrift var funden, men uden at give noget Udbytte, som er værdt nøiere at omtales. Man fandt nemlig intet uden nogle Menneskebeen, der ligesaa vel kunne hidrøre fra Landets nuværende Indbyggere som fra de gamle Colonister[2], tilligemed ubetydelige Fragmenter af forarbeidet Vegsteen. De fleste af disse vise Lighed med de, tidligere ved Anlægget af Friedrichsthal i de derværende Ruiner fundne Stykker[3]; et eneste synes at have hørt til eet eller andet af Kirkens architektoniske Ornamenter. — I det indre af selve Kirken begyndte man Eftergravningen paa det Sted, hvor Høialteret maa formodes i sin Tid at have staaet. Men det varede ikke længe, før Arbeiderne, der bestode af lutter Indfødte, her stødte paa en meget svær Steen, hvilken de mistvivlede om at kunne bringe af Stedet. Man gik derfor længere ned i Kirken, hvor Gravningen fortsattes indtil en Dybde af noget

[1]) „Samleren" 6 Bd. S. 1176. [2]) Tidsskr. Nord. Tidsskr. f. Oldk. 1 Bd. S. 99. [3]) Disse ere tildeels afbildede i Capitain-Lieutenant Graah's Undersøgelses-Reise til Østkysten af Grønland. S. 38.

over 3 Alen. Her traf man en Sammensætning af 4 næsten eensdannede Stene. Enhver af disse var 1 Alen lang, 18 Tommer bred og forneden tykkere end foroven. Indenfor Steensætningen laae et, paa det manglende Cranium nær, fuldstændigt, menneskeligt Skelet. Ved Gravningen paa dette Sted i Kirken fandt man desuden et tydeligere Fragment af det ovenfor omtalte Ornament af Vegsteen og et forarbeidet Stykke Been med indskaarne Zirater, men afbrudt i den ene Ende og af en aldeles uvis Bestemmelse. — Efter store Anstrængelser lykkedes det senere at løfte den svære Steen, som havde forhindret Eftergravningen paa det Sted, hvor man formodede Alterets Plads. Man kom her ligesaa dybt ned, som paa det foregaaende Sted, og fandt, foruden adskillige Brudstykker af forarbeidet Vegsteen, et Stykke meget forrustet Jern, som synes at have hørt til et Beslag, og et fiirkantet tilraspet Beenstykke. I Stedet for Gulv traf man i en vis Dybde et Lag af Leer, men overalt fandtes Kul, hvorfor ogsaa de tilstedeværende Grønlændere vare enige i at ansee Kirken for ødelagt ved Ild. Endnu maa Ref. omtale den Besynderlighed, at der paa dette Sted, men kun i en Dybde af lidt over 2 Alen, fandtes 4 eller 5 Cranier af Enhjørningen (Narhvalen, *Monodon Monoceros)*, der dog neppe ere fra de gamle Nordboeres Tid. — Ved en tredie Gravning omtrent midt i Ruinen fandtes et lidet Stykke Klokkemalm, hvoraf der til forskjellige Tider er hjembragt større og mindre Stykker, fundne i Igalikko Fjorden og dens Omgivelser.

Paa Grund af et Løfte (see dette Tidsskrifts 1 Bd. S. 385) har man en Tid lang troet at kunne imødesee en Beretning om Udgravningen og Undersøgelsen af den Bygning, i Nærheden af Kirken i Kakortok, som antages for at have været Præstens Bolig; men den er endnu ikke modtagen.

Derimod have vi fra den nuværende Bestyrer af Nennortalik Hr. Underkjøbmand Ove Kielsen erholdt en Deel nye Efterretninger om nordiske Ruiner i Tunnudliarbik og Sermelik Fjordene. Den 23de Sept. 1832 afreiste han i en Konebaad

fra Colonien Julianehaab, og ankom den 25de om Aftenen til Kaksiarsuk omtrent 1½ Miil fra Bunden af førstnævnte Fjord. Fra Kaksiarsuk er den nærmeste Overgang over Land til Sermelik Fjorden, en Vei af 1½ eller 2 Mile. Den 26de om Morgenen brød vor Reisende op fra Kaksiarsuk, ledsaget af 4 Grønlændere og af 3 af hans Roerskor. De første bare de fornødne Redskaber til at rødde og at grave i Ruinerne, de sidste Proviant for 2 Dage, da det var Hensigten at overnatte ved Sermelik, hvilket imidlertid det paakommende onde Veir forhindrede. Efterat de havde besteget det første Fjeld fra Kaksiarsuk af, saae de allerede Fjorden paa den anden Side af Landet, hvilket sænkede sig imod Sermelik. Veien gik bestandig nedad, skjønt den førte snart over lavere snart over høiere Bakker. Den var paa sine Steder temmelig besværlig, da man maatte trænge sig igjennem et Krat af 3 til 4 Fods Høide; Krattet bestod for det meste af Vidie. Den fremrykkede Aarstid uagtet, havde Egnen her omkring et for Grønland udmærket skjønt Udseende. Den oplivedes i Særdeleshed af en Mænde Smaasøer, fra hvilke flere Lapeelve havde deres Oprindelse. Ikkun hist og her ragede en nøgen Klippe frem imellem de med en frodig Vegetation bevoxede Bakker. De høiere, med evig Iis og Snee bedækkede Fjelde, der ligesom hegnede om det skjønne, frugtbare Underland, saaes i nogen Frastand.

Det første Mindesmærke fra Fortiden, hvilket vor Reisende traf paa sin Vandring, var en betydelig Steenvarde. Den havde nedentil et Omfang af ikke mindre end 26 Fod og endnu en Høide af over 9 Fod; men af den Mængde Stene, som laae nedfaldne rundt omkring den, sluttede han, at den oprindeligen maa have været i det mindste 12 Fod høi. De enkelte Stene i Varden vare omhyggeligen lagte paa hinanden, og laae endnu saa faste, som i en Muur. Omtrent 400 Skridt fra denne Varde og ind imod Sermelik, stod der paa en fast Klippe og, i Forhold til de øvrige Ruiners Beliggenhed, endnu temmelig høit tilfjelds en lille Bygning, udvendig 20 Fod lang og 12 Fod

bred, med Indgang paa Sydsiden; Murene vare endnu 4 til 5 Fod høie. Fra dette Punkt fik man, i en god Fjerdingveis Afstand imod Nord, Øie paa en temmelig stor Indhegning. Veien derhen gik tildeels over Enge, indtil man naaede en ikke ubetydelig Elv, som maatte gjennemvades. Paa den anden Side af Elven viste der sig strax en Mængde Ruiner, af hvilke enkelte kunde maale sig med dem i Igalikko Fjorden. Den stærke Regn tilligemed Grønlændernes Utaalmodighed var imidlertid Skyld i, at ikkun et Par af dem bleve udmaalte. Den største Ruin laae Elven nærmest; den var udvendig 48 Fod lang og 16 Fod bred, og Murene endnu 3 til 4 Fod høie. Den syntes at have havt tvende Indgange, een paa Nordsiden og een paa Vestsiden; til Vinduer saaes derimod intet Spor. Tæt nedenfor denne laae en anden mindre, 28 Fod lang og 14 Fod bred, med Indgang fra Østen. I lige Linie med disse to og langs med Søen saaes endnu flere Ruiner, men mere sammenfaldne og overgroede; de bleve ikke undersøgte, ligesaa lidet som 3 eller 4 noget østligere liggende. Man hastede med at naae den omtalte Indhegning, der endnu laae et godt Stykke nordenfor disse Ruiner og tæt under en, omtrent 30 Fod høi, Klippe. Denne udgjorde for en stor Deel Hegnet imod Nord; paa de tre øvrige Sider havde Steengjerderne lidt saa lidet af Tidens Ødelæggelser, at de med ringe Arbeide kunde sættes i fuldkommen Stand. Dens hele Areal syntes at beløbe sig til imellem 6 og 8 Skjepper Land. I Klippen paa Nordsiden af Indhegningen fandtes to smaae Fordybninger indhuggede. Rundt omkring Fordybningerne var der opstablet Stene, saa at de afgave to smaae Aflukker, som formodentligen have tjent til Forraadskamre. At de skulde hidrøre fra Grønlænderne, er ikke sandsynligt, da disse kun en føie Tid om Sommeren besøge Sermelik, for der at fange Fjordsæle *(Phoca hispida)* og da ikke pleie at telte i Nærheden af de her omtalte Ruiner, men længere ude, skjønt i den samme Arm af Fjorden.

Inden Hr. Nielsen tiltraadte Tilbageveien, besøgte han endnu en omtrent 500 Skridt afliggende, mindre Varde. Den var kun 6 Fod høi og 10 Fod i Omkreds, men aldeles ubeskadiget. Længere inde i Landet troede baade han og hans Ledsagere at øine endnu tvende Varder, men i altfor betydelig Afstand, til at han turde være sikker derpaa. Man gik tilbage over Elven, og holdt sig denne Gang nærmere Stranden. Her forekom det vor Reisende, at han kunde forfølge Sporene af en Gangsti, hvilken de Indfødte benægtede at hidrøre fra deres Landsmænd, men han dog heller ikke vover nu efter Aarhundreders Forløb at tillægge de gamle Colonister. Imidlertid førte den dem først langs med Strandbredden og derpaa oven om en Klippe, paa hvilken der rigtigen fandtes en for Resten ubetydelig Ruin, kun 12 Fod lang og 6 Fod bred. Den faste Klippe udgjorde Bygningens vestre Side; paa de tre andre Sider bestode Murene af utilhugne Stene. Vandringen fortsattes endnu et Stykke langs med Stranden, hvor man noget ude i en lille Bugt opdagede to Smaaøer med Ruiner paa; man troede paa den ene at blive 3, paa den anden 2 vaer. Det er mærkeligt nok, at man i Nærheden af betydelige Ruiner oftere træffer saadanne, i Fortiden bebyggede, Holme; det er, som bekjendt, Tilfældet baade i Kakortok og Igalikko. Paa Hjemveien tvers over Landet besaae vor Reisende i Nærheden af den første, store Varde en Deel (10 eller 12) Ruiner, som om Morgenen havde undgaaet hans og hans Ledsageres Opmærksomhed. Men da et uheldigt Tilfælde havde berøvet ham Midlerne til paa Stedet at gjøre Optegnelser, støtte følgende Angivelser om disse Ruiner sig ene paa hans Hukommelse. De 4 største iblandt dem havde hver især en Længde af 48 Fod og en Brede af imellem 20 og 24 Fod. En femte var ham paafaldende ved sin Form: den var nemlig cirkelrund og laae paa en Klippe, noget ovenfor de andre.

Om Aftenen kom han tilbage til Kaksiarsuk, hvor en heftig S. O. Vind hindrede ham fra at afreise de to derpaa følgende Dage. Han anvendte disse til at undersøge de talrige

Ruiner, som findes paa begge Sider af den herværende Laxeelv. De fleste ligge dog paa Nordsiden. Af disse sidste er den Stranden nærmeste 36 Fod lang og 24 Fod bred. Den er opført af meget svære og, som det synes, tildeels tilhugne Stene; i den nordøstre Ende var en saadan, som holdt 5½ Alen i Længden og 1¾ i Breden. Til Indgange eller Vinduesaabninger var der intet Spor at see. Der groves paa flere Steder i denne Ruin; men der fandtes intet uden nogle faa Menneskebeen. I Nærheden af samme vare endnu 3 eller 4 Ruiner, men saa overgroede, at Størrelsen ikke lader sig angive. Høiere oppe fra Stranden fandtes ligeledes flere Ruiner. Den forreste af dem, om hvilken det dog ikke med Sikkerhed lod sig paastaae, at den hidrørte fra een, men snarere maaskee fra to Bygninger, havde 48 Fod i Længden og 16 Fod i Breden. Tæt ovenfor denne var en Ruin, ikkun 16 Fod lang og 8 Fod bred, men lidt længere borte en større (eller maaskee to mindre) 48 Fod lang og 30 Fod bred. I denne sidste blev der atter gravet, men intet funden; strax under Jordskorpen stødte man paa et Lag Smaastene, som vedblev i Dybden, indtil der standsedes med Gravningen. Foruden disse talrige Levninger fra den nordiske Fortid, bemærkedes der endnu paa Nordsiden af Elven en grønlandsk Begravelsesplads med mange gamle Grave fra den Tid, da **Kaksiarsuk** var beboet af Grønlændere. — Lige overfor den sidstnævnte af de nordiske Ruiner, men paa den modsatte Side af Elven, viste der sig en Ruin af samme Længde (48 Fod) men kun 16 Fod bred. Ogsaa i denne blev der rødbet og gravet, men intet fundet; Grunden bestod, ligesom i den forrige, af lutter Smaastene. Længer ned imod Stranden fandtes der paa denne Side Elven flere Ruiner, men saa førstyrrede og overgroede, at hverken deres Antal eller Størrelse lader sig angive. En 3 til 400 Skridt sønden for disse traf man en bedre vedligeholdt Ruin, og inden i denne et grønlandsk Huus, hvis Mure stode fuldkommen opreiste. Endnu henimod 1000 Skridt sydligere og omtrent 100 Skridt fra Søen fandtes Ruiner, men

21*

alle meget forstyrrede og overgroede med Sivgræs. Een af dem indesluttede en lille grønlandsk Bygning, 10 Fod lang og 6 Fod bred. Den stod endnu aldeles ubeskadiget, uagtet den er saa gammel, at selv de ældste blandt Omegnens Grønlændere ikke vidste at gjøre Rede for dens Alder. Sagnet vil imidlertid, at to af de saakaldte Fjeldgængere skulle have søgt Tilflugt i dette Huus og der af Sult eller Sygdom fundet deres Grav. Virkeligen laae der endnu paa det Sted, hvor Brixen havde været, Been af to menneskelige Skeletter.

Den 29de Sept. om Morgenen begav Hr. Kielsen sig paa Hjemreisen til Colonien. Uagtet det først i Morgenstunden havde begyndt at fryse, maatte han dog roe et langt Stykke igjennem Isen, inden han traf aabent Vande. Den 1ste Oct. naaede han henimod Aften sit Bestemmelsessted Julianehaab.

Frederikshaabs District. De nordiske Ruiner i dette District ere, i det Hele taget, kun ubetydelige, og det er derfor næsten ikke at undre over, at deres Tilværelse kunde blive ubekjendt indtil i Aaret 1828. Siden den Tid har Hr. Kjøbmand Engholm benyttet sine gjentagne Reiser i Districtet til deels selv at undersøge, deels hos de Indfødte at indhente Oplysninger om de Steder, som i antiqvarisk Henseende kunde have Interesse. Af hans detaillerede Beretning herom og navnligen af hans Dagbog over en lille Reise i Sommeren 1832 uddrage vi her ikkun følgende. Den 13de Juli om Morgenen forlod han Colonien i en Konebaad, for at begive sig til Arksut Fjorden, hvor de sydligste og tillige de mærkeligste Ruiner i Districtet forefindes. Den 15de om Eftermiddagen ankom han til Forsøget Arksut, der ligger paa Nordsiden af Fjorden tæt indenfor dens Munding. Her opholdt han sig ikke længere, end der behøvedes for at faae en bekjendt Grønlænder til at følge med sig op i Fjorden, og han slog endnu samme Aften sit Telt ved Ikaresarsuk indenfor Arksut Den Ikaresarsuk har ingen Ruiner at fremvise, men er bleven mærkelig derved, at et Sagn iblandt Grønlænderne, som muligen staaer i Forbindelse med de gamle

Colonisters Undergang, knytter sig til dette Sted. Der fortælles nemlig, at en Grønlænder ved Navn **Boviak** eller **Poviak** engang var kommen op imellem Fjeldene og der havde truffet paa to overnaturlig store Fruentimmer, som levede inde i Landet. De fangede ham og førte ham bort med sig. Han levede nu med dem, indtil de begge bleve frugtsommelige ved ham. Da hændte det sig, at de en Dag alle tre kom ned til Stranden, just som flere reisende Grønlændere vare ankomne. **Poviak** raabte til sine Landsmænd, som ogsaa ilede ham til Hjælp. Fruentimmerne forsøgte paa at undflye; men det lykkedes kun det ene af dem. Det andet derimod blev indhentet, fanget og bortført af Grønlænderne. De bragde hende ombord i en af deres Konebaade; men hun var saa stor og stærk, at enhver af hendes Bevægelser i Baaden truede med at kæntre den. Hun levede nu hos Grønlænderne indtil hun skulde føde. Hendes Nedkomst kostede hende Livet, og hun blev tilligemed hendes Foster begravet ved **Ikaresarsuk**. Ingen af de nuværende Grønlændere vidste at nævne hende ved Navn, endskjønt flere af dem troede at have hørt det. Hr. **Engholm** lod sig føre til hendes foregivne Grav og aabnede den; men han fandt kun Skelettet af et sædvanligt, voxent Menneske og intet Spor af et Barneskelet. Han formoder paa Grund af dette Sagn, hvilket han har hørt fortælle overeensstemmende af Indfødte fra forskjellige Steder, at Grønlænderne ikke, som et ellers almindelig udbredt Sagn vil, have ombragt alle de gamle Christne uden Undtagelse, men at de have skaanet en Deel af de Overvundnes Kvinder. Paa denne Maade troer han, at man lettest kan forklare sig det paafaldende, mere europæiske Udseende, som Sydlændingen har fremfor den ublandede Nordlænding. — Den 16de roede han indenom **Arksut** Øen over Fjorden til **Utokamiut** (de gamle Beboere), hvor man havde sagt ham, at der skulde findes Ruiner. Ved **Utokamiut** danner en smal Landstrimmel en Bugt, paa hvis nordre Side Ruinerne ligge i en lille Dal, der aabner sig imod Syd, men for Resten indesluttes af lave Fjelde.

I Dalen selv flyder en lille Elv, hvori der skal være Laxørreder. De beværende Ruiner bestaae i nogle overgroede Hobe af Steen og Jerd, som blot vise, at der her har staaet flere Bygninger ved Siden af hinanden. I een af dem, hvor Stenene laae noget aabne, forsøgte Grønlænderne paa at rodde op; de fandt her et ubestemmeligt, lidet Stykke Vegsteen, noget der synes at være meget hyppigt i de grønlandske Ruiner. Derpaa førte de vor Reisende op paa Kanten af Fjeldet, for der at vise ham et gammelt Gravsted, om hvilket de paastode, at det ikke hidrørte fra deres Landsmænd, fordi Stenene deri vare altfor store og tunge. Han overbeviste sig imidlertid snart om det Modsatte, endskjønt denne Grav virkeligen havde noget Afvigende fra de sædvanlige grønlandske Grave. Den Uvished, hvori han befandt sig med Hensyn til Skibet, med hvilket han skulde repatriere, nødte ham til at opgive sin Plan, at besøge de endnu kun ½ Miil sydligere liggende Ruiner ved Ika, og atter at nærme sig Colonien, hvor han skulde indskibe sig. Ika (det Grunde?) er, efter de Indfødtes Udsagn, en temmelig lang og grund Fjord, paa hvis nordre Side der skulle findes flere Ruiner, men ligesaa utydelige og overgroede, som de nys omtalte. Det samme berettede de ham om Ruinerne ved Iglorsoit oppe i den egentlige Arksut Fjord. Fra Utokamiut vendte han tilbage til Forsøget, hvor han ankom samme Eftermiddag, og forblev den følgende Dag over. I Nærheden af Forsøget kjendte man siden 1828 en Ruin, hvilken Hr. Engholm selv, paa Referentens Anmodning, i Foraaret 1829 havde forsøgt paa at lade udgrave, men uden synderligt Held, da Jorden den Gang endnu var frossen. Nu gjentoges Gravningen og fortsattes, indtil man stødte paa de svære Grundstene i den vestre Side af Bygningen. De lode sig forfølge i en Strækning af omtrent 5 Alen, og laae endnu i uforstyrret Orden ved Siden af hinanden. Denne Omstændighed løste enhver Tvivl i Henseende til Ruinens Oprindelse; thi Grønlændernes Huse bygges ene og alene af Fruentimmerne, uden Mændenes Hjælp, og indeholde derfor aldrig

Stene, som hine med deres svagere Kræfter ikke have været i Stand til at løfte og bære. Bygningen har desforuden staaet alt for langt borte fra Stranden til at Grønlændere, hvis dagslige Erhverv kalder dem ud paa Søen, og som derfor altid boe og bygge i Nærheden af Stranden, kunne have beboet den. En anden Levning fra Landets nordiske Fortid troer han at gjenkjende i Navnet paa det nærliggende, majestætiske **Gunnak** Fjeld. Da **Gunnak** nemlig ingen Betydning har i det grønlandske Sprog, hvad der sædvanligviis er Tilfældet med de grønlandske Stedsnavne, saa anseer han det for en grønlandsk Forvanskning af det bekjendte nordiske Mandsnavn og troer at Fjeldet hos de Gamle har hebdet **Gunnars** Fjeld. Vi ville lade denne Gisning staae ved sit Værd og, inden vi forlade **Arkut**, endnu med faa Ord omtale en lille Udflugt, som samme Hr. **Engholm**, da han i Aaret 1829 laae ved **Arksut**, gjorde fra Forsøget af, og som førte til Opdagelsen af et Par ganske mærkelige nordiske Ruiner. I et europæisk Fartøi roede han langs med Nordsiden indad Fjorden. Her traf han en betydelig Bugt og indenfor denne, ved Foden af det ovenfor omtalte **Gunnak** Fjeld, en rummelig Dal. Midt i Dalen, som var temmelig vel bevoxet med Græs, strømmede en betydelig saakaldet Laxeelv, i hvilken Grønlænderne om Sommeren fange Orreder. Han søgte forgjeves i denne Dal efter Ruiner, men fandt dem i en mindre, østenfor liggende Nabodal, adskilt fra den foregaaende ved en maadelig Fjeldstrækning. Den aabnede sig ligeledes i en mindre Bugt, som blot ved et Næs adskiltes fra den større. I den mindre Dal traf han to smaae Ruiner, saavidt han erindrede, ikkun 4 til 5 Alen lange og 2 Alen brede. Murene vare endnu henimod 2 Alen høie, men desuagtet saae han intet Spor til Indgange eller til Vinduesaabninger. Begge Ruinerne stode tæt ved en liden Elv, som her i Nærheden dannede et Vandfald af nogle Favnes Høide. I Elven skal der, efter Grønlændernes Forsikkring, fordum være fanget Orreder, men nu ikke mere. Ikke langt fra Ruinerne saaes en, med store

Stene udlagt, Fiirkant, 10 til 12 Alen lang, og lige saa bred, maaskee Begyndelsen til en ufuldført Bygning. I Dalen selv voxede der en Deel Angelica, men ganske ubetydeligt Græs.

Den 18de Juli om Morgenen forlod Hr. Engholm Arksut, og reiste nordpaa, for at opsøge nogle ubekjendte Ruiner, om hvilke Grønlænderne fra Tikselik i Foraaret havde fortalt ham, at de skulde findes i Nærheden af dette Udsted. Efter først forgjæves at have søgt de bortdragne Tikselikboere paa Den Torngarsuk, for hos dem at faae en Veiviser, styrede han, efter sine Ledsageres Raad, ind i Kvannit Fjorden. I denne traf de paa Nordsiden en imod Syd aaben Bugt, og indenfor samme en stor, skjøn Dal, omringet af høie, steile Fjelde, der tildeels bedækkedes af smaae Jisblinke. I Baggrunden saaes en større, fra hvilken en ikke ubetydelig Elv nedstrømmede, gjennemløb Dalen og faldt ud i Bugten; talrige Laxørreder sprang i Vandet. Ligefor, i S. V. pr. Compas, viste Toppen af det skyhøie Gunnak sig. I denne yndige Dal fandt vor Reisende 5 eller 6 nordiske Ruiner af samme Størrelse som de foregaaende, han havde seet, men aldeles sammenstyrtede og overgroede: af opretstaaende Muur var her intet Spor at see. I Dalen voxede der for Resten kun lidet Græs, men ellers de sædvanlige grønlandske Planter og noget smaat Riiskrat. I hele den ikke store Kvannit Fjord fandtes ingen Dale uden denne ene; overalt var Landet steilt og ujevnt. Den 19de undersøgtes den lille saakaldte Tikselik Fjord, der indenfor Torngarsuk Den løber en god Miilsvei op i Landet. I den fandtes intet Spor til forbums Beboelse; paa Sydsiden af den stige Fjeldene næsten lodrette i Veiret. Efterat stærk Regn og Blæst endnu i to Døgn havde opholdt vor Reisende i Tikselik Fjorden, naaede han den 22de Udstedet af samme Navn og den følgende Aften Narksalik. Herfra agtede han, inden han vendte tilbage til Colonien, at tage op i Narksalik eller, som den egentligen hedder, Sermelik Fjorden, hvor Grønlænderne fortælle, at deres Forfædre i Feidetiden skulle have efterladt Koner og Børn, medens de selv

droge Sønder paa, for at overfalde de Christne i det nuværende Julianehaabs District. Paa Grønlandsk hedder Stedet derfor endnu den Dag i Dag „Ventestedet" [1]. Men neppe var han ankommen til Narksalik, førend imidlertid indtrufne Omstændigheder pludseligen kaldte ham tilbage til Frederikshaab, hvor han nu maatte forblive indtil Skibets endelige Afgang. I Nærheden af selve Frederikshaab omtaler hans Beretning endnu en nordisk Ruin, men som er ganske ubetydelig og endda maaskee tvivlsom. Imellem Colonien nemlig og den mægtige Kvannefjord sønden for samme skyder en lille Fjord sig i nordøstlig Retning op i Fastlandet. Fjorden selv, hvis Bund ikkun ved en smal, lav Landstrimmel adskilles fra den sydlige Hovedarm af den norden for Colonien beliggende Nerotursok Fjord, har intet Navn iblandt Grønlænderne; men en anseelig Elv paa Sydsiden, i hvilken der fanges fortrinlige Laxørreder, fører Navn af Ekallukbik. Lige overfor paa den anden Side af Fjorden er der en ubetydelig lille Bugt, men som kan bjerge smaae Fartøier. Indenfor denne skal der, efter Grønlændernes Sigende, have staaet en liden Bygning fra de gamle Kablunakkers Tid. Nu, i Sommeren 1831, saaes der intet uden nogle adspredte Stene, imellem hvilke Græsset voxede frodigen. Ved høi Flod gaaer Søen formodentligen op over Tomten og oversvømmer den.

Fiskenæssets District. I dette District findes der, som bekjendt, ikkun to Fjorde, der endnu i deres Indre bevare Levninger fra den nordiske Fortid. Den sydligste af disse er Aglomersæt, som rimeligviis falder sammen med de ældre Søfaarters Bear Sound. De herværende Ruiner have, saavidt det er Ref. vitterligt, aldrig nogen Europæer seet, før Missionairen ved Lichtenfels Hr. J. P. Lund ifjor Sommer besøgte dem. Af et Brev fra ham til den daværende Bestyrer af Logen

[1]) Det er urigtigt, naar dette Sted i Maanedsskrift for Litteratur 10 Bd. S. 601, hvor Sagnet berøres, er blevet henlagt i Arksut Fjorden.

Hr. J. N. Møller, dateret Lichtenfels 4 Juli 1833, er det her Følgende et Udtog.

Fra det yderste Næs, hvor Aglomersæt Fjorden tager sin egentlige Begyndelse, og op til det Sted paa Sydsiden af samme, hvor Ruinerne findes, ere 2 eller vel endog $2\frac{1}{2}$ Mile. Kort inden man naaer Stedet, kommer man forbi et høit Fjeld. Imellem dette og Ruinerne er en lille Bugt, der imod Syd gaaer ind i Landet og optager en Laxeelv. Bugtens østre Bred hæver sig til et lavt Fjeld, bag hvilket der udbreder sig en Slette. Paa denne, som for Grønland har et meget indbydende Udseende og paa hvilken der endnu synes at kunne holdes baade Geder og Faar, ligge Ruinerne i et Par hundrede Skridts Afstand fra Stranden. — Den første ligger efter Beskrivelsen i Nordvest og Sydøst, efter det medfølgende Situationskaart derimod næsten lige i Vest og Øst. Den er indvendig 26 Alen lang, og 7 Alen bred. Murene, hvis Tykkelse beløber sig til henimod $2\frac{1}{2}$ Alen, ere indvendig 1 Alen høie, men udvendig kun det Halve. I den søndre Muur ere de tvende Indgange endnu kjendelige. Omtrent 9 Alen sydligere, men i samme Retning som den første, har der uden Tvivl staaet en anden Bygning, af hvilken dog kun den 12 Alen lange, nordre Muur nu er synlig. Murene i de herværende Ruiner have det Mærkelige, at de for største Delen bestaae af Leer; baade i Murene selv og indenfor dem findes kun enkelte Stene. Overalt findes Trækul, nogle faa Skridt længere mod Sydøst endog i Mængde. I Nærheden af disse to Ruiner, men oppe paa det ovenfor omtalte lave Fjeld, sees 4 Grave, som Grønlænderne tilskrive Fjordens gamle europæiske Beboere. Dette finder Hr. Lund ikke ganske usandsynligt; thi disse Grave ere for det første opførte med langt større Omhyggelighed end Grønlændernes og ere dernæst betydeligen større, da tvende af dem have et Omfang af ikke mindre end 16 Skridt. Maaskee gjemmer enhver af disse Grave flere Lig. — Et kort Stykke Vei østen for de to alt omtalte Ruiner findes en tredie, der kun er 9 Alen lang og 5 Alen bred; Murene ere heller ikke

Stene, som hine med deres svagere Kræfter ikke have været i Stand til at løfte og bære. Bygningen har desforuden staaet alt for langt borte fra Stranden til at Grønlændere, hvis daglige Erhverv kalder dem ud paa Søen, og som derfor altid boe og bygge i Nærheden af Stranden, kunne have beboet den. En anden Levning fra Landets nordiske Fortid troer han at gjenkjende i Navnet paa det nærliggende, majestætiske Gunnak Fjeld. Da Gunnak nemlig ingen Betydning har i det grønlandske Sprog, hvad der sædvanligviis er Tilfældet med de grønlandske Stedsnavne, saa anseer han det for en grønlandsk Forvanskning af det bekjendte nordiske Mandsnavn og troer at Fjeldet hos de Gamle har hebbet Gunnars Fjeld. Vi ville lade denne Gisning staae ved sit Værd og, inden vi forlade Ark ut, endnu med faa Ord omtale en lille Udflugt, som samme Hr. Engholm, da han i Aaret 1829 laae ved Arksut, gjorde fra Forsøget af, og som førte til Opdagelsen af et Par ganske mærkelige nordiske Ruiner. I et europæisk Fartøi roede han langs med Nordsiden indad Fjorden. Her traf han en betydelig Bugt og indenfor denne, ved Foden af det ovenfor omtalte Gunnak Fjeld, en rummelig Dal. Midt i Dalen, som var temmelig vel bevoxet med Græs, strømmede en betydelig saakaldet Laxeelv, i hvilken Grønlænderne om Sommeren fange Ørreder. Han søgte forgjeves i denne Dal efter Ruiner, men fandt dem i en mindre, østenfor liggende Nabodal, adskilt fra den foregaaende ved en maadelig Fjeldstrækning. Den aabnede sig ligeledes i en mindre Bugt, som blot ved et Næs adskilles fra den større. I den mindre Dal traf han to smaae Ruiner, saavidt han erindrede, ikkun 4 til 5 Alen lange og 2 Alen brede. Murene vare endnu henimod 2 Alen høie, men desuagtet saae han intet Spor til Indgange eller til Vinduesaabninger. Begge Ruinerne stode tæt ved en liden Elv, som her i Nærheden dannede et Vandfald af nogle Favnes Høide. I Elven skal der, efter Grønlændernes Forsikkring, fordum være fanget Ørreder, men nu ikke mere. Ikke langt fra Ruinerne saaes en, med store

Hr. J. N. Møller, dateret Lichtenfels 4 Juli 1833, er det her Følgende et Udtog.

Fra det yderste Næs, hvor Aglomersæt Fjorden tager sin egentlige Begyndelse, og op til det Sted paa Sydsiden af samme, hvor Ruinerne findes, ere 2 eller vel endog 2½ Mile. Kort inden man naaer Stedet, kommer man forbi et høit Fjeld. Imellem dette og Ruinerne er en lille Bugt, der imod Syd gaaer ind i Landet og optager en Laxeelv. Bugtens østre Bred hæver sig til et lavt Fjeld, bag hvilket der udbreder sig en Slette. Paa denne, som for Grønland har et meget indbydende Udseende og paa hvilken der endnu synes at kunne holdes baade Geder og Faar, ligge Ruinerne i et Par hundrede Skridts Afstand fra Stranden. — Den første ligger efter Beskrivelsen i Nordvest og Sydøst, efter det medfølgende Situationskaart derimod næsten lige i Vest og Øst. Den er indvendig 26 Alen lang, og 7 Alen bred. Murene, hvis Tykkelse beløber sig til henimod 2½ Alen, ere indvendig 1 Alen høie, men udvendig kun det Halve. I den søndre Muur ere de tvende Indgange endnu kjendelige. Omtrent 9 Alen sydligere, men i samme Retning som den første, har der uden Tvivl staaet en anden Bygning, af hvilken dog kun den 12 Alen lange, nordre Muur nu er synlig. Murene i de herværende Ruiner have det Mærkelige, at de for største Delen bestaae af Leer; baade i Murene selv og indenfor dem findes kun enkelte Stene. Overalt findes Trækul, nogle faa Skridt længere mod Sydøst endog i Mængde. I Nærheden af disse to Ruiner, men oppe paa det ovenfor omtalte lave Fjeld, sees 4 Grave, som Grønlænderne tilskrive Fjordens gamle europæiske Beboere. Dette finder Hr. Lund ikke ganske usandsynligt; thi disse Grave ere for det første opførte med langt større Omhyggelighed end Grønlændernes og ere dernæst betydeligen større, da tvende af dem have et Omfang af ikke mindre end 16 Skridt. Maaskee gjemmer enhver af disse Grave flere Lig. — Et kort Stykke Vei østen for de to alt omtalte Ruiner findes en tredie, der kun er 9 Alen lang og 5 Alen bred; Murene ere heller ikke

droge Sønder paa, for at overfalde de Christne i det nuværende Julianehaabs District. Paa Grønlandsk hedder Stedet derfor endnu den Dag i Dag „Ventestedet“[1]. Men neppe var han ankommen til Narksalik, førend imidlertid indtrufne Omstændigheder pludseligen kaldte ham tilbage til Frederikshaab, hvor han nu maatte forblive indtil Skibets endelige Afgang. I Nærheden af selve Frederikshaab omtaler hans Beretning endnu en nordisk Ruin, men som er ganske ubetydelig og endda maaskee tvivlsom. Imellem Colonien nemlig og den mægtige Kvannefjord sønden for samme skyder en lille Fjord sig i nordøstlig Retning op i Fastlandet. Fjorden selv, hvis Bund ikkun ved en smal, lav Landstrimmel adskilles fra den sydlige Hovedarm af den norden for Colonien beliggende Nerotursok Fjord, har intet Navn iblandt Grønlænderne; men en anseelig Elv paa Sydsiden, i hvilken der fanges fortrinlige Laxørreder, fører Navn af Ekallukbik. Lige overfor paa den anden Side af Fjorden er der en ubetydelig lille Bugt, men som kan bjerge smaae Fartøier. Indenfor denne skal der, efter Grønlændernes Sigende, have staaet en liden Bygning fra de gamle Kablunakkers Tid. Nu, i Sommeren 1831, saaes der intet uden nogle adspredte Stene, imellem hvilke Græsset voxede frodigen. Ved høi Flod gaaer Søen formodentligen op over Tomten og oversvømmer den.

Fiskenæssets District. I dette District findes der, som bekjendt, ikkun to Fjorde, der endnu i deres Indre bevare Levninger fra den nordiske Fortid. Den sydligste af disse er Iglomersæt, som rimeligviis falder sammen med de ældre Søfarters Bear Sound. De herværende Ruiner have, saavidt det er Ref. vitterligt, aldrig nogen Europæer seet, før Missionairen ved Lichtenfels Hr. J. P. Lund ifjor Sommer besøgte dem. Af et Brev fra ham til den daværende Bestyrer af Logen

---

[1]) Det er urigtigt, naar dette Sted i Maanedsskrift for Litteratur 10 Bd. S. 601, hvor Sagnet berøres, er blevet henlagt i Arksut Fjorden.

de nu ere næsten albeles ukjendelige. Ikke langt fra Ruinerne viste Grønlænderne ham en Fjeldvæg, og i denne en Udhuling nede ved Jorden, som skulde være udhugget af Stedets gamle Beboere. Dette forekom ham imidlertid ikkun lidet sandsynligt, da han ikke saae mindste Spor til Anvendelsen af Værktøi, og der desuden ganske i Nærheden fandtes en aldeles lignende, men mindre Udhuling, som aabenbart var dannet af Naturen selv. — Efterat han havde undersøgt denne Bugt, besaae han i en mindre, østen for hiin liggende, en stor Steenfælde, som stod paa et lidet Fjeld ikke langt fra Strandbredden, og som af Grønlænderne ligeledes tilskreves vore Forfædres Ophold der i Landet. Den lignede fuldkommen de iblandt de Indfødte endnu brugelige Rævefælder af Steen, men udmærkede sig fremfor disse ved sin betydelige Størrelse; thi den var indvendig ikke mindre end 5 Fod lang, 2 Fod bred og 3 Fod høi. Døren bestod, ligesom i de nu brugelige Rævefælder, af en stor flad Steen, kun med den Forskjel, at en udhugget Aabning gik tvert igjennem Midten af hiin. Grønlænderne vide at angive tre saadanne Steenfælder i denne Fjordarm.

Endnu mærkeligere Levninger fra vore Forfædres Jagtliv her i Egnen traf samme Reisende, da han senere i Selskab med nogle Indfødte, som toge paa Rensdyrjagt, fra Ujararsoak gjorde en Excursion op i det Indre af Landet. Efterat de nemlig i to Dage havde fortsat deres Vandring uafbrudt i østnordøstlig Retning og et Par Gange, ved Hjælp af tre medbragte og derpaa til dette Brug sammenbundne Kajakker, havde maattet sætte over Elve, som mødte dem, naaede de omsider, ikke langt fra den store Iisblink og i en Høide af omtrent 3000 Fod over Havfladen, en Plads oven paa et Fjeld, som iblandt Grønlænderne, paa Grund af de herværende Steenhytter fra de gamle Kablunakkers Tid, fører Navn af **Kablunaitsiak**. Underveis havde de paa to Steder seet adskillige af de Hytter, som Landets nuværende Indbyggere have opført til at overnatte i, naar de for Rensdyrjagtens Skyld opholde sig heroppe; de vare,

flet saa høie, som de første. Den ligger i Nord og Syd, og har havt Indgangen paa den vestlige Side. Fra dens nordre Muur og nogle og tyve Skridt nordligere befinder der sig en ophøiet og jevnet Plads, noget bredere end Ruinen selv. Paa denne formodede Hr. Lund, at der havde staaet een, om ikke flere Bygninger. Imidlertid fandtes der ved Gravning hverken Grundsteen eller Kul, hvortil Aarsagen dog maaskee har været, at Jordsmonnet her var bedækket med et overordentlig tykt Lag Mos og, som en Følge deraf, ikke over et Qvarteer dybt optøet. — En tilstedeværende gammel Grønlænder fortalte, at han som Dreng havde seet Levningerne af endnu to Bygninger norden for de to førstnævnte; men han kunde ikke paavise noget Spor af dem, uagtet han temmelig nøie angav Stedet. Derimod viste han, paa en Høi nogle hundrede Skridt østen for, en Dynge af sammenfaldne Stene, der skulde hidrøre fra en Varde; han forsikkrede, at den i hans Barndom endnu havde været omtrent en Alen høi. Beliggenheden paa Høien gjorde hans Udsagn sandsynligt, da man fra dette Sted kunde see et betydeligt Stykke op ad Fjorden.

Godthaabs District. I Ujaraksoak, den mellemste og tillige den længste Arm af Godthaabsfjorden eller Baals Revier, har den reisende Botaniker Hr. J. Vahl i Aaret 1831 opdaget flere nordiske Oldtidsminder, som ikke findes omtalte hos Thorhallesen [1]. De første traf han i en Bugt, østen for det høie, steile og næsten isolerede Fjeld Imnajnartok, paa Nordsiden af denne Fjordarm. Ikke ret langt inde i Bugten, i hvilken en betydelig Elv har sit Udløb, kommer man til en nogenlunde stor og paa sine Steder med Græs og Bidiekrat temmelig vel bevoxen Landtunge. Denne har af de Indfødte faaet Navn af Iglorsoit (de store Huse), forbi der paa samme findes flere Ruiner, men alle saa overgroede, at

[1]) Efterretning om Rudera eller Levninger af de gamle Nordmænds og Islænderes Bygninger paa Grønlands Vester-Side. Kjøbenhavn 1776.

de nu ere næsten albeles ukjendelige. Ikke langt fra Ruinerne viste Grønlænderne ham en Fjeldvæg, og i denne en Udhuling nede ved Jorden, som skulde være udhugget af Stedets gamle Beboere. Dette forekom ham imidlertid ikkun lidet sandsynligt, da han ikke saae mindste Spor til Anvendelsen af Værktøi, og der desuden ganske i Nærheden fandtes en albeles lignende, men mindre Udhuling, som aabenbart var dannet af Naturen selv. — Efterat han havde undersøgt denne Bugt, besaae han i en mindre, østen for hiin liggende, en stor Steenfælde, som stod paa et lidet Fjeld ikke langt fra Strandbredden, og som af Grønlænderne ligeledes tilskreves vore Forfædres Ophold der i Landet. Den lignede fuldkommen de iblandt de Indfødte endnu brugelige Rævefælder af Steen, men udmærkede sig fremfor disse ved sin betydelige Størrelse; thi den var indvendig ikke mindre end 5 Fod lang, 2 Fod bred og 3 Fod høi. Døren bestod, ligesom i de nu brugelige Rævefælder, af en stor flad Steen, kun med den Forskjel, at en udhugget Aabning gik tvert igjennem Midten af hiin. Grønlænderne vide at angive tre saadanne Steenfælder i denne Fjordarm.

Endnu mærkeligere Levninger fra vore Forfædres Jagtliv her i Egnen traf samme Reisende, da han senere i Selskab med nogle Indfødte, som toge paa Rensdyrjagt, fra Ujararsoak gjorde en Excursion op i det Indre af Landet. Efterat de nemlig i to Dage havde fortsat deres Vandring uafbrudt i østnordøstlig Retning og et Par Gange, ved Hjælp af tre medbragte og derpaa til dette Brug sammenbundne Kajakker, havde maattet sætte over Elve, som mødte dem, naaede de omsider, ikke langt fra den store Iisblink og i en Høide af omtrent 3000 Fod over Havfladen, en Plads oven paa et Fjeld, som iblandt Grønlænderne, paa Grund af de herværende Steenhytter fra de gamle Kablunakkers Tid, fører Navn af **Kablunaitsiak**. Undervels havde de paa to Steder seet adskillige af de Hytter, som Landets nuværende Indbyggere have opført til at overnatte i, naar de for Rensdyrjagtens Skyld opholde sig heroppe; de vare,

ligesom Murene i deres Huse, opførte af Steen og Tørv. Anderledes forholdt det sig med Hytterne paa Kablunaitsiak, uagtet disse i deres Form lignede Grønlændernes, hvilke de maaskee have tjent til Mønster. De vare nemlig alle opførte af lutter Steen, uden mellemliggende Jord eller Tørv. I de fleste af dem vare Stenene ikkun af middelmaadig Størrelse, men omhyggeligen lagte saaledes oven paa hinanden, at det Hele dannede en rundagtig eller aflang Muur. Andre bestode derimod af store og flade, tildeels fiirkantede Stene, som stode opreiste og saa nøiagtigen passede til hinanden, at de næsten ikke behøvede at have mindre Steen imellem sig. Over den Aabning paa een af Siderne, som har tjent til Indgang, fandtes der stedse en lang, flad Steen anbragt, hvilket aldrig er Tilfældet med Indgangene til Grønlændernes Sovehytter. Enkelte af Kablunaitsiaks Steenhytter havde endog en forlænget Gang paa begge Sider af Aabningen. Da de ikke vare lukkede oventil, have de Gamle, naar de benyttede sig af dem til Natteleie, uden Tvivl tildækket dem med eet eller to Skind, ligesom Grønlænderne nu gjøre. Antallet af Hytter, større og mindre, er betydeligt. De findes ikke blot oven paa Fjeldet, men ogsaa paa Siden af samme. Nogle faa af dem ere styrtede sammen, men de fleste endnu i fuldkommen Stand. De benyttes derfor ogsaa af Grønlænderne, naar disse om Sommeren staae her paa Rensdyrjagt; de have dækket Væggene med Mos. Stedet, som bevarer disse mærkværdige og Europæerne hidindtil aldeles ubekjendte Levninger fra Oldtiden, omgives paa de tre Sider af en stor Indsø. Hele Egnen er, hvor den ikke vædes af en lille Elv, yderst ufrugtbar og ligesom oversaaet med Smaastene; paa flere Steder sees store Sneepletter, som aldrig tøe op. Ikkun Rensdyrene, der undertiden indfinde sig her i store Flokke, kunde lokke Landets tidligere og nuværende Beboere ind i denne Ørken. Ikke langt fra Hytterne, men længere nede paa Siden af det samme Fjeld, ligger en stor Hob Klippestykker, nedstyrtede fra en ovenfor i Fjeldet synlig Bratning. Imellem dem findes ogsaa Vegsteen,

af hvilken der ved Hjælp af Meisler eller lignende Redskaber sees at være udhugget store Stykker. Dette, paastaae Grønlænderne, have de gamle Kablunakker gjort, hvilket heller ikke er saa ganske usandsynligt; thi Grønlænderne her i Omegnen kjende flere Steder nærved Kysten, hvorfra de med Lethed og i Overflødighed kunne forsyne sig med denne Nødvendighedsartikel. Naar de foretage deres Jagtpartier i det Indre af Landet, have de desuden saa meget især af Skind at bære paa, at de i Almindelighed kun medbringe saare lidet, undertiden slet intet af de skudte Rensdyrs Kjød; de lade det ligge til Føde for Ravnene og andre Dyr, som nære sig af Aadsler. Hvor usandsynligt altsaa, at de skulde have slæbt Vegsteen den lange Vei fra Kablunaitsiak og ned til Stranden!

De Indfødte navngave endnu to Steder i denne Fjordarm, hvor der skulde findes nordiske Ruiner, nemlig Nunættarsoak paa den sydlige Side og det lige overfor liggende Ivisartok, saa kaldet af den røde Farve i Fjeldet. I Nærheden af det sidstnævnte Sted staaer den ene af de ovenfor omtalte store Steenfælder. Kalvisen, som i stor Mængde opfyldte Fjorden, hindrede Hr. Vahl fra at besøge noget af dem.

Sukkertoppens District. Dette er det eneste i hele det søndre Inspectorat, hvilket hidindtil ikke har havt nogetsomhelst Mindesmærke fra Landets nordiske Fortid at fremvise. Alligevel er det maaskee ikke ganske blottet for saadanne. I det mindste hørte Hr. Vahl Grønlænderne fortælle om Ruiner inde i Isertok Fjorden, noget sønden for Colonien Ny-Sukkertoppen; men, da han ikke selv har bereist denne Fjord, kan han naturligviis ikke med Bestemthed angive, om de virkeligen findes der eller ei.

Holsteinsborgs District. Den samme Uvished svæver over nogle Ruiner i Bunden af den nordligste og længste Arm af Ikkertok Fjorden. Efter de Indfødtes Forsikkring skulle de ligge paa en derværende betydelig Slette, i Nærheden af en Elv, som gjennemstrømmer den. Hr. Vahl fik dem ikke

at see, da han, først efterat være kommen tilbage fra en Reise i denne Fjord, blev gjort opmærksom paa dem. Derimod havde han overbeviist sig om, at der nu ikke er det ringeste tilovers af den Ruin i en anden Arm (Malligiak) af Ikkertok, som er bleven omtalt i dette Tidsskrifts 1 Bd. S. 104. Dette svækker imidlertid neppe Troværdigheden af H. R. Glahn's Beretning om denne Ruins Tilværelse for 70 Aar siden, da han som Missionair opholdt sig ved Holsteinsborg; thi i Grønland ere langt betydeligere Ruiner forsvundne i dette Tidsrum, uden at efterlade sig noget Spor. Den usædvanlige Omstændighed, at man i denne Ruin fandt flere af de gamle Beboeres Efterladenskaber, har maaskee bidraget til at fremskynde dens Undergang. Glahn fortæller nemlig[1] at en ved denne Leilighed funden Beenspade kom i Capitain Niels Egede's Eie, men at Grønlænderne ikke vilde skille sig ved de øvrige sammesteds opgravede Oldsager, forbi de, netop paa Grund af deres Ælde, ansaae dem for kraftige Amuleter. Hvor rimeligt, at Rygtet om denne værdifulde Finding har foranlediget ny ankomne Grønlændere til gjentagne Eftergravninger, og at disse, i Forening med Tidens Tand, have udslettet ethvert Spor af den fordums Bygning!

Nordgrønland. Efterat vi saaledes districtsviis have gjennemgaaet Sydgrønland, som bevarer saa mange og saa umiskjendelige Levninger af de gamle nordiske Colonier, komme vi til det i denne Henseende yderst fattige Nordgrønland. Det betydeligste og tillige det eneste nogenlunde sikkre Mindesmærke fra den nordiske Fortid, som vi kjende i hele det nordre Inspectorat, er den i dette Tidsskrifts 1 Bd. S. 105-7 udførligere omtalte Ruin ved Norsoak. Og selv om dette Mindesmærkes Oprindelse og Bestemmelse have Meningerne været meget deelte. Den første Efterretning om samme skylde

[1]) Anmærkninger over de tre første Bøger af Hr. David Crantzes Historie om Grønland. Kbhavn 1771. S. 21.

vi **Paul Egede**[1], der 1736, da han som Missionair levede ved Christianshaab i Diskobugten, af nogle nærboende Grønlændere hørte fortælle om en, af tilhugne Stene opmuret, Bjørnefælde, hvilken vore Forfædre skulde have efterladt sig længere nord paa. Han kom aldrig til Stedet, men tvivlede høiligen om Sandheden deraf, da det forekom ham utroeligt, at de Gamle, paa denne Side af Landet, skulde have trængt saa langt frem imod Nord. Uden, som det synes, at kjende denne ældre Notits, omtalte Hr. Pastor **P. Kragh** i en Indberetning til Commissionen for nordiske Oldsagers Opbevaring, dateret Egedesminde 12te Juli 1826, iblandt andet en fiirkantet nordisk Ruin ved **Norsoak**[2]. Efter de Indfødtes Udsagn havde den endnu i Mandsminde havt en Indskrift — venteligen Runer, og Hr. Pastoren antog det for afgjort, at de Gamle havde havt en Vinterbolig ved **Norsoak**. Imidlertid havde han, ligesaa lidet som hans Forgænger, selv været paa Stedet og selv undersøgt Ruinen. Den første Europæer, om hvilken dette vides, er nu afdøde Bjergraad **K. L. Giesecke**. Af hans utrykte Dagbog fremdrog Ref. de Efterretninger om denne Ruin, som ere meddeelte i dette Tidsskrifts 1 Bd. S. 106-7. **Giesecke**, hvem Grønlænderne 1810 fortalte et fabelagtigt Sagn om Ruinens Oprindelse, meente, at den sandsynligviis hidrørte fra **Jens Munks** og hans ulykkelige Mandskabs Vinterophold paa dette Sted, uagtet det er beviisligt, at disse ikke have overvintret i Grønland, men inde i Hudsonsbugten, hvor man endog i **Chesterfield Inlet** nyeligen har troet at kunne eftervise deres Vinterhavn[3]. Paa Grund af de for Rui-

---

[1]) I hans Continuation af Relationerne, betræffende den grønlandske Missions Tilstand og Beskaffenhed, fra 1734 til 1740. Kjøbenhavn s. a. 4. S. 40, og senere i hans Efterretninger om Grønland. Kbhavn s. a. 8. S. 76. — [2]) Antiqvariske Annaler 4. Bd. Kbhavn 1827. S. 373-74. — [3]) Narrative of discovery and adventure in the polar seas and regions. By Leslie, Jameson and Hugh Murray. Edinburgh 1830. p. 219.

nen af Giesecke angivne Dimensioner (det indre Rum er efter ham ikkun 2 Fod bredt) antog Ref., der under sit Ophold i Sydgrønland havde hørt tale om een eller to store Steenfælder i Nærheden af Igalikko, det ældre Sagn for overeensstemmende med Sandheden. Han fandt det utroligt, at en saadan Bygning skulde have havt en Indskrift, eller at de Gamle i et saa vandrigt Land, som Grønland er, skulde have udhugget en Klippebrønd paa Øen Kingiktortalik, der ligger endnu nordligere end den nuværende nordligste Colonie Upernivik. Imod disse Referentens Ytringer har Hr. Pastoren taget til Gjenmæle i en Skrivelse til Selskabet, dateret Gjerlev 5te Juli 1832. Af denne er det Følgende Ord til andet uddraget. „At de gamle Nordboer have havt faste Bopæle eller i det mindste overvintret flere Vintre efter hinanden ved Norsoak, som nu hører under Rittenbenk, og derfra gjort Sommer-Excursioner Nord paa, endog norden for Upernivik, er jeg fuldkommen overbeviist om, da saa mange grønlandske Sagn vidne eenstemmigen derom. Den gamle, nu afdøde, Peter Lyngbye opholdt sig ved Norsoak første Gang fra 1800 til 1806, og da fandtes den ommeldte Runesteen der endnu, men senere i Aarene 1809 til 1812 havde han ikke seet den. Manden var meget troværdig; for sin Præst lyver ingen Grønlænder, og mindst den ommeldte. Havde han ikke fuldt og fast vidst, at det var saa, havde han sikkert efter gammel Skik tilføiet i Enden et kokau (uden Tvivl), som de Indfødte hvert Øieblik indflikke i deres Fortællinger, naar de berette eller omtale noget, som de ikke med Vished kunne afgjøre at være rigtigt. Jeg viste Manden den mig tilsendte Afbildning af den paa Kingiktorsoak norden for Upernivik fundne Runesteen, og han yttrede, at den Steen med Ridser i, som han ved Norsoak havde seet, var aldeles lige saadan, men større (ujarak titàrnilik, Nòrsoarme tekkursara, tajmardluïnàvok, kissienne angnerrovok). At Professor Giesecke ei saae den, var naturligt, da den — som min Hjemmelsmand ogsaa sagde — allerede 1809 ei mere var at finde, og at Giesecke ei har

hørt derom, er ogsaa meget naturligt; thi deels kunde neppe Professoren Grønlandsk, deels faldt det ham maaskee aldrig ind at spørge om deslige Runestene, da Opmærksomheden ei den Gang var henvendt herpaa. Jeg var 7 Aar Missionair i Grønland, inden jeg fik at høre de Indfødtes forskjellige, stundum lidt fabelagtige Fortællinger om de gamle Nordboer, okeïrsut d. e. Overvintrende, et Ord hvormed endnu de Danske i Grønland benævnes. Først 1825 blev jeg ved Afbildningen af den af Hr. Graah nedbragte Runesteen selv gjort opmærksom paa Mindesmærker fra den ældre Tid, og siden hørte jeg ofte Beretninger om Oldtidsminder, som jeg beklager at mine Kaldsgjerninger ikke tillode mig paa Stederne selv at undersøge. Paa Hasen-Eiland, d. e. Hare-Øen, nordenfor Disko findes en Mængde af Steenkul; men de ere af Mangel paa Havne eller gode Ankerpladse vanskelige at faae, ligesom ogsaa en Mængde Iisfjelde i Waigattet og Nord paa vanskeliggjør Seiladsen efter Steenkul og Ankringen under Øerne. Graah's Runesteen vidner om en Vaarreise efter Duun og Æg paa de mange Øer i Upernivik's District; jeg finder intet æventyrligt heri." — Saavidt Hr. Pastor Kragh.

Fra Grønland selv har Selskabet imodtaget to næsten samtidige Beretninger om Ruinen ved Norsoak; den ene dateret Umanak 8de Juli 1832, af den derværende Colonie-Bestyrer Hr. Kjøbmand Fleischer, den anden dateret Jacobshavn 21de Juli s. A., af Missionairen Hr. Pastor Funck. Begge ere enige i at ansee denne Ruin for en Bjørnefælde. Hr. Fleischer havde samme Foraar ladet den opmaale, Hr. Pastoren derimod paa en Missionsreise den foregaaende Vinter selv været paa Stedet og undersøgt den. Deres Angivelse af Ruinens Dimensioner er aldeles overeensstemmende: den er nemlig efter begge 3 Alen lang, 1½ Al. bred og, hvor den er høiest, endnu 3 Al. høi; Murenes Tykkelse angiver Hr. Fleischer til ikke mindre end 3 Alen. Over Indgangen, som kun er ¾ Al. bred, saae Hr. Pastoren endnu den omtvistede Steen med de foregivne

Runer paa; den er ikke nedfalden, men uden nogensomhelst Inscription. Derimod omtaler Hr. **Fleischer** Stykkerne af en stor flad Steen, der efter hans Mening har tjent til Faldlem, men senere er styrtet ned og gaaet itu. De store svære Stene (efter **Giesecke** Basaltstøtter), som denne colossale Fælde for Resten bestaaer af, ere, deres Regelmæssighed uagtet, ikke tilhugne; de findes i Mængde paa den Landtunge, hvor Fælden staaer. De nærboende Grønlændere have et Sagn om denne Fælde, hvilket begge Herrer ligeledes fortælle paa en aldeles overeensstemmende Maade. Engang i gamle Dage, lyder Sagnet, blev en hollandsk Hvalfanger nødt til at overvintre ved **Norsoak**. Commandeuren ønskede at bevare sit talrige Skibsmandskab imod Skjørbugens Ødelæggelser. Derfor lod han det opbygge denne Steenfælde til at fange Hvidbjørne i. De Indfødte forsikkrede Hr. Pastor **Funck**, at den af deres Landsmænd, der ovenfor og tidligere (i Antiqvariske Annaler 4 Bd. S. 373) er bleven anført som Hjemmelsmand for en fra denne afvigende Fortælling, aldrig, medens han levede ved **Norsoak**, for dem havde yttret nogen anden Mening om den nuværende Ruins Herkomst og Bestemmelse, end den iblandt dem selv gængse. Da Nordgrønland næsten er aldeles blottet for Minder fra den nordiske Fortid, er det saare naturligt, at Steenfælden ved **Norsoak**, om hvis Oprindelse vi neppe kunne tvivle, af Landets nuværende Indbyggere ikke tilskrives vore nordiske Forfædre, men derimod Hollænderne, som i lang Tid næsten udelukkende beseilede disse Kyster. Fra dem stammer, som bekjendt, en Mængde Varder, især i Løbene imellem Øerne. Til disse høre formodentligen et Par meget nordlige, om hvis Tilværelse man har været uvidende, indtil Hr. Pastor **Kragh** i et Brev af 18de Febr. 1830 tilsendte Selskabet følgende Efterretninger om samme. „Efter Deres Ønske søgte jeg ogsaa i Fjor Oplysning om Rudera, Oldsager o. d. l. i Grønland; jeg erholdt derom kun liden Underretning, men, da dette lidet ei synes mig uden Interesse, meddeles det her. Formanden ved Upernivik, der nu paa syvende Aar er der

ansat, en dansk Mand ved Navn **Hans Christiansen**, skriver herom saaledes: „Jeg har allerede havt i Sinde, i Aar at op„rydde tvende Varder, som jeg er kommen efter at skulle være „Grændseskjellet imellem de gamle norske eller islandske Indbyg„gere og Skrællingerne. Varderne har jeg været ved; de ere „meget godt byggede og see ud til at være gamle. Imidlertid „blev jeg kaldet til Colonien, og maatte denne Gang lade mit „Forsæt fare. Ogsaa en anden meget gammel Varde har jeg „opspurgt, men endnu ikke seet. Skulde jeg faae Leilighed til „at undersøge disse Varder, og jeg derved skulde finde noget videre „mærkværdigt, kan De være forvisset om, at jeg skal give Dem „derom Underretning og tillige sende Dem, hvad der maatte findes." De tvende førstommeldte Varder synes at have været 20 Mile norden for **Upernivik** ved et Garnforsøg **Tessiursak** kaldet, hvor denne Mand i tvende Vintre har staaet paa Fangst, især efter Hvidfiske [1] d. e. Eenhjørninger, Narhvaler, hvoraf her gives mange, og har for nogle Decennier siden været flere. De gamle Normænd i Grønland levede jo meget af Hvidfiske(?), og skattede jo til Paven af deres Horn (Elfenbeen), saa at det er rimeligt nok, at de der have havt Bopæle. Nord for er en Fjord, som ogsaa siges at have været Grændseskjellet imellem Normæn-

---

[1]) Her og paa et Par andre Steder i de næstfølgende Linier har Brevets ærede Forf. taget „Hvidfisk" i en usædvanlig Betydning og forvexlet denne Delphinart med Narhvalen. Han har uden Tvivl nærmest tænkt paa Kelelluak, et Ord hvormed Grønlænderne betegne baade Hvidfisken (*Delphinapterus albicans*) og Narhvalen (*Monodon Monoceros*). Naar de ved Farven adskille disse tvende, ganske forskjellige Sødyr, kalde de hiin den hvide (**Kelelluak kakortok**), denne derimod den sorte (**K. kernektok**). Benævnelsen Eenhjørning burde egentlig ikke længere bruges om Narhvalen, men kun om det fabelagtige Landdyr, hvoraf man i Middelalderen, inden man kjendte Narhvalen, troede at faae det sjeldne og overordentlig kostbare, saakaldte Eenhjørningshorn. — Det var for Resten med Hvalrostænder (*dentes de Roardo*), og ikke med Narhvalstænder, at de gamle Grønlændere betalte St. Petersprengen til den pavelige Stol.

dene og Skrællingerne, hvilken vel ogsaa **Christiansen** mener ved det udfundne. I dette Foraar skriver jeg Manden til, og skal da anmode ham om videre Oplysning saavel om det her meddeelte, som om andre hidrørende Ting." — Da disse yderligere Oplysninger hidindtil ere udeblevne, saa ere de ovenfor omtalte Varder formodentlig ikke blevne undersøgte, hvilket vi ikke troe videre at burde beklage. Thi siden det er blevet bekjendt, at den mærkelige, men overordentlig lille Runesteen fra **Kingiktorsoak**, som Capitain-Lieutenant **Graah** hjembragte i Efteraaret 1824, er fundet i en forstyrret Varde, synes man i Grønland temmelig almindeligen at antage Varderne for at gjemme Indskrifter fra Oldtiden. Flere, tildeels mærkelige, Varder og iblandt disse et Par gamle nordiske, som endnu havde kunnet trodse Aarhundreder, ere i denne Formening blevne ødelagte, uden at have givet det mindste Udbytte.

Eskimoiske Oldsager.

Inden vi slutte denne Beretning, maae vi med nogle faa Ord endnu omtale de eskimoiske Oldsager, som i Løbet af de sidste to eller tre Aar ere blevne nedsendte fra Grønland og indlemmede i det herværende Museum for nordiske Oldsager. — Inspecteuren i Nordre-Grønland, Hr. Major **Fasting**, har sendt en gammeldags Skee af Kobber, men som har været forsølvet. Den er 6½ Tomme lang, og har et langt og smalt Haandtag, som ender sig i en menneskelig Figur, formodentligen forestillende en Prophet eller Helgen. Den har et Slags Stempel, hvori der sees tre Skeer af samme Form, og ligner saavel i Henseende til Størrelse som til Form og Stemplet, en anden Skee, ligeledes af forsølvet Kobber, som for faa Aar siden blev fundet i Nærheden af Clausdorf i Wagrien og er beskrevet i dette Tidsskrift (1 Bd. S. 217). Den af Hr. Major **Fasting** nedsendte er, tilligemed en eskimoisk Kniv med et lille Jernblad og et krumt Skaft af Rensdyrhorn, fundet i en gammel Grav i Nærheden af **Godhavn** paa Disko, og antages at være fra det

16de Aarhundrede. Denne Finding er forsaavidt mærkelig, som den synes at vidne om en hidindtil ubekjendt, ældre Beseiling af Landet, maaskee fra Stæderne ved Nederelben eller paa Vestkysten af Holsteen. — I Nærheden af Colonien Holsteinsborg fandtes ligeledes i en gammel Grav: a) en oval Madbakke, omhyggeligen udskaaret af et eneste Stykke Træ og paa dens øvre Rand belagt med en Kant af Been, der er befæstet ved Hjælp af smaae Beennagler; b) Beenstykket af en Harpun; det er paa den ene Side forsynet med tvende Modhager; Spidsen, som har været fastgjort med en Nagle, er gaaet tabt. Begge disse Stykker skyldes den reisende Botaniker Hr. Vahl. — Fra samme Haand havde Museet alt tidligere modtaget følgende eskimoiske Oldsager, fundne af Hr. Assistent Mozfeldt i en Grav ikke langt fra Colonien Julianehaab, nemlig: a) en Harpunspidse, næsten af samme Form som de gamle brede Pilespidser med Modhager, men tykkere; b) to flade Beenspidser, 5 og 6 Tommer lange, hver med en Modhage paa den ene Side; c) en lang rund Beenspidse, paa begge Sider forsynet med flere Modhager, af hvilke 5 endnu ere tilbage. Stykket er 6 Tommer langt, men maae forhen have været længere, da det er afbrudt. Der er neppe nogen Tvivl om, at jo baade dette og de to foregaaende Stykker have hørt til gamle Kastepile, af hvilke Fortidens Grønlændere, ligesom de nuværende, formodentligen have havt to forskjellige Arter, Sælhundepilen og Fuglepilen. — Endeligen har Hr. Capitain-Lieutenant Graah nedlagt de, fra Østkysten af Grønland hjembragte, eskimoiske Oldsager i Museet. De bestaae af en Saug af Haitænder og to i Træ udskaarne Menneske-Figurer. Den første er fra den lille ubeboede Øe Malingiset paa 62° 10′ N. Br., og fandtes paa Nordøstpynten af Øen, hvor der er et gammelt grønlandsk Huus og tæt ved dette et Par Grave. Den bestaaer af et landseformigt Stykke Fyrretræ, i hvis skarpe Sider tvende Rader Haitænder ere indfalsede og befæstede ved Hjælp af smaae Nagler af Been. Dette Instrument, der har tjent i Stedet for Kniv til at skjære Spæk med

og som saadant ogsaa været i Brug paa Vestkysten, er i halv Størrelse afbildet i Graah's Undersøgelses-Reise til Østkysten af Grønland. Pl. VIII. Fig. 2 (jvfr. S. 85). I Formen viser det en paafaldende Lighed med de Beenspidser med indsatte Flintflekker, som findes beskrevne i dette Tidsskrift 1 Bd. S. 431 og afbildede i Tab. III. Fig. 33; men disse ere altid betydeligen mindre. De to i Træ udskaarne, menneskelige Figurer ere fra den, nu ligeledes ubeboede Sneedorff's Øe paa 64° 58′ N. Br. Denne Øe maa forhen have havt Beboere, da Graah paa den traf 6 gamle grønlandske Huse og en Deel Grave. I disse sidste laae, foruden det sædvanlige Fangeredskab, de to smaae Træbilleder, ikke ulige dem, som de Vilde paa Nordvestkysten af Amerika foræreðe Vitus Beering, og som denne vor Landsmand ansaae for Afgudsbilleder. Dette have de grønlandske ganske vist ikke været, men rimeligviis Dukker til Legetøi for Børnene. Arbeidet er meget raat, Armene og Fødderne ikkun antydede; den ene Figur bærer ligesom et Slags Prydelse paa Hovedet. Begge ere afbildede i det nyeligen anførte Værk (Pl. VIII. Fig. 3, jvfr. S. 101), hvortil vi henvise vore Læsere.

Belgien.

Flandern. **Brügge.** I Sacristiet ved Frelserens Kirke *(l'Eglise de St. Sauveur)* i Brügge har G. F. Beltz Esq., Lancaster Herald, nylig opdaget en Blyplade, indeholdende en Gravskrift over Gunhilde, en Datter af den mægtige Hertug Godvin og Gyda (Gyða eller Gytha), Søster til den mægtige danske Jarl Ulf, som efter Langebeks og Suhms Mening nedstammede baade fra danske og svenske Konger. Hun var og Søster til Englands Konge Harald 2. Hr. Beltz har taget et Facsimile af ovenmeldte Indskrift, og udgivet det i Kobberstik med en hertil hørende Beretning, i *Archæologia Brittanica, Vol. XXV, London* 1834, S. 398 o. f. Tab. LVIII. Da denne Person, nær beslægtet med det danske Kongehuus, ikke

hidindtil, saavidt vi vide, har været vore Historikere bekjendt, men er ellers tit bleven urigtig forvexlet med forskjellige danske Prindsesser af samme Navn, tillade vi os her at meddele følgende Uddrag af ovenmeldte interessante Afhandling, med enkelte nu tilføiede historiske Bemærkninger. Godvin var en født Angelsaxer, som forfremmedes til sin høie Værdighed og Anseelse (først Jarl, siden Hertug) i England ved Ulf Jarl, som anbefalede ham paa det varmeste hos Kong Knud den Store, der gav ham sin egen Søster tilægte; efter hendes tidlige Død ægtede Godvin Ulf Jarls Søster Gyda, omtrent Aar 1019. De havde mange Børn sammen, nemlig 6 Sønner og 3 Døttre, af hvilke sidste Historieskriverne hidindtil kun har nævnt de to, nemlig Editha eller Edgitha, Edvard Confessors Dronning, og Driella, gift med Donnaugh, Konge af Munster i Irland. Den her omhandlede Gravskrift lærer os dog, at den deri nævnte Gunhilde ogsaa har været deres Datter. Gydas Broder, Ulf Jarl, var da næst efter Kongen den mægtigste Mand i Danmark, ligesom Godvin blev det i England; han var og Knud den Stores Svoger, som gift med Astrid (eller Estrith), en Datter af Kong Svend Tveskjæg og hans Dronning Sigrid Storraade, af den gamle svenske Kongeslægt. Ulfs og Estriths Søn, Svend, blev og siden Konge i Danmark, samt Stamfader til dets ved ham fornyede Kongestamme. Godvin døde Aar 1053. Enken Gyda gav strax meget af deres store Eiendomme til forskjellige Kirker; dog beholdt hun og Børnene en uhyre Rigdom tilbage, thi da hendes Søn Kong Harald var falden i Slaget ved Hasting mod Erobreren Wilhelm, Aar 1066, tilbød hun ham for hendes Søns Legeme saa meget Guld, som dette kunde veie. Aar 1067 flygtede hun med en Deel af sine Skatte og store kvindelige Følge fra Exeters Beleiring til St. Omer i Flandern. Af Indskriften see vi, at hendes Datter Gunnild da fulgtes med hende derhen. Gyda blev der til sin Dødsdag, og havde uden Tvivl sin nævnte Datter hos sig. Vor Gunhilde, Godvin Jarls Datter, nævnes saaledes i *Domesday-book* (den store en-

gelske Jordebog, forfattet efter Rigets Erobring af Normannerne, 1085 og 1086) som Eierinde af Godserne Criche og Hardington i Somerset Shire m. m. De have da rimeligviis ikke været confiskerede, eller maae i al Fald være blevne givne hende tilbage. Dog maa hun da have ladet dem, i sin bestandige Fraværelse, forvalte af andre. Nogle Aar før sin Død flyttede hun fra St. Omer til Brügge, hvor hun viste sig som en stor Velgjørerinde af ovenmeldte Cathedral-Kirke. Efter at have paa nogen Tid besøgt Danmark, vendte hun tilbage, og døde, efter at have ført et i den Tid høiagtet religieust Levnet, den 24de August 1087.

Forskjellige Aarsager, hidrørende fra Venskabs- og Familie-Forbindelser, have vel foranlediget Gyda og hendes Datter til just at søge Tilflugt i Flandern. Allerede i Aaret 1037 havde Dronning Emma, Knud den Stores Enke, som da fandt sig nødsaget til at forlade England, nydt den gjæstfrieste Modtagelse af Grev Balduin den 5te, som i tre Aar frit underholdt hendes Hof i Brügge. Ogsaa Gunild, en vendisk Prindsesse, Knud den Stores Søsterdatter, den danske Jarl Haralds Enke, flygtede fra England med hendes tvende Sønner til samme Stad 1044, og opholdt sig der i lang Tid. Især maa det dog bemærkes, at Godvin Jarl selv og hans Hustru Gyda flygtede 1051 til Flandern, for Edvard Confessor, med 5 af deres Sønner; een af dem, Tostig (eller Toste) Jarl af Northumberland, var gift med Judith, en Datter af den ovennævnte Greve Balduin. Det sidstnævnte Ægtepar tyede atter til ham 1065, efter at være uddrevet fra Northumberland, og opholdt sig da i St. Omer til hen i 1066. Balduin den 5te døde 1067 (det samme Aar som Gyda med hendes Datter kom til St. Omer), men hans Søn Balduin den 6te var hans Efterfølger i Regjeringen; denne døde allerede 1070; hans Søn Arnulf kom i hans Sted, men faldt i et Slag 1071. Seierherren, Prinds Robert, var Balduin 5tes Søn og Balduin 6tes Broder, Knud den Helliges Svigerfader og Bundsforvandt mod Wilhelm, Englands Erobrer. Vor Gunhild, som døde i Roberts Regjeringstid, var saaledes nær

besvogret med Flanderns Fyrstehuus, som og var nøie forbundet med det Danske.

Først 7 Aarhundreder efter vor Gunhilds Død opdagedes hendes jordiske Levninger paa følgende Maade. Ved Udvidelse af en Port paa det Kloster (eller Dom-Capitelbygning), som mod Nordsiden stødte til St. Donats gamle Cathedralkirke, og som fordum siges at have været de mægtige flanderske Grevers Residenzslot, opdagede Arbeidsfolkene, den 31te Marts 1786, et udhulet Rum inde i Muren, af hvilket en Deel maatte nedbrydes for at bringe deres Hensigt i Udførelse. Biskoppen i Brügge, hvis Pallads ogsaa stod i Forbindelse med Kirken, begav sig strax til Stedet, ledsaget af nogle Geistlige, og erfarede da, at Udhulingen, i den tykkeste Deel af Muren, henved 3 Fod fra Gulvet, dannede et Gravsted. Der saaes endnu Levninger af en Trækiste og Been af et Menneskes Legeme. Ved Hovedet af det laae en Blyplade med Indskrift, af 10 til 8 Tommers Dimensioner. En officiel Beretning om Opdagelsen og dens Omstændigheder førtes til Protocols, samt udfærdigedes og underskreves formelig af Biskoppen og hans Klerke den 9de April næstefter. Deri var Pladens latinske Indskrift indført, mestendeels rigtig læst. Den var indridset paa Pladen i en sjelden latinsk-gothisk Skriftart, som noget ligner sædvanlig *antiqua* Tryk, men som dog skjønnes at tilhøre Slutningen af det 11te Aarhundrede. Vi meddele Indskriftens Ord fuldkommen saaledes som dens for os liggende kobberstukne Facsimile udviser, uden at efterligne Bogstavernes, Liniernes eller Abbreviaturernes Figurer:

† *Pater noster: Credo in Deum patrem cetera qve in simbolo apostolico sunt scripta. Gunhildis, nobilissimis orta parentibus, genere Angla, patre Goduuino Comite, sub cuius dominio maxima pars militabat Anglie, matre Githa, illustri prosapiâ Dacorum oriunda: Hec, dum uoueret adhuc puella uirginalem castitatem, desiderans spirituale coniugium, spreuit connubia nonnullorum nobilium principum: hecque, dum iam ad nu-*

vilem etatem peruenisset, Anglia deuicta a Uuillelmo Normannorum Comite, et ab eodem interfecto fratre suo Rege Anglorum Haroldo, relicta patria, apud Sanctum Audomarum aliquot annos exulans in Flandria, Christum, quem pie amabat in pectore, sancte semper colebat in opere, circa sibi famulantes hilaris et modesta, erga extraneos beniuola et iusta, pauperibus larga, suo corpori admodum parca; quid dicam? adeo ut omnibus illecebris se abstinendo, per multos annos ante sui diem obitus, non uesceretur carnibus, neque quicquam, quod sibi dulce uisum est, gustando, sed uix necessaria vite capiendo; cilicio induta, ut nec etiam quibusdam pateret familaribus, conflictando cum uiciis uicit in uirtutibus. Dehinc transiens Bruggas, et transuolutis quibusdam annis, et inde pertransiens in Dacia(m), huc reuersa uirgo transmigrauit in Domino, anno incarnacionis Domini mil(lesimo) LXXXVII non. kl. Septbr. luna XXII.

Paa Dansk: „Fader Vor! Jeg troer paa Gud Fader (og) det øvrige som er skrevet i Apostlernes Troesbekjendelse. Gunhilde, født af de ædleste Forældre, engelsk af Slægt, en Datter af Jarl (Hertug) Godwin, under hvis Overbefaling den største Deel af Engelsmændene kæmpede, og af Gyda, nedstammende fra dansk ædelbaaren Æt. Da hun, allerede som ung Pige, havde lovet at bevare jomfruelig Kydskhed, attraaende aandeligt Ægteskab, forsmaaede hun adskillige høibaarne Fyrsters Giftermaalstilbud, og da hun var kommet til giftefærdig Alder, England overvundet af Vilhelm, Normannernes Greve, (Hertug) og hendes Broder Harald, Englænדernes Konge, ombragt af ham, forlod hun sit Fædreland og tilbragte, i Landflygtighed, nogle Aar hos den hellige Audomar (St. Omer) i Flandern. Christum, hvem hun fromt elskede i Hjertet, dyrkede hun stedse helligen i Gjerningen, mild og blid mod sine Huusfolk, velvillig mod Andre (Uvedkommende, Fremmede), gavmild mod Fattige,

meget sparsommelig mod sit eget Legeme, saa at man kan sige, at hun holdt sig fra alle Tillokkelser; i nogle Aar før sin Død nød hun ikke Kjødspiser, eller smagte noget som forekom hende at være sødt (behageligt), men tog knapt den allernødvendigste Næring til sig; iført en Haarskjorte, dog uden at den kunde sees af nogen blandt hendes Omgivelser (Huusfolk, Omgangsvenner), stred hun mod Laster og vandt Seier ved Dyder. Derfra (fra St. Omer) flyttede hun til Brügge, og reiste, efter nogle Aars Forløb, til Danmark. Kommen hid tilbage gik Jomfruen heden, i Herren, i Aaret efter Herrens Fødsel 1087, den 24de August, Maanemaanedens 22de Dag."

Efter at Indskriften var aftegnet bleve Benene, tilligemed Blypladen og den gamle Ligkistes Levninger, nedlagte i en ny Træ-kiste, som blev forseglet med det bisskoppelige Segl og indsat næsten paa det selvsamme Sted, hvorfra den var bleven udtaget. I Aaret 1804, da Brügge stod under fransk Herredømme, blev St. Donats ældgamle Kirke solgt, efter Regjeringens Foranstaltning. Kjøberen begyndte strax at nedbryde den, for at benytte Materialierne. Ødelæggelsen blev saa fuldstændig, at ikke en Steen af den kolossalske Bygning blev levnet paa Stedet, der nu danner en lille Plads, beplantet med Træer, som tjener til en Spadseregang foran Raadhuset. Garnisonens Soldater, som vare med ved Nedbrydningen, fandt da, den 26de Februar, den Kiste, som forvarede hendes Been og var bleven indsat i den atter tilmurede Grav 1786. De falholdt den til en Tapetmager, ved Navn Rietaghe; da han ikke havde Lyst til at indlade sig paa en saadan Handel, brøde Soldaterne Kisten op, og kastede dens hele Indhold bort, med Undtagelse af Pladen, og et af Skelettets mindre Been. Da Tapetmageren fortalte dette til Pierre Ledoulx, en Maler, som havde Agtelse for Oldsager, kjøbte han det ommeldte for 3 Franker, og foræerede det til van Huerne, en Borger i Staden, som lod indsætte disse Reliqvier i Sacristriet ved Frelserens Kirke, hvor de endnu forvares. Der tog Hr. Beltz det ovenomhandlede Facsimile af Pla-

den og dens Indskrift. Til Hovedberetningen herom har han knyttet en lærd historisk Undersøgelse, hvori han oplyser den Misforstaaelse, hvorved Pontanus og mange andre, selv de bedste nederlandske Historieskrivere, have forvexlet denne Gunhilde med Knud den Stores Datter af samme Navn, ogsaa kaldet Chunigunde, Cunehildis og Chunilindis, gift 1036 med Henrik, romersk Konge, Keiser Conrads Søn, og sildigere hans Efterfølger under Navn af Henrik den 3die. Det berettes nemlig, at denne „Keiserinde" Gunhilda har skjenket St. Donats Kirke, hvor hun og siden siges at være bleven begravet, store Kostbarheder af Guld og Sølv, som bleve solgte 1389 til at bestride Kirkens da fornødne Hoved-Reparation. Denne Vildfarelse har endog forplantet sig til selve St. Donats Kloster eller Dom-Capitel, hvor man havde opreist en Steentavle med følgende Indskrift: *Gunildæ, Canuti Angliæ, Daniæ, Marchiæ* (for *Danemarchiæ*), *Norvegiæ et Sueciæ Regis filiæ, Augusti Henrici nigri conjugi, post acceptam gravissimam a marito injuriam, in hoc castello religiose viventi et anno domini MXLII, XII Kalendas Septembris defunctæ, hoc monumentum ecclesia, cui perquam erat munifica, erexit.* Paa Dansk: „For Gunilde, en Datter af Knud, Englands, Danmarks, Norges og Sverrigs Konge, Keiser Henrik den Sortes Ægtefælle, som efter at have lidt stor Uretfærdighed af hendes Gemahl, levede gudfrygtigen paa dette Slot og døde i Herrens Aar 1042, den 21de August, har Kirken, mod hvilken hun var særdeles gavmild, reist dette Minde." Indskriftens Indretning, Retskrivningsmaade m. m. viser ellers tydelig, at den er forfattet i nyere Tider. Dog sagde man i Brügge, at den var bleven fornyet for 200 Aar siden. At den virkelig har været at see i Kirken (eller det tilstødende Kloster) før 1640, see vi ikke allene af Sanders Vidnesbyrd 1641, men og tillige af Alfords *Annal. ecclesiast. Britann.*, da han omtaler den deri som Keiserinde Gunildes foregivne Monument i Hovedkirken i Brügge men døde selv i St. Omer 1652. Vi tillade os den

Formodning, at den først er bleven forfattet ved Kirkens ovenommeldte Ombygning eller Hovedreparation, omtrent 1390 eller noget senere, da de tre nordiske Riger beherskedes af een Konge, hvoraf den i Historien lidet bevandrede Forfatter har ladet sig forlede til Knud den Stores urigtige Titulatur; (skjønt denne paa enkelte og sielden Mynter har givet sig Titel af Konge af Sverrig; hans Overherredømme over en stor Deel af Norge i nogen Tid er bekjendt nok). Fornyelsen maa da være skeet henved 1630, hvormed Indskriftens Liniedeling m. m. synes at stemme. Dette erfares og af den Afskrift som Miræus har meddeelt (i *Notit. eccl. Belg. Cap.* 37) af en Tavle, opsat i St. Donatians Kirke i Brügge, hvilken han har taget i det 17de Aarhundrede; hos ham begynder Indskriften med disse Ord: *Nobilissimae Augustae Dominae Cunildae*, men stemmer ellers med ovenanførte med Undtagelse deraf, at her staae *Danemarciae* istedet for *Daniæ*, *Marchiæ*, og at *laudatissimae* tilføges efter Ordet *Nigri*. Hin synderlige Misforstaaelse er saaledes vistnok adskillige Aarhundreder gammel. I St. Donats Kirke helligholdt virkelig fra umindelige Tider Bisperne og Kannikerne, den 21de August, hiin foregivne Keiserinde Gunildes, eller her maaskee rettere den rigtige Gunilds Dødsdag, ved aarlige høitidelige Sjælemesser (*anniversaria*), og disse siges først at være ophørte ved Domcapitlets Opløsning i den franske Revolutionstid. Det rigtigste af alt det heranførte er vel det, at vor Gunhilde har givet Kirken og Klosteret kostbare Foræringer. — Derimod døde Gunhilde, Keiser Henrik den 3dies Gemahlinde, født Prindsesse af Danmark og England (vel og af Norge, efter hendes Faders Paastand) i Italien, af en pestagtig Sygdom, den 18de Juli 1038, men hendes afsjælede Legeme blev ført til Tydskland og begravet i Provstiet (*præpositura*) Lutburg (senere enten Lintpurg, nu kaldet Limburg, hvor hendes Svigerfader Keiser Conrad havde residered, og hendes Mand, Henrik den 3die, forvandlede Slottet til et rigt Kloster, eller og, som Alford vil, Lüneburg i det Brunsvigske). Ellers

har Hr. Belß med Lærdom og Sagkundskab gjendrevet de æventyrlige Beskyldninger og Sagn, som Middelalderens sildigere Annalister havde udspredt om Dronning (eller Keiserinde) Gunhilde, hvilket vor Gram ogsaa før havde gjort i hans Anmærkninger til hans Danmarks Historie af Meursius (S. 182-183). Denne vor store Lærde forklarede udførlig (hvilket Alford og før i ovenmeldte Skrift kortelig havde gjort) det urigtige Sagn, at Keiserinde Gunhilde havde gaaet i Kloster i Brügge og var død sammestedes, af en Forvexling med Gunhilde, Knud den Stores Søsterdatter, som ogsaa opholdt sig nogen Tid i den samme Stad (hvor hun muelig har skjenket noget til Domkirken, hvorved Forvexlingen end lettere kunde foranlediges). Det selvsamme antages endog i Lappenbergs just nu udkomne Geschichte von England, 1ster Theil (Hamburg 1834) S. 482, 498; dog nævnes vor Gunhilde, i de med Værket følgende Slægtregistre, som Godvins Datter efter de om hendes Gravsted i Brügge givne Oplysninger i *Ellis Introduction to Doomesday book* T. II. p. 136 og *Messager des sciences et des arts de la Belgique* T. I. p. 425, hvilke vi ikke have faaet Leilighed til at see. Endelig maae vi bemærke, at blandt de Foræringer af Bøger o. s. v., som det antiqvariske Selskab i London har modtaget 1834, nævnes, i denne Fortegnelses allerede trykte Begyndelse, som givet af C. P. Cooper, Esq.: *Notice historique et critique au sujet d'une inscription, gravée sur une plaque de plomb, trouvée dans le tombeau de Gunilda, Princesse Anglo-Saxonne*, 8. Saasnart vi faae de herommeldte Skrifter at see, skulle vi, hvis de indeholde noget mere mærkværdigt til den her omhandlede Gjenstands Oplysning, end her allerede er anført, meddele Læserne det i eet af Tidsskriftets følgende Hefter.

Om Gadeild, og de jydske Ord: Gadebasse, Gadinde, Gadelam og Gadelamsgilde.

I Videnskabernes Selskabs Danske Ordbog forekommer Ordet Gadeild, som efter Geheimeraad Moths Beretning forklares sammesteds saaledes: „En høitidelig Ild af Halm, som i gamle „Tider blev antændt hvert Aar St. Valborgs Aften (den 30te „April) uden for Landsbyerne ved Veien (som og fordum kald„tes Gade), da Halmen holdtes op i Veiret paa lange Stænger, „indtil den var udbrændt. Har altsaa formodentligen været en „Efterligning af Romernes *Palilia*, som holdtes paa samme „Tid til Ære for Hyrdernes Gudinde *Pales*, hvormed og er „brugt omtrent samme Skik: *annuaque accenso celebrare* „*Palilia foeno. Propert. Libr. IV. eleg. I. v.* 19."

Paa hvilket Sted i Landet dette Ord har været i Brug, omtales ikke i Ordbogen. Indsenderen, som har opholdt sig adskillige Steder i Jylland, saasom i Himmersyssel, Vensyssel, Thye, og i Egnen mellem Randers og Greenaae, samt i det nordlige Fyen og Sjælland, erindrer ikke, i nogen af disse Egne at have hørt det; maaskee det allerede var forsvundet af Almuesproget i den fortjenstfulde Lexicograph, Geheimeraad Moths Tid, som levede under Kong Christian den Femte, eftersom han just tilføier, at denne Gadeild blev antændt i gamle Dage. Derimod kan Indsenderen bemærke, at den omtalte Skik, at brænde Blus St. Valborgs Aften, endnu er i fuld Brug i Sønderhald og tilgrændsende Herreder, det er, i Egnen mellem Randers og Greenaae, og derfra sønder paa henad mod Aarhuus. Mærkeligt er det, at Beboerne i denne Egn afvige ganske fra den paa andre Steder i Jylland, Fyen, Sjelland og Norge brugelige Skik med Blusbrænden. I Sønderhald Herred brændes ikke Blus St. Hans Aften, men derimod hvert Aar St. Valborgs Aften. I øvrigt er der ingen Forskjel paa Skikken. Halm- eller Blusilden antændes, som bekjendt, uden for Landsbyerne paa Bakker

eller Høie, hvor der haves en nogenlunde fri Udsigt, men ikke, som det i Ordbogen hedder, just ved Veien, Gaden, hvoraf Ordbogens Forfatter synes at ville derivere Ordet. — Man seer da i den nævnte Egn i Jylland paa St. Valborgs Aften mangfoldige Blus at glimte paa Bakker og Høie baade i det Nære og Fjerne, just saaledes, som paa andre Steder St. Hansaften. — Ordet Gadeild kan i mine Tanker ikke vel udledes af Gade; thi vedkommende Personer have intet med Gaden eller Veien at bestille, ei heller der nogen Sysel; jeg vilde derimod hellere udlede det af det islandske goð, Afgud, et Ord, som i de hedenske Tider maa have været alle bekjendt, og været i alles Munde; det har da rimeligviis i det gamle danske Tungemaal været kaldet Goða-elldr, Gode=Ild, Gudernes Ild, en høitidelig Ild, antændt til Gudernes Ære. — Ved de af lærde Oldgrandskere anstillede antiqvariske Undersøgelser[1] er det bekjendt, at Folk i Oldtiden begyndte og høitideligholdte deres offentlige Festdage med Blusbrænden. At Ilden antændtes Aftenen før Festdagen, dens Vigilie, kan rimeligviis betragtes at have været som et Signal til Festens Begyndelse. Vedligeholdtes Ilden under Festen var det for Høitidelighedsskyld, ligesom endnu skeer ved Fakkeltog, Illumination m. m.

Blandt de offentlige Folkefeste i Nordens Oldtid var den, som man kunde kalde Sommerfesten, een af de vigtigste. Med den begyndte Sommerhalvaaret. Til Gudernes Priis for Sommerens glædelige Gjenkomst ankomst antændtes Lystilde og hellige Bauner paa Høiene. Ved Baunerne kunde Efterretninger hasti-

[1]) Jevnf. Prof. Finn Magnusens Skrivt: Den første November og den første August. Kbhavn 1829, hvor og Valborgsaftens=Baalene omtales Pag. 5. Sammes *Vet. bor. Mythol. Lexicon;* 1818. 4. S. 428-429, 791-795, 802-806. Der anføres, efter uudgivne Haandskrifter af David Monrad og Jørgen Sorterup, at Skikken, samt de i nærværende Afhandlings Titel nævnte Navne, fulgtes og brugtes sidst i det 17de og først i det 18de Aarhundrede, som det synes, overalt i Danmark.

gen udbredes vidt om Landet; man havde i den Tid ingen Almanakker, ingen ridende Poster, ingen Aviser, ingen Telegrapher. For at bringe Eenhed tilveie i det store borgerlige Samfunds Anliggender, saasom her i Henseende til en vedtaget Festdags samtidige Helligholdelse, var altsaa Blusilden nødvendig, og dertil ganske passende. Ved den gaves tilkjende, at noget Vigtigt eller Høitideligt forestod, saasom at en Festdag var forhaanden. Naar Ilden saaes at blusse fra en eller anden nærliggende Høide, samlede sig Folket til hver særskilt Baun, hørte Efterretninger, aftalte det Fornødne, og var det en Festdag, som forestod, kunde de forberede sig til den kommende Dag, — derfor antændtes Ilden om Festens hellige Aften. — Efter Christendommens Indførelse blev denne Sommerfest betegnet med St. Valborgsdag eller første Mai; og en Levning af denne Fest er vist nok den Lystild, som i Ordbogen kaldes Gadeild, og som endnu i vore Dage paa St. Valborgsdags Vigilie blusser paa Høiene i Sønderhald Herred i Jylland. — Ligesaa er det vistnok en Levning fra den gamle Tid; at de unge Karle, om ikke i hint Herred, saa dog i andre Egne, ride Sommer i Bye, og fornøie derved de Gamle og Svage, og andre, som for landlige og huuslige Syslers Skyld ei personlig kunne deeltage i Festens Glæder ved deres Sang, Raskhed og Ungdomskraft. Dertil hører og Maidands omkring Maitræet, som endnu haves i adskillige Byer, eller i Mangel deraf Maistang, en med Løv og Blomsterkrandse prydet høi Stang, som opreises paa Gadebakken, Gadestævne, eller, som det nogle Steder i Jylland kaldes, paa Talljen. — Paa nærværende Tid have vi ingen saadan almindelig vedtagen Sommerfest, undtagen vi dertil ville regne Pintsefestens hellige Dage, som indfalde ved Sommerens Begyndelse, og som, foruden sin egentlige Bestemmelse, giver passende Anledning til almindelig Glæde over Sommerens Gjenkomst.

Med Ordet **Gadeild** (som nu kaldes **at brænde Blus**), staae Ordene Gadebasse, Gadinde, Gadelam og Gadelamsgilde,

hvilke alle endnu ere i Brug og velbekjendte i ovennævnte Egn, i noie Forbindelse.

Gadebasse er en af Byens Ungkarle, som af de andre Bønderkarle er udvalgt til at forestaae deres Gadelamsgilde; han bestiller Stuen, hvor de kunne samles, indkjøber Spise- og Drikkevare, og hvad der ellers dertil kan behøves. Han forestaaer dette Embede et Aar omkring, og bestyrer imidlertid ikke alene dette, men og andre Gilder, Julestuer eller Legestuer, som de i Aarets Løb kunne enes om holde. Ved Gadelamsgildet, som nu holdes om Fastelavn, og derfor ogsaa kaldes Fastelavnsgilde, udmærker han sig ved Pynten fremfor de andre, ligesom han og overalt er de øvrige Karles Hovedsmand, naar de ride efter Ringen og ved andre Leiligheder. — Angaaende dette Ords Etymologie, da kan den første Deel deraf, mener jeg, udledes enten af det allerede nævnte goð (Afgud), eller af goði, Forstanderen for et hedensk Afgudstempel, og den sidste Deel, Basse, af det gammeltydske Bass, den bedste, eller Der Basse, Huusherren[1]; af dette Bas udledes den danske Comparativ, bedre, og Superlativ, bedst; det sjellandske provincielle Ord, en Basse, en Tvebak eller overhovedet Hvedebrød, det er: det bedste Brød, har og dermed Liighed; at spille Bas (langt a), at ville være den bedste, at ville regjere, ikke lade sig styre, hører og hid. Det tyrkiske Pascha ligesaa. — Gadebasse var altsaa oprindeligen den bedste, den fornemste hedenske Offerpræst; men nu betyder dette Ord i Jylland: den fornemste Forstander eller Formand for Gadelamsgildet. I de Egne i Landet, hvor dette Gilde endnu holdes ved Maidag, hedder denne Person undertiden Maigreve. — Det bemærkes endvidere, at Ordene efter den jydske Dialect udtales Gådebasse, Gådelam eller Gåelam o. s. v., saa at samtlige disse Ord for Udtalens Skyld ligesaa vel kunne udledes af det islandske goð eller goði, som af det nuværende Ord Gade.

[1]) I Oldnordisk betyder **bassi** a) en Vildbasse, Vildgalt; b) en Bjørn m. m.

Gadinde er den Bondepige, som af de andre vælges til at være Gadebassen behjelpelig ved Gadelamsgildet. Hun er, medens hun har dette Hverv, udmærket i Pynt fremfor de andre Piger, og ansees som den fornemste i deres Lav; hun vedbliver denne Bestilling et Aar omkring, ligesom Gadebassen, og beholder imidlertid Navnet hos sine Jevnlige. Endelsen inde, islandsk inna, er, om den end ikke forekommer hos de ældste islandske Skribenter, dog meget gammel. — Paa de Steder, hvor Gadebassen kaldes Maigreve, kaldes hun Maigrevinde.

Gadelam kaldes iflæng alle de øvrige Karle og Piger, som tage Deel i Gildet; hver Karl og Pige har sit Gadelam, som tildeles enhver især af Gadebassen, ligesaa for et Aar, og enhver maa være fornøiet med Gadebassens Bestemmelse. — Den sidste Deel af Ordet, Lam, kan let forklares som et Caresse-Udtryk paa en Person, man holder af, være sig af Mands- eller Qvindekjønnet. — Det engelske cade lamb, Dæggelam, og cade child, Kjælledægge, ere uden Tvivl hermed analoge Ord. Det engelske cade kunde maaskee og komme af det islandske gát, plural. gætur, Opmærksomhed, altsaa et Lam eller Barn, som opfostres med fortrinlig Omhu.

Gadelamsgilde kaldes endelig det Gilde, som nydes i Fællesskab, for Tiden paa Fastelavnsmandag, i den omtalte Egn. Ved samme ere de unge Karle og Piger iførte deres Pynt. Karlenes Hatte ere især deelesshed udstafferede ikke allene med en Fjær, liig en Musketeers, men og med en Mængde Silkebaand, som Pigerne af deres Forraad derpaa have anbragt. De unge Karle aflægge først Prøver paa deres Ridekunst eller Færdighed i at ride efter Ringen; den, som derved har vundet Prisen, bliver i Almindelighed efter Gadebassens Bestemmelse udvalgt til Gadebasse for det følgende Aar. Efter Ringridningen ride Karlene i Parade omkring i Byen, deels for at lade sig see i deres Pynt, deels for at modtage Gaver, om saadanne dem tilbydes, af Geistligheden, Herremændene eller velhavende Bønder. Dernæst skulde Maaltidet egentlig holdes; men det koster

ikke Selskabet meget, da det for Sparsomheds Skyld for Tiden er vedtaget, at enhver Pige tager sit Gadelam med sig til sit Hjem, hvor de begge af Pigens Madmoder beværtes med Middagsmad og Kaffe. Om Aftenen samles det hele Lag paa det dertil bestemte Sted, hvor Selskabet morer sig med Dands og Lystighed, og dermed er det Hele forbi.

At dette Gadelamsgilde, som tilforn Aftenen iforveien tilkjendegaves ved Blusbrænden, eller som det forhen kaldtes Gadeild, i benævnte Egn i Jylland er forlagt fra Maidag, Sommerfestens Dag, da det sandsynligviis oprindeligen er blevet holdt, til Fastelavn, midt i Vinterens Hjerte, er altsaa ifølge det Ovenstaaende ganske stridende mod sammes oprindelige Bestemmelse. — Ved saadanne væsentlige Forandringer blive Skikkene hartad ukjendelige. Imidlertid troe vi dog, at begge Fester eller Gilder maae, ifølge de dem tillagte og hinanden tilsvarende Benævnelser, antages at være analoge, og i Henseende til deres Oprindelse identiske.

Skikkens Tidsforandring er dog neppe at søge i de allerældste Tider. Vel søgte Christendommens første Prædikanter, som fremtraadte for at indprænte Folket renere og værdigere Religionsbegreber, ifølge Sagens Natur, at afskaffe Hedenskabets Vildfarelse, og, saavidt mueligt, at udslette ethvert Spor af de gamle hedenske Skikke. Men, ligesom det gaaer med en gammel Skovabild, i hvis Grene man indpoder ædle Qviste: de vilde Grene blande sig med de ædle; saaledes gik det og Christendommens ædle Spirer, som nedlagdes i de gamle Hedningers Sjele. De gamle Vaner blandedes med de nye Sæder. Blev ikke, endog efter Christendommens lovbestemte Antagelse, nyfødte Børns Udsættelse endnu i nogen Tid i Brug, og tilladt? Bleve ikke Vikingstoge ligeledes ved, og Trældomsstanden? Gik det saaledes i det Vigtige og Væsentlige, hvad skal man da tænke om det mindre Væsentlige, om Hestekjødsspisning, om Festdage og Hoitidsskikke, som kunde regnes blandt *adiaphora*? Folket og dets Sønner vare endnu ofte haarde som Stene. Det faldt tungt

at udrydde og aflægge de gamle Vedtægter, især dem, som kunde regnes til de ligegyldigere, og hvormed saaes gjennem Fingre[1]. Vi finde da, saavel i Blussene St. Hansaften og St. Valborgsaften, som i det her omhandlede Gadelamsgilde endnu noget Spor til de gamle Vedtægter, og Beviis for, at Folk, om de end ikke længere ere sig visse Skikkes oprindelige Betydning bevidste, dog hænge ved dem, ligesom Borrer ved Klæderne.

Dog vi ville forbigaae de ældre Tider, der, som bekjendt, ikke fik alle de gamle nedarvede Vedtægter afskaffede, og tage Hensyn til hvad der i de senere Tider kan være Aarsag til hiint Gildes, om just ikke Afskaffelse, saa dog Forandring eller Forlæggelse fra Maidag til Fastelavn. I Almindelighed kunne vi da bemærke, at alt i Verden er i Tidernes Strøm Forandring underkastet; men i Særdeleshed ville vi lægge Mærke til nogle i Tingenes Gang mærkeligt indgribende Hjul. Hertil regne vi i nærværende Sag Lovens 6—3—11, dernæst Forordningen af

---

[1]) I de ældste Tider har en Kilde ved Tisvilde i Sjelland, ligesom saa mange andre hellige Kilder i de øvrige Provindser, været berømt for dens Vands lægende Kraft. Den har da formodentlig hedt Tirsvæld. — I Munkenes Tid blev den efter den svenske Helgeninde Helena, som Aar 1164 blev canoniseret, og hvis Reliqvier senere bleve førte over til Tisvilde i Sjelland, opkaldt, og bærer endnu den Dag i Dag er, hendes Navn. Dette Vand blev i ældre Tider, ligesom endnu, meget besøgt St. Hans Aften; et Crucifix blev der anbragt, og de helbredede Personer hensatte ogsaa Billeder der. Jvf. Eric Hansøn i hans Afhandling: *Fontinalia sacra.* Kbhvn 1650. — Aar 1617 blev paa Roeskilde Landemode befalet, at de derværende Crucifixer og Billeder skulde borttages. Ikke destomindre, siger Pontoppidan i hans *Ann. eccl. dan.* 1ster Theil, Copenhagen 1741, Pag. 673, staae dog nogle der endnu, og aarligen blive nogle der af Overtroiske hensatte. — Endnu for et Par Aar siden fandtes paa St. Helene Grav mange baade gamle og nye der hensatte Kors; paa nogle fandtes Indskrifter, saasom: "Jeg N. N. takker Gud, forbi jeg her er bleven helbredet. 1826." — I et Hjørne af Gravstedet laae desuden en Mængde Krykker, 30 og derover, gamle og nye mellem hinanden, henlagte af de Helbredede, som Reliqvier.

11te Marts 1735 om Sabbathens Helligholdelse, og flere i de næstfølgende Aar i samme Hensigt allernaadigst emanerede Kongebud. — Fremdeles blev tvende Gange om Aaret, paa fjerde Advents- og Palmesøndag, fra Prædikestolene i mange Aar oplæste Forbud mod al letfærdig Legen om Juul eller paa andre Tider (saasom ved Maidag) og Fastelavnsløben, som alt strengeligen forbødes og alvorligen skulde straffes. Amtmændene udstædte i fornødent Fald Circulærer, hvori Folk atter og atter paamindedes om Lovens Bud. Et saadant Circulære af 14de Marts 1739 haves ved Haanden.

Hermed mene vi da, at disse gamle Folkefeste efterhaanden undertryktes, eller tabte en Deel af deres oprindelige Characteer. Selv Almuens Tarv kunde hertil afgive nogen Bevæggrund. Gilder ved Juul, Gilder ved Fastelavn, Gilder ved Maidag o. s. v. kostede Penge; Pungen vilde maaskee ikke strække til; man indskrænkede sig da, foranlediget saavel ved udvortes Trang, som af egen Drivt, til den ene af de tvende sidstnævnte Fester, nemlig Fastelavn, og lod i hiin Egn Sommerfesten og Riden Sommer i By fare, men beholdt dog noget characteristiskt til Minde om de gamle Dage, nemlig Gadeilden, skjønt Navnet uden Tvivl nu er forgjettet, og de endnu brugelige Benævnelser: Gadelamsgilde, tilligemed de dermed beslægtede Ord: Gadebasse, Gadinde og Gadelam.

H. C. Lyngbye.

Naar holdtes Braavallaslaget?

Hr. Professor og Geheime-Archivarius Finn Magnusen har udmærket Fortjeneste af at have opdaget Betydningen af den hidtil saa gaadefulde Indskrift paa Runamo. Denne har faaet forhøjet Interesse ved Sandsynligheden af at den vedkommer det berømte Braavallaslag. Professoren har ikke villet anstille en Undersøgelse om Tiden, naar dette Slag har fundet Sted, men

kun anført de bedste Historieskriveres Meninger derom. Men en nøjere Bestemmelse kan vist nok være onskelig.

Det er bekjendt, at Slaget paa Braavalla Hede holdtes imellem Harald Hildetand og Sivard Ring. En Undersøgelse om disse Kongers Levetid vil derfor føre os nærmere til Maalet. Men jeg vil een Gang for alle anmærke, at jeg ikke kan antage Tidsbestemmelser, som ere byggede paa Hypotheser om Tidspunktet for Odins Ankomst til Norden eller om Frode den Fredegodes Regjeringstid o. dsl., for gyldige.

I en Afhandling, betitlet: „Naar levede Sivard Orm i Øje, Regner Lodbrogs Søn?" i Skandinavisk Literaturselskabs Skrifter 23de Bind Pag. 278-308, har jeg blandt Andet ogsaa søgt at vise, at **Sivard Ring** har levet omtrent et halvt Aarhundrede silldigere, end der sædvanlig anføres i Lærebøgerne. Det er fornemmelig paa Grund af Slægtregistre, nemlig Oluf Hvides, Harald Haarfagers og Rognvald Jarls, at man har rykket Sivard Ring og hans Søn Regner Lodbrog saa langt tilbage i Tiden (See Suhms Crit. Hist. af Dannem. 3 B. Pag. 335, 622 og 682). Der gives imidlertid endnu flere Slægtregistre, som lede til det Modsatte, saasom Hovdethords, Lodbeknuds, Harald Blaatands (Crit. Hist. 3 B. Pag. 682), Oluf Tryggesens og Oluf den Helliges[1] (Crit. Hist. 3 B. Pag. 666), samt Oluf Skotkonnings.

Man har dernæst beraabt sig paa at Sivard Ring skulde ifølge et i Oluf Tryggesens Saga (Cap. 61-64) indrykket Stykke have ført Krig med Ingiald, som døde 718 eller 720. (Suhms Tabeller til Crit. Hist. Anm. til 14 Tavle). Men man har derved begaaet den Uregelmæssighed at tillægge et Document større Paalidelighed i de ældre end i de nyere Begivenheder; thi ifølge samme Stykke indtoge Regner Lodbrogs Sønner Luna og dræbte

[1]) Disse Tvendes fælles Stammemoder Alof maa, da hun skal have været Heelsøster til Erik og Agner, formodentlig være født tidligere end 820, som er anført paa Tabellen i Skand. L. Sk. 23 B., f. Ex. mellem 800 og 810.

Ella samt Edmund den Hellige; disse Tilbragelser foregik 857, 867 og 870, og vise tydelig, at Regners Fader ei kan være født før henimod Midten af det 8de Aarhundrede. Ham er det altsaa rimeligviis, som de franske Skribenter omtale under Navnet Sigefridus Aar 777, 782 og 798. (Sammenl. Crit. Hist. 3 B. Pag. 518 og 663).

Hvad **Harald Hildetand** angaaer, kunne vi ligeledes af hans Afkom slutte os til Tiden, da han har levet. Vi see alt af Suhms Crit. Hist. 3 Bd. Pag. 345 og 401, at det har Vanskeligheder at antage ham for saa gammel, som sædvanlig skeer. Vi ville betragte det noget nøjere.

Een af hans Sønner, **Eystein Beli**, maa efter Synchronismen med de oplandske Konger Thorolf og Olaf have levet i det 9de Aarhundrede; thi Thorolf var Fader til Thrast, som omtrent 880 (eller atter mellem 875 og 935) drog fra Hordeland til Island[1]. Eystein havde Krig med Regner Lodbrog, saa at vi her have en ny Støtte for den Sætning, at Regner har levet i det 9de Aarhundrede. Er Eystein falden omtrent 820, og har han da været 70 Aar, saa bliver hans Fødselsaar 750, hvoraf følger, at Harald Hildetand ikke kan være født længe før 700.

Hrafn Heimske var een af Landnamsmændene; han nedstammede efter Nogle i 5te, efter Andre i 6te Led fra Harald Hildetand; fra Hrafn nedstammede Sæmund Frode i 5te Led (Landnmb. 1 P. 1 Kap.); og denne var født 1056 (Crit. Hist. 3 B. Pag. 401). Efter dette blev Hrafns Fødselsaar 891, naar vi med Suhm regnede Leddene til 33 Aar; men dette gaaer ikke an; thi hans Søn Jorund var allerede 935 en mægtig Høvding; vi kunne derfor her regne Leddene til 35 Aar, og Hrafns Fødselsaar bliver da 881. Regne vi nu herfra 5 eller 6 Led tilbage, hvert paa 33 Aar, saa bliver Haralds Fødselsaar 683 eller 716. Vi føres altsaa her til Begyndelsen af det 8de eller Slutningen af det 7de Aarhundrede.

---

[1]) Suhms Crit. Hist. 3 B. P. 684, 685. **Landnámabók** 5 P. 1 Kap.

Eyvind Austmadr var Svigersøn til Kjarval, som 875 regjerede i Dublin[1]. Eyvinds Sønner Helgi magri og Snæbjørn vare iblandt Landnamsmændene[2] og hans Datter Thuride blev gift med Thorstein Raudr noget efter 872[3]. Efter alt dette maa Eyvind have levet i Midten af det 9de Aarhundrede. Han nedstammede i 4de Led fra Harald Hildetand[4]. Antage vi nu 820 for hans Fødselsaar og regne 33 Aar til hvert Slægtled, saa bliver Haralds Fødselsaar 678.

Den danske Kong **Ring** *(Annulo)*, som faldt 812[5], kaldes af frankiske Historieskrivere *nepos Herioldi quondam regis. Herioldus* kan neppe være en Anden end Harald Hildetand[6]; thi andre danske Konger af dette Navn kjende vi ikke før Harald Klak[7]. Men enten vi ved *nepos* forstaae Barnebarn eller Nevø, saa tyder det hen paa en silbigere Levetid for Harald Hildetand end den, som sædvanlig antages.

Vi danne os saaledes følgende System:

Harald Hildetand født 690?

- Golfe f. 720?
  - Hrolf f. 760?
    - Bjørn f. 790?
      - Eyvind f. 820?
        - Helgi magri f. 860?
- Thrand f. 720? eller Rørik f. 730?
  - Ordlukár f. 750?
    - Thorolf f. 780 eller 770.
      - Vemund f. 810?
        - Valgard f. 840?
          - Hrafn f. 880? † før 935.
            - Jorund f. 910?
              - Svart f. 950?
                - Lodmund f. 980?
                  - Sigfus f. 1020?
                    - Sæmund Frode f. 1056.
- En Søn eller Datter f. 730?
  - Ring *(Annulo)* f. 760? † 812.
- Eystein Beli f. 740?

1) Landnmb. 3 P. 12 Kap. Ol. Tryggesens Saga 111 og 116 Kap. — 2) Landnmb. 3 P. 12 Kap. 2 P. 30 Kap. — 3) Landnmb. 2 P. 15 Kap. — 4) Suhms Crit. Hist. 3 B. p. 401 efter Torfæus. — 5) *Chronologia Ansgariana* i Langebeks *Scr. R. D. I. p.* 505. —

En Person, som endnu kunde lede os til en Tidsbestemmelse, er Ole, som ogsaa stred mod Harald i Braavallaslaget. Men om ham vide vi alt for Lidet, med mindre det skulde være den Olavus som efter Saxo regjerede mellem Gøtrik og Hemming, og som i Eriks Kronike kaldes med Tilnavn Gothdranker; thi dette Navn (góðr drengr) synes i Betydning at svare til hiin Oles Tilnavn *vegetus*. Skulde dette være rigtigt, saa maa hans Dødsaar have været omtrent 811 og hans Fødselsaar formodentlig ved Midten af det 8de Aarhundrede.

Da Harald paa den Tid, Braavallaslaget holdtes, har været gammel og affældig, da Sivard Ring skal have været i sin kraftfulde Alder, og Regner Lodbrog allerede dengang skal have været født, saa kan Slagets Tidspunkt neppe sættes før 760. Det kan rimeligviis ikke være holdt efter 780; thi allerede 777 omtales Sivard (*Sigefridus*) hos frankiske Skribenter som Konge i Dannemark, hvilket han først blev ved dette Slag. Har han, som Prof. Magnusen mener, først antaget Navnet Sivard efter Slaget, saa er det en Bekræftelse mere herpaa. Naar altsaa Suhm i Crit. Hist. 3 B. Pag. 337, 338 siger: „Braavallaslaget er efter mine Tanker skeet omtrent 770 eller 730", saa maa vi give ham Ret i det Første.

J. H. Bredsdorff.

Forklaring over Kobbertavlerne II-III.

For endnu tydeligere end det er mueligt ved Beskrivelse allene at vise Beskaffenheden af de i St. Knuds Kirke i Odense af Muren udtagne Kister og af de til samme hørende Sager, har man tilføiet Afbildninger af de vigtigste.

Tab. II. Fig. 1. viser det Skriin, som man vist med megen Grund antager for at være det, der i Catholicismens

[6]) Crit. Hist. 3 B. p. 523. — [7]) Den Harald, som Saxo og nogle Kongelister sætte mellem Bjørn og Gorm I., har en meget tvivlsom Tilværelse. S. Crit. Hist. 3 B. p. 514-516.

Tid var hensat paa Alteret, og gjemte Danmarks Skytspatron Knud den Helliges Been. Selv fra Formen af kan hentes Beviis for, at dette har været dets Bestemmelse, eftersom det er aldeles indrettet saaledes og af Form som andre Reliqvieskriin, af hvilke flere af høi Ælde endnu gjemmes i vore Museer, ei at tale om dem, som i de catholske Lande endnu have bevaret deres oprindelige Bestemmelse. Et saadant Reliqvieskriin var beregnet paa at skulle, som noget meget dyrebart og pragtfuldt, kunne sees i nogen Afstand; derfor blev det hævet noget i Veiret ved undersatte Fødder, hvilket ogsaa er Tilfældet her. Det blev givet en Forside, som var den der paa Alteret vendte udad og var den prægtigste. Den sædvanlige Form, man valgte, var den af et Huus, hvorfor man ogsaa har kaldt dette Slags Reliqviehuse. Den øvre Deel blev dannet som Taget paa en Bygning, og da dette paa de gothiske var høit og steilt, samt paa de prægtigste paa Tagrygningen udziret med opstaaende, gjennembrudte architectoniske Zirater, saa anbragte man lignende paa Reliqviehusene, og da det var en fremhævet Deel, som faldt i Øinene, bleve i denne gjennembrudte Metalrygning Krystaller, kostbare Stene og deslige indfattede. Vi tvivle ikke om, at dette ogsaa har været Tilfældet paa det her omtalte Skriin, og at man maaskee for desto hurtigere at kunne sætte sig i Besiddelse af disse har borttaget hele Overdelen af Taget og kun ladet den nederste Deel blive tilbage. Omendskjønt man nu kun har ligesom Skyggen af hvad dette Skriin forhen har været, er der dog stor Sandsynlighed for, at Fig. 1 a viser Forsiden, som var den der, saa at sige, allene eller dog fornemmelig saaes, naar Skrinet stod paa Alteret; men da disse Skriin ved forskjellige festlige Leiligheder bleve baarne i Procession, saa var det nødvendigt at den anden Side ogsaa havde nogle Udziringer, om de end sædvanlig vare mindre kostbare og pragtfulde. Netop dette synes her at have været Tilfældet. De, som have berøvet Skrinet dets Prydelser, have kun levnet saare lidet af disse; dog kan man af de enkelte Levninger endnu slutte sig til flere af Ziraternes Beskaffenhed. Vi tvivle

saaledes ikke om, at der om alle Kanterne paa Forsiden og paa Enderne have været anbragte Metalbaand lignende det, hvoraf eet, som sad paa Kanten af det ene Endestykke, forestilles i $\frac{2}{3}$ af den virkelige Størrelse under Fig. 1 c, og at i disse, saaledes som det levnede Stykke viser, Krystaller eller Ædelstene have været indfattede. De saa kaldte Kløer, som tjente til at fastholde Stenene og var een af de ældre Maader at indfatte disse paa, ere her endnu tildeels bevarede, og lade ingen Tvivl tilbage om de paa Baandene anbragte Ovalers Bestemmelse. Paa den hertil svarende Kant paa Skrinets Bagside er, istedenfor denne kostbare Udzïring, blot anbragt et simplere Metalbaand, hvori er temmelig ufuldkomment indgravet en Arabesk, der vel udspringer af antiqve Motiver, men er bleven mere kantet og fattig i Bladenes Udfoldning. En Prøve heraf sees Fig. 1 f. Ziraterne, som ere indgravede paa det Stykke, hvori Stenene have været indfattede, synes at være af samme libet kunstfærdige Haand, der har havt Øvelse nok, men som i Henseende til Smag og ziirlig Udførelse staaer betydelig tilbage for den, der har udført nogle andre Metalbaand, som findes paa Taget af samme Skriin. Indenfor denne Kant er paa alle Siderne af Kisten en Fordybning, udziret med en Liste, som er beklædt med en temmelig nøiagtig udarbeidet Metaloverlægning, og danner i Forbindelse med Kanten en Ramme eller Indfatning om Midterstykkerne, der ere S. 196 noiere omtalte. Paa Taget eller Laaget have ovenmeldte fuldkomnere udarbeidede Metalbaand af forgyldt Kobber været anbragte om Kanterne; paa den ene Ende ere disse, saaledes som det sees af Kobberet, bevarede; for endnu tydeligere at vise deres Beskaffenhed, have vi, Tab. III. Fig. 1 d og e ladet samme afbilde i $\frac{2}{3}$ af den virkelige Størrelse. Ziraterne paa disse Stykker ere et Slags ziirlige Arabesker, og paa de smallere Baand Blomster, hvilke ere anbragte paa en Grund der bestaaer af indslaaede smaae Cirkler. Vor yttrede Formening om Laagets forhenværende Beskaffenhed finder en Bekræftelse ved nøiere Undersøgelse af Stykket Fig. 1. e. Den Deel, som har været anbragt imod Stykket Fig. 1 d, er

afskaaren og tilpasset, og, skjønt ei meget nøiagtig, sees det dog at være skeet i Oldtiden. Havde nu Kisten havt et fladt Laag, saa vilde det samme have været Tilfældet ved den modsatte Ende, men her sporer man tydelig, at den voldsom er afbrudt i en anden Retning og har været længere.

Der er nu kun levnet os lidet for at kunne bestemme, hvor og naar denne Kiste er forfærdiget; dog troe vi at burde gjøre opmærksom paa, at der er intet ved det os levnede, som modsiger at den kunde være det oprindelige Helgenskriin, hvori Kong Knuds Been bleve nedlagte Aar 1101. Det er en bekjendt Sag, at efterhaanden som Gaver af Kostbarheder, saasom Ædelstene, tilflode Helgener, disse ofte bleve tilføiede det oprindelige, naar de kunde passende anbringes. Stilen i Arabeskerne er den ældre, som udspringer af den romerske Tids; og saavel Buerne som hele Skrinets Form, synes ikke at være af den senere Middelalders. Alle de os levnede Metalsager, som henhøre til denne Kiste, ere af Kobber, der er forgyldt paa Ydersiden, og fastgjort med smaae Kobberstifter, der ligeledes have forgyldte Hoveder.

Den anden Kiste (Tab. II Fig. 2. a, b.) synes ikke at have været af en fra den første meget forskjellig Beskaffenhed. Efter de Spor som ere tilbage, maa man antage, at denne Kiste ligeledes har været paa forskjellig Maade udziret paa Forsiden og Bagsiden, og at den første fornemmelig har været bestemt til at skulle sees. Af Metalbeklædningen, hvormed man sporer at denne, ligesom den anden, har overalt været bedækket, er kun en eneste ubetydelig Levning tilbage; men da denne dog er mærkelig, have vi ladet den afbilde i fuld Størrelse lige under det Sted, hvor den findes anbragt paa Kisten, paa Tab. II. Fig. 2 c. Det er meget tyndere end de foran omtalte Metalstykker, og ikke som disse af graveret, men af drevet eller presset Arbeide. Paa det lille Stykke seer man Levningerne af en Arabesk, som er udarbeidet i en fra de foranførte meget forskjellig Smag; Arabesken er nemlig dannet af Drager og andre phantastiske Dyr, saaledes som samme findes anbragte paa Monumenterne fra den sidste hedenske

og første christelige Tid i Norden, ligesom ogsaa paa andre Nationers fra det 9de til det 13de Aarhundrede. Vi see her Vingen og Foden af en Drage, hvilket dog allene vil være tydeligt for dem, som ere bekjendte med dette Slags Forziringer. Træarbeidet er tildeels udskaaret, men har alt været bedækket med Metalplader. Hvorledes Laaget har været, lader sig ikke angive, da det er aldeles borte; for øvrigt har denne Kiste i Henseende til Størrelse og Form Lighed med den anden og der kan neppe have været meget lang Tid imellem deres Forfærdigelse. Af et lille Stykke, som er blevet oversendt til nøiere Betragtning, seer man, at Kisten har indvendig været udslaaet med violet Silketøi; der er vel intet ved første Diekast synligt af dette, men kun nogle smaae Metalstifter, hvorunder er lagt en lille fiirkantet Lap Pergament; ved at ophøie denne, seer man endnu Levninger af det violette Silketøi, og Pergamentstykket har tjent til at skulle forhindre Kobbernaglen fra at gaae igjennem og sønderrive Silketøiet. Formodentlig har noget lignende været Tilfældet med det andet Skriin.

Da Tøier fra gamle Tider saa sjelden ere bevarede, saa ansee vi det som særdeles mærkeligt, at man her har fundet Levninger af flere forskjellige. Vi have ladet et Par af de mærkeligste her afbilde. Fig. 3 viser en Deel af det store tildeels beskadigede Tæppe, som fandtes i Kong Knuds Kiste. Det er, som man vil see, af en kunstig Vævning, der ligner den saa kaldte Damaskes, men her er til Vævningen anvendt Garn af forskjellige Farver. Grunden er rød, alle Ziraterne, med Undtagelse af den øverste Kant, ere eensfarvede grønne; den øverste Kant derimod, som forestiller runde Udtakninger, synes at have været guul Rendingen i dette Tøi er af fiint spundet og rødt farvet linnedt Garn, Islætten derimod af fiin kæmmet Uld. Ørnen er forestillet at holde en Perle eller noget sligt i Næbet; saa vidt vides, pleier dette ikke at være Tilfældet med den Lübeckske eller Roeskildske Stadsørn. Under Ørnen er en fiirkantet Ramme eller Basis, hvori ere indvævede Træk eller Figurer, som deels ved det fiirkantede der er

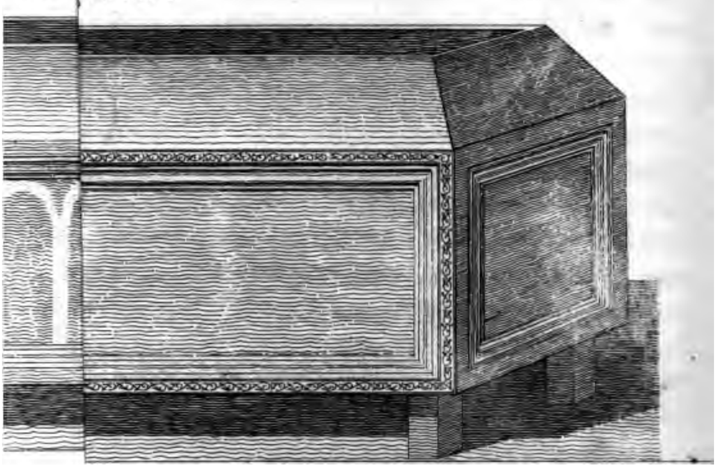
fremkommet ved Væyningen, deels ved at noget af den bedækkende Grund er bortslidt, nu ere utydelige, men synes at være en Indskrift, og den samme der gjentages. Uagtet al anvendt Umage have vi ikke kunnet bringe dette til nogen større Vished, og det kan være mueligt at det hele blot er en Zirat.

Fig. 4 viser et andet Slags Tøi, der har været anvendt som Overtræk paa en lang smal Pude. Bunden af dette Tøi, der er af en egen kunstig Væyning, er guul, alle Figurerne derimod lyseblaae. Omendskjønt noget vilkaarlig, og med Zirater udfyldte, synes Afdelingerne at være dannede ved Figurer, der maaskee skulle forestille Sværd i Balgen med det Beslag paa denne, hvorved anbragtes en Kjede til at bære Sværdet i. Imellem saadanne to opreiste Sværd er hvergang forestillet to Fugle og imellem disse igjen et Hjerte. At man har anseet dette Tøi som noget kostbart, er upaatvivleligt. Puden har været fyldt med Duun, og imellem det og Overtrækket er et indvendigt Betræk af grovt Lærred.

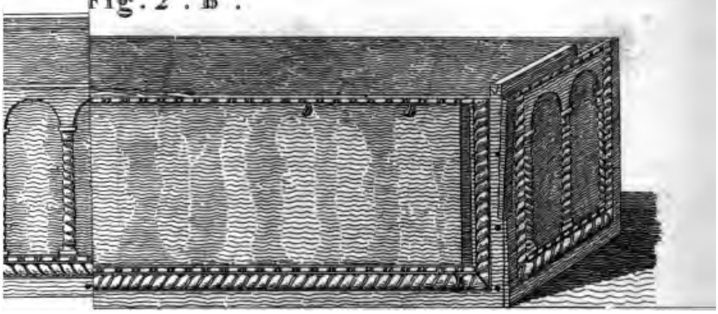
Det er ikke usandsynligt, at vi her have den Kiste, som Kong Erik Eiegod og Biskop Hubald lode forfærdige, og Levninger af de kostbare Tøier, som bleve sendte hertil fra Apulien som Gave fra Knuds Dronning Edela. Det bemærkes, at Siciliens Vaaben er en Ørn, som allerede i Aaret 1190 findes anbragt paa Mynter. Hvormeget maa man ikke beklage, at Vindesyge og Uagtsomhed kun har levnet os saa lidet af hvad der sikkert, da det forfærdigedes, blev anseet for udmærket og i sit Slags prægtigt. Almuens Vedhængen ved de gamle Forestillinger om den Hjelp, de i Sygdom og Nød kunde have af Helgene, og især af en saa vidt berømt og agtet som St. Knud, var det vanskeligt at modarbeide ved Reformationens Indførelse. Man vidste intet andet Middel end aldeles at unddrage slige Sager fra Folkets Øine ved enten at tilintetgjøre eller at indmure dem, og netop denne Unddragen fra at de bleve almindeligen seete, synes senere at have lettet Gravranerne i at berøve disse Kister deres Kostbarheder og næsten alle Prydelser.

Rettelser. S. 134, L. 12 optegnet l. optaget; S. 150 L. 33, $23\frac{3}{5}$ l. $19\frac{1}{5}$; S. 194, L. 34 Thomas B. l. Thomas K.; S. 195, L. 1 sterne et l. sterne, et; S. 205, L. 26 *visendum* l. *visendam*; S. 213, L. 22 deres l. dens; S. 214, L. 29 225 l. 325; S. 215, L. 33 de l. et; S. 221, L. 12 hiins l. hans; L. 26 Sammenligning l. Sammenlægning; S. 222, L. 25 man maa l. maa man.

1 . a . 1 . b .

2 . a . Fig . 2 . b .

c .

Fig. 1. c.

